

PREZIDENT TA'LIM MUASSASALARI AGENTLIGI

ADABIYOT

11

PREZIDENT TA'LIM MUASSASALARI AGENTLIGI

Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov

Adabiyot

Prezident ta'lim muassasalari agentligi tasarrufidagi
ijod maktablarining 11-sinf o'quvchilari uchun darslik

Ikkinchi qism

**O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligi
tomonidan tasdiqlangan**

**Toshkent
2022**

Mas'ul muharrir:

Baxtiyor Nazarov

- filologiya fanlari doktori, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi

Taqrizchilar:

- Ulug'bek Hamdamov** – filologiya fanlari doktori, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti bo'lim mudiri
- Gulbahor Begmuratova** – Nukus shahridagi Prezident maktabi o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
- Zulfiyaxon Rashidova** – Toshkent shahridagi Prezident maktabi oliy toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Filologiya fanlari doktori **Zulxumor Mirzayevaning** umumiy tahriri ostida

Mazkur darslik Prezident ta'lim muassasalari agentligi tasarrufidagi ijod maktablarining 11-sinfi uchun darslik sifatida tasdiqlangan. Unga Agentlik tizimidagi ijod maktablarining o'quv dasturida belgilangan badiiy asarlar kiritilgan va Davlat ta'lim standartlarida ko'rsatilgan kompetensiyalarni rivojlantirishga urg'u berilgan. Kitobda Britaniya, AQSH, Germaniya singari rivojlangan mamlakatlarning adabiy ta'limidagi ilg'or tajribalarga tayanildi va badiiy asar tahlilidagi yangicha yondashuvlar ilk marotaba o'quvchilarga taqdim etildi.

Darslik o'quvchini badiiy so'zning sehrli olamiga olib kirishda, adabiyotga qiziqtirishda va adabiyot darslarini mazmunli tashkil qilishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi, deb umid qilamiz.

Darslikning ikkinchi qismiga o'quv yilining ikkinchi yarmida o'rganilishi ko'zda tutilgan mavzular kiritilgan.

Barcha huquqlar himoya qilingan. O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligining yozma ruxsatisiz ko'paytirish, tarqatish, qisman yoki to'liq ko'chirish taqiqlanadi.

Adabiy asarlar turmushni jonli ko'rsatib, odamlarning fikr va tuyg'ulariga kuchli ta'sir qiladi. Badiiy chuqur, fikr-his jihatidan to'la adabiy asarlar o'quvchini uzoq vaqt bog'lab, asir qilib oladi. Adabiyot turmushni abstrakt (mavhum) tushuntirmay, konkret (aniq) badiiy umumlashtirib, jonli anglatadi.

Adabiyot xalqning jon-tani bo'lgan bir ishdir, shuning uchun bizning bu sohadagi har bir muvaffaqiyatimizni, maydonga chiqqan har bir qimmatli asarni xalq o'z g'alabasi, deb biladi.

Oybek

Faqat o'zing yaxshi o'rgangan, yaxshi biladigan narsalar haqida yozish, yozganda ham samimiy va rost yozish kerak; tasvirlangan holat inson qalbini o'rtab yuborsin, voqelikni baholashga yordam bersin, o'quvchi boshidan kechirgan voqelikning bir qismiga aylanib qolsin.

Ernest Heminguey

Inson qo'lidagi turli-tuman qurol-yaroq, asbob-uskunalar orasida eng g'aroyibi, shubhasiz, kitob sanaladi. Qolganlarini uning jismoniy davomi, deyish mumkin. Mikroskop va teleskop — ko'zning davomi, telefon — ovozning, omoch va qilich — qo'lning. Biroq kitob — butunlay boshqa narsa, kitoblar — xotiralar va tasavvurlarning davomidir.

Shuning «Sezar va Kleopatra»sida Aleksandriya kutubxonasi haqida so'z boradi va uni insoniyat xotirasi jamlangan koshona, deyishadi. Darhaqiqat, kitob odamzotning xotirasi xazinasidir.

Xorxe Luis Borxes

XX ASR IKKINCHI YARMI VA ZAMONAVIY JAHON ADABIYOTI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- XX asrning ikkinchi yarmi (1950-2000-yillar) va zamonaviy jahon adabiyotidagi **eng muhim xususiyatlarni** tahlil qilamiz.

Ikkinchi jahon urushidan keyin insoniyat ikki raqib qutbga bo'lindi va bu qutblar orasidagi qarama-qarshiliklar ularning rivojlanish tendensiyalarida ham o'z aksini topdi:

- AQSh, Yaponiya, G'arbiy Yevropa davlatlari va boshqa «kapitalistik» dunyo mamlakatlari iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik jihatdan rivojlandi;
- Sovet Ittifoqi boshchiligidagi sotsialistik lagerda esa asosiy e'tibor qurolanish poygasi va harbiy sanoatga qaratilib, ayrim hollarda insonning eng asosiy ehtiyojlarini qondirish ham e'tibordan chetda qoldi.

Birinchi va ikkinchi jahon urushlari atrofida kechgan siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammolardan charchagan insonlarni endi shaxsning ichki dunyosi ko'proq qiziqтира boshladi. 1940-1960-yillar adabiyotida alohida o'rin tutgan **ekzistensializm** (lotincha «mavjud bo'lmoq» so'zidan) oqimi vakillari insonning turli krizis vaziyatlardagi xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali uni anglashga, hayotning «ma'nisizligi» sabablarini tahlil qilishga harakat qildilar. Ekzistensialistlar insonning shaxs sifatidagi mavjudligi, subyektiv ichki dunyosini uning haqiqiy hayoti, erkini cheklaydigan, qolipga soladigan jamiyatdagi hayotini esa soxta deb qarashdi.

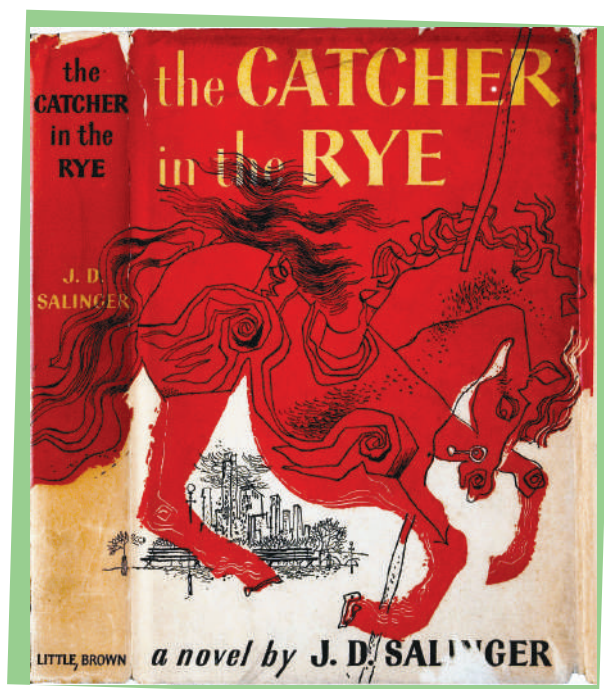
Ekzistensializm nazariyotchilaridan biri, fransuz adibi va faylasufi Jan Pol Satrtning «Behuzurlik» («Ko'ngil aynishi») romanida bosh qahramon atrof-muhitdagi har bir narsa va voqea-hodisaga nisbatan behuzurlik tuyadi.

«**M**ana nima ekan bu – Behuzurlik! Men bo'lsam boshimni og'ritib yuribman-a! Endi bilaman: men mavjudman, dunyo mavjud, men bu dunyoning mavjudligini bilaman, lekin menga farqi yo'q. Shu qadar farqi yo'qki, hatto qo'rqib ketyapman.»

Jan-Pol Satrt, «Behuzurlik» romanidan

Yana bir fransuz adibi, Nobel mukofoti laureati Alber Kamyu o'zining «Begona» qissasida bosh qahramon hayotidagi uch muhim voqea – onasining o'limi, odam o'ldirishi va sud orqali insonning jamiyatdan begonalashuvi, loqaydligi masalalarini ko'taradi.

Inson tabiati, inson va jamiyat munosabatlari masalasi XX asr ikkinchi yarmi jahon adabiyotining ko'plab namunalarida aks etadi. Xususan, Amerika yozuvchisi Jerom Selinjer «Javdarzordagi xaloskor» romanida nosamimiy insonlar jamiyatida o'z o'rnini topa olmagan o'smir kechinmalarini tasvirlasa, ingliz adibi Uilyam Golding «Pashshalar hukmdori» asarida kimsasiz orolga tushib qolgan o'smirlarning xatti-harakatlari va degradatsiyasini (tubanlashuvini) tahlil qiladi. Nemis adibi Henrix Byollning «Masxaraboz ko'zi bilan» romani esa urushdan keyingi Germaniya jamiyatida o'z o'rnini topa olmay, unga qarshi isyon ko'targan, hamma narsadan voz kechib, vokzalda masxarabozlikni afzal ko'rgan inson taqdiri haqida hikoya qiladi.

Jerom Selinjerning 16 yashar o'spirin Holden Kolfild va Amerika jamiyati o'rtasidagi ziddiyat haqida hikoya qiluvchi «Javdarzordagi xaloskor» romani XX asr ikkinchi yarmi jahon madaniyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi.

O'YLAB KO'RING:

Ikkinchi jahon urushidan keyin adiblar insonning **ichki** dunyosiga ko'proq qiziqishlarini qanday izohlaysiz? Insonning jamiyatdan **begonalashishi** tadqiq qilingan qanday asarlarni o'qigansiz? Mualliflar bu hodisa sabablarini nimalarda ko'rishgan?

Inson hayotining ma'nosizligi g'oyasi 1950-yillarda G'arbiy Yevropada paydo bo'lgan **absurd drama** ham o'z aksini topadi. Bu oqim namoyondalari bir qarashda mantiqsiz tuyuladigan, tomoshabin ko'nikkan stereotiplarni buzadigan syujetlar ustiga qurilgan sahna asarlari orqali dolzarb muammolarni ko'tardilar. Mazkur oqimning yorqin namoyondalaridan biri, irlandiyalik adib Semyuel Bekketning «Godoni kutish» pyesasi bosh qahramonlari ularni ma'nisiz hayotdan qutqarishi kerak bo'lgan sirli Godoni kutib yashadi, lekin bu Godo kim o'zi, qachon kelishi kerak – bilishmaydi.

Fransuz dramaturgi Ejen Ioneskuning absurd drama janrida yozilgan «Karkidonlar» pyesasida qishloq aholisi birin-ketin karkidonlarga aylanadi.

TAHLIL QILING:

Absurd, mantiqsiz ko‘rinadigan syujetlardan mualliflar qanday **maqsadlarni** ko‘zlashgan?

Bu davrda qalam tebratgan ijodkorlar realistik tasvirlarni **mifologiya**, **ramzlar** va **pritcha** (majoziy-didaktik rivoyat) janriga xos xususiyatlar bilan qorishtirish orqali o‘ziga xos ifoda uslubi yaratdilar. Ernest Heminguey «Chol va dengiz» qissasida matonatli chol Santyagoning tabiat bilan olishuvi tasviri orqali «Inson mag‘lubiyat uchun yaratilmagan» g‘oyasini ilgari sursa, yana bir amerikalik ijodkor Richard Baxning «Oqcharloq Jonatan Livingston» asarida kamolotga erishish masalalari tahlil qilinadi. Yapon adibi Kobo Abening «Qumdagi xotin» asarida esa qum bag‘rida joylashgan sirli qishloqda asirlik orqali erkini topgan inson haqida so‘z boradi. Lotin Amerikasi adiblari ijodida o‘z cho‘qqisiga erishgan fusunkor realizmda ham reallik va afsona unsurlar uyg‘unligini kuzatish mumkin.

XX asr ikkinchi yarmida ilm-fanning yangi cho‘qqilarni zabt etishi ham ijodkorlarni befarq qoldirmadi. Artur Klark, Ayzek Azimov, Rey Bredberi, Stanislav Lem, aka-uka Strugatsiyalar singari **ilmiy fantastika** janrida ijod qilgan adiblar o‘z asarlarida inson va texnologiya o‘rtasidagi munosabatlar, taraqqiyotning mudhish oqibatlari, insoniyat kelajagi to‘g‘risida mushohada yuritdilar. Misol uchun, rus adiblari Arkadiy va Boris Strugatskiylarning «Yo‘l chetidagi piknik» asari bosh qahramoni o‘z hayotini xatarga qo‘yib, fizika qonunlari amal qilmaydigan sirli Zonada joylashgan va insonning ko‘ngil tubida ardoqlagan istaklarini bajo keltira oladigan Olovli sharni topmoqchi, undan Baxt so‘ramoqchi bo‘ladi.

Kuchli senzura o‘rnatilgan totalitar jamiyatlarda ijod qilgan mualliflar goh ramziy ifodalar yordamida, goh ochiqdan-ochiq o‘zlari yashab turgan jamiyatda **inson erki** masalasini ko‘tarib, g‘oyaviy-badiiy jihatdan kuchli

asarlar yaratishga muvaffaq bo'ldilar. Rus adibi, Nobel mukofoti laureati Aleksandr Soljenitsin «GULAG arxipelagi» asarida SSSRda hukm surgan qatag'on siyosatining mudhish oqibatlarini tasvirlaydi. Yana bir Nobel mukofoti sohibi, Xitoy adibi Mo Yan esa «Qurbaqalar» asarida totalitar jamiyat vijdoniga qarshi borishga majbur qilgan inson taqdiri haqida hikoya qiladi.

Yirik imperiyalarning parchalanishi, mustamlakalarning mustaqillikka erishishi natijasida istiqloq, irqchilik, kolonial meros mavzulariga bag'ishlangan **post-kolonial adabiyot** rivojlandi. Zimbabvelik Doris Lessing, nigeriyalik Chinua Achebe, misrlik Najib Mahfuz va boshqa ko'plab adiblar asarlarida kolonial davrning o'z xalqiga mudhish ta'sirini aks ettirdilar.

XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlarida turfa madaniyatlar vakillari asarlari jahon miqyosida shuhrat qozonib, **bestsellerlarga** (inglizcha «best seller» – «eng ko'p sotilgan») aylandi. Yaponiyalik Xaruki Murakami, turkiyalik O'rxan Pamuk, afg'onistonlik Xolid Husayniy, avstraliyalik Markus Zusak singari ijodkorlar shular jumlasidandir.

AQSHda istiqomat qiladigan Xolid Husayniyning afg'on xalqi boshiga tushgan musibatlar haqida hikoya qiluvchi «Shamol ortidan yugurib» (asliyatda – «Varrak uchiruvchi») va «Ming quyosh shu'lasini» kabi asarlari dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilingan.

Qog'oz ishlab chiqarishning arzonlashishi, kitoblar tirajlarining ko'payishi **ommaviy adabiyotning** rivojlanishiga, mushohadaga chaqirmaydigan, inson ruhiyati chuqur tahlil qilinmagan asarlar yaratilishiga ham olib keldi. Bunday asarlar mualliflari xaridorning e'tiborini jalb qilish uchun bir xil qahramonlardan foydalanib, «turkum asarlar» yaratdilar. «Formula adabiyoti» – bir xil syujet elementlari va o'xshash motivlardan turli asarlarda foydalanib, «sermahsul» ijod qilish ham ommaviy adabiyotning bir ko'rinishiga aylandi.

LOYIHA

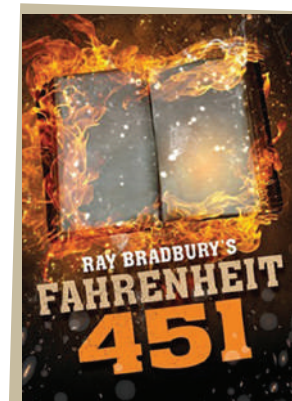
- ✓ XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlarida yaratilgan va siz uchun haqiqiy **kashfiyot**, yangilik bo'lgan bir asarga taqriz yozing. Taqrizingizda bu asar qay jihati bilan sizni hayratga solganiga alohida e'tibor bering.

Rey Bredberi (1920–2012)

«FARENGEYT BO'YICHA 451 DARAJA»: KELAJAK HAQIDAGI XAVOTIIRLI O'YLAR

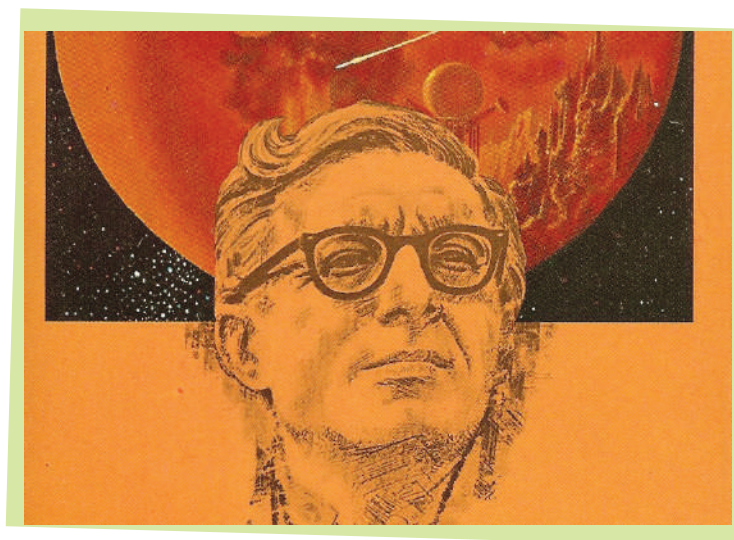
Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Farengeyt bo'yicha 451 daraja» romanidagi **g'oyalar, ramzlar va konflikt**ni tahlil qilamiz;
- **antiutopiya** janriga xos xususiyatlarni tadqiq qilamiz.

«**N**ima qilishing ahamiyatsiz, biroq nimaga qo'l ursang ham u o'z shaklini o'zgartirsin, avvalgidan boshqacharoq ko'rinish olsin, unda sening bir parcha bo'lsa ham shakling qolsin. Ana shu ahamiyatlidir. Uy oldidagi o'tni o'rayotgan odam bilan haqiqiy bog'bon o'rtasidagi farq ham aynan ana shundadir.»

Rey Bredberi

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Rey Bredberi 1920-yilda AQShning Illinoys shtatida tugʻilgan. Oiladagi moddiy qiyinchiliklar tufayli oliy maʼlumotga ega boʻla olmagan Rey oʻz ustida muttasil ishlab, koʻp vaqtini kutubxonalarda oʻtkazadi. «27 yoshimda universitet oʻrniga kutubxonani bitirdim», deb eslaydi keyinchalik adib. Birinchi hikoyasini 12 yoshida yozgan Bredberi 20 yoshida yozuvchi boʻlishga qatʼiy qaror qiladi. Dastlabki muvaffaqiyatli asari – «Mars solnomalari» romani (1950) unga shuhrat keltiradi. Navbatdagi «Farengeyt boʻyicha 451 daraja» nomli romani (1953) esa uning nomini butun dunoyga tanitadi. Shundan keyin, yozuvchining har bir yangi kitobi katta bir voqelikka aylanadi.

Bredberining koʻpgina asarlari asosida teleserial va kinofilmlar suratga olingan. Uning hikoyalari asosidagi «Rey Bredberi teatri» koʻrsatuvlar turkumi 1985-yildan 1992-yilgacha televideniya namoyish etilgan.

Rey Bredberi 2012-yil 91 yoshida Los Anjelesda uzoq kasallikdan soʻng vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Qorongʻi karnaval» (1947), «Chizilgan odam» (1951), «Melanxoliyaning davosi» (1959), «Quvonch mexanizmlari» (1964), «Vaqt yarim tundan ogʻganda» (1976), «Yumuq koʻz bilan mashina haydash» (1997) «Yoz tongi, yoz tuni» (2007) va boshqa koʻplab hikoyalar turkumi.
- ❖ «Muz va olov» (1946), «Hellouin daraxti» (1972), «Qayerdadir orkestr kuy chalmoqda», «Leviafan-99» (2007) va boshqa qissalar.
- ❖ «Mars solnomalari» (1950), «Farengeyt boʻyicha 451 daraja» (1953), «Momoqaymoq sharobi» (1957), «Falokat yaqinlashmoqda» (1962) «Aqlsizlar uchun qabriston» (1990) «Yashil soyalar, oq kit» (1992), «Xayr, yoz» (2006) va boshqa romanlar.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz mutolaa qilmoqchi bo'lgan asar – «**Farengeyt bo'yicha 451 daraja**» romani 1953-yilda yozilgan. Asar nomi qog'ozning yonish haroratiga ishora qiladi – taxminan 451 daraja issiqlikda qog'oz alanganadi.

Kitobning birinchi nashri so'zboshisida muallif fashistlar Germaniyasida kitoblarning yoqilishi aks etgan hujjatli kadrlar unga juda qattiq ta'sir qilgani va mazkur asarning yaratilishiga turtki bo'lgani haqida yozadi.

Fashistlar tomonidan kitoblarning o'tda kuydirilishi, Germaniya, 1930-yillar.

ESLANG:

Fashistlar **qanday** kitoblarni va **nima sababdan** yoqishgan?

O'YLAB KO'RING:

Bu tasvirlar yozuvchiga nima sababdan qattiq **ta'sir** qilgan bo'lishi mumkin?

Asarga Nobel mukofoti laureati, ispan shoiri Xuan Ramon Ximenesning (1881-1958) «*Si os dan papel pautado, escribid por el otro lado*» (so'zma-so'z tarjimasi: «Agar senga chiziq tortilgan qog'oz berishsa, ko'ndalagiga yoz») so'zlari epigraf qilib olingan.

O'YLAB KO'RING:

Shoir bu so'zlari bilan nima demoqchi? Bredberi romanga nega aynan shu **epigrafni** tanlagan bo'lishi mumkin?

TADQIQ QILING:

«Farengeyt bo'yicha 451 daraja» romani voqealari kelajakda bo'lib o'tadi. Asarni o'qish davomida Bredberi tasvirlagan **jamiyatga** xos **muhim xususiyatlarni** yozib boring.

FARENGEYT BO'YICHA 451 DARAJA

*Agar senga chiziq tortilgan qog'oz berishsa,
ko'ndalangiga yoz.*

Xuan Ramon Ximenes

BIRINCHI QISM: BOSHPANA VA SAMANDAR

O't qo'yish unga rohat bag'ishlardi. Olovning hamma narsalarni o'z domiga tortishi, ularning qorayib, shakl-shamoyili o'zgarishini kuza-tishning qandaydir o'zgacha gashti bo'ladi. O't o'chirish nasosining mis poynagi mushtlar orasiga siqilgan, ilonga o'xshab to'lg'anib chor-atrofga zaharli kerosinni ayamay sochadi, uning chakkalarida qon gupillab uradi, qo'llari esa titilib ketgan, kuyib so'xtasi qolgan tarix sahifalarini kulga aylantirayotgan olov va vayrongarchilik simfoniyasini ijro etayotgan dirijyorning g'ayritabiiy qo'llariga o'xshaydi. 451 raqami bilan bezatilgan ramziy temir qalpog'i peshonasiga bostirib qo'ndirilgan: hozir nima bo'lishini eslaganda ko'zlari zarg'aldoq yolqin tusida chaqnaydi. O't oldirish murvatini bosgan zahoti alanga — quyosh qoraygan osmonni to'q qizil-sariq va qora ranglarga chulg'ab, ya'juj-ma'jujdek uyga tashlanadi: U g'uj-g'uj yaltiroq qurtlar oralab qadam tashlab borarqan, shu topda bolalik paytida tez-tez o'ynagan ermagi kitoblar kaptarlar kabi qanotlari — sahifalarini shitirlatib uchishini, uyga kiraverishdagi zinada va uy oldidagi mo'jazzgina o'tloqda umri tugaguncha olovga novvotli chiviqchani suqib kovlashni juda-juda istaydi. Keyin ular olov quyunida osmoni falakka ko'tarilib, qurumni shamol bir chekkaga uchirib ketardi.

Montegning yuzida sovuq jilmayish, odamni bexosdan olov qizdirganda uning issiq haroratidan tezkorlik bilan o'zini orqaga tashlaganda lablarida paydo bo'ladigan iljayish namoyon bo'ldi. U, ya'ni o't o'chiruvchi deposiga qaytib o'zini ko'zguna solib ko'rgan, qorakuyaga belangan yuziga qarab do'stona ko'z qisib qo'yishini bilardi. Keyinchalik esa qorong'ilikda ham mudrayotib, lablaridagi bu titroq iljayishni his qilayotgan bo'ladi. Esini tanibdiki, yuzida shu yasama kulgi.

U hafsala bilan qora, yaltirab turgan temir qalpog'ini artib mixga ildi, tartib bilan yonma-yon brezent kurtkasini osdi, dushning sharros quya-yotgan yomg'irdek kuchli bosimdagi suvida rohatlanib yuvinib oldi-da, qo'llarini cho'ntagiga suqib hushtak chalganicha o't o'chirish stansiyasining yuqori qavatidagi maydonchani kesib o'tib tuynukka sirg'alib tushdi. So'nggi daqiqada falokat sodir bo'lishi muqarrar bo'lib tuyulganda qo'llarini cho'ntagidan sug'urib olib, yaltirab turgan bronza ustunni ikki qo'li bilan tutib oldi va oyoqlari quyi qavatning beton poliga tegishidan bir soniya ilgari «g'iyq» etib o'zini to'xtatib qolishga ulgurdi. Tungi bo'm-bo'sh ko'chaga

chiqib, metro tomon burildi. Shovqinsiz pnevmatik poyezd uni yer osti yo‘li yaxshilab moylangan quvuri bo‘ylab mokidek olib o‘tib, shahar chekkasida yuqoriga olib chiqadigan sariq metall taxtachalar yotqizilgan eskalatorga issiq havoning kuchli oqimi bilan qo‘shib chiqarib tashlab ketdi.

Monteg hushtak chalib, xirgoyi qilganча eskalatorдан tungi sukunatga peshvoz chiqdi.

Hech narsa haqida o‘ylamasdan muyulishga yetib bordi. Undan sal ilgariroq qayrilishga yetmasdan qayoqdandir shamol esib yuziga urildimi yoki kimdir otini aytib chaqirganday bo‘ldimi, birdan qadamini sekinlatdi.

Mana, bir necha marotaba muyulishga, undan naridagi yulduzlar nurida yoritilgan uyiga eltuvchi yo‘lakchaga yaqinlashganda uni mana shunday g‘alati his chulg‘ab olardi. Qayrilishidan bir daqiqa avval burchakda kimdir turgandek tuyulardi. Atrofdan allaqanday sirli jimjitlik, go‘yo ikki qadam narida allakim yashirinib kutib turganday, uning paydo bo‘lishiga bir soniya qolganida ko‘z ochib yumguncha soyaga aylanib uni o‘zi orqali o‘tkazib yuborayotganday.

Ehtimol, u sezilar-sezilmas xushbo‘y isni payqar, balkim, yuz va qo‘l terisi orqali ko‘zga ko‘rinmas shu‘la o‘z harorati bilan havoni isitib turgan joy yaqinidagi harorat sal o‘zgarganini his qilardi. Buni anglab bo‘lmasdi.

Biroq muyulishga yetishi bilan har gal bo‘m-bo‘sh yo‘lakning oppoq plitalarini ko‘rardi, xolos. Faqat kunlardan bir kun unga maysazorda kimningdir sharpasi yilt etganday tuyuldi. Ammo unga tikilib qaraguncha yoki gapirishga og‘iz juftlaguncha bo‘lmay, ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi-qoldi.

Bugun esa u muyulishda qadamini shunday sekinlatdiki, deyarli to‘xtab qolgandek edi. Xayolan muyulishning narigi tomonida edi — sekin shitirlagan tovush qulog‘iga chalinganday bo‘ldi. Kimdir nafas olayaptimi? Yoki miq etmay kutayotgan kimsaning harakatidan havoning tebranishimikin?

U burchakdan qayrildi.

Oy nuridan yop-yorug‘ yo‘lak bo‘ylab shamol barg xazonlarini uchirar, ro‘paradan shamol va barglar orqasidan quvlayotgan qiz plitalarga qadam bosib emas, balki ular uzra sirpanib kelayotganga o‘xshardi. Boshini sal quyi egib, tuflisining tumshug‘i chirpirak bo‘lib aylanayotgan barglarga tegib ketayotganiga qarab qo‘ydi. Uning xira oqish nozik chehrasi dilbarlik, tolmas sinchkovlik bilan turlanib,

«Farengeyt bo‘yicha 451 daraja» romaniga ishlangan surat.

Ingliz tilida «fireman» so‘zi nafaqat «o‘t o‘chiruvchi», balki «o‘t qalovchi» ma‘nosini ham beradi.

yengil ajablanish tuygʻusini ifodalab turardi. Timqora koʻzlari atrofga shunday sinchkovlik bilan boqardiki, hech narsa ularga chap berolmasdi. Egnidagi oppoq koʻylagi hilpirab turardi. Montegga uning qadam bosishi bilan bir maromda qoʻllarining har bir harakatini eshitayotgandek, hatto, juda yengil, quloqqa eshitilmaydigan tovush boshini koʻtarib trotuar oʻrtasida turgan erkak kishi bilan oralarida bir necha qadamlik masofa ajratib turganini bexosdan koʻrib, yuziga qalqigan titroqni ham eshitganday tuyuldi.

Ularning boshi uzra shoxlar shitirlab, quruq barglar yomgʻirini yerga duvillatib yogʻdirardi. Qiz toʻxtadi. Aftidan orqaga tislantishga tayyor ediyu, ammo buning oʻrniga Montegga diqqat bilan razm solib qaradi. Uning timqora, nur yogʻilib turgan yulduz koʻzlari xuddi unga odatdan tashqari bir quvonchli soʻz shipshiganday porlab ketdi. Biroq bu oddiy qilib «salom» deganini bilardi, xolos. Keyin sehrlangandek qizning kalta kamzulineng yengidagi samandar tasviriga, koʻkragiga qadab qoʻyilgan humo qushi tasviri tushirilgan gardishga qiziqib qarayotganini koʻrib, gap boshladi:

— Siz, chamasi, yangi qoʻshnimiz boʻlsangiz kerak?

— Siz esa, ehtimol... — qiz nihoyat uning kasbiga tegishli belgidan koʻzini uzdi, — oʻt oʻchiruvchi boʻlsangiz kerak, — uning nafasi ichiga tushib ketdi.

— Juda gʻalati ohang bilan gapirdingiz-a?

— Men... men koʻzlarimni yumib boʻlsa ham, baribir, payqardim, — past ovozda dedi u.

— Kerosin hidini aytayotgan boʻlsangiz kerak-a? Xotinim doimo shundan shikoyat qiladi. U kulib yubordi. — Uni hech qachon tozalab yuvib boʻlmaydi.

— Ha. Tozalab yuvib boʻlmaydi, — soʻz qotdi qiz va uning ovozi qoʻrquvdan titrab ketdi.

Montegga qiz turgan joyidan jilmasa ham atrofida girdikapalak boʻlib, uni har maqomga solayotgandek, yengilgina silkitayotgandek, choʻntaklarini agʻdarib qoqayotgandek boʻlib tuyuldi.

— Kerosin hidini, — deb qizning gapini davom ettirdi Monteg oradagi choʻzilib ketgan sukunatga chek qoʻyish uchun, — menga u nima, atir nima — baribir.

— Nahotki, shu gaplaringiz rost boʻlsa?

— Albatta, buning nimasi ajablanarli?

Qiz javob berishdan avval xayolga choʻmdi.

— Bilmadim, — u orqaga qayrilib, oʻz uylari tomonga nigoh tashladi. — Siz bilan ketsam maylimi? Mening ismim Klarissa Maklellan.

— Klarissa... Mening ismim esa Gay Monteg. Qani, ketdik. Yolgʻiz oʻzingiz bemahalda bu yerda nima qilib yuribsiz? Yoshingiz nechada?

Ular yengil shabada esib turgan boʻlsa-da, iliq tunda oy nurida kumushdek tovlanayotgan yoʻlak boʻylab borishar, Montegga atrofdan yangi uzilgan oʻrik va qulupnayning juda mayin xushboʻy hidi ufurib turganday

edi. U orqasiga qayrilib qarab, bunday bo'lishi mumkin emasligiga ishonch hosil qildi. Chunki hozir kuz fasli edi-da.

Yo'q, shunday tuyulardi, xolos. Faqat yonida yonma-yon ketayotgan malaksiymo qiz-u oy nurida uning qor kabi porlab turgan yuzi ko'rinib turardi.

U hozir savollarni puxta o'ylab, qanday qilib yaxshiroq javob berish ustida fikr yuritayotganini bilardi.

— Juda qiziqsangiz,— dedi u, — yoshim o'n yettida, o'zim shaydoyiman. Amakimning aytishlaricha, bir narsa muqarrar ikkinchi narsaga yo'ldosh bo'lib ergashib yurarmish. Agar sendan yoshing nechada deb so'rasalar, yoshim o'n yettida, o'zim aqldan ozganman deb javob bergin deydilar u kishi. Tunda sayr qilish juda yaxshi-ya, to'g'rimi? Narsalarga o'z ko'zim bilan qarashni, ularning hidi bilan nafas olishni yaxshi ko'raman. Ba'zan mana shunday tuni bilan tinimsiz kezib chiqaman va quyosh chiqishini qarshilayman.

Bir muncha vaqt ular jimgina borishdi. Keyin qiz o'ychanlik bilan dedi:

— Bilasizmi, sizdan mutlaqo qo'rqmayman.

— Nega mendan qo'rqishingiz kerak ekan? — ajablanib so'radi u.

— Ko'plar sizdan qo'rqadi. O't o'chiruvchilardan qo'rqadi. Ammo, siz, nima bo'lganda ham, hammaga o'xshagan insonsiz-ku...

Uning yaltirab turgan ikki tomchi suvdek shaffof ko'zlarida o'zining qora va kichkinagina aksini mayda-chuydasigacha, hatto lablaridagi ajin qatlarigacha aniq ko'rdi. Diydalari go'yo uning qiyofasini o'zida muhrlagan ikkita binafsharang jozibali qahrabo parchasiga o'xshardi. Unga qarab turgan yuzlari juda nozik, oqish-xira ichidan bir tekis so'nmas nur sochib turgan kristallni eslatardi. Bu o'tkir va yorqin elektr nuriga emas, kishini ajib tinchlantiradigan shamning mayin miltillagan nuriga o'xshardi. Elas-elas eslaydi, hali bolaligida bir kun elektr o'chib qoldi. Onasi oxirgi shamni topib yoqqan edi o'shanda. Sham yonib turgan o'sha qisqa fursat ajoyib kashfiyotlar daqiqasi bo'lgan edi: olam boshqacha bo'lib qolgan, makon cheksizligini yo'qotgan va ularning tevaragida qulay holatda toraygandek edi. Ona-bola ikkovlari bir-birlarini endi ko'rib turgandek elektr mumkin qadar keyinroq ulanishini ko'ngillaridan o'tkazib o'tirishardi.

— Sizdan bir narsani so'rasam maylimi? — dabdurustdan dedi Klarissa, — Siz anchadan buyon o't o'chiruvchi bo'lib ishlaysizmi?

— Yigirma yoshga to'lganimdan boshlab. Mana, o'n yil bo'пти shunga ham.

— Yoqadigan kitoblaringizni hech vaqt o'qiysizmi?

U kulib yubordi.

— Bunga qonun yo'li bilan jazo beriladi.

— Ha... Albatta.

— Bu yomon ish emas. Dushanba kuni Edna Milley kitoblarini yoqamiz, chorshanba kuni Uitmanni, juma kuni Folknerni kuydiramiz. «Yonib kul

bo'lguncha yondir, keyin kulni ham yoqib yubor». Professional shiorlarimiz ana shunday.

Ular yana biroz yurishdi.

— Qachonlardir, o'tgan davrlarda o't o'chiruvchilar o't qo'ymasdan yong'inlarni o'chirishgani rostmi? — so'rab qoldi qiz.

— Yo'q. Uylar hamisha yonmaydigan bo'lgan. So'zimga ishoning.

— Tavba, eshitishimcha, bir paytlar, uylar qandaydir ehtiyotsizlik natijasida o'z-o'zidan yonib ketarkan. O'shanda o't o'chiruvchilar olovni o'chirish uchun kerak bo'lisharkan.

U kulib yubordi. Qiz unga ko'zlarini qadab tikildi.

— Nimaga kulyapsiz?

— Bilmasam, — u yana kuldi, ammo birdan jim bo'lib qoldi, — nimaydi?

— Men hech qanday kulgidi gap aytmasam-da, siz kulyapsiz. Hamma savollarimga darhol javob qaytarasiz. Mening savollarim ustida hech bir fikr-mulohaza yuritmaysiz.

Monteg to'xtadi.

— Siz chindan ham juda g'alati ekansiz, — dedi u qizga boshdan-oyoq razm solib, — suhbatdoshingizga hurmat degan narsa mutlaqo yo'qday sizda.

— Sizni ranjitmoqchi emasdim. Ehtimol, odamlar bilan elakishib ketishni juda sevganimdandir bu.

— Mana bu narsa sizga hech narsani anglatmaydimi? — u ko'mirday qora kurtkasining yengidagi 451 raqamini barmoqlari bilan ohista urib qo'ydi.

— Yaxshi anglatadi, — qadamini tezlatib shivirladi qiz, — ayting-chi, huv anavi yerda, xiyobon bo'ylab uchayotgan raketali avtomobillarga e'tibor berganmisiz?

— Gapimizning mavzusini o'zgartiryapsizmi?

— Menga goho, ularda uchayotgan odamlar o't va gullarning farqiga bormaydigandek tuyuladilar. Axir ularni katta tezlikda ko'radilarda, — davom etdi u, — ularga yashil dog'ni ko'rsatsangiz, ehhe, bu o't-ku, dey-dilar! Pushtirang dog'ni ko'rsating — bu gulzor dey-dilar! Ular uchun oq dog'lar — uylar, jigarrang dog'lar — sigirlardir. Bir kuni amakimlar shosse bo'ylab soatiga qirq mil tezlikda yurishni sinab ko'rmoqchi bo'libdilar. U kishini qo'lga olib, ikki kun qamab qo'yishibdi. Kulgili-a? Ham qayg'uli.

— Siz haddan ziyod ko'p o'ylar ekansiz, — dedi Monteg noqulaylikni his qilib.

— Men televizion ko'rsatuvlarini kamdan-kam ko'raman, avtomobil poygalarida bo'lmayman va o'yin-kulgi bog'lariga bormayman. Vaqtim mana shunday har xil telba xayollarga qoladi. Shahar chekkasidagi katta yo'lda reklama g'ov taxtalarga ko'zingiz tushdimi? Hozir ularning uzunligi ikki yuz futga boradi. Bilasizmi, bir mahallar ularning uzunligi yigirma futdan oshmas ekan. Endilikda esa avtomobillar yo'llarda shunday tezlikda

yurishadiki, reklamalarni uzaytirishga to'g'ri kelgan, aks holda ularni hech kim o'qiy olmas edi.

— Yo'q, bundan xabarim yo'q ekan! — Monteg qisqa kulib qo'ydi.

— Men yana, balkim siz bilmaydigan ba'zi bir narsalarni bilaman. Ertalablari o'tga shudring tushgan bo'ladi.

U buni bilish-bilmasligini eslashga urinib ko'rdi-yu, eslolmadi va bexosdan jahli chiqqanini sezdi.

— Agar anavi tomonga qaralsa, — qiz osmonga ishora qildi, — oyda odam bolasini ko'rish mumkin.

Bu yaqin orada u ko'kka boqmagan edi...

Undan uyog'iga indamay borishdi: qiz xayolga botib, u afsuslanib, o'sal bo'lganini his qilib, ba'zi-ba'zida qizdan o'pkalagandek u tomonga qarab qo'yardi.

Ular qizning uyiga yaqinlashishdi. Hamma oynalar nurdan charog'on edi.

— Bu yerda nima bo'lyapti? — Monteg hech qachon odamlar yashaydigan uyda bunday yorug'likni ko'rmagan edi.

— Hech narsa bo'layotgani yo'q. Ayam, dadam va amakim shunday suhbatlashib o'tirishibdi. Hozir bunday suhbatlashish piyoda yurishdek kamdan-kam uchraydigan hodisa. Amakimni ikkinchi marta qamab qo'yishganini aytdimmi sizga? Ha, piyoda yurganlari uchun qamoqqa olishibdi. Eh, bizlar juda g'alati odamlarmiz.

— Nima haqida gapiryapsiz?

Qiz qah-qahlab kuldi.

— Tuningiz xayrli bo'lsin! — dedi u va uyi tomon burildi. Lekin nimanidir eslagandek birdan to'xtadi, yana unga yaqinlashib, ajablanib va qiziqish bilan uning yuziga tikildi.

— Siz baxtlimisiz? — so'radi u.

— Nima dedingiz? — baqirib so'radi Monteg.

Oldida turgan qiz ko'zdan g'oyib bo'lgan, oy nuriga cho'mgan yo'lka bo'ylab tobora uzoqlashib chopib ketardi. Uyga yetganida eshik ohista yopildi.

— Men baxtlimanmi? Bu qanaqa safsata?!

Monteg kulishdan to'xtadi. U o'z uyi eshigidagi maxsus teshikka qo'lini suqdi. Barmoqlari unga tegishi bilan eshik ochildi.

— Men, albatta, baxtliman. Boshqacha bo'lishi mumkinmi? U meni baxtsiz deb o'ylayaptimi? — so'radi u huvillab yotgan xonadan.

Dahlizda uning ko'zi havo yangilaydigan panjaraga tushdi. U yerga nima yashirib qo'yilgani birdan esiga tushdi. Yashirilgan narsa o'sha yerdan uni kuzatib turganday, tezda ko'zini olib qochdi.

Qanday sirli tun, qanday sirli uchrashuv! Bir yil ilgari bog'da mo'ysafid bilan uchrashib qolib gapga tushib ketishganini hisobga olmaganda, umrida bunaqasi bo'lmagan.

Monteg boshini silkitib qo‘ydi. U ro‘parasidagi yalang devorga qaradi, o‘sha zahoti xotirasida qanday saqlangan bo‘lsa, shunday qizning go‘zal, tong qoldiradigan chehrasi paydo bo‘ldi. Bu nozikkina chehra yarim tunda uyg‘onib vaqtni bilmoqchi bo‘lib qaraganida, millari soat, daqiqa va soniyalarni aniq ko‘rsatuvchi qorong‘u xonada xira nur sochib turgan, uncha katta bo‘lmagan soatning siferblatini eslatardi. Mana shu yorqin indamas qiyofa senga xotirjam va ishonch bilan tun o‘tib borayotganligini, u zimistonga aylanayotgan bo‘lsada, tez orada yana quyosh charaqlab chiqishini aytib turibdi.

— O‘zi nima gap? — Monteg o‘zining ikkinchi — na irodasi, na odati, na idrokiga bo‘ysunmasdan ba‘zi-ba‘zida itoatdan chiqib ketib tushunib bo‘lmaydigan narsalarni vaysovchi, sal-pal anglangan ichidagi «men»idan so‘radi.

U yana devorga tikildi. Qizning yuzi ko‘zguga naqadar o‘xshaydi.

Bunga aql bovar qilmaydi. Sening o‘z nuringni xuddi shunday aks ettira oluvchi yana kimni bilasan? Odamlar ko‘proq... nimaga qiyoslashni izlab biroz hayalladi, keyin esa o‘z kasbini eslab, topdi — o‘chirmagunlaricha bor kuchi bilan lovullab yonuvchi mash‘alaga o‘xshaydilar. Ammo boshqa odamning yuzida o‘z qiyofang aksini ko‘rish, yurak qa‘ringdagi iztirobli fikrlaringni o‘qish kamdan-kam uchraydigan hodisadir!

Qiyofasini naqadar o‘zgartirish qobiliyatiga ega bu qiz! Unga, Montegga qo‘g‘irchoq teatridagi mahliyo bo‘lib qolgan tomoshabindek nigohini uzmay qaradi, har bir kiprigining uchishi, qo‘llarining imo-ishorasi, barmoqlarining har bir harakati bilan ko‘nglingdan o‘tib turgan hamma narsani oldindan yaqqol sezib turardi.

Yonma-yon qancha vaqt yurishganiykin? Uch daqiqami? Besh daqiqami? Shu bilan birga qancha uzoq tuyulmadi bu sayr? Qizning devordagi aksi, nozik-nihol gavdasi tashlayotgan soya endi tag‘in ham ulkanroq bo‘lib ko‘rindi! U agar ko‘zi qichishsa, qiz ko‘zini undan oldin uchirib qo‘yishini, agar sal bo‘lsa-da yuz mushaklari tortishsa, ungacha homuza tortishini his qilib turardi.

«Axir, haqiqatan ham mening kelishimni xuddi oddin bilganday bemahalda, ko‘chada go‘yo ataylab meni kutib turganday...» xayolidan, o‘tkazdi u uchrashuvlarini eslab.

U yotoqxona eshigini ochdi.

U o‘zini oy botgandan keyin sovuq, marmar bilan qoplangan daxmaga tushib qolgandek his etdi. Zim-ziyozulmat. Deraza ortidagi kumush yog‘dudan bu yerda asar ham yo‘q. Derazalar zichlab berkitilgan, xona katta shahar shovqinidan loaqal tiq etgan tovushi yetib kelmaydigan qabrga o‘xshardi. Biroq xona bo‘sh emas edi.

U diqqat bilan quloq soldi.

(Rus tilidan Mirza Anvar Karimov tarjimasini)

«Farengeyt bo'yicha 451 daraja»
filmidan lavha.
Rejissyor Ramin Bahrani,
AQSh, 2018-yil.

LUG'AT

Farengeyt – AQSh va ayrim boshqa davlatlarda qo'llaniladigan harorat o'lchovi birligi, nemis olimi Gabriel Farengeyt nomi bilan atalgan. Selsiy bo'yicha 100 daraja Farengeyt bo'yicha 212 darajaga teng. Qog'oz aslida selsiy shkalasi bo'yicha 451 daraja issiqlikda alanga oladi. Bredberi buni Farengeyt shkalasi bilan adashtirgan.

samandar (salamandra) – suvda ham quruqlikda yashovchi, kalta-kesakka o'xshagan, oyoqlari va dumiga shikast yetganda tez tiklab olish xususiyatiga ega jonivor; nomi forscha «olov ichida» ma'nosini bildiruvchi so'zlardan kelib chiqqan.

milya – 7420 m.ga teng uzunlik o'lchovi.

fut – 30,48 cm.ga teng uzunlik o'lchovi.

Asarning to'liq matnini o'qib chiqing.

«Jahon adabiyoti» jurnali 2007-yil 7-8-sonlar «Ziyouz» kutubxonasi

«Farengeyt bo'yicha 451 daraja» romaniga rassom
Ralf Stedmen chizgan suratlar.

O'ylab ko'ringchi, olov, samandar,
humo qushi, qaqnus obrazlari asarda qanday
ramziy ma'noga ega?

SAVOLLAR

Birinchi qism: Boshpana va samandar

1. Klarissa nega o'zini «shaydoyi», «aqlidan ozgan» deydi? U haqiqatdan ham aqlidan ozganmi? U va va uning oila a'zolari Bredberi tasvirlagan jamiyat vakillaridan qaysi jihatlari bilan **farq** qilishadi?
2. «Uni (kerosinni) hech qachon tozalab yuvib bo'lmaydi». «Ha. Tozalab yuvib bo'lmaydi». Sizningcha, bu yerda faqat kerosin hidini ketkazish haqida gap ketyaptimi yoki bu so'zlarning zamirida **boshqa ma'no** ham bormi?
3. Muallif Mildredni, uning eri bilan munosabatlarini qanday tasvirlaydi? «Bu tubanlik qayerdan paydo bo'ldi? Nima uchun sendagi bor narsalarning hammasi yo'qolib, faqat **bo'shliqning** o'zi qoldi?» – deganda Monteg **kimni** nazarda tutdi? O'zinimi? Mildredni? Ikkovini?
4. Uyidan kitob chiqqan ayolning harakatlariga e'tibor bering. U Bitti aytgandek «**mutaassib**»mi? «...Angliyada shunday **sham** yoqaylikki, uni hech qachon o'chira olmaydilar» so'zlari bilan ayol nima demoqchi bo'ldi?
5. Bittining «ma'ruza»sini yana bir marta o'qib chiqing va undagi **eng asosiy fikrlarni** ajratib oling. Sizningcha, Bitti **qanday** inson? U o'z gaplariga o'zi ishonadimi?

Ikkinchi qism: Elak va qum

1. Metrodagi reklama nega Montegning **asabiga** tegdi? Axir, u bunday reklamalarga **ko'nikkan** emasmi?
2. Professor Faber **qanday** inson? Monteg uning oldiga borib to'g'ri ish qildimi? Sizningcha, Monteg ko'zlagan ishda Faberning yordami tegishi mumkinmi?
3. Monteg uyiga mehmon bo'lib kelgan ayollar oldida o'zini shunday **tutishiga** nima sabab bo'ldi deb o'ylaysiz?

Uchinchi qism: Olov lovullab yonadi

1. Bitti va Monteg o'rtasidagi **konfliktning** sababi nimada? Monteg o'ylaganidek, Bitti o'lishni istarmidi?
2. Sizningcha, yozuvchi Monteg bolaligida bo'lgan **ferma tasvirini** asarga nima maqsadda kiritgan?
3. O'rmondagi «kitob-odamlar» **kurashning** to'g'ri yo'lini tanlashgan deb o'ylaysizmi?

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Asarni o'qish davomida Bredberi tasvirlagan **jamiyatga** xos muhim xususiyatlarni yozib borgan edingiz. Siz bunday jamiyatda yashagan bo'larmidingiz? Nima uchun?
2. Bredberi tasvirlagan jamiyatda kitoblar nima sababdan **taqiqlangan**? Umuman, adabiyotni, san'atni taqiqlash qanday **oqibatlariga** olib kelishi mumkin?
3. Sizningcha, qaysi asosiy voqea Montegni qonun bajarilishini nazorat qiluvchi tashkilot vakilidan **isyonkorga** aylantirdi?
4. Asar qismlariga qo'yilgan **sarlavhalarga** e'tibor bering. Bu sarlavhalar qismlarning mazmunini va asarning asosiy g'oyasini ochib berishda qanday rol o'ynaydi?
5. Bir-biriga **qarama-qarshi** tushunchalarni yonma-yon qo'yish yoki solishtirish **antiteza** deyiladi. Misol uchun: «Menga *nomehribon yor o'zgalarga mehribon emish, Mening jonim olib, ag'yorga oromijon emish*» (*Alisher Navoiy*). Romanda antiteza qo'llanilgan o'rinlarni aniqlang va ularning maqsadini tushuntiring.
6. Siz asarni qanday **davom** ettirgan bo'lardingiz?

LOYIHALAR

Guruhlarda ishlang. Berilgan loyihalardan birini tanlang.

- ✓ Bredberi o'z asarida qanday **muammolarni** ko'targan? Jamiyat Bredberi tasvirlagan yo'ldan **bormasligi** uchun qanday yechimlar taklif qilasiz? Jadvalni to'ldiring va sinfdoshlaringizga taqdimot qiling.

Asarda ko'tarilgan muammo	Muallifning muammoga munosabati	Muammoning yechimi

- ✓ Asar qahramonlaridan birini tanlang va undan **intervyu** oling. Intervyu savollarini shunday tuzingki, qahramonga o'z **kechinmalari**, asar voqealari va unda tasvirlangan jamiyatga **munosabatini** ochib berishga imkon bersin.

ADABIYOT NAZARIYASI: UTOPIYA VA ANTIUTOPIYA

Ma'lumki, ideal jamiyatlar tasvirlangan asarlar **utopiya** deyiladi. O'rta asrlar Yevropa faylasuflari Tomas Mor («Utopiya»), Tommazo Kampanella («Quyosh shahri»), Frensis Bekon («Yangi Atlantida») kabi ijodkorlar o'z asarlarida aql-idrokka asoslangan, yuksak taraqqiy etgan ideal jamiyat haqidagi orzularini tasvirlashadi.

ESLANG:

O'zbek va jahon adabiyotida **ideal jamiyat** tasvirlangan yana qanday asarlarni bilasiz?

Ideal jamiyatga qarama-qarshi o'laroq, qo'rqinchli, yoqimsiz jamiyat tasvirlangan asarlar **antiutopiya** (yoki **distopiya** – yunoncha «yomon joy» so'zidan) deyiladi. Utopiyalar mualliflarining maqsadi – «barcha ijtimoiy va axloqiy muammolarni hal qilish retseptini» taklif qilish bo'lsa, antiutopiya mualliflari «barcha birdek baxtli» jamiyatlarda inson bunday «baxt» uchun nimalarni qurbon qilishiga majbur bo'lganiga e'tiborni qaratishadi.

Zamonaviy adabiyotda antiutopiya janrining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan asarlardan biri rus yozuvchisi Yevgeniy Zamyatinning 1921-yilda yozilgan «Biz» romani bo'ldi. Bu asar rus tilida ilk marotaba 1988-yilda nashr qilingan.

O'YLAB KO'RING:

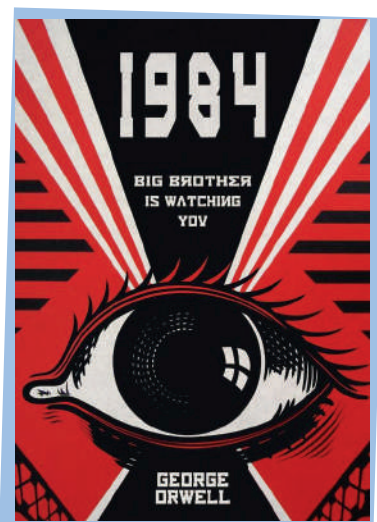
Dastlabki zamonaviy antiutopiya nega aynan **1920-yillarda Rossiyada** yaratilgan bo'lishi mumkin?

Antiutopiya janriga xos asarlarda tasvirlangan jamiyatlar bir qarashda taraqqiy etgan, insonlari farovon va baxtliday ko'rinadi, lekin bunday jamiyatlarda diktatura hukmron va inson erkinligi bo'g'iladi, hal qilinmagan ichki ziddiyatlar esa kuchayib boraveradi. Antiutopiyada syujet asosan **bosh qahramon va tuzum** o'rtasidagi konflikt asosida rivojlanadi.

Antiutopiya janrida ijod qiladigan adiblar odatda o'z-lari yashab turgan jamiyatdagi **muammolarga** e'tibor qaratish, jamiyat rivojlanishining xato yo'lidan **ogohlantirish** maqsadida bu janrga murojaat qilishadi.

TAHLIL QILING:

Rey Bredberining «Farengeyt bo'yicha 451 daraja» asari **antiutopiya** ekanligini isbotlang.

Ingliz adibi Jorj Oruel qalamiga mansub «1984» romani (1948-yilda yozilgan) eng mashhur antiutopiyalardan biri sanaladi. Mashhur «Katta og'a seni kuzatmoqda» iborasi aynan shu asardan olingan.

Erkin Vohidov

(1936–2016)

«RUHLAR ISYONI»: O‘ZBEK ADABIYOTIDA NOVATOR ASAR «INSON QASIDASI»

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

- «Ruhlar isyoni» dostonini **kompozitsiya** va **g‘oyalar** nuqtayi nazaridan tahlil qilamiz;
- **dostonga** xos xususiyatlarni ajratamiz;
- «Inson» qasidasining **badiiy xususiyatlarini** tadqiq qilamiz.

*«Sen, ey sen, she‘riyat, bo‘lding
Ki qaydin oshino menga.
Keturding ham safo menga,
Eturding ham jafo menga».*

«**B**unday qaraganda, bitta shoir qilishi mumkin bo‘lgan ishni qilib qo‘ygan-dekman. Lekin hech qachon o‘z qilgan ishimdan ko‘nglim to‘lgan emas. ...Odamlarga faqat she‘ring emas, o‘zing ham kerakligingni sezish – bu katta baxt.»

Erkin Vohidov

«**E**rkin Vohidov she‘riyatida adabiy mavzular xazinasiga aniq zamon va makon kaliti orqali kirib boriladi. Xalqimiz keyingi davrlar mobaynida bosib o‘tgan va o‘tayotgan goh mashaqqatli, goh armonli, goh tug‘yonli, goh iftixorli yo‘llarining manzara va ohanglari, sadolari Erkin Vohidov she‘riyatida to‘la mujassamdir.»

Abdulla Oripov

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Erkin Vohidov 1936-yil 28-dekabrda Fargʻona viloyatining Oltiariq tumanida oʻqituvchi oilasida tugʻildi. Otasi Choʻyanboy Vohidov Ikkinchi jahon urushidan keyin Toshkentga qaytib, shu yerda vafot etdi. Onasi Roziyaxon Vohidova (Sohiboyeva) ham dunyodan oʻtib, boʻlgʻusi shoir togʻasi Karimboy Sohiboyev tarbiyasida qoldi.

Erkin Vohidov Toshkent davlat universitetining (hozirgi Oʻzbekiston milliy universiteti) filologiya fakultetida tahsil olib, «Yosh gvardiya», Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyotlarda, «Yoshlik» jurnalida xizmat qildi. Mustaqillik yillarida Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Xalqaro aloqalar va munosabatlar qoʻmitasi rahbari, Oʻzbekiston Senati aʼzosi sifatida faoliyat yuritdi.

U 1987-yilda «Oʻzbekiston xalq shoiri» unvoniga va 1999-yilda «Oʻzbekiston Qahramoni» unvoniga sazovor boʻldi, 1996-yilda «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan taqdirlandi.

Erkin Vohidov 2016-yil 30-may kuni Toshkent shahrida vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Tong nafasi» (1961), «Mening yulduzim» (1964), «Yoshlik» (1969), «Tirik sayyoralar» (1978), «Sharqiy qirgʻoq» (1981), «Kelajakka maktub» (1983), «Yaxshidir achchiq haqiqat» (1992), «Orzuli dunyo» (2010), «Tabassum» (2012), «Yangi sheʼrlar» (2015) va boshqa sheʼriy toʻplamlar.
- ❖ «Orzu chashmasi» (1964), «Nido» (1964), «Palatkada yozilgan doston» (1966), «Quyosh maskani» (1972), «Ruhlar isyoni» (1980), «Koʻhinur» (1982) dostonlari.
- ❖ «Oltin devor», «Istanbul fojeasi», «Ikkinchi tumor» pyesalari.
- ❖ Gyotening «Faust» asari, Aleksandr Blok, Aleksandr Tvardovskiy, Fridrix Shiller, Lesya Ukrainka, Mixail Svetlov, Muhammad Iqbol, Rasul Hamzatov, Sergey Yesenin, Silva Kaputikyan asarlaridan tarjimalar.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan asar – «**Ruhlar isyoni**» dostoni bengal shoiri, bastakori va ozodlik kuychisi, Bangladesh xalq shoiri **Nazrul Islom** (1899 – 1976) haqida hikoya qiladi.

ESLANG:

Boburiylar sulolasidan keyin Hindiston qaysi mamlakatning mustamlakasiga aylandi?

Hozirgi Hindiston, Pokiston va Bangladesh davlatlari qanday paydo bo'ldi?

Britaniya mustamlakasi bo'lgan Hindistonning bir necha davlatga bo'linib ketishiga nima sabab bo'ldi?

NAZRUL ISLOM KIM EDI?

Asansol shahrida (G'arbiy Bengaliya shtati, Hindiston) Nazrul Islomga qo'yilgan haykal.

Qozi Nazrul Islom 1899-yilda Hindistonda tug'ilgan. Birinchi jahon urushidan keyin Kalkut-tada jurnalist sifatida ish boshlaydi. Hindiston-dagi Britaniya hukmronligini tanqid qilib bir qancha she'rlar yozadi va Hindiston ozodlik ha-rakatiga qo'shiladi. O'z asarlari va siyosiy faolligi tufayli bir necha marta ozodlikdan mahrum etiladi. She'riy, nasriy va musiqiy asarlar yara-tadi, o'z asarlarida muhabbat, ozodlik, tenglik g'oyalarini tarannum qiladi.

1942-yilda 42 yoshida o'sha paytda noma'lum bo'lgan kasallikdan aziyat cheka boshlaydi, ovozi va xotirasini yo'qotadi, bir necha marta shifoxonada davolanadi. Sog'ligi yomonlashib borayotgan Nazrul Islom Hindistonda asosan yolg'izlikda yashaydi. Bangladesh hukumati tak-lifiga binoan 1972-yilda oilasi bilan Bangladeshga ko'chib boradi. 1976-yilda vafot etadi.

ASARNING YOZILISH TARIXI

«Ruhlar isyoni» dostoni 1979-yilda yozilgan. XX asrning ikkinchi yarmida sobiq Sovet Ittifoqida, shu jumladan O‘zbekistonda ham Hindiston tarixi va madaniyatiga qiziqish kuchli bo‘lgan. 1966-yilda Toshkentda Hindiston va Pokiston muzokaralari bo‘lib o‘tgan, bu muzokaralarda Hindiston Bosh vaziri Lal Bahodur Shastri va Pokiston Prezidenti Ayub Xon tinchlik shartnomasini (Toshkent deklaratsiyasi) imzolashgan. 1960-1980-yillarda Toshkentda har ikki yilda bir marta o‘tkazilgan xalqaro kinofestivallarda hind filmlari muvaffaqiyat bilan namoyish qilingan, o‘zbek-hind kinoijodkorlari ham hamkorlikda filmlar ishlashgan.

«**O**tashin bengal shoiri Nazrul Islomning qahramonona va fojiali taqdiri ko‘pdan meni hayajonga solib kelar, u haqda biron narsa yozish fikrida yurar edim. Shu maqsadda shoir hayoti va ijodini qo‘limdan kelganicha o‘rgandim, shoir hayotiga oid faktlar bilan yaqindan tanishish niyatida Hindistonga bordim, shoir yashagan joylarda bo‘ldim, shoirni yaqindan bilgan kishilar bilan suhbat qurdim»

Erkin Vohidov

FIKR YURITING:

Sizningcha, Erkin Vohidovni olis Hindiston milliy ozodlik harakati vakili bo‘lgan Nazrul Islom haqida asar yozishga nima **undagan** bo‘lishi mumkin? Asar mutolaasidan so‘ng bu savolqa qaytib, yana muhokama qiling.

TADQIQ QILING:

«Ruhlar isyoni» dostoni o‘zbek adabiyoti uchun **novator** (yangicha) asar hisoblanadi. Asarni o‘qish davomida undagi **o‘zbek adabiyoti uchun yangicha bo‘lgan xususiyatlarni** topishga harakat qiling.

Asarning **kompozitsion tuzilishiga** e‘tibor bering. Dostonni o‘qish davomida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Dostonning tarkibiy qismi (fasli)	Qismda (faslda) ko‘tarilgan mavzu (muammo)	Shu qism (fasl) bilan bog‘liq rivoyat (naql)	Rivoyatdan (naqldan) kelib chiqadigan xulosa
Muqaddima			

RUHLAR ISYONI

Muqaddima

*Tugʻilgansan ozod, mudom
Ozod boʻlib qol!*

Nazrul Islom

Bu dunyoning
Quvonchi kam,
Dardu gʻami — ziyoda,
Ammo gʻamdan qochmoqning ham
Tadbiri koʻp dunyoda.
Kimning dildosh
Bor ulfati,
Dardin unga toʻkadi.
Yolgʻizlarning bor kulfati
Dil tubiga choʻkadi.
Kim najotni sokin tunning
Uyqusidan soʻraydi.
Kim gʻamini
Nikotinning —
Tutuniga oʻraydi.
Dil zahmiga malham topar
Kim habib,
Kim tabibdan.
Kim qochmoqqa aylar safar
Gʻam atalgan raqibdan.
Gar bularning
Yoʻq imkoni,
Soʻnggi chora etmoq bor.
Kulfat toʻla bu dunyoni
Shartta tashlab ketmoq bor.
Lek olamda bir dard borki,
Unga sira najot yoʻq.
Bu azobga kim duchorki

Unga kun yoʻq,
Hayot yoʻq.
Bu mashaqqat
Ichgan bilan
Dil tubiga choʻkmaydi.
Uni hech kim yuragidan
Hech kimsaga
Toʻkmaydi.
Xalos etmas bitta arqon,
Nuqta qoʻymas
Bitta oʻq.
Chidamoqqa yoʻqdir imkon,
Qochmoqqa ham
Chora yoʻq.
U jon bilan ketsa dildan,
Sukut qolsa yurakda,
Odamzodning
Ruhi bilan
Yashayberar falakda.
Bu — shoirning dilin ezgan
Istibdodning dardidir.
Yurakdan qon boʻlib sizgan
Isteʼdodning dardidir.
Toʻlgʻogʻida bu alamning
Tanho ingroq — xonish bor.
Abadiyat
Jahannamning
Otashida yonish bor.

ABADIYAT HAQIDA RIVOYAT

Roviy aytar:
Allazamon —
Allaqaysi ma'voda
Falokatga uchrab karvon
Poyoni yo'q sahroda,
Bu nogahon
Tasodifdan
Barcha o'tib dunyodan,
Shu tasodif amri bilan
Omon qoldi
Bir odam.
Belbog'iga osganicha
Quruq ko'za — suvdonni,
Kezdi necha
Kunduz, kecha
Bu dashti bepoyonni.
Keza-keza oxir toldi,
Umid uzdi jonidan.
Bir payt nogoh chiqib qoldi
Bir chashmaning yonidan.
Yiqilganча suvga behol
Lab cho'zganda tashna tan,
To'lqinlandi
birdan zilol,
Sado chiqdi chashmadan:
«Shoshma, yo'lchi,
Ichursan, bas,
Muzdek, tiniq, to'laman.
Ammo bilki,
Oddiy suvmas,
Obihayot bo'laman.
Azob chekding ko'p sahroda,
Mayli,
To'yib ichib ol.

Meni ichgan bu dunyoda
Mangu yashar bezavol.
Ol, ich,
Yasha davron surib
Abadiy bu dahr aro,
Ammo
Meni ichmay turib
Fikr qilgin avvalo.
Hayotga-ku,
to'ymas ko'zing,
Yashaysanmi umrbod?
Mangu hayot uchun o'zing
Yaraysanmi,
Odamzod?
Mangulik der odam nasli,
Lek insoniy tafakkur —
Abadiyat nadir asli,
Qila olmas tasavvur».
Yo'lchi hayron,
Yo'lchi sergak,
Bu qandayin chashmadir?
Ichay desa — cho'chir yurak,
Ichmay desa — tashnadir.
Uzoq-uzoq
O'yga toldi,
Suv labida o'ltirib.
Oxir
Obihayot oldi
Ko'zasiga to'ldirib,
O'ylay-o'ylay nari ketdi —
Ul sehrli buloqdan.
Nogoh
Hazin sas eshitdi —
Sado keldi yiroqdan.

Bordi,
E, voh, yotar bir bosh
Qum ustida benajot.
Nola chekar,
To'kar ko'zyosh,
«La'nat, deydi, — ey, hayot!
O'sha suvdan ichdim nega
Afsus!» deru o'kinar.
Yo'lchiga u:
— Rahm et menga,
O'ldir, — deya o'tinar.
Ming yil avval
Shu buloqdan
Suv ichganman, cho'mganman.
Yashayverib,
Bu qiynoqdan
O'zni qumga ko'mganman.
Umr ko'rdim haddan bisyor,
Hech toqatim qolmadi.
Yer yuzida
Mening biror —
Hamsuhbatim qolmadi.
Azob bormi
Bundan ulug',
Dahshat bormi ziyoda?
Menga yerda tiriklik yo'q,
O'lim ham yo'q dunyoda.
Yo'lchi boqdi
Hayratda lol
Tirik inson qabriga,
So'ngra qumga cho'kdi behol,
Rahmat aytdi sabriga.
O'z holiga ming shukr etdi,
Yig'ib so'nggi sabotni —
Qum ustiga

To'kib ketdi
Yo'lchi obihayotni.
Yo'lchi ketdi
Bo'lib xoli
Mangulikning g'amidan.
Totib qoldi
Cho'l niholi
Obihayot namidan.
Ildiziga uning alhol
Tomchi yetdi,
Shu faqat,
Yillar o'tib, o'sha nihol
Chinor bo'ldi oqibat.
Shundan chinor
Uzoq yashar,
Shundan chayir tanlari.
Mangulikdan kechib bashar
Foniy umr tanladi.
Kel, ey ko'nglim,
Bizning hayot
Emas ekan jovidon,
Bu dunyoda izla najot,
Yasha faqat shodumon.

LUG'AT

habib – do'st

istibdod – erksizlik

roviy – hikoya qiluvchi

ma'vo – joy, makon

bezavol – abadiy

dahr – zamon

hazin – g'amgin

foni – o'tkinchi

jovidon – abadiy

SAVOLLAR

1. «Bu dunyoning quvonchi kam, Dard-u g'ami – ziyoda». Asar nega **shunday** boshlanadi deb o'ylaysiz?
2. «Lek olamda bir dard borki, Unga sira najot yo'q. Bu azobga kim duchorki, Unga kun yo'q, hayot yo'q.» **Najoti yo'q dard** deganda muallif qanday dardni nazarda tutyapti?
3. Rivoyatdagi yo'lchi nega suvni ichishga **ikkilanyapti**? Keyinchalik suvni ichmaganiga nega shukr qildi?
4. Nima uchun muallif abadiylikni **azob** demoqda?

Asarning to'liq matnini o'qib chiqing.

pdf kitob
Ziyouz kutubxonasi

Audiokitob
Respublika bolalar kutubxonasi

SAVOLLAR

Birinchi fasl: SHOIR QALBI

1. Boychechak, chaqmoq, go'dak qichqirig'i, shafaq – shoir bularni nega **isyon** sifatida ta'riflaydi?
2. Muallif fikricha, shoirning bu dunyodagi **vazifasi** nimadan iborat? Siz muallifning fikriga qo'shilasizmi?
3. Muallif «**Isyon qo'shig'i**»ni dostonga nima maqsadda kiritgan, deb o'ylaysiz?
4. Jangchi nega azaldan davom etayotgan udumga qarshi chiqdi? Uning **fidoyiligi**, **mardligi** nimada?

*Sati – hindlarda beva qolgan ayolni erining jasadi bilan birga yoqish.
Boburiylar davrida taqiqlangan.*

Ikkinchi fasl: G'ALAYON

1. 1920-yilda Nazrul Islom shunday yozgan edi: «Kel, ey birodar Hindu! Kel, Musulmon! Kel, Buddaviy! Kel, Nasroniy! Barcha to'siqlarni yengaylik, barcha yolg'on va xudbinliklardan bir umrga voz kechaylik va birodarlarni birodarlar deylik. Boshqa urishmagaymiz!»
Sizningcha, shunday misralar muallifi Kalkuttada diniy **nizo** chiqarishi mumkinmidi?
2. Nega muallif Nazrul Islomni hibsga olib borayotgan soqchilarga nisbatan «**jaholatda gunoh yo'q**» deydi? Jaholatda gunoh yo'qmi?
3. «Bu so'zlarni Eshitdi-yu, Faryod qildi donishmand.
«Yoqing, – deya so'radi u, – Olov bo'lsin sarbaland.»
Olomonga parvo qilmagan hakim nega cholning gaplaridan keyin «**Yoqing!**» deya faryod qiladi?

Uchinchi fasl: TUTQUNLIKDA

1. «Meni kechir, Faqat sendan Bu kun uzr so'rayman.
Uzr so'rab, umid bilan Xayolimni o'rayman.»
Nazrul Islom nega xayolan onasidan **uzr** so'rayapti? Uning gunohi nimada? U g'azallar bitib, tinchgina yashay olarmidi?
2. Ushbu faslda muallif nima maqsadda Rudakiydan Nasimiygacha bo'lgan bir qancha **shoirlarni** eslaydi?

To'rtinchi fasl: SHARPALAR

Beshinchi fasl: OZODLIK

1. Muallif «**oliy ruhlar**» deganda kimni yoki nimani nazarda tutmoqda?
2. «Bu dunyoda qoldi tani, Behush, beruh va buyuk».
Muallif nega Nazrul Islomni «**behush, beruh va buyuk**» deb ta'riflaydi? Siz Nazrul Islomga ta'rif berish uchun boshqa qanday **uchta sifatni** ishlatgan bo'lardingiz? Fikringizni asoslash uchun asar matnidan dalillar keltiring.
3. Dostonda zohidlar va oriflar o'rtasidagi qarama-qarshilik aks etgan o'rinlarni topib qayta o'qing. Muallifning turfa fikrlarga munosabatini izohlang.
4. 1970-yillarning ikkinchi yarmida Hindistonda misli ko'rilmagan ommaviy norozilik namoyishlari, ish tashlashlar bo'lib o'tadi. Muallif nega asar oxiriga shu **namoyishlar tasvirini** kiritgan deb o'ylaysiz?
5. «Umring ado bo'lmay turib, Cho'g'ing ado bo'lmasin».
Muallif bu misralar bilan **nima demoqchi?**

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Asarni o'qish davomida to'ldirgan jadvalingizni partadoshingiz jadvali bilan solishtiring. Doston **qismlarida** ko'tarilgan mavzu (muammo) va har bir qism bilan bog'liq **rivoyat, hikoyat yoki naqlga** e'tibor bering. Qaysi o'rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz uyg'un va qaysi o'rinlarda farq qildi?
2. Zamonaviy o'zbek adibi va adabiyotshunosi Ulug'bek Hamdam «Jaholat to'g'risida rivoyat»ni dostonning **tutib turgan o'qi, uning markaziy nuqtasi** deb hisoblaydi. Siz bu fikrga qo'shilasizmi? Fikringizni asoslang.
3. Asardagi qaysi rivoyat sizda eng katta taassurot qoldirdi? O'zingiz yoki yaqinlaringiz hayotidan shu rivoyatning **asosiy mazmuniga** misol bo'la oladigan voqea keltira olasizmi?
4. Erkin Vohidov doston yozilishi tarixini eslar ekan, asarning dastlabki variantidan ko'ngli to'lmaganligini yozadi:

«O'ylab qaragam, unda men Nazrul Islom hayotiga oid ko'pchilikka tanish faktlarni shunchaki belletristik yo'lda sharhlash, hikoya qilib berish bilan cheklanib qolgan ekanman. Yozuvchi – shoirning vazifasi biror shaxs hayoti, sarguzashtini shunchaki hikoya qilib berishdan iborat bo'lsa, dunyoda yozuvchilikdan oson hunar bo'lmasdi. Ijodkor o'z qahramoni hayoti, taqdirini badiiy tahlil etishi, shu bahonada o'zining hayot haqidagi kuzatishlari, o'y-mushohadalarini o'rtaga tashlashi kerak-ku, axir! Mening qahramonim – Nazrul Islom taqdiri bu jihatdan g'oyat boy material berardi. Mushkul ijodiy izlanishlar pallasini boshlandi, dostonning tayyor ilk variantidan voz kechishga to'g'ri keldi, ko'p urinishlardan keyin dostonning o'quvchilarga taqdim etilgan hozirgi varianti paydo bo'ldi».

Adabiyotshunoslikda **belletristika** deb qiziqarli syujet asosida yozilgan o'rtamiyona asarlar tushuniladi, ularda bayon qilinayotgan voqealar yoki muammolarga muallifning o'z nuqtayi nazari berilmagan bo'ladi. Muallif Nazrul Islom hayotini bayon qilish bilan cheklansa bo'lmasmidi? Dostonning dastlabki varianti siz o'qigan variantidan **qaysi jihatlari bilan farq qilgan**, deb o'ylaysiz?
5. Sizningcha, asar nega «**Ruhlar isyoni**» deb nomlangan? Ushbu asar Afg'onistonda «Arvoqlar qo'zg'oloni» nomi bilan chop etilgan. Bu nom asar **mohiyatini** ochib bera oladimi?

ADABIY TANQID

1. Ulugʻbek Hamdam doston haqida shunday yozadi:
«Doston Erkin Vohidovning yigit va ziyoli boʻlib gʻarq pishgan 42-43 yoshlarida yozilgan va oʻzida shoirning butun Jasorati, Isteʼdodi, Donishmandligini... bir nuqtaga jamlagan eng umrzoq, eng jozibali va eng haqiqatparast asaridir! Nazarimda, «Ruhlar isyoni»ni yozar ekan, shoir haqiqatning koʻzlariga tik qaray olgan. Yoki buni boshqacha aytamiz: Haqiqatning koʻzlariga **tik qaray olgan muddati davomida** shoir koʻnglidan kechganlari bu – «Ruhlar isyoni» dostoni! Ammo «Ruhlar isyoni» dostonining Haqiqat koʻzlariga dosh berish muddati insoniyat umriga teng!»
Ulugʻbek Hamdamning yuqoridagi fikrlarini doston matni misolida izohlang.
2. Rus shoiri Robert Rojdestvenskiy Erkin Vohidov asarlarining rus tilidagi nashri soʻzboshisida «Ruhlar isyoni» haqida shunday yozadi:
«Menga bu koʻp qatlamli, koʻp ovozli doston yoqdi. Bu yerda muallif oʻz ovozinig barcha imkoniyatlarini – pichirlashdan hayqiriqqacha namoyish qiladi».
Asarning **koʻp qatlamliliği, koʻp ovozliligi** nimada, deb oʻylaysiz? Asarning qaysi oʻrinlarida pichirlashni va qaysi oʻrinlarida hayqiriqni sezdingiz?

NOTIQLIK SANʼATI

1. Dostondan Oʻzbekiston xalq artisti Malika Ibrohimova, Oʻzbekistonda xizmat koʻrsatgan artist Mehmonali Salimov va aktyor Muhammad Iso Abdulxayirov oʻqigan parchalarni tinglang. Ularning qaysi biri asar **ruhiyatiga** yaqinroq, deb oʻylaysiz? Nima uchun?
2. Asardan oʻzingizga yoqqan parchani ijro qiling. Ovoz va ohang yordamida asar **taʼsirchanligini** taʼminlashga eʼtibor qiling.

«Abadiyat haqida
rivoyat».

Oʻzbekiston xalq artisti
Malika Ibrohimova
oʻqiydi

«Fidoyilik haqida
rivoyat».

Aktyor Muhammad Iso
Abdulxayirov oʻqiydi

«Jaholat toʻgʻrisida
rivoyat».

Oʻzbekistonda xizmat
koʻrsatgan artist
Mehmonali Salimov oʻqiydi

ADABIYOT NAZARIYASI: DOSTON

Doston – yirik yoki oʻrtacha hajmdagi koʻp qismlı sheʼriy asar. Dostonda biror bir **voqea** bayon qilinib, tasvirlanayotgan voqea-hodisalar, qahramonlarga **muallifning munosabati, bahosi** beriladi.

Doston janri adabiyot tarixining turli bosqichlarida muayan oʻzgarishlarga uchradi. Xalq ogʻzaki ijodiga mansub, shuningdek, qadimgi davr va oʻrta asrlarda yaratilgan **epik doston**larda qahramonlarning sarguzashtlari, oʻzaro munosabatlari va kechinmalari keng koʻlamda tasvirlangan. Bunday dostonlarda qahramonlik, ishqiy-sarguzasht, mifologik, fantastik mavzular yetakchilik qilgan.

ESLANG:

Qanday epik dostonlarni oʻqigansiz? Misollar keltiring.

XIX-XX asrlar adabiyotiga mansub **dostonlarning (poemalarning)** asosiy xususiyati esa, adabiyotshunoslarning fikricha, voqea, drammatizmining qahramon qalbi orqali oʻtishidir. Bu davrda, shuningdek, biron-bir syujetga asoslanmagan, **muallif kechinmalari rivojini** ochib beradigan dostonlar (**lirik dostonlar**) ham yaratildi (masalan, Mirtemirning «Surat» dostoni).

XIX asr rus adabiyotshunosi Vissarion Belinskiyning fikricha, «poema faqat hayotning shoirona ideal holatlarini qamrab oladi, ideal voqelikni suratlantiradi». XX asr oʻzbek adabiyotshunosi Umarali Normatov shunday yozadi: «Poemada kitobxonni voqealarning izchil tasviri emas, balki voqealar tufayli qahramon qalbida tugʻilgan kechinmalar tasviri qiziqtiradi».

Jahon adabiyotida Jorj Bayron, Aleksandr Pushkin, Mixail Lermontov, Anna Axmatova, Nozim Hikmat, oʻzbek adabiyotida Mirtemir, Saida Zunnunova, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Omon Matjon singari ijodkorlar dostonlar yaratganlar.

TAHLIL QILING:

«Ruhlar isyoni» dostonida Umarali Normatov va Vissarion Belinskiy qayd etgan dostonga xos **xususiyatlarni** toping.

INSON

Sobitu sayyorada

Inson o'zing, inson o'zing.

Mulki olam ichra bir

Hoqon o'zing, sulton o'zing.

sobit – mustahkam

Sobit o'z ma'vosida,

Sayyor fazo dunyosida,

Koinot sahrosida

Karvon o'zing, sarbon o'zing.

sarbon – yo'lboshchi

Shams – dil taftingdadur,

Sayyoralar kaftingdadur,

Keng jahon zabtingdadur,

Bog'bon o'zing, posbon o'zing.

shams – quyosh

Bu yorug' dunyo nadur?

Koshonadur, vayronadur,

Senga mehmonxonadur,

Mehmon o'zing, mezbon o'zing.

Bunda oq birla qaro,

Zulmat, ziyo, shohu gado,

Jang qilurlar doimo,

Ul yon o'zing, bul yon o'zing.

mubtalo – azob chekuvchi

Sen balo, ham mubtalo,

Xayr ila kin, rostu riyo,

Fitnagar olamaro

Fatton o'zing, qurbon o'zing.

xayr – yaxshilik, **kin** - adovat

riyo – ikkiyuzlamachilik

fatton – maftun qiluvchi

Goh adolat bog'ida,
Piri adovat gohida,
O'z diling dargohida
Shayton o'zing, g'ilmon o'zing.

g'ilmon – jannatda
xizmat qiladigan yosh
go'zal yigit

Xormisan yo gulmisan,
Tojdormisan yo kulmisan,
Chug'zmisan, bulbulmisan,
Nodon o'zing, xushxon o'zing.

xor – tikan

chug'z – boyqush

Bu hayot o'rmon ekan,
Jon borki, qasdi jon ekan,
Bunda qatl oson ekan,
Sirtlon o'zing, jayron o'zing.

Bu hayot ummon ekan,
Ummon abad gardon ekan,
Qatradek sarson ekan,
Sarson o'zing, gardon o'zing.

Mash'ali fikrat – sening,
Ham changali vahshat sening,
G'ayratu g'aflat sening,
Javlon o'zing, uryon o'zing.

vahshat – vahshiylik

uryon – yalang'och

Qilding u oyda xiron,
Ham yerda qon to'kding harom,
Ushbu holingdan mudom
Xandon o'zing, giryon o'zing.

*Insoniyat tarixida ilk bor Oyga
qadam qo'ygan
Nil Armstrong (1969).*

Minding ilm narvoniga,
Chiqding funun osmoniga,
Bu jahon ayvoniga
Arkon o'zing, vayron o'zing.

funun – fanlar

Zarrani ijod etib,
Dahshat balo bunyod etib,
Oqibatni yod etib
Hayron o'zing, hayron o'zing.

zarra – atom

Bog'i arz obod erur
Sendin agar imdod erur,
Yo'qsa u barbod erur,
To'fon o'zing, to'g'on o'zing.

arz – Yer

imdod – yordam

Sen hilol, yulduz, salib,
Tavrot, Zaburdin yuksalib,
Boymisan yoki g'arib,
Komron o'zing, yakson o'zing.

hilol, yulduz – Islom dini
ramzlari
salib (xoch) – xristian
dini ramzim

Tavrot, Zabur – Qur'oni
Karimdan oldin nozil
bo'lgan muqaddas
kitoblar

Kim farangi, kim habash,
Irq, qon talash, imon talash,
Shulmi insondek yashash,
Armon o'zing, afg'on o'zing.

komron – baxtli

afg'on – nola

Mamlakatga mamlakat,
Millatga millat bo'lsa qasd,
Qilg'uvchi so'ng oqibat
Armon o'zing, afg'on o'zing.

Onaizoring — zamin,
Tanho yo'g'u boring — zamin,
Xasta bemoring — zamin,
O'g'lon o'zing, darmon o'zing.

Bag'rida yotquchi — sen,
Ne'matlarin totquchi sen,
Tig' bo'lib botquchi — sen,
Paykon o'zing, qalqon o'zing.

paykon – nayza uchi

Marsga to'p otquvchi — sen,
Zuhroni uyg'otquchi — sen,
Uyquda qotquchi — sen,
Uyg'on o'zing, uyg'on o'zing.

Zuhro – Venera
sayyorasi

Kelding olamga, demak,
Yetmas uni so'rmak, yemak,
Yerni etmog'ing kerak
Bo'ston o'zing, rizvon o'zing.

rizvon – jannati

So'zga ham poyon bo'lur,
Yozsam yana devon bo'lur.
Rustami doston bo'lur,
Doston o'zing, devon o'zing.

Bo'lmasin subhing qaro,
Bor bo'l mudom borliq aro,
O'zni etgil doimo
Inson o'zing, inson o'zing.

Ey, sen Erkin, sen bu kun
Yozding dilingdan bir tugun,
Sen kimu ne dahri dun,
Biyron o'zing, nodon o'zing.

1973

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. «Inson» qasidasida qaysi **she'riy san'at** yetakchilik qiladi? Shoir nega aynan shu she'riy san'atdan foydalangan, deb o'ylaysiz?
2. Sizningcha, «Inson» qasidasida nega shoir hozirgi o'zbek tilida keng qo'llanilmaydigan **so'zlardan** («ma'vo», «fatton» singari) ko'p foydalanadi?
3. Qasidada shoir XX asrning ikkinchi yarmida ro'y bergan qanday **tarixiy voqealar**, qilingan **kashfiyotlarni** eslaydi? Nega ularga murojaat qiladi?
4. Qasidasining yozilish yiliga e'tibor bering. Nega o'sha davrda uni yozishga **ehtiyoj** tug'ilgan, deb o'ylaysiz?
5. «Inson» qasidasi va «Ruhlar isyoni» dostonidagi «Isyon qo'shig'i»ni solishtiring. Ularning **o'xshash va farqli** jihatlari nimada?

«Inson»: o'ziga xos xususiyatlari	«Isyon qo'shig'i»: o'ziga xos xususiyatlari	Har ikkalasiga xos xususiyatlar

6. Sizningcha, «Inson» qasidasining **asosiy g'oyasi** nimada? Unda inson tafakkuriga bo'lgan ishonch yetakchilik qiladimi yoki pessimizm?
7. «Inson» she'rini shoir nega **qasida** deb atagan, deb o'ylaysiz?

ADABIYOT VA SAN'AT

1. «Inson» qasidasiga klip ishlash uchun **tasvirlar ketma-ketligini** tanlang.

Bilasizmi?

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tuzilganligining 75 yilligiga bag'ishlangan onlayn-tadbirda Erkin Vohidovning «Inson» qasidasi sakkiz tilda (o'zbek, qozoq, turk, arab, ingliz, rus, italyan va tojik tillarida) dunyoning mashhur san'atkorlari ijrosida yangradi. Qo'shiqni bu tarzda kuylash tashabbusi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan bildirilgan.

«Inson» qo'shig'i

Abdulla Oripov

(1941–2016)

«JANNATGA YO‘L»: ABADIY SAVOLLARGA SHOIR JAVOBI

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

- «Jannatga yo‘l» dostonining **g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini** tahlil qilamiz;
- dostondagi **obrazlar tizimini** tahlil qilamiz;
- **dramatik dostonga** xos xususiyatlarni tadqiq qilamiz.

«Men shoirman,
Istasangiz shu,
O‘zimniki erur shu sozim.
Birovlardan olmadim tuyg‘u,
O‘zgaga ham bermam ovozim».

Abdulla Oripov

«**A**bdulla Oripov deganda – osmondagi mitti yulduzdan boshlanib, ona Vatanimizning cheksiz dashtu kengliklari qadar yastanib yotgan bag‘rikeng o‘zbekona she‘riyat, yurtning qiradirlari, sayhonlari-yu sahrolari misol dillardan joy olib, qalblarda qadr topgan, zahmatkash xalqning mehrparvar qo‘llari yanglig‘ aziz va sermazmun nazmiy umr ko‘z o‘ngimizda gavdalanadi. »

Sirojiddin Sayyid

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Abdulla Oripov 1941-yil 21-martda Qahqadaryo viloyatining Koson tumanida dehqon oilasida tug'ildi. Otasi Orifboy Ubaydulla o'g'li ishbilarmon dehqonlardan bo'lib, jamoa xo'jaligi raisi edi. Onasi Kavsar Turdi qizi mehnatkash, mehribon, g'oyat ta'sirchan va ezgulikka tashna ayol bo'lgan. Oilada to'rt o'g'il, to'rt qiz bo'lib, Abdulla o'g'illarning kenjasi edi.

Abdulla Oripov Toshkent davlat universitetini (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) tamomlagan. «Yosh gvardiya» va G'afur G'ulom nomidagi nashriyotlarda, «Yoshlik», «Sharq yulduzi» jurnallarida xizmat qildi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining raisi, Oliy Majlis deputati, senator sifatida faoliyat yuritdi.

U 1983-yilda «O'zbekiston xalq shoiri», 1998-yilda «O'zbekiston Qahramoni» unvoniga sazovor bo'ldi. Shuningek, Hamza va Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston davlat mukofotlari, «Hurmat belgisi», «Xalqlar do'stligi», «Do'stlik» ordenlari, Italiya Yulduzi ordeni (Italiyaning davlat mukofoti) bilan taqdirlangan.

O'zbekiston Respublikasining davlat madhiyasi Abdulla Oripov so'zi bilan aytiladi.

Abdulla Oripov 2016-yil 5-noyabrda AQSHning Xyuston shahrida vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Mitti yulduz» (1965), «Ko'zlarim yo'lingda» (1967), «Onajon» (1969), «Ruhim» (1971), «O'zbekiston», «Qasida» (1972), «Xotirota» (1974), «Yurtim shamoli» (1974), «Hayrat» (1979), «Najot qal'asi» (1981), «Yillar armoni» (1983), «Haj daftari» (1992), «Mustaqillik qo'shig'i» (2000), «Shoir yuragi» (2003), «Ko'z tumor» (2005), «Istiqloq manzaralari», (2011), «Ranglar va ohanglar» (2012) va boshqa she'riy to'plamlar.
- ❖ «Jannatga yo'l» (1978), «Hakim va ajal» (1980), «Ranjkom» (1988), «Sohibqiron» (1996) dostonlari va she'riy dramalari.
- ❖ Dantening «Ilohiy komediya» asari, Aleksandr Pushkin, Lesya Ukrainka, Taras Shevchenko, Nikolay Nekrasov, Qaysin Quliev, Rasul Hamzatov, Maxsatiy Ganjaviy, Halil Rizo va boshqa shoirlar asarlaridan tarjimalar.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan asar – «Jannatga yo'l» dramatik dostoni 1978-yilda yozilgan. Asarda yaxshilik va yomonlik, gunoh va savob haqidagi tushunchalar bilan birga davrning ijtimoiy muammolari, shoirlik burchi haqidagi qarashlar ham ramziy ifodalar orqali aks ettirilgan.

O'YLAB KO'RING:

Sizningcha, insonga **iste'dod** nima uchun beriladi? Ijodkorning xalq, millat oldidagi **burchi** nimadan iborat?

ASARNING YOZILISH TARIXI

«Jannatga yo'l» asarini yozishdan oldin Abdulla Oripov o'rta asrlar italyan shoiri Dante Aligyerining «Ilohiy komediya» asarining birinchi qismini («Do'zax» qismi) o'zbek tiliga tarjima qilgan edi. Mazkur asarda Dante o'z zamonida qabul qilingan tasavvurlardan kelib chiqib, narigi dunyoni tasvirlaydi. Adabiyotshunoslarning fikricha, «Jannatga yo'l» asarining yaratilishida «Ilohiy komediya»ning ta'siri bor. «Jannatga yo'l» asarida ham voqealar «narigi dunyo»da sodir bo'ladi. Aytish lozimki, Abdulla Oripov dramada o'zga bir makon – «narigi dunyo» orqali o'z davrining ijtimoiy muammolarini, milliy g'oyalarni ham ifoda etgan.

ASAR JANRI

«Jannatga yo'l» asari **dramatik doston** janrida yozilgan. Dramatik doston she'riy dramadan farq qiladi. Xususan, she'riy dramada asosiy harakatlantiruvchi kuch xarakterlar to'qnashuvi, qahramonlar o'rtasidagi konfliktdan iborat bo'lsa, dramatik dostonda qahramonning **ichki**, ruhiyatidagi ziddiyatlar, dunyoqarashlar, g'oyalar to'qnashuvi yetakchilik qiladi. Shuning uchun ham dramatik dostonda **monolog** muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQ QILING:

«Jannatga yo'l» asarini o'qish davomida unda dramatik dostonga xos xususiyatlar **qay darajada** aks etganligini qayd qilib boring.

ASAR TUZILISHI

Asar voqealari «narigi dunyo»da sodir bo‘ladi. Asar davomida bosh qahramon – Yigit «narigi dunyo»dagi turli xil manzillarga sayohat qiladi:

Mahshar sahrosi – Islom an‘anasida dunyo tugagach, insonlar tirilib, to‘planadigan va hayoti davomida qilgan savob va gunoh ishlari uchun so‘roq qilinadigan joy.

Arosat – jannat bilan do‘zax o‘rtasidagi joy, qiyomat kuni jannatga ham, do‘zaxga ham tusholmaganlar arosatda qoladilar.

Jannat – diniy ta‘limotlarga ko‘ra, hayoti davrida iymonli holida ezgu amallar qilib, narigi dunyoda boqiy rohat va farog‘atda qoladigan kishilar makoni.

Do‘zax – diniy ta‘limotlarga ko‘ra, din talablariga amal qilmagan gunohkorlarning oxiratda jazolanadigan manzili

FIKR YURITING:

Asar voqealarini o‘zga makon – «narigi dunyo»da tasvirlashdan muallif qanday **maqsadni** ko‘zlagan bo‘lishi mumkin? O‘zbek va jahon adabiyotida shunday syujet asosiga qurilgan yana qanday asarlarni bilasiz? Asarni o‘qib bo‘lgach, bu savolga yana qaytib muhokama qiling.

Asar davomida Yigit bir qancha obrazlar bilan uchrashadi. Bu uchrashuvlarni tasvirlashdan muallif qanday **maqsadni** ko‘zlagan? Asarni o‘qish davomida quyidagi jadvalni to‘ldirib boring.

Uchrashuv joyi	Yigit uchratadigan obraz	Yozuvchining bu uchrashuvni tasvirlashdan maqsadi
Mahshar sahrosi	Tarozibon	

JANNATGA YO‘L

Dramatik doston

Ishtirok etuvchilar:

Yigit	Farishtalar
Ona	Do‘st
Ota	O‘zga odam
Tarozibon	O‘spirin
Yugurdak	Qariya
Chol	Kimsa
Hur qiz	Sado
Farishta	

SADO

1

Koinotning gultojidir hazrati odam,
Lekin bilmas o‘z umrining nihoyasini.
Hamroh unga gohi zafar, gohida alam,
Tinglang, mana bir haqgo‘yning hikoyasini.
Aslida xos maktab erur naqlu tasavvur,
Ma’nosini anglay olgay qalb va tafakkur.

II

YIGIT MONOLOGI

1

Ulug‘ bir zot savob ishni har kun qil degan,
Kattaga ham, kichikka ham farzdir bu o‘git.
Gavjum yo‘ldan bu tarafga o‘tolmay turgan
Qariyaning holatini bir tasavvur et!
Balki unga yordam qo‘lin cho‘zmoqqa shaysan,
Lekin nega madad bergach, haqin so‘raysan.
Savob shumi?

2

Har kimsa ham yumush qilsin qarab kuchiga,
Har kimsa ham muammosin yecholsin eplab.
Lekin o'g'ri, muttahaimga, tovlamachiga
Imkoniyat berib qo'ysang, bu qandayin gap?
Bir do'stingga omonat mol jo'natsang agar,
Yo'l-yo'lakay yeb qo'yarlar yarmin muqarrar.
Insof shumi?

3

Bir olimning nomin sotar ming bitta johil,
Bir dahoning soyasida gerdayar millat.
Garchi ko'pdir bu dunyoda donishmand, oqil,
Har kimga ham yoqavermas bunaqa nisbat.
Barchasini ochiq-oydin ko'rib turarlar,
Lekin nechun fozillarni yerga urarlar?
Adolat shumi?

4

Hali so'fi tahoratin olmasdan avval,
Ibodatini boshlamasdan hattoki Haqqa
«Assalom!» deb o'rnimizdan qalqardik har gal,
Bir xalq ta'zim qilar edi ikkinchi xalqqa.
Ustozlarga ergashar edim, pildirar edim,
Men o'zim ham «Assalom!» deb chuldirar edim.
Diyonat shumi?

SSSR paytida O'zbekiston davlat madhiyasi «Assalom, rus xalqi, buyuk og'amiz!» so'zlari bilan boshlangan.

5

Men yaxshilik tilar edim insoniyatga,
O'ylardimki, ezgulikni kuyladim faqat.
Lekin, afsus, yetolmabmiz qutlug' niyatga,
Kurashmog'im kerak ekan balki beshhafqat.
Irodasiz do'stlarimning kasri uchun ham
Peshonamga yozilibdi do'zax, jahannam!
Kafolat shumi?

«Sado» va «Yigit monologi» qismlari muallif tomonidan asarga 2013-yilda qo'shilgan.

BIRINCHI KO'RINISH

*Mahshar sahrosida g'ujg'on olomon.
Taroziyon huzurida Yigit va O'zga odam*

Yigit

Mahshar tongi asta-sekin oqarib kelar,
Ko'z oldimda sodir bo'ldi Ulug' Qiyomat.
Necha yuz yil davom etdi, bilmam, bu yo'llar,
Taroziyon qoshiga ham yetdik, nihoyat.
Taroziyga tushar emish gunoh va savob,
Qaysi biri ko'proq ekan peshonamizda?!
Ne bo'lsa ham, tarozisi bo'lmasin nobop.

O'zga odam

Taroziyon ne desa shu, ishonamiz-da!
Qaysi kuni yig'lab ketdi bir mo'ysafid chol,
Yetti bora haj savobi bo'lmabdi qabul.

Yigit

Nechuk endi?

O'zga odam

U dunyoda yuz berib qay hol,
Otasini sansiragan ekan bir bor ul.

Yigit

Ming martaba shukr bo'lsin parvardigorga,
Mendan rozi ketgan ekan qiblagohlarim.
Es bilmagan go'daklikni yo'ysak bekorga,
Sansiragan emasman men, yo'q gunohlarim.
Do'stlar bilan kaltaklashgan chog'larim bo'lgan,
Har xil kufr ishlarim ham ko'pdir, bilmadim.
Balki mening gunoh xaltam limmo-lim to'lgan,
Lekin ota hurmatini kanda qilmadim.

Taroziyon

Bildik, sipo zot ekansan, na xoru na xas,
Navbating ham yetib qoldi, titrama, yur sen!

O'zga odam
(titrab tarozibonga yaqinlashadi)
Salom, taqsir, bismillohir rahmonir rahim.

Tarozibon
(qo'lida daftarchasini varaqlab)
Bu yoqqa tur. Isming nima? Hojati ham yo'q,
Tamg'a bosib qo'ygan ekan senga Ollohim.
Sening joying arosatda. Ko'ngling bo'lsin to'q.

O'zga odam
Taqsir, agar ruxsat bo'lsa, bir savolim bor,
Umrin o'tib, ilk martaba so'z so'rashim bu.

Tarozibon
Ha, tushundim. Do'zaxdan ham bo'lma umidvor,
Sening joying arosatda, tayin dedim-ku?

O'zga odam
Taqsir, mening eng so'nggi bir arizam shulki, —
Nahot bekor ketaversa shunchalik tavof?!

Tarozibon
Gapni cho'zma, arosatga borasan, chunki,
Sen na gunoh qilgansanu, na zarra savob.
Qani kim bor?!

O'zga odam tarozibondan uzoqlashadi.

Yigit
Xayr, birodar. Nima bo'ldi?!

O'zga odam
Arosatga.

Yigit
Xudo saqlasin!

T a r o z i b o n

(Yigitga)

Hoy, yigitcha, imillama, karmisan battar,
Chidab kelgan bizning jonni xudo yoqlasin.
Ming yilmikan tarozuning boshida joyim,
Jannat, do‘zax to‘lsa to‘lar, to‘lmas bu do‘kon.
Marhamatin darig‘ tugmay qodir xudoyim,
Odamzotni sanamasdan yaratgan ekan.
Koshki bular farishtaga o‘xshasa sal-pal,
Shular kelib bu dunyo ham buzilib ketdi.

(ichkariga qarab)

Hoy, yugurdak, qara deyman, chilimga suv sol!

Y i g i t

Amakijon, men keluvdim, navbatim yetdi.

T a r o z i b o n

Amakingni topib bo‘psan, jindek sabr qil,
Bizlarning ham jonimiz bor, biz ham mute‘miz.
Nainki sen, ishlayversak bizlarning ham, bil,
Og‘zimizga kelib qolar ona sutimiz.
Sen qayoqqa shoshmoqdasan? Shuncha yil kutding, —
Qora go‘rda ko‘kragingni bosgancha zaxga,
Payt kelganda barchasini nahot unutding?
Shoshma, yigit, ulgurasan o‘sha do‘zaxga.

Y i g i t

Balki jannat kutmoqdadir...

T a r o z i b o n

Qaydan bilasan?

(ichkariga)

Hoy, chilimni keltir deyman!

Yugurdak farishta
(ichkaridan)

Hozir, xo'jayin!

Tarozibon

(Yigitga)

Sendaylarga do'zax yaxshi, mulla bo'lasan.

Yigit

Agar yordam qilsangiz-ku jannat ham tayin.

Ancha-muncha savobim ham bordir, o'ldimi?!

Qarasangiz bo'lar edi tezroq, amaki.

Yugurdak farishta chilim keltiradi. Tarozibon chilimni peshlaydi.

Shu ham axir kayf bo'ldimi, chilim bo'ldimi,

Bilmasman hech, berganlari xasmi, tamaki.

Bir zum hordiq chiqarayin,

(Yugurdak farishtaga)

Hoy, sen bolakay,

Hisoblab kel menga buning qilmishlarini.

Sal yanglishsang, bilib qo'yg'in, holing bo'lar voy,

(Bir daftarcha uzatib)

Shu daftardan topajaksan bor ishlarini.

Bugungi kun hisobidan o'n minginchi bu.

Daftarchada qalam bilan belgi qo'rganman,

Bir ozgina dam olaylik, horib bo'ldim-ku.

Rostin aytsam, shu ishlardan charchab to'rganman.

(Yigitga)

Qani, o'tir, yaqinroq kel, sen ham horibsan,

Omad kelib tushib qolsang behishtga shoyad,

Bu olamga ancha erta kelib qolibsang?

Boisi ne, falokatmi yoki jinoyat?

Yigit

Bir falokat yuz bergandi toshqin mahali,
Qizaloqni soy suvidan qilgandim xalos.

Tarozibon

Shunaqa de? Ammo, lekin yetmas bu hali,
Ba'zi ishlar bo'ladiki tasodif, xolos.
Savob degan narsa axir tasodif emas,
Yetmish ikki tomirdan u oqib kelgusi,
Yaxshi odam yaxshiligini anglamay qolmas,
U vijdonni bir vazifa deya bilgusi.
Qaysi kuni bir noshukur do'zaxga ketdi,
Men o'zim ham bir musht urdim, rostin aytganda.
Qurib ketgan, suyagiga yopishgan eti,
Qalbi to'la hasad ekan — noshukur banda.
Qancha-qancha begunohning boshiga yetgan,
Hatto bola-chaqasiga urmish gunohi.
Kim bilsin, u do'zaxga ham chap berib ketgan,
Ha, bolakay, keng ekan-da xudo dargohi.

Yigit

Bizlarning ham mahallada bor edi bir zot,
O'sha qayga borgan ekan, aytsangiz bilib.

Tarozibon

Kim edi u? Tekinxo'rmi, kofirmi, shaddod?

Yigit

Salom bersang cho'ntagingni ketardi shilib,
Kimdan zarra foyda chiqsa o'sha zahoti
Borib yotib olar edi ostonasiga.
Tovlamachi odam edi, o'tdi hayoti,
Tavqi la'nat osilmasdan peshonasiga.

T a r o z i b o n

Kim biladi, unaqalar ko'p axir, ukam.
Kim ham axir bundaylarni yo'lga solibdi...
Qaysi kuni bittasini do'zaxga yozsam,
Go'ring kuygur naq jannatga o'tib olibdi.
Qayta olib kelishadi, yozib yubordim,
U nokasni tiqajakman do'zax qa'riga.
Inobatga o'tar axir mening ham qahrim,
Odamlar u, chidaydigan bari-bariga.
Balki sen ham o'g'ridursan yo nokas, sulloh,
Turgandirsan noilojdan bo'yningni burib.
Balki olgan sal barvaqtroq joningni Olloh,
Gunohlarni qilmagansan balki ulgurib.

*Yugurdak farishta ichkaridan chiqadi, qo'lida gunoh-savob
daftarchasi.*

Y u g u r d a k

Mana, taqsir, olib keldim, tekshirib ko'ring!
Ikki paysa yetmas ekan behishtga.

Y i g i t

Hayhot!

T a r o z i b o n

O'zingni bos, peshonangni ming joyga urgin —
O'zgartirgay taqdiringni na oh, na faryod —
Demak, sening gunohlaring haddan ziyoda,
Jahannamga borajaksan nachora, axir,
Bo'yningni eg, tavba qilgin, boqiy dunyoda
Boshqalarday bir bandasan,
Farqing yo'q taqir.

Yigit

Men do'zaxdan cho'chimasman, ustimdan kulma,
Men chidayman, ammo qayda haqiqat, imon?

Tarozibon

O'zingni bos, hoy yigitcha, shakkoklik qilma,
Xudoyimning qahri yomon, g'azabi yomon!

Yigit

Men do'zaxdan ming martaba dahshatli bo'lgan
Hodisalar va kunlarni ko'rganman avval.
Men shaytondan ming martaba dahshatli bo'lgan
Olchoqlarni ko'rib, chidab turganman avval.
Lekin, ayting, qayoqda u oliy haqiqat?
Ketayotib faqat shuni bilmoq istayman.

Tarozibon

Sendaqangi botirlarni ko'rganman faqat —
Mayli, sening javobingni bermoqqa shayman.

Yigit

Nechun endi faqat mening?

Tarozibon

Chunki bir zamon
Sen qutqazgan u qizaloq menga xizmatkor.

Yigit

Yo Oллоhim! Nechuk endi u jannatmakon
Xizmat qilib yurar ekan bu yerda bekor?

Tarozibon

Sabab shukim, u begunoh qizcha — farishta,
Mayliga u imon tilar senga tangridan.
Xo'sh, sen uni qutqazibsana, qulluq bu ishga.
Lekin qismat og'irroq-ku buning baridan.
Sen jannatiy ish qilibsana buning uchun, bas.
Deylik bir zum qulluq bilan qilaylik ta'zim.

Lekin gunoh degan gap ham ro'y-rost ish emas,
Uni ko'rib ko'rmaslik ham gunohi azim.

Yigit

Mening qanday gunohlarim bor ekan, qani,
Iltimosim, eng og'irin bersangiz aytib.
Yana ayting, gunoh ishni ko'rgan mahali
Bo'lganmikan tilim tishlab o'tirgan paytim?

Tarozibon

Aylantirma gapni buncha, ikkalamiz ham
O'zimizni galvarslikka solmaylik bekor.
Seni yaxshi tanimayman-ku, sen sohib qalam,
Sen shoirsan!

Yigit

Vallohi a'lam!

Tarozibon

Shoshmay tur, gap bor.
Sen shoirsan, senga Olloh yorug' nur berdi,
Otash berdi, zabon berdi, ham ulug' yurak.
Timsolingda bechoralar o'z dardin ko'rdi,
Baxtin ko'rdi, shodliklarin ko'rganlar beshak.
Boya senga bir bandani aytib bergandim:
Qora yurak, hasadgo'y ham manfur va olchoq.
O'zgasini qiziqsinib o'zing aytganding:
Tovlamachi va tekinxo'r, sulloh, yalinchoq.
Taniysanmi sen ularni?

(Tepaga qarab)

Yo qodir egam,
Pardai xob orqasidan ularni ko'rsat!

Ikkinchi arvoh namoyon bo'ladi.

Yigit

Hayhot! Meni jahannamda yondirgin, biroq
Ko'rsatmagin sen bularni, ko'rsatma faqat!

T a r o z i b o n

Tanidingmi?

Yigit

Ha, tanidim.

T a r o z i b o n

Aybingni endi

Bir oz anglab olgandirsan, zukkosan, gapir.
Ular qancha bandalarning boshiga yetdi.
Sen ularni ko'rib, bir so'z dedingmi axir?
Ilohiy dil bergan edi senga xudoyim,
Quloq sol deb sho'rliklarning ohi-vohiga.
Sen-chi, samo shu'lasini kuylading doim,
She'rlar bitding yulduzlarga, gulga, ohuga.

Yigit

Men iqorman.

T a r o z i b o n

Ammo endi foydasi yo'q-ku,
O'z umrini yashab bo'lgan endi odamzod.
Achinaman senga, inim, inimsan, chunki —
Gar qanoting bo'lmasa-da sen ham parizod.
Qodir egam muhiblarin siylagan mahal
Shoirlarni kiritmishdir pari qavmiga.
Farishtalar til farqlamas, millat ham azal,
Ular faqat quloq tutgay ko'ngil mayliga.

Yigit

Bu gaplarni oshirdingiz me'yoridan sal,
Eshitganmiz bundaqangi kinoyalarni.
Gunohimga iqorman men, tonmayman tugal,

Yuzga solmang, lekin har xil rivoyalarni.
Mayli, do‘zax tublarida kuyib kul bo‘lay,
Mayli, qaynoq daryolarda oqsin suyagim...
Ko‘zlarimdan qon, yosh oqsin, zardobga to‘lay,
Faqat bordir Ollohimdan bitta tilagim.

T a r o z i b o n

So‘yla, qani, otash to‘la shu ko‘kragingdan
Haqiqatning shu‘lalari chiqsin so‘nggi bor.

Y i g i t

Menga bir joy ko‘rsatingki do‘zax qa‘ridan,
Toki o‘sha arvohlarni ko‘rmayin zinhor!

T a r o z i b o n

Suhbatimiz mahsulidir bundayin talab,
Og‘ir talab, rostin aytsam, bundaqa joy yo‘q.
Bilmakdaman, ko‘kragingda isyonkor bir qalb,
Men o‘zim ham senday edim, hozir-chi, maxluq...
Bor, sen hozir, arosatning dashtini aylan,
Mayli, jannat darvozasin qoshiga borgil.
Ikki paysa savobni sen topishga shaylan,
Mayli, yig‘la, iltimos qil, mayli, yolborgil!

Y i g i t

Yolbormasman, yig‘lamasman, bu qandayin gap,
Boshqalardan savob olsam gunohim uchun.
Mayli, ketay do‘zax sari hech tortmasdan tap,
Mangu azob chekmoqqa ham yetadi kuchim.

T a r o z i b o n

Ko‘p qaysarlik qilma, inim, bu azob boqiy,
Foniy dunyo azobi ham senga yetarli.

Y i g i t

Menga yana nechuk kerak o‘zgarlar ohi,
Qarg‘ish o‘zi bor ekan-ku, ancha aytarli.

T a r o z i b o n

Har kimdan ham so‘ramassan, albatta, savob,
Sen deb kim ham rohatidan kechar, ukajon.
Sen otangni va onangni ko‘rarsan shu tob.

Y i g i t

Men ularni ko‘ramanmi?

T a r o z i b o n

Men aytsam, inon!

Y i g i t

Oh, falakning yulduzlari, chaqnang tobora,
Farishtalar, baxtlimassiz men kabi alhol.
Men do‘zaxda yonay, mayli, lekin bir bora
Men ularni ko‘rajakman, bu nechuk visol?

T a r o z i b o n

Ha, ko‘rasan, lekin shuni unutma aslo,
Ahvolingni bayon qilgil farzandlarga xos.
Zora ular iltijosin tinglab taolo,
Jannat yo‘lin sen uchun ham ko‘rsatsa ro‘y-rost.

Y i g i t

Rahmat senga, xolis xilqat, oliyhimmat zot,
Sendaylarni yaratibdi — tangriga shukr.
Mening uchun bu yo‘rig‘ing oliy mukofot,
Ota-onam visolini ko‘rayin bir qur.
Lekin bilgil, men ularga arz etib beshak,
Savob so‘rab yig‘lamasman, kechirsin xudo.
O‘zlariga yetmas balki, menga vasl kerak.
Balki qayta ko‘rishmasmiz, xayr, alvido!
Menga visol kerak faqat.
(chiqib ketadi)

T a r o z i b o n

Hoy, yana kim bor?

PARDA

SAVOLLAR

1. «Koinotning **gultojidir** hazrati odam» jumlasini siz qanday tushundingiz? «Koinotning gultoji» ta'rifiga loyiq bo'lish uchun inson qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerak deb o'ylaysiz?
2. Tarozibonning O'zga kimsani Arosatga hukm qilishi **sababini** izohlang. Nega uning «shuncha tavofi» bekor ketdi? Qanday qilib inson umri davomida «na gunoh, na zarra savob» qilishi mumkin?
3. Tarozibonning «Savob degan narsa axir **tasodif** emas, Yetmish ikki tomirdan u oqib kelgusi» degan so'zlarini siz qanday tushundingiz? Tasodifan qilingan savob bo'lishi mumkin emasmi?
4. Sizningcha, yigit «do'zaxdan ming martaba **dahshatli** bo'lgan» qanday hodisalar va kunlarni ko'rgan bo'lishi mumkin? Muallif bu bilan nima demoqchi?
5. Tarozibon Yigitning do'zaxga hukm qilinishi sababini aytganda Yigit qanday holatga tushadi? Yigit ko'rishni istamagan **arvohtar** kim bo'lishi mumkin? Nega Yigit ularni ko'rmaslik uchun do'zax qa'riga ham tushishga rozi bo'ladi?

Asarning to'liq matnini
o'qib chiqing.

pdf kitob
Ziyouz kutubxonasi

*«Jannatga yo'l» spektaklidan lavha.
Qashqadaryo viloyati musiqali drama teatri.*

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Asarning **kompozitsion qurilishiga** e'tibor bering. Har bir pardadagi uchrashuv asarning umumiy g'oyasini ochishda qanday ahamiyat kasb etmoqda?
2. Yigit monologi asar yozilishidan ancha keyin, aniqrog'i, 2013-yilda qo'shilgan. Shuncha vaqt o'tib muallifning yana asarga murojaatini qanday sabablar bilan izohlagan bo'lardingiz? Yigit monologida qo'yilgan **savollarga** asarda **javob** bormi?
3. Yigit nima uchun shoirlikni **tabiblikka** o'xshatadi? Bu o'xshatish asarning asosiy **g'oyasini** tushunishga qay darajada yordam beradi?
4. Asar **yakuni** sizda qanday taassurot qoldirdi? Do'st va Yigit – har ikkalasiga ham jannat ato etilishining sababini qanday izohlaysiz?
5. Asar so'ngidagi «U dunyoning hangomasi shunchaki bir gap» so'zlarini siz qanday izohlaysiz? Asar voqealarining «narigi dunyo»da sodir bo'lishi bilan bog'liq avvalgi va keyingi qarashlaringizda qanday farqlarni kuzatdingiz? Nimalar o'zgardi?

ASARDAGI OBRAZLAR

1. Asar qahramonlari nima uchun **isimsiz** deb o'ylaysiz? Qahramonlarning atoqli otlar bilan atalishi asar g'oyasiga ta'sir qilishi mumkinmi? Obrazilarga ism qo'yish lozim bo'lganda siz ularni qanday nomlar bilan atagan bo'lardingiz? Nima uchun?
2. Yigit qanday obraz? Tarozibonning hisob-kitobiga ko'ra, Yigitning jannatga tushishiga nima **yetmaydi**? Ota-onasini rozi qilgan, qizaloqni qutqarib halok bo'lgan yigitning do'zaxga hukm qilinishi sababini izohlang.
3. Ota, Ona, Kimsa va Do'st obrazlarini xarakterlovchi bittadan **sifat** toping. Nega aynan shu sifatlarni tanlaganingizni matn yordamida izohlang. Bu obrazlar asarning **asosiy g'oyasini** ochib berishda qanday ahamiyat kasb etadi?

HAZRATI ODAM («Hikmat daftari (Ellik hadis)» turkumidan

Joylari osmonda bo'lsa ham magar
Hazrati Odamga qiyindir g'oyat.
O'ng yoqqa boqqanda ruhlari yayrar,
Chap yonga boqqanda o'rtanar faqat.

Bir tomon — jannatning fusunkor bog'i,
U rohat go'shasi, yam-yashil makon.
Bir tomon do'zaxdir, yo'qdir adog'i,
U yerda abadiy azob va fig'on.

Quvnar, o'ngga boqib Hazrati Odam,
Chap yonga boqqanda oshar nolasi.
Bir nasli jannatga moyil bo'lsa ham,
Do'zaxda yonmoqda bitta bolasi.

1992-yil

Shoir nima uchun Hazrati Odamga qiyin demoqda? Nega Odam Alayhissalom o'ngga boqqanda yayraydi, chapga boqqanda esa o'rtanadi?

She'rda qaysi badiiy vosita yetakchilik qiladi? Bu vositadan shoir nima maqsadda foydalangan?

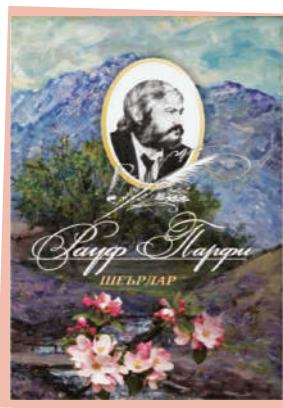
QIYOSLANG:

«Jannatga yo'l» dostoni va mazkur she'rda **jannat, do'zax** tushunchalari talqini qanday farq qiladi? Bu farqning sabablari nimada bo'lishi mumkin?

Rauf Parfi

(1943–2005)

«KATTA VATAN»DA YASHAGAN SHOIR

Mavzuni o'rganish jarayonida:

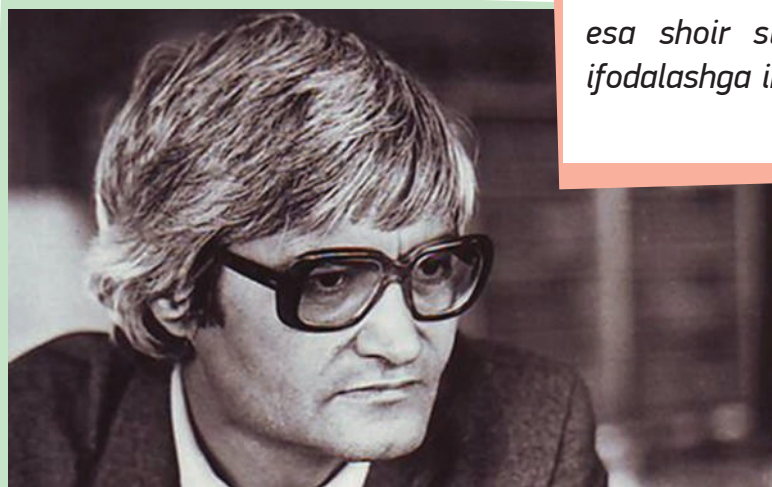
- Rauf Parfi she'riyatining **mavzu-mundarijasi** va **g'oyaviy yo'nalishlarini** tahlil qilamiz;
- shoir she'rlaridagi **ramziy-majoziy obrazlar** mohiyatini tahlil qilamiz;
- shoirning **o'zbek va jahon adabiyotshunosligidagi o'rniga** va **tarjimon** sifatidagi mahoratiga baho beramiz.

«**S**hoir haqiqatni gapirmay turolmaydi. ... Shoir yolg'ondan, yuzaki, soxta qo'shiq aytishdan qo'rqadi. Aniqrog'i, shoirning ichidagi iste'dod qo'rqadi yolg'ondan. Chunki yolg'on – iste'dodning kushandasi.»

Rauf Parfi

«**R**auf Parfi – yaralari ochiq shoir. Unda hazinlik ko'p... Shoir insoniy dardlardan xoli bo'lolmaydi. Rauf Parfi esa shoir sifatida o'zligini to'laroq ifodalashga intiladi.»

Asqad Muxtor

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Shoir, nosir, tarjimon Rauf Parfi (Tursunali Parfiyev) 1943-yilda Toshkent viloyati Yangiyo'l tumani Sho'ralisoy qishlog'ida tug'ilgan. Boshlang'ich va o'rta ta'limni bitirib, 1960-1965-yillarda Toshkent davlat universitetining (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) o'zbek filologiyasi fakultetida tahsil olgan.

Rauf Parfi talabalik davridanoq tarjima bilan shug'ullangan, hikoya, she'rlar yozgan. Uning turkum she'rlari «Sharq yulduzi» jurnalining 1966-yil 1-sonida Asqad Muxtorning «Oq yo'l» nomli so'zboshisi bilan nashr etilgan. 1969-yilda esa uning ilk she'riy kitobi «Karvon yo'li» nomi bilan bosilgan. Rauf Parfi turli nashriyotlarda, gazeta va jurnallarda faoliyat yuritgan.

Shoir O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Hamid Olimjon nomidagi yillik mukofoti (1986) va Xalqaro Mahmud Qoshg'ariy mukofoti (1992), «O'zbekiston xalq shoiri» unvoni (1999) bilan taqdirlangan, Turkiyada o'tkaziladigan turkiyzabon shoirlar tanlovida g'olib bo'lgan (1993).

Rauf Parfi 2005-yilda Toshkent shahrida vafot etgan.

ASARLARI

- ❖ «Karvon yo'li» (1968), «Aks-sado» (1970), «Tasvir» (1973), «Xotiro» (1975), «Ko'zlar» (1978), «Qaytish» (1981), «Sabr daraxti» (1986), «Sukunat» (1991), «Tavba» (2000) kabi she'riy majmualari.
- ❖ «Sakina» (2013), «Turkiston yodi» (2013) singari saylanmalari (vafotidan so'ng).
- ❖ Bayronning «Manfred» dramatik dostoni, Nozim Hikmatning «Inson manzaralari» epopeyasi, Karlo Kaladzening «Dengiz xayoli» kitobi, Aleksandr Tvardovskiyning «Xotira huquqi» dostoni hamda Bertolt Brext, Iohannes Bexer, Pablo Neruda va boshqa XX asr jahon shoirlari she'rlari tarjimalari.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Quyida o'zbek xalqining xos farzandi Rauf Parfining O'zbekiston hali mustaqillikka erishmagan davrdlarda yozilgan, go'zal tuyg'ulari, ma'naviy e'tiqodi aks etgan she'rlarini mutolaa qilamiz.

«**S**e'riyat Olloh odamni yer uchun yaratgani kabi qadimiydir. Yorug' dunyoga kelgan inson bor ekan, inson bo'lib tug'ilgan ekan, inson haqlari, inson huquqi bordir. Inson huquqi – she'riyat huquqi... Muborak uyg'unlik yo'lida jafu chekkanlarning karvonboshilari shoirlardir, ehtimol. She'riyat cheksizlikdir, ammo she'riyatning osmoniga boqib, cheksizlikning ham cheki bor, deb o'ylaysiz. She'riyat insonning ilkin nafasidir, poyonsiz nafasning moddiylikka aylanishidir balki...»

Rauf Parfi

O'YLAB KO'RING:

«Inson huquqi – she'riyat huquqi», «she'riyat insonning ilkin nafasidir» kabi jummalarni siz qanday tushundingiz?

Siz Rauf Parfini qanday tasavvur qildingiz? She'rlarini-chi?

FIKR YURITING:

Rauf Parfi she'rlarida **tong, oftob, daraxt, qushcha, tush, xayol, kun, tun** kabi obrazlar ko'p uchraydi. Sizningcha, bu obrazlar qanday ramziy ma'no anglatadi?

BUKUN BIR TUSH KO'RDIM. TUSHIMDA...

O'YLAB KO'RING:

Sizningcha, tush nima? Nega biz tush ko'ramiz? Badiiy ijodda tush qanday **ramziy** ma'nolarni beradi deb o'ylaysiz? Nega shoir aynan tushdan poetik obraz sifatida foydalanmoqda?

Bukun bir tush ko'rdim. Tushimda
Buxoroda yurgan emishman,
Yuksak minoralar boshimda,
Oyoqlarim ostida gulshan.

Nega shoir tushida aynan **Buxoroni** ko'ryapti? Oyoqlari ostidagi **gulshan** nimaga ishora deb o'ylaysiz?

Buxoroda yurgan emishman,
Men-la birga yurarmish Quyosh.
Erir emish, oqar parishon
Muz asridan omon qolgan tosh.
Yuksak minoralar boshida,
Menga hasad bilan boqarmish
Asrlar bir damday qarshimda
Zangor olov bo'lib oqarmish.

Oyoqlarim ostida gulshan
Zangori olovlar davomi...
Buxoro zangori gul ushlab,
Meni asir etdi tamoman.

Ul ayirdi meni hushimdan,
Yuragimni ko'rgan emishman...
Bukun bir tush ko'rdim. Tushimda
Buxoroda yurgan emishman.

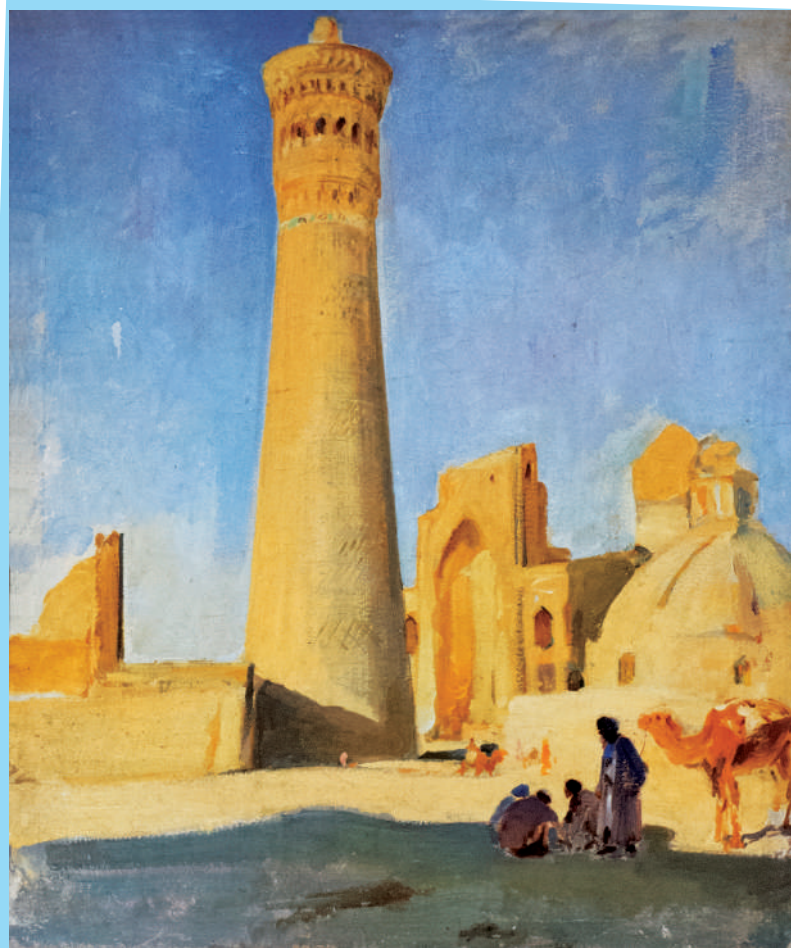
1966-yil

Quyoshning shoirga **ergashishini** qanday izohlaysiz? «Muz asridan omon qolish»da shoir nima demoqchi?

Nega asrlar shoir qarshisida aynan **zangor olov** bo'lib oqmoqda? «Zangor olov» nimaga ishora?

Shoir ko'p o'rinlarda «zangor rang»dan foydalangan. Buning sababini qanday izohlagan bo'lardingiz?

Nega shoir tushida **yuragini** ko'ryapti? Yurak nimaga ishora?

«Minorayi Kalon».
O'zbekistonda xizmat
ko'rsatgan san'at arbobi
Pavel Benkov ishlagan surat
(1930-yillar).

SUNBULA

O'YLAB KO'RING:

She'ning **sarlavhasiga** e'tibor bering. She'r kim yoki nima haqida bo'lishi mumkin? Tasavvurlaringinzi she'rni o'qib bo'lgandan keyingi xulosalaringiz bilan taqqoslang.

1. To'kilish oldida gulim. Ehtimol
Senga boqib ko'nglim uyi buzildi.
Xomush tortib, junjikib qo'ydi shamol,
Bir uzim uzumning yuzlari so'ldi.
Sovuq osmon yuzida izg'ir ko'zim,
Xotiramning tasbehlari tizildi.

Qayg'udaman, qonga qorishgan so'zim,
Tasbehimning chayir ipi uzildi.
Qandaydir bu nido, hazin va karaxt?!
Nechun ketmas qora qarg'alar nari?
Qarang, ingillagan itlarga qarang.
Sirli entikadi yalang'och daraxt,
Bari unutilish istandi, bari...
Sunbulaning simlari keskir, tarang.

«Ko'ngil uyi»ni siz qanday his qilasiz?
Bu «uy»da nimalar bor yoki bo'lishi kerak?
Shoir ko'ngil uyida nega xotirjam emas?
Tabiat manzarasining badiiy talqinlari qaysi satrlarda kuchliroq aks ettirilgan?
Nima uchun?

Shoirning «nido»si nega «hazin» va «karaxt»?
Qarg'a, it obrazlari qanday g'oyaviy mazmun tashayapti?
Daraxt nega yalang'och, nega sirli entikmoqda?

2. Qo'y, bo'ldi. Gapirma. Kechirma meni,
Ko'zingdagi toshni g'ichirlatma, bas.
Quyilmoqda kunduzning achchiq tuni,
Ichib tashlamasam men uni bo'lmas.
To'xta. Bas qil. Gapirma. Bo'ldi.
O'zim gunohkorman. Mendan – bu ko'rlik
Zangor yaproqlarning bag'rida sho'rlik
Kecha shovullagan shamollar o'ldi.

Bir so'z topolmasman senga, sevgilim,
So'zlar, so'zlar qolur bo'g'zimda qotib.
Bilmasman, naqadar sevaman seni.
Bu payt falaklarga sovrilar kulim,
Yerga to'kilaman seni yo'qotib,
Shivirlab shamollar marsiyasini.

3. To'lg'ongan sochlaring qora ilondir,
Vujudimga tashlar anglanmas qo'rquv,
Ochilgan bag'rimning dardi nolondir –
Sening ko'zlaringdek teran, qorong'u.
Ilon sochlaringni shamol o'ynaydir,
Uzilgan barg kabi qaltiraydir jon.
Ezilgan yurakni ezib to'ymaydir,
Gulim, ko'zlaringga berkingan jahon.
G'imirlar kechaning qop-qora tani,
Sochlaring iloni tanimni yoqar.
Bag'rimni ezishga yana shaylanib,
Daryo bo'lib sening ko'zlaring boqar...
Uzayib, jimirlab, suvga aylanib
Daryoga lim to'lib jasadim oqar.

1980-yil

Bu satrlarda shoir kimga murojaat qilyapti? Ko'zda ham tosh bo'lishi mumkinmi? U nimaga ishora? Kunduz, tun, zangor yaproqlar, shovullagan shamolning o'lishi kabilarda qanday ramzli ma'nodorlik bor?

Qanday ko'zlarda jahonning yashirin surati aks etgan bo'ladi? Shoir bu bilan nima demoqchi?

UYG'ONAR TURKISTON...

Uyg'onar Turkiston, uyg'onar dunyo,
Porloq umidlarga to'lib Kun botar.
Baxt singari olis yulduzlar, go'yo,
Azal go'zallikning sha'mini yoqar.

Ko'nglim osmon yang'lig'. Yorishdi osmon,
Kelur ot o'ynatib Xaloskor Sarboz.
Yorqin saharlarda Sen Ruhim, omon
Yuksak-yuksaklarga qilaber parvoz.

Ey Samo, ey Zamin, ey Inson — Qodir,
Gullar, chechaklarga to'lsin oydin yo'l.
Nafosatga axir chidamli odam.

Bu kun sen boshqasan, Dunyo boshqadir,
Sen-da Hur tug'ilding. Bir so'zla. Bir o'l.
Va bilgil qaylarda sarsondir Alam.

1962-yil

Shoir qanday porloq umidlar haqida gapiryapti?
Nega shoir uchun baxt yulduzlar kabi olis?
Shoir orzu qilgan, ammo yetolmaydigan baxt nima bo'lishi mumkin?

Xaloskor sarboz kim?
Shoir tasavvuridagi «yorqin sahar» qanday bo'lishi mumkin?
Ruhning parvozi deganda nimani tushunasiz? Ruh qachon yuksaklarga parvoz qilishi mumkin?

Shoir qanday nafosat haqida gapiryapti?
Inson nafosatga toqatsiz bo'lishi ham mumkinmi? Bu misrada shoir qanday yashirin g'oyani ilgari suryapti?

Shoir nazarda tutgan «bu kun» qaysi kun? Nega unda dunyo boshqacha, biz, siz boshqachamiz?
Qanday Alam bo'lishi mumkin? Alamning sarsonligi nimaga ishora?

ADABIYOT NAZARIYASI: SONET

Sonet (italyancha «kichik qo'shiq» so'zidan) – 14 misradan tashkil topgan lirik janr. Bu janr avval Italiyada paydo bo'lib, keyinchalik boshqa xalqlar adabiyotida ham keng tarqalgan.

Jahon she'riyatida sonetning ikki asosiy – italyanacha va inglizcha turini ajratib ko'rsatish mumkin. **Italyanacha** sonet ikkita to'rt qatorlik band – katrenlardan va ikkita uch qatorlik band – tersetlardan iborat. Bunday sonetda katrenlar *abba abba* (yoki *abab*) shaklida, tersetlar esa *cdc dcd* (yoki *cde cde*) shaklida qofiyalanadi.

Italyanacha sonet asosida shakllangan fransuz she'riyatidagi sonetlar ham ikkita katren va ikkita tersetdan tashkil topib, qofiyalanishi quyidagicha tartiblanadi: *abba abba ccd eed* (yoki *ccd ede*)

Inglizcha sonet uchta to'rt qatorlik va bitta ikki qatorlik banddan iborat bo'lib, *abab cdcd efef gg* kabi qofiyalanadi.

Sonetning an'anaviy poetik xususiyatlariga ko'ra, katrenlar va tersetlar bir-biri bilan mantiqan bog'lanishi, ularda bir g'oya rivojlantirilishi lozim. Shuningdek, sonetlar shakliy jihatdan ham muayyan cheklovlarni talab qiladi: ularda har bir band sintaktik jihatdan tugallangan gap bo'lishi, katrenlar va tersetlarning ohangi farq qilishi, so'zlar takroran ishlatilmasligi lozim.

Dastlab sonetlar asosan muhabbat va do'stlik mavzularida yozilgan bo'lsa, keyinchalik yaratilgan sonetlarda ijodkor yashagan davrning turli xil jiddiy muammolari ifodalanganligini ko'rishimiz mumkin.

Jahon adabiyotida Dante Aligyeri, Franchesko Petrarka, Jovanni Bokkachcho, Migel de Servantes, Lope de Vega, Uilyam Shekspir, Aleksandr Pushkin, Anna Axmatova singari adiblar sonetlarning go'zal namunalarini yaratganlar. O'zbek adabiyotida Usmon Nosir, Barot Boyqobilov, Rauf Parfi kabi ijodkorlar shakl va mazmun jihatidan mukammal sonet namunalarini yaratib, milliy adabiyot rivojiga munosib hissa qo'shdilar. Xususan, Rauf Parfi sonetlarida erkin ruh, o'zlikni anglash, millat ozodligi kabi masalalar yangicha poetik obrazlar, o'ziga xos tashbehlar, ramziy ifodalar orqali talqin qilinadi.

TAHLIL QILING:

Rauf Parfining «Uyg'onar Turkiston...» deb boshlanadigan sonetini qayta o'qing. Quyidagi savollarga javob bering:

- 1) Sonet qaysi **turga** mansub va qaysi tartibda **qofiyalangan**?
- 2) Sonetda qanday **muammo(lar)** ko'tarilgan?
- 3) Sonetda qanday poetik **obrazlar va tashbehlar**ni kuzatdingiz? Ular qanday badiiy-estetik yukni tashimoqda?

Sonetning umumiy g'oyasini ochishda **bandlarning** o'rnini aniqlang. Undagi tugun, kulminatsiya va yechimni topishga harakat qiling.

TONG OTMOQDA...

O'YLAB KO'RING:

Biror marta tong otganini kuzatganmisiz? Nimalarni his qilgansiz? Tasavvur qiling, tong otmay qoldi... Nima bo'ladi?

Tong otmoqda. Tong o'qlar otar,
Tong otmoqda. Quyosh – zambarak.
Yaralangan Yer shari yotar,
Boshlarida yashil chambarak.

Tong otmoqda. Musaffo tongga,
Yuragini tutar odamlar.
Shu tong uchun kelgan jahonga
Va shu tong deb o'tar odamlar.

Tong otmoqda...

1964-yil

To'rtlikdagi asosiy ma'no kuchini qaysi so'z ko'proq zimmasiga olyapti? Nima uchun?

Nima uchun shoir «tong» va «yurak», «tong» va «odam» so'zlarini yonma-yon qo'yimoqda?

Guruhlarda ishlang. Ushbu she'rni tasvirlarda jonlantiring va tahlil qiling.

MUSTAQIL MUTOLAA VA TAHLIL UCHUN

BIR QUSHCHA SAYRAYDI MENING RUHIMDA ...

Daryo mavjlariga yozilmish gʻazal,
Maysalar egilib oʻqiydir kitob.
Shodlanib xandalar otar bir lahza,
Bir lahza oh tortib qoʻyadir oftob.

Qamishlar shivirlar daryo tomonda,
Koʻkda oq bulutlar kezar bemajol.
Bir tirik nafasat borliq, jahonda,
Kimgadir elanar, qilar iltijo.

Bu qadar goʻzallik qaysi ochunda,
Bu qaysi kitobdir, kimning daftari,
Kimning olamidir qilich uchinda?

Qaltirab porlaydir bir chiroq gʻarib,
Bir qushcha sayraydir ruhim ichinda,
Bir qushcha yigʻlaydir meni axtarib.

1964-yil

* * *

Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Tomchilar tomchilar sochimga.
Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Ham qayg'umga, ham quvonchimga.

Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Men unga ochaman bag'rimni.
Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Asta unutaman yomg'irni.

Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Oxir meni asir etar ul.
Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar,
Yog'a boshlar qog'ozga ko'ngil.

1965-yil

«Monmartr bulvari – bahor yomg'iri».
Fransuz rassomi Kamil Pissarro
ishlagan surat (1897-yil).

MENI TA'QIB QILAR «SHOIR» DEGAN NOM

Chiqmagan she'ringa sadaqa oldim.
Aslo tark etmadi qurmag'ur ilhom,
Neki undan o'tdi, xudoga soldim.

Qirq yil she'r yozdim. Ey voh, bo'lmadi,
Rosa yigirma yil yugurdim, yeldim,
Ammo topilmadi biror mard noshir.
Hayot jomi to'ldi. Ko'ngil to'lmadi.
Ko'ksimni yirtdim men, bag'rimni tildim,
Ay Sen, ay, oltmishni tepgan yosh shoir.

Yuzimni, og'zimni yopdi soqollar,
Somonlari teshib chiqdi terimni.
Maymunlar yig'ladi, kuldi shoqollar,
Sichqonlar yeb ketdi oxir she'rimni.

25.09.2000

MUTOLAADAN SO'NG

SHE'RLAR TAHLILI

1. Rauf Parfining «**she'r – shoirning oxirgi xati**» degan fikrini qanday izohlaysiz? Siz uchun shoir kim? She'r nima?
2. Rauf Parfi she'rlarining **o'ziga xos belgilari** nimalarda aks etadi? Fikringizni shoir she'rlari misolida dalillang.
3. Siz **ruh erkinligini** qanday tushunasiz? **Ruhning ranginligini-chi?** Qanday insonlarni biz ruhan erkin deya olamiz?
4. Shoir ijodi juda ko'plab chet ellik olimlar tomonidan turli xil tillarga tarjima qilingan, o'rganilgan. Bunday **e'tiborni** qanday omillar bilan bog'lagan bo'lardingiz?
5. Rauf Parfi shaxsiyatiga xos, **boshqa ijodkorlarda kuzatilmaydigan** qanday xususiyatlarni kashf qildingiz? Bu o'ziga xosliklar uning she'rlarida qanday aks etgan? Fikrlaringizni aniq misollar bilan dalillang.

ADABIY TANQID

1. Adabiyotshunos olim, Rauf Parfi hayoti va ijodi bo'yicha qator tadqiqotlar olib borgan No'monjon Rahimjonov «Rauf Parfining poetik madaniyatimiz taraqqiyotidagi o'rni, xizmati, avvalo, badiiy tafakkurdagi stereotip — qotib qolgan tasavvur va tushunchalarni sindirganligi bilan belgilanadi», deb yozgan edi.
O'ylab ko'ringchi, XX asr o'zbek adabiyotida qanday **sxematik tafakkur** mavjud edi? Rauf Parfi uni qanday yo'l va usullar bilan **surib** tashladi? Fikringizni misollar bilan dalillang.
2. Zamonaviy o'zbek adabiyoti bo'yicha tadqiqotlar olib borgan amerikalik Reychel Harrel «Rauf Parfining she'rlari go'zal, silliq o'qiladigan, shu bilan birga, kitobxon e'tiborini tortib, voqelikka yaxshiroq razm solishga, ramziy ma'no qatlamlarini yanayam chuqurroq anglashga chorlaydigan she'riyatdur», deydi.
Olimaning Rauf Parfi she'rlari haqidagi «**silliq** o'qiladigan», «voqelikka **yaxshiroq** razm solishga chorlaydigan» kabi fikrlarini tasdiqlovchi misollar keltiring. Shoir ijodi haqida yana nimalar deyish mumkin?
3. Rauf Parfi ijodi haqida e'tiborli kuzatishlar olib borgan yana bir Amerika olimi Edvord Alvort shoir she'rlarini ham shakl va ham mazmun jihatdan an'anaviy she'riyatdan farqli, **adabiy fenomen** (o'ziga xos, takrorlanmas) sifatida baholaydi va ularda Cho'lpon, Fitrat kabi jadidlar

adabiyotidagi **milliy uygʻonish** kayfiyati davom etayotganligini taʼkidlaydi.

Rauf Parfi va Choʻlpon sheʼrlaridagi **erk gʻoyalari** tasvirida qanday oʻxshashliklar bor? Jadidlar sheʼriyatidagi ozodlik, hurlik gʻoyalari Rauf Parfi ijodida qanday rivojlantirildi? Fikrlaringizni aniq misollar bilan isbotlang.

RAUF PARFI OLAMINI TUSHUNISHGA HARAKAT QILAMIZ

«Bir daraxt. Sokin. Jim turibdi. Hech narsa demaydi. Qaygʻuli. Koʻngil shu daraxt tomon intiladi. Shu daraxt sizni koʻproq tushunadigandek. Vagʻillab yurgan, xiringlayotgan odamlar boyagi daraxtning yonida pasayib ketadi. Daraxt juda aqlli koʻrinadi. U koʻp narsani biladigandek. Zarur bir gapni aytmoqchi boʻlayotgandekmi...» (Rauf Parfi, 1997-yil)

Uyingizdan yoki maktab hovlisidan oʻz daraxtingizni toping va unga ism bering. Daraxtingizga nimalarni soʻzlab bergan boʻlardingiz?

Oʻylab koʻring-chi, nima uchun Rauf Parfining eng yaqin va ishonchli sirdoshi uning **daraxti** boʻlgan va sheʼrlarida eng koʻp ramziy obraz sifatida qoʻllagan?

Nazar Eshonqul

(1962)

«GO'R O'G'LI»:

KICHIK INSONNING KATTA FOJIASI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Go'r o'g'li» romanining asosiy **g'oyasi** va unda ko'tarilgan **muammolarni** tahlil qilamiz;
- asardagi zamon va makon **tasvirini** tadqiq qilamiz.

Yozuvchi Nazar Eshonqul 1962-yil Qahqadaryo viloyatining Qamashi tumanida tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) jurnalistika fakultetini bitirgan. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida, gazeta va jurnallarda, O'zbekiston teleradiokompaniyasida faoliyat yuritgan.

Dastlabki kitobi – «Urush odamlari» qissasi 1989-yilda chop etilgan. Shundan so'ng muallifning, «Ufq ortidagi quyosh», «Maymun yetaklagan odam», «Shamolni tutib bo'lmaydi», «Momo qo'shiq», «Yalpiz hidi», «Shaftoli guli», «Go'ro'g'li yoxud hayot suvi», «Mendan "men" gacha», «Ijod falsafasi. "Men"dan mengacha-2» kabi kitoblari nashr etilgan. Xuan Karlos Onettning hikoyalari va qissalarini, Alber Kamyuning esselarini, Anton Chexovning «Boloxonali uy» hikoyasini va boshqa ko'plab jahon adabiyoti namunalarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan «Go'r o'g'li» romani 1990-yillar boshida yozilgan. Noodatiy syujetga qurilgan bu asar dastlab «Lahad» deb nomlangan edi. 2012-yilda asar «Sharq yulduzi» jurnalida «Go'r o'g'li» sarlavhasi ostida e'lon qilingan. Keyinchalik «Go'r o'g'li yoxud hayot suvi» nomi bilan alohida kitob shaklida chop qilingan.

O'YLAB KO'RING:

Inson qadri deganda nimani tushunasiz? Qanday jamiyatda inson o'zining qadrlanishini his qilib yashaydi?

Asarning yaratilish tarixi haqida muallif shunday yozadi:

«**U**shbu romanga 90-yillarning boshida so'nggi nuqta qo'yilgan edi. Shu sababli asarda devorlarini zax bosgan, qulash arafasiga kelib qolgan, insonning botiniy quvvatini so'rish evaziga yashagan tuzumning badbo'y hidlari anqib turibdi. O'tgan yillar davomida men asarni faqat tahrir qilish bilan shug'ullandim, xolos. Necha bor urinmay, uni qayta yozish, voqelikni boshqa izga solishga kuchim etmadi. O'tgan yillar ichida roman sifatida o'zini oqlamaydi deb, ichidagi ba'zi bir boblarni mustaqil hikoya sifatida e'lon ham qildim. Uzoq ikkilanishlardan so'ng uni qay tarzda yaralgan bo'lsa, o'sha holatda qolgani ma'qul degan xulosaga keldim. O'zining tirikligini, mavjudligini isbot qilib berolmagan, insonning tirikligi va mavjudligini tan olmagan, insoniylik sha'n va g'ururini xo'rlash va haqoratlash evaziga yashagan o'sha mustabid tuzumdan chiqariladigan kichik bir saboq bo'lib qolishi uchungina uni baribir e'lon qilishga jazm etdim.»

Nazar Eshonqul

FIKR YURITING:

Muallif «devorlarini zax bosgan», «insonning tirikligi va mavjudligini tan olmagan» tuzum deganda qaysi tuzumni nazarda tutmoqda? Qanday tuzum insonning tirikligi, mavjudligini tan olmasligi mumkin?

TADQIQ QILING:

Tarix va boshqa fanlardan olgan bilimlaringiz asosida totalitar jamiyatga xos belgilarni eslang. Asarni o'qish davomida bunday belgilarning asardagi badiiy ifodalarini qayd qilib boring.

GO'R O'G'LI

«Aytsam yetgaymikin, enajon, zorim,
Yurakda g'amim ko'p, ichda zanglarim! ...»

Go'ro'g'li monologi
«Go'ro'g'lining tug'ilishi» dostonidan

«...hayot suvin izlab o'tdi Gilgamish»
«Gilgamish» dostonidan

XABAR

N.ni yangi lavozimga tavsiya qilishdi. Buni o'zi ham kutmagandi. To'g'rirog'i, bunchalik tez tavsiya qilishadi deb o'ylamagandi. U vazifasiga ko'ra, xonada shiftgacha taxlab tashlangan hujjatlarni titib o'tirar ekan, unga rahbarning qabuliga kirish zarurligi haqida qo'ng'iroq qilishdi. N. xabarni eshitib, bir zum angrayib qoldi. Shuncha yil ishlab, aqalli biron marta rahbarning qabulida bo'lmagandi. U kiyimlarini to'g'rilagan, sochlarini tuzatgan bo'ldi. Lekin soqoli bir oz o'sgan edi. Sartaroshga borishdan boshqa iloji qolmadi. Sartaroshxona binoning pastki qavatidagi bir burchakda joylashgandi. N.dan oldin ikki kishi bor edi, uni ko'rib, negadir tipirchilab qolishdi. Umuman, bularning bezovta bo'lishiga hech qanday asos yo'q edi. Lavozimlari ham N. bilan bir xil, biroq ikkala xodim ham N.ga alohida ehtirom bilan muomala qila boshlashdi.

– Rahbar har kuni ham, har kimni ham qabul qilavermaydi, navbatsiz ohorlanib – tartiblanishingiz mumkin, bizga hali yo'l bo'lsin, – ikkalasi ham N.ni o'tqazishga joy topolmasdi. Hatto bittasi kursini yengi bilan artib, unga N.ni taklif qildi. N. o'zini noqulay seza boshladi. Negadir birdan hammaning e'tiboriga tushib qolganday edi. Ikkita hamkasbi undan ko'z uzmay, mahliyo bo'lib turishar, yuzlarida ehtirom balqir, go'yo unga qarab, ko'zlari to'ymayotganday edi. Sartarosh ham unga alohida xizmat qilishga kirishdi. Yuziga ko'pik surar ekan, N.dan uzr so'rab qo'yar, qizarib-bo'zarib ketgandi. Uning hayajonlanayotgani bilinib turardi.

– Rahbar sinchkov odam, – dedi sartarosh unga soqolini qirtishlayotganda. – Orastalikni yaxshi ko'radi. O'zi har kuni ikki marta soqol oldirishga chaqiradi. Aynan bugun chaqirishining ham xosiyati bor.

Navbatda turgan ikki xodim bu fikrga so'zsiz qo'shilganday, baravariga bosh irg'ab tasdiqlashdi.

N. sartaroshxona eshigidan o'ziga qarab mo'ralab o'tirgan yana bir nechta hamkasbini ko'rdi. Ular qandaydir qiziq tomosha ko'rishga kelganday bir-birini itarib, surib, xonaga mo'ralashardi. Sartarosh ularga «Bu yerda maymun o'ynatayaptimi?» deb baqirib bergach ham tarqashmadi.

Ular soch-soqol oldirishga kelganlarga o'xshamasdi. Hammasi birdan katta yutuq egasiga aylangan baxtli odamni tomosha qilishgandek, N.ni ham bir ko'rib qolish uchun bu yerga yig'ilishgani ko'rinib turardi.

– Faqat sizlar bilan emas, biz bilan ham gaplashsin, – dedi u yerdagilardan bittasi. – Bizga ham yuqsin deb keldik.

Ichkaridagi xodimlar hozir ostonada turganlar tortib olishadigandek, taglaridagi kursilarini ikki qo'llab ushlab olishdi va baravariga chiyillashdi.

– Ertaroq harakat qilish kerak edi. Yugurganniki emas, buyurganniki.

Ostonadagilar bu gapga e'tiroz bildira boshlashdi. Bittasi «Men oldinroq biluvdim, lekin sal kech qoldim, agar soqolimni ertalab olmaganimda hozir sizlarning o'rinlaringda bo'lardim», dedi bevaqt soqolini olib qo'rganidan afsuslangandek tumshayib olarkan.

N. o'zini battar noqulay seza boshladi. To'g'ri, rahbar hamisha ham hammani qabul qilavermaydi, ayniqsa, N.ga o'xshagan lavozimdagilarni. Ammo qabul qilishini ham favqulodda hodisa deb bo'lmaydi. Sirasini aytganda, ostonada o'zini ko'rish uchun talashib turishga arziydigan yangilikmas. Bu borib turgan maynavozchilikning o'zi. Qolaversa, ular N.ga fikrini bir joyga to'plab olishiga, demak, rahbar bilan bo'ladigan savol-javobga tayyorlanishiga xalaqit berishayapti. Lekin bu gaplarni aytib, ular bilan bahslashib o'tirishga vaqti yo'q edi. Mabodo, ularga shu yoqarkan, bilganlarini qilishsin.

N. xonasiga qaytib kelib, o'zini yana oynaga soldi. Nimadir yetishmayotganday edi.

– Ichingizda duo o'qib oling, – dedi uning bir oz besaranjom bo'layotganini sezgan hamxonasi. Uning ovozidan hasad qilayotgani bilinib turar, lekin ayni chog'da N.ga o'zini juda yaqin olib, eski qadrdonlardek tuta-yotgan edi.

N. bunday paytda o'zini qanday tutish kerakligini bilmasdi. Shuning uchun bosh irg'ab qo'ya qoldi. Hamkasbi hasadi kelayotganini bildirmaslik uchun N.ning bo'yinbog'larini to'g'rilab, yelkasidagi changlarni qoqib qo'yar, rahbarning oldida o'zini qanday tutish kerakligi haqida yo'l-yo'riq ko'rsatardi.

– Rahbarning oldiga kirganda, o'zingizni juda sipo tuting, yana har narsalarni, ayniqsa, ish bilan bog'liq muammolarni gapirmang. Aksincha, hamma ish rejadagiday va hatto juda yaxshi ketayotganini, ishlash uchun barcha sharoitlar yaratilganini ayting. Rahbar qo'l ostidagilar o'zini maqtashlarini yoqtiradi. Keyin har qanday savolga qisqa va lo'nda javob bering. Har bir gapingizda rahbardan butun idora minnatdor ekani, yalpi ehtiromimiz bilinib tursin. Sizni sinash uchun savol berib ham qolishi, turli masalalar yuzasidan fikringizni so'rashi mumkin. Shunday paytda, ayniqsa, hushyor bo'ling. Yaxshisi, o'zingizga taalluqli masalalar haqida gapirsangiz, kifoya. Shunda ham aniq javob bermang. Javobingiz turlicha izohlanishga

o‘rin qoldirsin. Chunki rahbar sizdan qay ma’noda javob kutayotganini bilmaysiz.

N. o‘zini aynan u aytganday tutishga va‘da berib, hamxonasini tinchitdi.

N. qabulxonaga chiqqanda, kotiba oyna oldida o‘ziga oro berib o‘tirardi: N.ga o‘girilib ham qaramadi. N. uning o‘zini bamaylixotir tutishidan shu yerda bo‘lib turishim zarur ekan deb o‘yladi. Odatda qabulxonaga rahbarning imzosi kerak va tanishishi shart bo‘lgan hujjatlarni olib kirib turishar, hamma ham yurak betlab kiravermasdi. Kotiba pardozi qilishda davom etardi. Qabulxonada ikki bo‘lmadan iborat edi. Birinchi bo‘lmada katta eshik yoniga kursilar terib qo‘yilgan, bundan tashqari, xiyla katta, ikki kishi ham yotsa bo‘ladigan, kirgan odamni yotishga undaydigan suyanchig‘i baland maxfil turar, uning bir yonboshiga rahbarnikimi yoki kotibanikimi, yuvinish payti kiyiladigan xalat tashlab qo‘yilgandi. Uzun va viqorli, qo‘shqanotli eshik yopiq turardi. Demak, yordamchi ham shu yerda. Eshik yordamchining xonasiga olib chiqadi deb tushuntirgandi sartarosh. Undan keyin rahbarning xonasiga kiriladi. Kotiba esa keldikettini belgilab turuvchi shunchaki xodim. Rahbar bilan bog‘liq ishlarning hammasi yordamchisi orqali bitadi. Agar yordamchi N.ni taklif qilibdimi, demak, rahbarning qabul qilishi aniq. Xonaning havosi bo‘g‘iq, ustiga-ustak upa-elik, atir hidi anqib turardi. Bu bo‘lma qabulxonadan ko‘ra har qanday mahal har qanday erkakni qabul qilishga mushtok turgan ayolning yotog‘iga o‘xshardi. Devorda esa turli jadvallar, idoraning turli bo‘lim va sho‘balarining telefon raqamlari, yana N. tushunmaydigan qandaydir yozuvli ustunlar bor edi. Yordamchi eshigining ro‘parasidagi oyna bilan to‘silgan, eshigi ochiq ikkinchi bo‘lma esa oynavand zalga o‘xshagan yarim ochiq, boloxona shaklidagi xona edi. N. kotibaning pardozi qilayotganiga qarab o‘tirish noqulay bo‘lgani uchun o‘sha xonaga chiqib turdi. Mabodo yordamchi taklif qilgan ekan, kotiba ham ogohlantirilgan. U xohlagan payti N.ni ichkariga taklif qilib qolishi mumkin. N. katta oyna to‘sin oldiga borib, ko‘chani kuzata boshladi. Qabulxonaga turli odamlar o‘z ishlari bilan kirib-chiqib turar, ba‘zilari N.ni tanib, o‘sha yerdan salom berishar, ba‘zilari oldiga kelib quyuq ko‘rishar, garchi rahbar chaqirgani haqidagi xabarni faqat o‘zi eshitgan, dastakni shaxsan uning o‘zi olgan bo‘lsa-da, bu gapdan ko‘pchilikning xabari borga o‘xshardi. N. ularning rahbar nima maqsadda chaqirgani haqidagi savollariga javoban yelka qisib qo‘yar, ular esa unga omad tilashardi. N. faqat shundagina rahbarning oldiga kirib-chiqish nechog‘li obro‘ ekanligini his qildi... Hatto kotibaga hujjat olib kirgan bir-ikkita tanishlari rahbarning oldiga kirsar, o‘zlarining muammolarini, xususan, bir xonali uyda butun boshli sakkiz nafar oila tiqilib yashayotganini, keksa xodimlarga e‘tibor kamayib ketganini, mabodo rahbarning nomiga qaynonasidan shikoyat kelsa, ishonmasligini, qaynonasining o‘zi qarib, esini yeb qo‘ygani va hokazolarni rahbarga shipshitib qo‘yishni tayinlashdi. N. buncha gapni rahbarga birdaniga qan-

day aytishni tasavvur qilolmagan bo'lsa ham, ularning sazasini o'ldirmaslik uchun va'da berdi. Boshqalar ham o'z dardlarini aytmasin deb, N. endi oynaga yuz burib, kirib-chiqayotganlarga orqa qilib turib oldi. Tashqarida, idora oldidagi charxpalakni ikki bola hadeb aylantirishga urinib, loyga botgan poyafzallari bilan chiranib, silkitishar, lekin parrak joyidan ham qo'zg'almas, ularning o'rtog'i bo'lsa kerak, yana bir bola ularga qarab ishshayib turardi. U ikkita bolaga qarab, ko'rsatkich barmog'ini chakkasida aylantirib, masxara ham qilib qo'ydi. Ular bo'lsa, parrak ustiga chiqib ham sakrashdi, uni surib-silkitishdi, uddasidan chiqisholmadi. Parrak sal g'imirlab, yana joyiga qaytib kelardi. N. ishga kelgandan beri bu charxpalakning aylanganini bilmaydi. Hozir-ku, ayni qish, anhorda suv yo'q. Suv to'lib oqqanda ham bu charxpalak baribir aylanmaydi. Uni kim qurgan bo'lsa, parraklarini temirdan yasab, og'ir qilib yuborgan. Kasbdoshlari hazillashib, «Bu charxpalak bizning idoraga o'xshaydi, agar bir aylansa, hamma narsani yamlab yutadi» deyishardi. Bolalar parrakni aylantirishga kuchlari yetmasligini anglashdimi, nari ketishdi. Uchinchi bola esa yanayam g'olibona ishshayib oldi. Uning xatti-harakatida mening aytganim bo'ldimi deganday ifoda bor edi. Havo rutubatli, avzoyi buzuq, qor uchqunlab turar, shahar to'zon ostida qolganday edi. N.ning xayoliga yaxshiyam paltomni kiyib kelganman, degan o'y o'rmaladi. Agar kechagiga o'xshab kostyumda kelganida shamollab qolishi hech gap emasdi. Havo kutilmaganda aynib, birdan qish havosi kirib kelganday edi. Uzoqlashib ketayotgan bolalarga qarab turar ekan, negadir tashqaridagi yo'lovchilar ham unga tikilib o'tishayotganday tuyuldi. Avvaliga ular idoraning xodimlari deb o'yladi, lekin sinchiklab qarab, ularning mutlaqo begona odamlar ekanini bildi. Mutlaqo begonalar ham unga qo'l silkib qo'yishar, uzoqdan turib, omad tilashardi. Uni tanib qolishdimi, birpasda deraza tagida bir to'da odam paydo bo'ldi. Ular bir-birlariga qo'llari bilan N.ni ko'rsatishar, nimalardir deb bahslashishar va N.ga esa ikki qo'lini ko'tarib, silkib qo'yishardi. Rahbarning qabul qilishi haqidagi xabar birdan o'zini mashhur qilib yuborganidan bir oz ajablansa ham jamoadoshlarining e'tiboriga tushishi o'ziga yoqayotgandi.

Shu payt uning elkasidan kimdir turtdi. N. hansirash ovozi eshitib, orqasiga o'girildi. Bu idora qorovuli edi. U uzoq masofadan chopib kelganday, hansirar, yuzlarini kir ro'molchasi bilan artardi.

– Yaxshiyam hali kirmabsiz, – dedi u hansiragancha, – eshitib, shuncha qavatga yugurib chiqdim.

– Menda zarur ishingiz bormi? – so'radi N.

– Bor, – dedi qorovul. – Butun umidim sizdan. Rahbar sizni qabul qilsa, mening masalamni ham bir eslating.

N. qorovulni hurmat qilardi. Lekin hali o'zi nega chaqirilganini bilmay turib, buncha odamning masalasini rahbarga birato'la qanday aytaman degan o'y uni tashvishga solib turardi.

– Siz eslatsangiz bo‘ldi, rahbarning o‘zi darrov gap nimadalgini tushunadi, – dedi N.ning yo‘q deb qolishidan cho‘chib. – O‘zi ikki yil oldin va‘da bergan, menga faqat eslatsangiz bo‘ldi, hal bo‘ladi degan.

N. rahbar qorovulga qanday ish yuzasidan va‘da berganini to‘liq ang-lolmadi. Hatto bir oz jahli ham chiqdi, bir oz achchiqlanib soatiga qaradi. Rahbar uni yarim soat burun qabul qilishi kerak edi. U belgilangan vaqt-dan besh daqiqa oldin chiqqandi. «Mana, o‘zlari boshlab berishadi tartib-sizlikni» deb o‘yladi ichida. U qorovulning hansirashlaridan bir iloj qilib qu-tulib, jahl bilan kotibaning oldiga bordi. Kotiba endi tirnoq bo‘yab o‘tirardi.

– Meni yarim soat oldin qabul qilishlari kerak edi, – dedi u bir oz zardali ovozda bu yer pardozxona emas deganday. Kotiba avvaliga unga hayron bo‘lib qaradi, keyin shoshib qoldi-da, pardoz anjomlarini yig‘ishtirib:

– Qachon? Kim aytdi sizga? – deb so‘radi.

N. o‘ziga kim qo‘ng‘iroq qilganini va rahbar kutayotganini yana bir marta qaytardi. U iloji boricha kotibaga biron gap aytib yuborib, munosabati sovushidan xavotirlanib, bosiq ohangda, dona-dona qilib takrorladi. Kotibaning rangi endi batamom oqarib ketdi. U shoshgancha kimgadir qo‘ng‘iroq qildi. Keyin oldidagi ro‘yxatga qaradi. U ikki-uch marta ro‘yxatni o‘qib bo‘lgach, o‘ziga keldi.

– Sizni chaqirishgani haqida menda hech qanday ma‘lumot yo‘q, – dedi kotiba. Boyagi titrab ketgan ovozdan asar ham qolmagan, aksincha, u ancha zarda bilan gapirdi.

– Siz yaxshilab eslang, qayta ko‘ring, menga yarim soat oldin rahbar bilan uchrashishim shartligi aytilgan edi, – dedi bir oz pisanda bilan «men bekorga bu yerga keldimmi» degan ohangda. Kotiba yana bir marta ro‘y-xatni o‘qib chiqdi. N. ham ko‘z qirini tashlab turdi – kim biladi, bu ko‘zi o‘ynab turadigan kotiba hali o‘qishni bilarmikin? Lekin kotibaning qo‘lidagi ro‘yxatda uning nomi yo‘q edi. Bunga o‘zi ham amin bo‘ldi. Bu yerda chetdan keladigan uchta odamning ismi-sharifi turar, idoraning o‘zidan hech kimning nomi qayd etilmagan edi. Shunda birdan dahlizda guvillagan tovushni eshitib, N. orqasiga o‘girildi. Boya sartaroshxona ostonasida tur-gan hamkasblari endi dahlizda, qabulxonaga bosh suqib qarab turishar va N.ni rahbar qabul qiladigan ro‘yxatda yo‘qligi ularni dovdiratib qo‘ygandi.

– Hali ro‘yxatda ham yo‘q ekan-u, buning katta ketishini qaranglar,– dedi bittasi nihoyat guvillash bosilgach. – Meni rahbar chaqirdi deb obro‘ olmoqchi bo‘libdi-da hali...

N. ularning birontasiga o‘zini rahbar chaqirgani haqida gapirmagandi. Shuning uchun ularga e’tiroz bildirish uchun burildi. Biroq shu payt yordamchi xonasining eshigi zarb bilan ochildi. U yerdan uzun bo‘yli, o‘ta jiddiy kiyingan yigit ko‘rindi. Bu yordamchi edi.

– Nima shovqin? – dedi u jahl bilan. Shunday deb bir dahlizdagilarga, bir kotibaga va tabiiyki, N.ga hayron bo‘lib qaradi. Dahlizda birdan suv quygandek jimlik cho‘kdi. Kotiba unga N.ning gapini aytdi. Yordamchi bu

xabarni eshitib, bir oz ajablanib, N.ga qaradi. Uning yuzida ham bir zum dovdirash paydo bo'ldi. Rahbar chaqirgan xodimni qanday qilib yarim soatdan beri ushlab turish mumkin? Lekin kotiba gapini yana davom ettirdi, naq qulog'iga borib, aftidan, ro'yxatda yo'qligini aytdi. Yordamchi yana jiddiy qiyofaga kirdi va kotiba uzatgan ro'yxatni bir ko'zini qisibroq o'qib chiqdi.

– Menga shaxsan sizning nomingizdan rahbar chaqirganini ma'lum qilishdi, – dedi N. uning o'ziga savol nazari bilan qarayotganiga javoban.

Endi tabiiyki, yordamchining o'zi ajablandi. Bu idorada hali hech kim yordamchining nomidan xodimni rahbar huzuriga chorlamagandi. Mabodo chorlabdimi, biron asos bor. Yordamchi shoshib qoldi. Agar N.ni rahbar chaqirgan bo'lib, uning o'zi kotibaga ro'yxatni chalkashtirib bergan bo'lsa-chi? U shoshib ichkariga kirib ketdi. Yordamchining dovdiraganini ko'rgan va boya norozi bo'lib gapirgan dahlizdagi hamkasbining birdan popugi pasaydi. N.ga u xuddi qatl oldidan shafqat so'rayotgan mahkumday tikilib turardi. Yuzida ayanch bir ifoda zuhr etgan edi. Dahlizda mojaroning davomi qanday tugashini kutib turganlar bir unga, endi nima bo'ladi, shafqat qiladimi, yo'qmi degan savol nazari bilan bir N.ga qarardi. Buni sezgan hamkasbi tinmay burnini torta boshladi. Shu payt qo'lida bir to'da qog'oz ko'targan yordamchining o'zi chiqib qoldi. U N.ni ko'rib, uf tortdi-da, bosh chayqab qo'ydi.

– Bilasizmi, – dedi u qo'lidagi qog'ozga ko'z tashlab olarkan, – bu yerda anglashilmovchilik yuz beribdi. K.ni kimdir N. deb yozib yuborgan. Oqibatda sizga yanglish xabar berilgan. Albatta, buning tagiga etib, aybdorni sizdan uzr so'rashga majbur qilamiz.

Hamkasbi yengil nafas oldi. U voqeaning aynan shunday yakun topganidan xursand bo'lganini yashirib o'tirmadi ham.

– Men shunday bo'lishini oldindan bilardim, – dedi u yuzidagi terni artar ekan N.ga holing shu ekan-ku, menga o'qrayib qarashingga o'laymi degandek qarab.

– Aslini olganda,– dedi yordamchi iloji boricha o'zining aybini yengillatib ko'rsatish uchun, – N. bo'ldi nima-yu, K. bo'ldi nima? Rahbar baribir ish haqida gaplashadi, tabiiyki, ish haqida barcha xodimlarning fikri bir xil.

– Men ham shu fikrdaman, – dedi garchi so'ramasa ham xijolatpazlikdan tezroq qutulish uchun boyagi hamkasbi. – Umuman, biz K. bo'lamizmi, O'. bo'lamizmi yoki T. bo'lamizmi, farqi yo'q, hammamiz shu idoraning xodimlarimiz. Shuning uchun kim deb chaqirish muhim emas. K. bu N. degani, N. esa K. degani. Biz hammamiz bir odammiz. Nomning farqi yo'q, – u gapini tasdiqlatish uchun yordamchiga qaradi. Yordamchi unga bosh silkib qo'ydi. U o'ziga fikrdosh topilganidan xursand edi. Lekin aynan oxirgi gap N.ni tutaqtirib yubordi. U shu paytgacha iloji boricha xotirjam gaplashishga harakat qilayotgan edi. Chalkashtirgan o'zlari. Demak, aybdor ham o'zlari. Nega endi bu ayblaridan ko'z yumib, masalani boshqa yoqqa

Pragada (Chexiya) totalitarizm qurbonlariga o'rnatilgan yodgorlik.

O'ylab ko'ringchi, yodgorlik mualliflari insonlarni nima uchun aynan shunday shaklda tasvirlashgan?

burishayapti. Tovushini ko'tarib, bir oz jahl va hayajon bilan hamkasbiga e'tiroz bildirdiki, hammaning nazarida uning norozi ohangga to'lib-toshgan tovushidan devorlar ham zirillab ketganday bo'ldi.

– Balkim sizga buning farqi yo'qdir. Lekin menga farqi bor. Ism – bu odamga o'zini ifoda etish uchun berilgan. Mening ismim – bu mening o'zim, ya'ni bu men. Shunday ekan, men hech qachon meni K. O'. yoki siz aytganday, T. deb chaqirishlarini istamayman. Men N.man. N. bo'lib qolishni istayman. Menga ham N. deb murojaat qilishlarini, men ayni shu N. ismi orqali meni tanishlarini talab qilaman. Rahbar ham meni aynan K. deb emas, aynan N. deb chaqirishini istayman.

Bu gaplar yig'ilganlarga xuddi tinch shaharda to'satdan ko'tarilgan to'zondek ta'sir qildi. Sirasini aytganda, N.ning har bir so'zida norozilik yaqqol sezilib turardi. Atrofdagilar e'tiroz bildirishni ham, bildirmaslikni ham bilmay, dovdirashganicha, yordamchiga qarab turishardi. Yordamchi nima deyishni bilmay qizarib ketdi. Uning holati ishtonini ho'l qilib qo'yib, onasiga bildirmay o'tirgan bolaga o'xshardi. Kimsan, rahbarning qabulxonasida bu xil noroziliklarga yo'l qo'yib bo'lmasdi. U birdan o'zini tutib oldi. Tomoq qirib qo'ydi. Naq janjalga aylanayotgan mojaroga chek qo'yish vazifasi ekani esiga tushdi.

– Hamma o'z ishiga! – deb baqirdi u. – Sizning esa, muhtaram N. rahbarga bo'lgan hurmatingizni u kishiga, albatta, yetkazaman. O'ylaymanki, shu kunlarda sizni uchrashuvga chaqiramiz. Men va'da berib aytamanki, rahbar sizni qandaydir K.lar sifatida emas, aynan N. sifatida qabul qiladi.

Yordamchining gapi bu munozaraga nuqta qo'ydi. Hamma sekin tarqala boshladi.

Bu voqea juma kuni sodir bo'lgandi. Agar N.ning hayoti keyinchalik boshqa bir o'zanga tushib ketmaganida, ehtimol, u juma kuni yuz bergan bu chalkashlikni butunlay unutib yuborgan bo'lardi. U keyinchalik bu chalkashlik haqida ko'p marta esladi va aynan o'sha adashib qilingan qo'ng'iroq mening hayotimni butunlay o'zgartirib yubordi, mening hayotim aynan o'sha kundan so'ng boshqa oqimga qarab burilib ketdi, tabiiyki, rahbarning qabuliga adashib chaqirishgani oxir-oqibat oydinlashgani kabi bir kuni hammasi o'z o'rniga tushadi, deb o'zini ovutib yurdi.

Keyingi kun yakshanba edi. N. ertalab o'nlarda ko'chaga chiqdi, bekatdagi do'kondan gazeta sotib oldi, uni buklab cho'ntagiga solgach, avtobusga o'tirib, quyi qasabada yashaydigan tanish ayolnikiga jo'nadi. Bugun u ayolnikiga qat'iy qaror bilan borayotgandi. Ayolni u bilan bog'lab turadigan birdan bir narsa, bu – o'ttizga ham kirmagan juvonning o'ziga qaraganda baxtsiz ekanini anglagani edi – aynan shu shafqatga o'xshagan his – aslida ayolga nisbatan o'zining hayotda omadliroq ekanini bildirish istagi uni o'sha tongda ayol tomon yetakladi. Avtobusda gazeta o'qiydigan odati yo'q edi. U gazetaga muk tushgan yo'lovchilarga birrov ko'z tashladiyu, o'z xayollari og'ushiga cho'mdi. Ertaga uni sanoqsiz ishlar kutib yotardi. Bu yog'i yil oxirlashyapti, hisobot yozishdan bo'shamasa kerak. Tanish ayol bilan ham, ehtimol, yilning oxirgi kunigacha ko'risholmas. Yil oxirida uning uyda ishlaydigan odati bor edi; shu sababli ko'p kasbdoshlari uddalay olmagan yoki nomiga tayyorlangan hujjatlarga qaraganda uniki asosli, aniq, mantiqli bo'lardi. Uni ishxonada hurmat qilishar, boshliqlar eng nozik hujjatlarni, o'z ma'ruzalarini unga ishonib topshirishar, hamisha rahbarlarning diqqat e'tiborida edi. Tartibli va xushmuomalaligi uni bama'ni yigit sifatida tanitgan edi. Agar ishxonasi bino oldida turgan bir charxpalak deb tasavvur qilinsa, N. shu charxpalakning betinim aylanib turishini ta'minlab turuvchi asosiy murvatlardan biri edi. Ishi unga yo'qar, zero, bundan boshqa ishni tasavvur ham qilolmasdi. Keyingi yillarda u o'z ishini a'lo darajada o'zlashtirib olgandi. Rahbarlar uni keksayib qolgan bo'lim mudirining o'rniga tayinlashmoqchi bo'layotganini ham sezib yurardi. Lekin orqavorotdan amalga ko'tarilmayotganiga o'zining so'qqaboshligi sabab bo'layotgani haqida ham gap-so'zlar yurgandi. Idora o'ta nufuzli bo'lganidan faqat oilalilargina rahbar bo'lishga haqli degan norasmiy tartib bor edi. N. rahbar o'zini chaqiradigan kunlar yaqinligiga shubha qilmasdi.

SSSR va sotsialistik lagerning ko'p davlatlarida oziq-ovqat uchun navbatlar odatiy hol bo'lgan.

N. ertaga o'zini kursisi, stoli va bir olam ish va tabiiyki, uni yangi tavsiyalar kutib turganini o'ylar ekan, xushvaqt jilmayib qo'ydi. Charchoq hamisha unda xushvaqtlik, ruhiy yengillik paydo qilardi.

U hozir avtobusdan tushmay xayol surganicha butun shaharni aylanib chiqqisi keldi. Shaharda oddiy qish kuni hukmron edi. Kecha yoqqan qor hamma yoqni oqqa bo'yagan; qorga qoplanganda shahar allanechuk go'zal bo'lib ketishini endi sezayotganday qish manzarasiga qarab to'ymasdi. Binolar oldida qor uyulib yotardi – yo'lovchilar

tiygʻonib ketmaslik uchun yoʻlaklarda ehtiyot boʻlib yurib borishardi. Qish shaharga favqulodda osoyishtalik olib kirgan, doʻkonlar oldida navbatda turgan odamlar ham boshqa fasllarga qaraganda sokin va yuvvosh edilar – ularning koʻzlariga qishning ogʻir kayfiyati choʻkib qolgandi. Maʼyuslik butun shaharni xuddi qor misoli qoplab olganday edi. N. avtobusdan tushib, bekat qarshisidagi binoga qarab yoʻl olarkan, oldidan qarib, munkillab qolgan chol va kampir bir-biriga suyanib oʻtib ketdi. Ular koʻrinishdan yo juhud yo armani edi; yuzlari shu darajada horgʻin ediki, xuddi hayotdan butkul bezib boʻlishganday zoʻrgʻa yurib borishardi. Aftidan, yurish ham ularning joniga tekkan, yurgan sayin umrning soʻnggi qoyasi tomon tobora yaqinroq boshlab borayotgan qadamlarini bir daqiqa boʻlsa ham shu dunyoda ushlab qolmoqchidek bazoʻr bosardilar.

Agar cholu kampir unga nursiz va shilpiq koʻzlarini qahr bilan qadab oʻtishmaganda u bu narsalarga eʼtibor ham bermasdi. Ularning nigohlarida yosh va navqiron yigitga nisbatan hasad barq urib turar va buni unchalik yashirgilari ham kelmay, uning yaqiniga kelgach:

– Yaxshi yigit, keksalarga yoʻl bering, oʻzingiz qor oralab yursangiz ham boʻlaveradi, – deyishdan oʻzlarini tiya olmadilar.

Keksalik xoʻrlab tashlagan odamlar hamisha asabiy boʻladilar. Keksalik oʻzining xoʻrlik zanjirini hammaning ustida ham aylantiravermaydi. U hamma narsani chertib-chertib, ibrat qilib, namuna sifatida tanlaydi; ammo hammaning boshida bir xil tirikchilik parragi aylanaveradi. Birov bu parakka yuzini tutadi, birov qoʻlini, birov koʻzini, birov boshini, birov oyogʻini, birov ketini.

Hozirgina uning oldidan chol-kampir oʻtdi. Qiziq, tashvishdan xoli yoki hech qursa, ishi yurishib turgan kishiga boshqalarning zaharxandasi hamisha erish tuyuladi. Chol-kampirning gapi-yu, xatti-harakatlari uning koʻnglida hamdardlik paydo qildi. U bino dahliziga kirar ekan, iziga burilib, mayda qadamlarda sekin yurib borayotgan chol-kampirga yana bir bor qaradi. Ular tez oʻtib ketadigan qish quyoshidek ancha nari ketib qolishgandi. Birovning quyoshi botgan joydan boshqaning quyoshi chiqadi. Garchi odamzot yurgan har qanday yoʻlning oxiri yoʻqlik bilan tugasa-da, baribir u yashash kasaliga muhtalo boʻlaveradi. Hayot oʻzi muhtalolikdan boshqa narsa emas. Chol-u kampir hozir hasad va ginaga muhtalo boʻlishgan, u esa muruvvat va shafqatga. Ishi yurishib, tashvish qargʻalari daraxtiga qoʻnmay qoʻygan odam hamisha muruvvatli boʻlgisi keladi. Hayot hamisha muruvvat va hasad kurashidan iborat. Muruvvat hasadga aylansa, hech ajablanarli joyi yoʻq. Hasad ham tiriklik belgisi. Odamzot bir umr shunday yashaydi, aldov uning quvonchiga, xashamiga, umrining mazmuniga aylanadi. Aldovga oʻrgangan koʻngil usiz yashay olmay qoladi, u oʻzini baxtli koʻrsatish uchun bir umr aldaydi, aldanadi, bir kun umr poyoniga yetganda iziga qarasa, aldov va yolgʻondan boshqa hech narsa koʻrinmaydi. Yolgʻon bu dunyoga koʻngil quvonchi, shavqi,

zavqi qilib jo'natilgan. Yolg'on odamdan, odamzotdan ko'ra kuchliroq saltanat, odamzotni qirib tashlash, yo'q qilish mumkin, lekin yolg'onni yo'q qilolmaydi, chunki u qalb o'yini, qalb harami, qalb qarorgohi... N. yosh bo'lishiga qaramay o'zini hayot haqida yetarli tajribaga ega deb hisoblardi. U ikkinchi qavatga chiqib, charmining isqirti chiqib ketgan va, aftidan, bolalarning ishi bo'lsa kerak, bo'r bilan har xil raqamlar, uyatsiz so'zlar yozib tashlangan eshikning qo'ng'irog'ini bosdi. Bu yozuvlar ancha avval paydo bo'lganiga qaramay, uy bekasi ularni o'chirib tashlamagandi. Balkim unga shunisi yoqar? Nima bo'lganda ham nimqorong'i dahlizda bu eshik juda shumshuk ko'rinardi. Ehtimol, bo'yalmaganiga ham o'n yillar bo'lgandir? Ichkaridan ship-ship etgan qadam sasi keldi; bir oz sur va behayoroq, sal bo'lmasa chinqiriqqa o'xshab ketadigan tovushda, ayol kishi «Kim?» deb so'radi. U ismini aytdi. Eshik sharaqlab ochildi. U bu eshik hech qachon qulflab qo'yilganini ko'rgan emasdi. Eshik ochilishi bilan ichkaridan kuygan piyoz hidi bilan birga qandaydir badbo'y dahlizga yugurib chiqdi va ostonada kalta bo'y, jingalaksoch, ko'zlari kishiga tik va behayo boqadigan, yuzidagi palapartish bo'yoqlarni demasa, ancha istarasi issiq, chehrasidan ochiqko'ngilligi ko'rinib turgan o'ttizlarga yaqinlashgan ayol yelkasi ochiq xalatda paydo bo'ldi.

– Ha, senmisan, – dedi ayol, jilmaymoqchi bo'ldi-yu, biroq uddalay olmadi. Yuzida qandaydir jonsaraklik, sarosima bor edi.

– Ha, menman, – dedi N. zo'raki xushmuomalalik bilan. – Havo, biz gaplashib olishimiz kerak.

– Nimani gaplashamiz, – dedi Havo o'zini gap nima haqda ekanligini bilmaganga olib. So'ng bu nayrangi o'tmasligini sezib, darrov gap ohangini o'zgartirdi. – Hozir qish payti, shu gap zarilmi, o'lib-po'lib qolmassiz, oftobli kunlar kelar!

U Havoning o'zini ichkariga kiritmaslikka harakat qilayotganini sezdi. U hozir gaplashib olish zarurligini bilar va ko'p mulohaza, ikkilanish hamda ichki qiynoqlardan so'ng shu xulosaga kelgandi. U barcha nozikta'b odamlar kabi ko'p ikkilanar, o'zini azob-uqubatli mulohazalarga g'arq qilar, tunlari faqat shu narsalar haqida o'ylab, uyg'onib ketar, biroq oxir-oqibatda shunday hukmga kelardiki, xuddi o'n yetti yashar oshiq mahbubasining savdoyisiga aylanganidek, u ham shu hukm savdoyisi bo'lib qolardi. Ishxonada uning shu holati, fe'li ko'pchilikka tushunarsiz va betayin bo'lib tuyular, biroq uning o'zi baodob bo'lgani uchun unchalik e'tibor berishmasdi.

– Balki o'lib qolarman, – dedi u Havo gapirgan ohangda. – Balkim hozir ham o'lgandirman. Sening oldinga arvohim kelgandir? Shunday ekan, men sen bilan gaplashib olishim kerak.

U tovushini baland ko'tarib yubordi, shekilli, yotoqdan (u o'ng tomondagi xona yotoq ekanini bilardi) maykachan, barvasta yigitning boshi ko'rindi.

– Yordam kerak emasmi! – so‘radi u Havodan ko‘zlarini lo‘q qilib. So‘ng N.ni boshdan oyoq kuzatib chiqdi.

– Yo‘q, – Havo shartta iziga burildi-da, borib yotoq eshigini zichlab yopdi. Nimadir esiga tushganday yana ochib, barvastaga nimadir dedi va qayta tortib yopdi.

Havo chap tomondagi ham mehmonxona, ham oshxona hisoblanadigan xonaga kirib ketdi va u yerdan «Kiraver» deb baqirdi. N. dahlizga kirib paltosini echdi va uni, barvastaniki bo‘lsa kerak, qora po‘stin oldiga ildi.

Oshxona o‘rtasida bir stol, to‘rt kursi turar va bu xona ham dahliz kabi isqirt, bo‘yoqlari ko‘chgan, singan deraza o‘rniga qog‘oz yopishtirilgan, gaz yoqig‘ turar, shu sababli xona dim va issiq edi.

N. borib devorga taqab qo‘yilgan kursiga o‘tirdi va nima deyarini bilmay uchi cho‘ntagidan chiqib turgan gazetani olib, ko‘z yugurtira boshladi.

– Nima deysan? – dedi Havo uning qarshisiga o‘tirar ekan. – Bu yerga gazeta o‘qishga keldingmi? – Havo uning qo‘lidan gazetani tortib oldi. – Endi gapir. Qulog‘im senda.

U birdan nima deyishini bilmay qoldi. Hozir aytadigan gaplari haqida shunchalik ko‘p o‘ylagandiki, biron narsani bunchalik uzoq o‘ylaganini eslay olmasdi. O‘ylagan payti risoladagiday tuyulgandi. Biroq hozir aytadigan gapi hech qaysi risolaga sig‘mas, eshitgan kishi aqli joyida emas, deb o‘ylashi mumkin edi. Ammo u shunday xulosaga kelib qo‘ygan, uni bu yo‘ldan hech kim qaytara olmasdi.

– Men senga uylanmoqchiman! – dedi u. Bu gapni aytishga aytdi-yu, nazarida so‘zlarni aytayotib portlab ketganday tuyuldi.

Havo unga ajablanib qarab turdi-da, sharaqlab kulib yubordi.

– Menga-ya, – dedi kulgidan to‘xtab. So‘ng jilmaygan ko‘yi, unga qo‘llarini cho‘zdi. Lekin qo‘llarini ushlamay tortib oldi.

– Yaxshilab o‘ylab ko‘rdingmi?

– Ko‘p o‘yladim. Boshqacha bo‘lishi mumkin emas.

– Sen shunday o‘ylaysan, men-chi? Men rozi emasman.

Havo hozirgina undan eshitgan taklifi g‘irt bema‘ni bo‘lsa-da, biroq o‘ziga yoqib tushganini zo‘rg‘a yashirib turardi. Zero, bu taklifni hech qachon amalga oshirib bo‘lmasligini u bilar, aynan hech qachon amalga oshmaydigan taklif bilan N. uning oldida malikadan imdod kutayotgan qaroldek turishi unga zavq bag‘ishlar, shu sababli, ushbu soniyalarni cho‘zish uchun quvlik bilan N.ning qitig‘iga tegadigan tarzda tars-tars gapirdi.

N. Havoga qaradi. Havo kulib turar, zarracha o‘zgarish yuz bermagandi chehrasida. Go‘yo Havo uni masxara qilayotganday edi.

– To‘g‘ri, xatti-harakatim ko‘plarni ajablantirsa kerak. Ko‘plar meni g‘irt ahmoqqa chiqarishadi. Biroq men shunday qilishga ahd qildim. Kimdir shunday qilishi kerak edi. O‘sha kimdir men bo‘lmoqchiman, – u yana nimadir demoqchi edi, ammo boshqa gap topolmadi va oyog‘i singanidan devorga suyab qo‘yilgan eski stolning o‘rtasidagi o‘yiqqa qarab qoldi.

Havo o'rnidan turib, uning oldiga keldi va bo'yniga qo'l tashlab, erkalagandek shapatilab qo'ydi.

– Mening kimligimni bilasanmi? Odamlar men haqimda nima de-yishlarini-chi? – dedi o'zi jiddiy tortgan bo'lsa-da, ko'zlari kulib turarkan.

– Bilaman, – dedi u. – Eshigingda yozig'liq turibdi.

– Xo'sh, nima deysan!..

– Fikrimdan qaytarolmaysan, – dedi u bir oz dadillashib, – aslida men seni emas, o'zimni qutqarmoqchiman. Umrimda biron marta ham tavakkal qilganim yo'q. Qanday talab qilishsa, shunday yashaganman. Endi esa tavakkal qilmoqchiman.

– Men bevaman, sen esa hali biron qizni ham o'pmagan bo'lsang kerak, – dedi Havo. U, chamasi, uning bironta qizni o'pib turganini tasavvur qildi va o'zini kulgidan tiyolmadi.

Baribir erkak kishidan uylanish haqidagi taklifni eshitish ayolga maroqli, garchand bu uylanish g'irt xom xayol bo'lsa-da. Ilgarilari xuddi boshqa erkaklar kabi kelib ketadigan, boshqa erkaklardan hech bir jihati bilan farq qilmagan yigitning tomdan tarasha tushganday taklifi uni bir oz ajablantirar, taklifning samimiyligiga ham ishongisi kelmay, yigitni masxara qilish uchun o'zini yerga urib gapirardi.

– Bu meni qiziqtirmaydi, – dedi N. qat'iy ohangda. – Bu ishni allaqachon qilishim kerak edi, deb bilaman.

– Menikiga ko'chib kelasanmi? – deb so'radi Havo oshkora masxaralab.

– Yo'q. Men seni bu hayotdan butunlay uzib olmoqchiman. Sening har kuni dahlizda, qo'shnilarning yuzida va uyda yotgan o'tmishing bilan qayta-qayta uchrashishingni sira istamayman. – U o'zini bosib olgan va o'zi istamasa ham shu vaqtgacha butun shuurini band etgan o'ylar tiliga quyulib kelardi. Havo unga hayron bo'lib boqib turar, endi uning ko'zlaridan masxara yo'qolgan, faqat bu balandparvoz gaplarni loqaydgina eshitardi.

– Bir kecha uyg'onib ketdim, – dedi N. stolning siniq oyog'iga tikilganicha. – Chiroqni yoqib xonaga ko'z tikdim. Hamma narsa tartib bilan joylashgan, hamma narsa yetarli edi. Umuman, bir odam baxtli yashashi mumkin bo'lgan hamma narsa bor edi. Biroq shunda nimadir yetishmayotganini anglab qoldim. Bilasanmi, nima? Men qandaydir o'likka o'xshab yasharkanman. O'lik kabi kechgan kunimning, bugunimdan ertamning farqi yo'q ekan. O'liklarda shunday bo'ladi: mening esa tirilgim keldi va oldingga meni tiriltir, azoblaringni, uqubatlaringni menga ham yuqtir deb keldim. Ha, shunday, meni tiriltir, mening hayotimga mazmun bag'ishla, iztirob bag'ishla! Qalbimni tita-tita seni topdim. Ha, men senga kerak edim. Menga faqat sengina muhtoj eding. Oldin buni tan olmasdim. Men ham tanishganimdan beri hammaga o'xshab o'shalardan deb o'ylardim. Endi bilsam sen shu zindonga tushib qolgansan. Seni zindondan qutqarish uchun kimdir qurbon bo'lishi kerak. O'sha qurbon – menman. Adashgan,

yo'lini yo'qotgan sen emas, men ekanligimni sezdim va meni tiriltir, menga hayot bag'ishla, deb oldingga keldim.

U bunday demoqchi emasdi, biroq hayajonining zo'ridan bir necha kundan buyon xayolini band etgan o'ylarni gapirib yubordi.

Havo unga ajabsinib tikildi: nigohidan hech narsani anglamagani shunday sezilib turardi. Uning ko'p narsani tez fahmlayvermaydigan peshonasi tirishib, bu sunu sumbatini kelishgan deb bo'lmaydigan, biroq ta'bi nozik ko'ringan yigitning nima demoqchiligini anglolmay hayron edi. Havo biron narsa demay, stolda yotgan gazetani olib, ko'zi tushgan joyidan o'qiy boshladi. U ham barcha ayollar kabi shu yo'l bilan vaqtdan yutmoqchi va nimadir o'ylab topmoqchi edi. Biroq, gazetani o'qigan joyini yo'qotib qo'ydi-da, bir gazetaga, bir N.ga jonsarak tikildi. Havo bunday so'zamollikka o'rganmagandi, ammo bu so'zamollik ichida qandaydir g'alati, g'ayritabiiy xulosa bor ediki, u shu xulosaning tagiga yetmoqchi edi. Havo uchinchi marta gazetaning o'sha joyiga ko'z yugurtirdi va sekin o'rnidan turib, N.dan ko'zini uzmay tisarila boshladi va eshikka yetgach baqirib yubordi.

N. qo'rqib ketib, unga qaradi va yuzi oqarib ketgan, qo'lida gazeta ushlaganicha qaltirab turgan Havoni ko'rdi.

– Ket, – deb baqirdi birdan Havo uning qarashidan o'zini olib qochar ekan. – Ket. Men senga hech narsa qilganim yo'q. Ket. Men arvohlardan qo'rqaman.

U ajabsinib, o'rnidan turdi va Havoga yaqinlashmoqchi bo'ldi.

– Ket, – deb chinqirib yubordi Havo o'zini dahlizga olar ekan va qo'lidagi gazetani unga qarab otib.

U yuziga kelib tekkan gazetani ilib oldi-yu, buklab, Havoning izidan dahlizga chiqmoqchi bo'ldi.

Biroq, Havo shunday chinqirib yubordiki, u joyida taqqa to'xtab qoldi. Yotoq eshigi ochilib, barvasta ko'rindi. Havo barvastaning orqasiga o'tib olib, yuzini bekitganicha yig'lab yubordi.

– Ket, – u yig'larkan tovushida tahluka va qo'rquv zohir etgandi. – Men seni hech qachon qarg'aganim yo'q. Ket. – Havoning yig'isini ko'rib barvasta oldinga o'tdi.

– Chiqarib tashlashimni istamasangiz, o'zingiz keting.

Vaziyat jiddiy tus olgan, vajohatiga qaraganda, Havo uni barvastaga sudratib, chiqartirib tashlashdan ham qaytmasdi.

N. indamay paltosini kiydi. Barvasta sakrashga tayyor sherdek, uning har bir harakatini hushyor kuzatib turdi. Faqat eshik yopilgachgina uning tahdidli chehrasi ichkarida qoldi. N. zinadan tushar ekan, Havoning birdan titrab-qaqshab, qo'rqib ketishiga majbur qilgan gazetaga ko'z tashladi. Gazetaning buklangan joyida «Navbatdagi xudkushlik» sarlavhasi tagida shunday xabar yozilgandi: «Kecha ertalab Janubiy temir yo'l vokzalida poyezd ostida qolgan jasad topildi. Jasadga qarab kimligini aniqlab bo'l-

masdi. Faqat murdaning choʻntagidan chiqqan hujjatgina uning shaxsini aniqlashtirdi. Bu odam S. tashkilotining katta xodimi N. boʻlib chiqdi. Dastlabki taxminlarga koʻra N. xudkushlik qilgan – kechasi oʻzini poyezd ostiga tashlagan».

Asarning «Sharq yulduzi» jurnalida
eʼlon qilingan variantini oʻqib chiqing.
(Ziyouz kutubxonasi)

2012-yil 2-son,
14-43 betlar

2012-yil 3-son,
16-49 betlar

SAVOLLAR

1. Asar voqealari qaysi shaharda sodir boʻlmoqda? N. ishlaydigan tashkilot nima ish bilan shugʻullanadi? N.ning bu tashkilotdagi vazifasi nimadan iborat? Asar matnidan bu savollarga **aniq javoblar** topishning imkoni bormi? Sizingcha, bunday yondashuvdan muallif qanday maqsadni koʻzlagan?
2. N.ning rahbar qabuliga chaqirilganini eshitgan hamkasblar unga qanday **munosabatda** boʻlishdi? Asardan bu munosabatning qay darajada samimiy (yoki nosamimiy) ekanligini tasdiqlovchi detallarni toping.
3. Hamkasbi N.ga rahbarning oldida oʻzini qanday tutish kerakligi haqida bergan maslahatlarini yana bir marta qayta oʻqing. Bu maslahatlar asosida tashkilotdagi **muhitni** qanday tasvirlash mumkin?
4. «Biz hammamiz bir odammiz. Nomning farqi yoʻq», degan hamkasbiga javoban N.ning aytgan gaplari nima uchun «tinch shaharda toʻsatdan koʻtarilgan **toʻzondek**» taʼsir qildi? Atrofdagilarning bu paytdagi holati sabablarini izohlang.
5. «U keyinchalik bu chalkashlik haqida koʻp marta esladi va aynan oʻsha adashib qilingan qoʻngʻiroq mening hayotimni butunlay oʻzgartirib yubordi, mening hayotim aynan oʻsha kundan soʻng boshqa oqimga qarab burilib ketdi, tabiiyki, rahbarning qabuliga adashib chaqirishgani oxir-oqibat oydinlashgani kabi bir kuni hammasi oʻz oʻrniga tushadi, deb oʻzini ovutib yurdi.» Bu chalkashlik N.ning hayotini qanday **oʻzgartirishi** mumkin deb oʻylaysiz?
6. Muallif shahar kishilarini tasvirlashda qanday **sifatlardan** foydalanadi? Nima uchun aynan shu soʻzlarni tanlagan?
7. Sizingcha, N. nima uchun Havoga **uylanmoqchi**? U Havoni sevadimi?
8. Havodagi **oʻzgarishning** sababi nima edi? Nima uchun u N.ga ishonmay, gazetadagi xabarga ishonadi?

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. N. ishlagan **idoradagi** ish tartibi, uning xodimlari va mansab pog'onalari tasvirlangan o'rinlarni qayta o'qing. Idoraning aynan nima ish bilan shug'ullanishi, jamiyatga qanday foyda keltirishi oydinlashdimi? Idora, uning rahbari va xodimlarini qanday sifatlar bilan xarakterlash mumkin? Bu sifatlarni asarda tasvirlangan **jamiyatga** nisbatan ham qo'llash mumkinmi?
2. Dafn marosimining ertasiga N. va hamkasblari o'rtasida bo'lib o'tgan **suhbat** sizda qanday taassurot qoldirdi? Nega N.ning hamkasblari ko'z-lari bilan ko'rib turganlariga emas, qog'ozga ishonadilar?
3. Baqaloq N.ga o'qish uchun bergan **hikoya** nima haqda edi? Muallif bu hikoyani asarga nima maqsadda kiritgan?
4. N.ni nima uchun **sud** qilishdi? Sizningcha, sudning teatr binosida o'tishida, N.ga sud haqidagi xabarni dramaturg yetkazishida qanday **ramziylik** bor?
5. Asarda binolar (Havo yashaydigan uy va xonadon, gazeta binosi, teatr, tungi so'roqlar o'tkaziladigan joy, tergovchi «ishlaydigan» bino) **tasvirlariga** e'tibor bering. Bu tasvirlarda qanday **kayfiyat** yetakchilik qiladi? Ular asarning **umumiy ruhiyatini** tushunishga qanchalik yordam beradi?
6. N.ning asar boshi va oxiridagi holatini qiyoslang. Undagi **o'zgarishlar** va oxir-oqibat, uning **o'limiga** kim yoki nima sababchi? Asardagi qaysi voqeani (epizodni) **kulminatsiya** sifatida qabul qilishimiz mumkin? N. voqealar rivojini **boshqa** o'zanga burib yuborishi mumkin edimi?
7. Nazar Eshonqul bir suhbatda asarlaridagi aksariyat qahramonlari ismsizligi sabablari haqidagi savolga javob berar ekan, shunday degan edi:

«Fikri yo'q odam men uchun qiyofasi yo'q va ismsiz odam. Asarlardagi obrazlar o'z ismini topishga intilayotgan kishilar. Ular hali ismini topganlari yo'q, lekin topish uchun intilyapti. O'zlarining kimliklarini muhokama qilishyapti. Muhit degan salobatli va zalvorli oqim yo'qotib yuborgan o'zlarining qalblari va fikrlarini izlab yurgan kishilar. To'g'ri, ismi obrazlar ham bor. Lekin ular o'zligi va o'zlarining mustahkam qarashlariga ega. Ularni mazkur qarashlardan qaytarib bo'lmaydi. Shuning uchun ism qo'yilgan».

Sizningcha, «Go'r o'g'li» romanida **o'zligi va mustahkam qarashlariga** ega obrazlar bormi?

8. Asarda tasvirlangan voqealar **absurdligi, mantiqsizligi** nega hech kimni ajablantirmayapti deb o'ylaysiz? Bu jamiyatda yashaydiganlarning «ko'zini ochish» uchun nima qilish mumkin?
9. Asardan uning asosiy **g'oyasini** ifodalaydigan o'rinlarni toping. Asarga tanlangan **epigraflar** qay darajada asar g'oyasini tushunishga yordam beradi? Asar **sarlavhasi-chi**? Muallif nima uchun «Lahad» sarlavhasidan voz kechib, asarga «Go'r o'g'li» deb nom qo'ygan bo'lishi mumkin?

LOYIHALAR

Guruhlarda ishlang. Berilgan loyihalardan birini tanlang.

- ✓ «“Go'r o'g'li” romanini o'qib chiqish uchun **beshtabab**» mavzusida taqdimot tayyorang.
- ✓ Nazar Eshonqulning «Go'r o'g'li» romanini Rey Bredberining «Farengeyt bo'yicha 451 daraja» romani bilan **solishtiring**. Jadvalni to'ldiring va sinfdoshlaringizga taqdimot qiling.

	«Go'r o'g'li»	«Farengeyt bo'yicha 451 daraja»
Asarda tasvirlangan jamiyat		
Asar syujeti		
Bosh qahramon		
Asar tili va badiiy xususiyatlari		

ADABIYOT BO'YICHA NOBEL MUKOFOTI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- adabiyot yo'nalishida Nobel mukofoti sohiblarini aniqlash va baholash mezonlari bilan tanishamiz.

Shvetsiyalik olim, ixtirochi va tadbirkor, Shvetsiya fanlar akademiyasi va London qirollik jamiyati a'zosi Alfred Nobel (1833-1896) vasiyatiga ko'ra, har yili ilm-fanda inqilobiy tadqiqotlar olib borgan yoki ixtirolar qilgan, shuningek, jamiyat rivojlanishiga, adabiyot va san'at sohasiga ulkan hissa qo'shgan shaxslarga Nobel mukofoti topshiriladi. Mukofot **fizika, kimyo, fiziologiya yoki tibbiyot** va **adabiyot** yo'nalishlarida ulkan kashfiyotlar qilgan, shuningdek, dunyoda **tinchlikni** mustahkamlashga hissasi qo'shgan shaxslarga topshiriladi.

ESLANG:

Nobel mukofoti laureatlaridan kimlarni bilasiz? Ular qaysi yo'nalishlarda bu mukofotga sazovor bo'lishgan?

Adabiyot bo'yicha Nobel mukofoti 1901-yildan beri Shvetsiya akademiyasi tomonidan topshiriladi. Bu mukofot adabiyot olamida ijodkor erishishi mumkin bo'lgan eng yuksak cho'qqi sifatida qaraladi. Mukofot sohibiga topshiriladigan medalning bir tarafida Alfred Nobel, ikkinchi tarafida esa qadimgi yunonlarning Adabiyot va San'at (Ilhom) ma'budasi Muzaning so'zlarini yozib olayotgan yigit tasvirlangan. Unda lotin tilida «Ixtirolar hayotni yaxshiroq, san'at esa go'zalroq qiladi», deb yozilgan. Medalning pastki qismiga mukofot sohibining ismi tushiriladi. Laureatga medal bilan birga diplom va yirik pul mukofoti ham topshiriladi.

Har yili Shvetsiya Akademiyasining Adabiyot yoʻnalishi boʻyicha Nobel qoʻmitasi mukofotga nomzodlarni tavsiya etishni soʻrab murojaat xatlari yuboradi. Quyidagi tashkilotlar va shaxslar nomzodlarni ilgari surish huquqiga ega (oʻz nomzodini koʻrsatish mumkin emas):

- Shvetsiya Akademiyasi va boshqa akademiyalar;
- oliy taʼlim muassasalarida faoliyat yuritayotgan adabiyot va tilshunoslik professorlari;
- adabiyot boʻyicha Nobel mukofoti sohiblari;
- mualliflar uyushmasi raislari.

Adabiyot boʻyicha Nobel qoʻmitasi tavsiya etilganlar orasidan 20ga yaqin nomzodni saralab oladi. Shvetsiya Akademiyasi esa besh yakuniy nomzodni tanlab olib, ular yaratgan ijod namunalari Akademiya aʼzolari tomonidan oʻrganiladi hamda gʻolib ovoz berish yoʻli bilan aniqlanadi. Nomzod gʻolib boʻlishi uchun unga akademiya aʼzolarining yarmidan koʻpi ovoz berishi talab etiladi. Oktyabr oyida mukofot sohibi eʼlon qilinadi va gʻolib dekabr oyida Stokgolmda boʻlib oʻtadigan mukofotni topshirish marosimiga taklif qilinadi. Mukofot sohibidan «Nobel haftaligi» maxsus tadbirlarida maʼruza qilish talab etiladi.

2015-yilda Nobel mukofoti «davrimiz fojialari va mardligi aks etgan polifonik asarlari uchun» belorus adibasi Svetlana Alekseyevichga topshirilgan.

Mukofot odatda muallifning bir yoki ikkita asari uchun emas, balki butun ijodini e'tiborga olgan holda topshiriladi. Bunda muallif asarlarining badiiy va g'oyaviy kuchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, global muammolar qamrovi hisobga olinadi. Turli yillarda bu mukofotga Redyard Kipling (1907, Buyuk Britaniya), Selma Lagerlef (1909, Shvetsiya), Robindranat Tagor (1913, Hindiston), Ivan Bunin (1933, Rossiya), Ernest Xeminguey (1954, AQSH), Yasunari Kavabata (1968, Yaponiya), Cheslav Milosh (1980, Polsha), Orxan Pamuk (2006, Turkiya), Mo Yan (2012, Xitoy), Abdulrazzoq Gurna (2021, Tanzaniya) kabi turfa qirrali ijodkorlar savozor bo'lishgan.

*«Tun bo'yi uzluksiz
Og'ir boltasi bilan
Meni chopdi azob
Uyqu qochirib
Va qonga belangan
Chip-chip toshlarni
Qop-qora suv bilan yuvdi u.
Men hamon tirikman.
Yana qaytadan
Og'ir yukingni ham ko'tarib ketdim,
Yo mening hayotim,*

*Mening hayotim,
Seni gardanimda obketdim yana.
O, mening hayotim.
Nurli kosasan,
Biroq tez to'lasan
Zaharday suvga,
Loyqa o'lik sharobga,
Talvasa, judolikka,
O'limga,
Girdobi qo'rqinch kunlarga!»*

*Pablo Neruda.
«Hayot qasidasi» she'ridan
(Miraziz A'zam tarjimasini).*

*Pablo Neruda 1971-yilda
«g'ayritabiiy kuch bilan o'zida
butun qit'aning taqdiri va
orzularini mujassam etgan
she'riyati uchun» Nobel mukofoti
sovrindori bo'lgan.*

«Tindari, sen ajib bir ma'vosan,
ilohiy orollar uzra qad tikkan.
Bugun, yana meni mahliyo etding,
yuragimda akslanib butun.
Qayinzor ifori ila mustag'riq
men yuksalaman puchmoqlar uzra,

singib ketar epkin bag'riga izsiz
beg'am yuragimning xush ermaklari –
majlar va sevgining ezgu saslari.
Sen butkul zabt etasan meni,
o'zim qochgan taxayyulga qilib ro'baro'.»

*Salvatore Kvazimodo. «Tindari shamollari» she'ridan
(Mirpo'lat Mirzo tarjimasi)*

(1959-yilda «zamonamizning tragik tajribasini klassik yorqinlik bilan aks ettirgan lirik she'riyati» uchun Nobel mulofotiga savozor bo'lgan).

Shu bilan birga, ayrim hollarda Akademiya muallifning alohida asarini ham e'tirof etishi mumkin. Misol uchun, 1920-yilda Norvegiya adibi Knut Hamsunga Nobel mukofoti «“Zamin mevalari” monumental asari uchun» topshirilgan. 1929-yilda nemis adibi Tomas Mann «zamonaviy adabiyotning klassik asarlaridan biri sifatida e'tirof etilgan “Buddenbroklar” nomli buyuk romani uchun» Nobel mukofoti sovrindori bo'lgan. 1965-yilgi Nobel mukofoti sohibi Mixail Sholoxov bu mukofotga «rus xalqi hayotidagi tarixiy davrni badiiy mahorat bilan va butunlikda aks ettirgan “Tinch Don” eposi uchun» sazovor bo'lgan.

Siz «Adabiyot» darsligining avvalgi qismida mutolaa qilgan «Adabiyot va hayot» maqolasining muallifi Jon Golsuorsi ham 1932-yilda «“Forsaytlar haqida qo'shiq”da o'zining yuksak cho'qqisiga erishgan o'ziga xos tasvir mahorati uchun» Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan. Keyingi darslarimizda Nobel mukofoti laureatlari Gabriel Garsiya Markes va Najib Mahfuz asarlari bilan tanishamiz.

LOYIHA

Guruhlarda ishleng.

- ✓ Agar sizga Nobel mukofotiga nomzodlarni ilgari surish huquqi berilsa, o'zbek adabiyotidan kimning nomzodini ko'rsatgan bo'lardingiz? Nima uchun aynan shu adibni? Bu adib ijodining qaysi jihatlari bilan Nobel mukofotiga loyiq deb hisoblaysiz?

Tanlagan adibingiz nomzodini «himoya» qilib sinfda taqdimot qiling.

Gabriel Garsiya Markes

(1927–2014)

«ZIYORAT»:

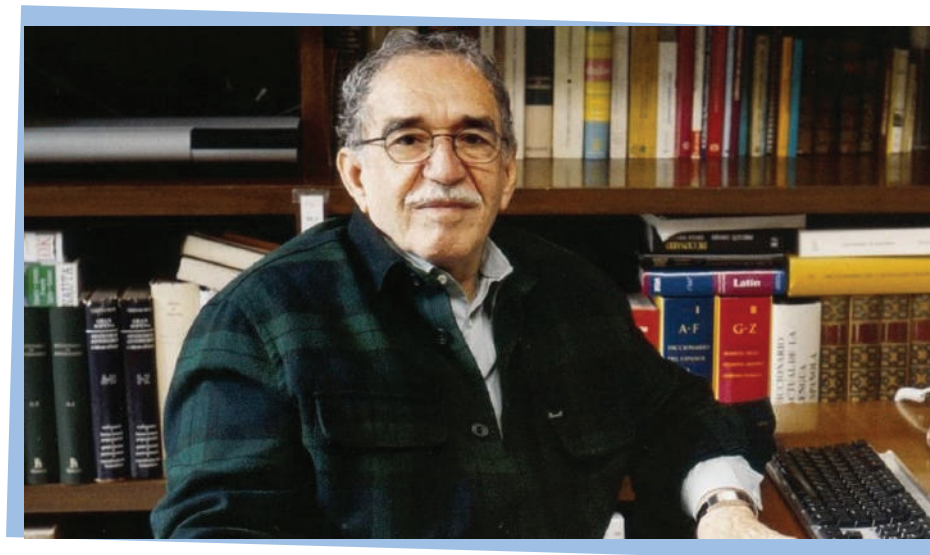
REALLIK VA FANTAZIYA UYG'UNLIGI NAMUNASI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Ziyorat» hikoyasidagi **obrazlar** va **detallarning** asar **g'oyasini** ochishdagi o'rnini tahlil qilamiz;
- **fusunkor (sehrlil) realizm** uslubiga xos xususiyatlarni tadqiq qilamiz.

«**Y**ozuvchining siyosiy mas'uliyati – bu yaxshi yozishdir. Haqiqatga xolis yondashish – asar muvaffaqiyatining kafolati. Har bir so'z samimiyatdan yiroqlashmagan holda qog'ozga tushsa, buyuk ijod namunalari yuzaga kelishi shubhasiz. ... **XOLISIK!** Asosiy talab va maqsad. Yozayotganlaringiz xolis bo'lsa, avval o'zingizni, keyin boshqalarni ishontirasiz. ... Yozuvchi asar yozsin, qolganini o'quvchiga qo'yib bersin. Kitobxon me'zon belgilar **»»** ekan, taroziga tortish ham uning chekiga tushgan.»

Gabriel Garsiya Markes

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Gabriel Garsiya Markes – Kolumbiya (Lotin Amerikasi) yozuvchisi, jurnalisti va davlat arbobi, jahon adabiyotining yirik vakili, «ispan tilidagi adabiyotning Servantesdan keyingi eng koʻzga koʻringan yozuvchisi» eʼtirofiga savozor boʻlgan adib. U 1927-yil Kolumbiyaning Arakataka shahrida tavallud topdi. Toʻqqiz yoshigacha bobosi va buvisi qoʻlida tarbiya topgan Gabrielning keyingi ijodida ularning, ulardan eshitgan xalq ogʻzaki ijodi namunalarning taʼsiri katta boʻldi.

1946-yilda Markes ota-onasining maslahati bilan Kolumbiya milliy universitetining yuridik fakultetiga oʻqishga kirdi. 1950-yilda u Barrankilya shahridagi mahalliy gazetada jurnalist sifatida mehnat faoliyatini boshladi. Shu davrda Markes yozuvchi va jurnalistlarning «Barrankilya guruhi» deb atalgan norasmiy uyushmasiga aʼzo boʻldi – bu guruh uning adabiy faoliyatini boshlashi uchun katta turtki boʻlib xizmat qildi.

Markesning dastlabki yirik asarlaridan biri – 1961-yilda eʼlon qilingan «Polkovnikka hech kim xat yozmaydi» qissasi kitobxonlar tomonidan sovuq kutib olindi. 1967-yilda chop etilgan «Yolgʻizlikning yuz yili» romani esa Markes nomini butun dunyoga tanitdi. Bu asari uchun adib 1972-yilda Ramul Galyegos nomidagi xalqaro mukofotga (ispan tilidagi eng yaxshi roman uchun beriladigan mukofot) sazovor boʻldi. Shu yili unga adabiyotdagi yutuqlari uchun xalqaro Neyshtadt mukofoti ham topshirildi.

1982-yilda Gabriel Garsiya Markes «fantaziya va reallik birlashib, butun qitʼaning hayoti va konfliktlarini aks ettirgan roman va hikoyalari uchun» adabiyot sohasida Nobel mukofotiga sazovor boʻldi.

Adib 2014-yil Mexiko shahrida vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Toʻkilayotgan yaproqlar» (1955), «Polkovnikka hech kim xat yozmaydi» (1961), «Oshkora qotillik qissasi» (1981) va boshqa qissalar.
- ❖ «Mashʼum vaqt» (1962), «Yolgʻizlikning yuz yili» (1967), «Buzrukning kuzi» (1975), «Vabo paytidagi muhabbat» (1985), «Oʻz labirinti ichidagi general» (1989), «Muhabbat va boshqa iblislar haqida» (1994) romanlari.
- ❖ «Moviyrang itning koʻzlari» (1947), «Ulugʻ Onaning janozasi» (1962), «Shu kunlardan birida» (1962), «Bahaybat qanotli juda qari kishi» (1968), «Soddadil Erendira va uning toshyurak buvisi haqida gʻaroyib va gʻamgin hikoya» (1978), «Oʻn ikkita sayyoh hikoya» (1993) hikoyalar toʻplamlari.
- ❖ «Kema borti ortidagi odam hikoyasi» (1970), «Lotin Amerikasi yolgʻizligi» (1982), «Bolalar uchun mamlakat» (1998) va boshqa hujjatli asarlar.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan «Ziyorat» (asliyatda – «Seshanba kungi siyesta») hikoyasi 1948-yilda yozilgan. «Ulug' Onaning janozasi» to'plamiga kiritilgan mazkur asar voqealari Lotin Amerikasidagi kichkina shaharchalardan birida sodir bo'ladi. Keyinchalik, 1998-yilda bergan intervyusida Markes mazkur hikoyani o'zi yozgan hikoyalarning ichida eng yaxshisi deb atagan edi.

*Arakataka, Kolumbiya
Markes ko'p
asarlari afsonaviy
«Makondo» nomi
ostida Kolumbiyaning
o'ziga tanish joylarini
tasvirlagan.*

ESLANG:

Lotin Amerikasi haqida nimalarni bilasiz? Bu qit'aning iqlimi, insonlarining tabiati qanday **o'ziga xosliklarga** ega?

Ispaniya va Lotin Amerikasi mamlakatlarida tushdan keyin havo odatda odamni lohas qiladigan darajada issiq bo'lishi sababli ko'pchilik mizg'ib oladi. Bunday paytda ko'chalar huvillab qoladi, hatto idoralar ham yopiladi. Bu odat «siyesta» deb ataladi.

Muallifning eslashicha, bir kuni u siyesta paytida ko'chadan qora kiyingan ayol va qiz bola o'tganini ko'rib qoladi. Bu voqea hikoya uchun turtki bo'lib xizmat qiladi.

O'YLAB KO'RING:

Hikoya nima haqida bo'lishi mumkin?

ZIYORAT

Poyezd olovrang qoyalar darasini larzaga solgancha chiqib, ikki tomoni ham ufqqa tutash bananzor ichra sho'ng'ir ekan, dengiz shamoli barham topib, biroz nam havo ufura boshladi. Vagon derazasidan nafasni bo'g'adigan tutun yopirildi. Temiryo'lga baqamti tor yo'lda ko'kimtir uzum boshlari bilan liq to'la aravalarni ho'kizlar tortib borardi. Soat o'n bir bo'lgan, hali jazirama boshlanmagandi.

— Darchaning oynasini yopish kerak, — dedi ayol, — bo'lmasa sochlaring qurum bilan to'ladi.

Qiz oynani ko'tarishga urindi, biroq zanglagan rom o'rnidan siljimadi.

Uchinchi toifadagi oddiy bu vagonda ulardan bo'lak yo'lovchi yo'q edi. Parovoz quvuridan chiqayotgan tutun hamon darchadan yopirilar ekan, qiz o'rnidan turdi va yeguliklar solingan yelim sumka va gazeta bilan o'ralgan gullarni o'z o'rniga qo'ydi. U derazadan nariroqdagi o'rindiqqa, onasining ro'parasiga o'tib o'tirdi. Ikkalasi ham g'aribona bo'lsa ham har holda motam kiyimiga burkangandi.

Qiz o'n ikki yashar bo'lib, birinchi marta poyezdga chiqqandi. Ayolning qovoqlarini ko'kimtir tomirlar qoplagan, ruhoniylarning jubbasi kabi tikilgan ko'ylagi bir tutam shalviragan tanasiga yopishib turardi. Uni qizning onasiga o'xshatib bo'lmasdi – juda qari ko'rinardi. U bir paytlar loklangan, endilikda esa sahtiyoni chiqib ketgan sakvoyajni ushlagancha o'rindiqqa yopishib qolganday qilt etmay o'tirardi. Qiyofasi o'ta loqayd boib, odatda, umrbod qashshoqlikda kun kechirgan kimsalar shunday xotirjam bo'ladi.

Soat o'n ikkida jazirama boshlandi. Suv zahirasini to'latib olish uchun poyezd qandaydir kichik bekatda o'n daqiqa to'xtadi. Tashqarida, bananzorlarning sirli sokinligidagi quyuc soyalardan halovat ufurardi, biroq dimiqqan vagonlarda xom terining hidi anqirdi. Poyezd shundan keyin tezligini juda oshirmasdan yo'l bosdi. Ikki marta ko'rinishi bir xil – taxta imoratlari yorqin ranglar bilan bo'yalgan shaharchalarda to'xtab o'tdi. Ayolni qush uyqusi eltdi — iyagini ko'kragiga tiragancha mudray boshladi. Qiz tufлисini yechib, hojatxonaga oshiqdi.

Qaytib kelganda onasi kutib o'tirardi: tushlik payti bo'lgandi. U qizga bir bo'lak pishloq, makkajo'xori uni bilan tayyorlangan go'shtli pirog va shirin kulcha tutqazdi, yelim sumkadan o'ziga ham shunday yeguliklarni oldi. Ular tushlik qila boshladilar, poyezd esa temir ko'prikdan juda sekin oshib, xuddi oldingiga o'xshaydigan shaharchadan o'ta boshladi, lekin bu shaharcha maydoni gavjum edi. Zamin-u samoni baravar kuydirayotgan oftob tig'ida musiqachilar qandaydir quvnoq nag'mani chalishardi.

Ayol ovqatlanib bo'ldi.

— Poyabzalingni kiy, — dedi u.

Qiz derazadan qaradi. Faqat yalang tekislikka ko'zi tushdi; poyezdning yana tezligi orta boshladi, shunga qaramay, qo'lidagi bir bo'lak kulchani sumkaga solib, darhol tuflisini kiydi.

Onasi unga taroq tutqazdi:

– Sochingni tarab ol.

Qiz sochini taray boshlagan ham ediki, poyezd gudogi yangradi. Ayol bo'ynidagi terni va yog'dan yaltiragan aftini qo'li bilan artdi. Qiz sochini tartibga keltirib bo'lishi bilan yangi shaharchaning dastlabki kulbalari vagon derazasidan lip-lip o'ta boshladi, bu oldingilarga nisbatan yirik, lekin g'ussa ko'lankasi bilan qoplangan shaharcha edi.

– Nimani xohlasang, hammasini hozir qilib ol, – dedi onasi. – Keyin tashnalikdan o'lar ahvolga tushsang ham hech kimdan suv so'rama. Eng muhimi – yig'lama.

Qiz «xo'p» deganday bosh irg'adi. Parovoz gudogi chinqirashi, eski vagonlarning chayqalishi ostida derazadan qaynoq havo yopirildi. Ayol yeguliklarning qoldiqlari solingan sumkani o'rab, sakvoyajga joyladi. Avgustning shu seshanbasida nur bilan chulg'algan shaharcha vagon derazasida bir soniya jilva qilganday bo'ldi. Gudok ovozi o'chdi va poyezd sekinlasha boshladi. Nihoyat to'xtadi.

Bekatda bironta ham odam zoti ko'rinmasdi. Yo'lning narigi betida, bodom soyasida faqat bilyardxonaga ochiq edi. Shahar jaziramada hansirardi. Ayol bilan qiz qalin maysa qoplangan yo'ldagi yemirila boshlagan ko'prikdan o'tib, salqin yo'lkaga yetib olishdi.

Peshindan o'tgan, soat taxminan ikki bo'lgandi. Kunning bu paytida uyqu domiga ilingan shahar ahli tushdan keyingi uyqu og'ushida orom olardi. Do'konlar, idoralar, mahkama maktabi soat o'n birda yopilar va soat

«Siyesta».

Rassom Martin Voinovski
ishlagan surat.

to'rtlarda, poyezd qaytishi arafasida ochilardi. Faqat bekat ro'parasidagi mehmonxona, uning ichidagi tamaddixon bilan bilyardxon, shuningdek, shu maydonda, biroq bir chetda joylashgan pochta ochiq bo'lardi. Aksariyat banan kompaniyasining andozasi bilan qurilgan uylarning eshiklari ichkaridan qulflanar va pardalar tushirilardi.

Soya bo'ylab mahalliy aholining oromini buzmaslikka harakat qilib ona bilan qiz shahar ichra odimlardi. Ular to'g'ri ruhoniyning uyi tomon ketishardi. Ona eshikka qoplangan temir to'rni barmoqlari bilan chertdi, biroz kutib, yana takrorladi.

Ichkaridan elektr yelpig'ichning g'uvullagani eshitildi. Ularga hech qanday qadam tovushi eshitilmadi, faqat uyning ichkarisida, qayerdadir eshik g'ichirladi, keyin esa temir to'r qoplangan eshik ortidan xotin kishining bezovta ovozi eshitildi:

– Kim bu?

Ayol bu ovoz egasini tanishga urindi.

– Menga padre kerak, - javob berdi u.

– U uxlayapti.

– Unda zarur ishim bor, - dedi ayol.

Uning ovozi xotirjam, lekin qat'iy yangradi.

O'YLAB KO'RING:

Ayolning ayni siyesta paytida ruhoniya qanday zarur ishi bo'lishi mumkin?

Eshik ohista qiya ochildi va ular to'ladan kelgan xotinga ro'para bo'lishdi. Ko'zoynakning qalin oynasi ortida uning ko'zlari juda kichkina ko'rindi.

– Kiringlar, – deya u eshikni katta ochdi.

Ular so'ligan gullar hidi anqigan xonaga qadam qo'yishdi.

Xotin ularni suyanchiqli taxta o'rindiq tomon boshlab borib, o'tiringlar, deganday imo qildi. Qiz joylashdi, biroq onasi sakvoyajni mahkam ushlab xayol surgancha tik turishni ma'qul topdi.

Boshqa xona eshigi ochilib, ostonada yana o'sha xotin paydo bo'ldi.

– Padre soat uchdan keyin kelishsin, deyapti, – dedi asta u. – Yotganiga hali besh daqiqa ham bo'lgani yo'q.

– Bizning poyezd soat uch yarimda jo'naydi, – dedi ona.

Uning so'zlari lo'nda va ishonarli yangradi, lekin ovozi hamon osuda bo'lib, aytgan gapiga nisbatan teran mazmunga ega edi.

Ularini uyga kiritgan xotin birinchi marta jilmaydi.

– Yaxshi, – dedi u.

U yana eshikni yopdi va nihoyat, ona qizning yonidan joy oldi. Mo'jaz qabulxonada odmigina, ammo shinam va ozoda edi.

Xonani ikkiga bo'lgan taxta to'siq ortida kleyonka to'shalgan oddiy ish stoli bo'lib, unda eski yozuv mashinkasi va gul solingan vaza turardi. Stoldan narida esa cherkov qavmining bir uyum hujjatlari ko'zga tashlanardi.

Eshik yana ochildi, bu gal ko'zoynagini dastro'molchasi bilan artgancha ruhoni chiqib keldi. Faqat ko'zoynagini taqqandan keyin u ona-bolani uyga kiritgan xotinning akasi ekani ma'lum bo'ldi.

– Sizlarga nima kerak? - so'radi u.

– Qabriston kaliti, – dedi ona.

Qiz hamon tizzasiga gullarni qo'yib, oyoqlarini o'rindi ostida chalish-tirgancha o'tirardi. Ruhoniy oldin unga, keyin onasiga tikildi, so'ngra temir to'r tortilgan deraza osha bulutsiz, beg'ubor osmonga nazar tashladi.

– Shunday jaziramada-ya, – dedi u. – Issiq biroz pasayishini kutsanglar bo'lardi.

Ona rad etganday bosh silkidi. Ruhoniy to'siq ortiga o'tdi-da, katak muqovali daftarni, taxta qalamdonni va siyohdonni olib, stolga o'tirdi.

– Kimning qabrini ziyorat qilmoqchisizlar? – deb so'radi.

– Karlos Sentenoning, – javob berdi ona.

– Kimning?

– Karlos Senteno.

Padre yana savolomuz tikildi.

– Shu shaharchada, o'tgan haftada o'ldirilgan o'g'rining qabrini, – vazminlik bilan dedi ayol. – Men uning onasiman.

Ruhoniy unga sinchiklab tikildi. Ayol ham xuddi shunday xotirjam va ishonch bilan qaradi, padre xijolatdan qizarib ketdi. Boshini egib, yozishga kirishdi. Katak daftardagi sahifani to'ldirish asnosida ayoldan kimligi va qayerdan kelganini so'radi: ayol barcha savollarga daftardan o'qib berganday ravon javob berdi.

O'YLAB KO'RING:

Nega ayol xotirjam, ruhoniy esa xijolatdan qizarib ketdi? Aslida aksi bo'lishi kerak emasmi?

Barchasi o'tgan hafta dushanba kuni, padrening uyidan bir mahalla narida boshlangandi. Ashqol-dashqollar bilan to'la uyda yolg'iz yashaydigan beva senyora Rebeka yomg'ir shitiri orasidan kimdir uning uyiga kirish maqsadida eshikni tashqaridan ochishga urinayotganini eshitib qoldi. U to'shakdan turib, polkovnik Aureliano Buendia davridan buyon biron kimsa o'q uzmagani eski to'pponchani javondan paypaslab topdi-da, chiroqni yoqmasdan eshik tomon yurdi. Nainki qulfning qitirlashidan, balki yigirma sakkiz yillik yolg'izlik yillari davomida tobora kuchayib kelayotgan vahima iskanjasida hatto yaqin kelmasdan, qorong'ida nafaqat eshik

qayerda joylashganini, shuningdek, qulfning kalit solinadigan burnini ham mo'ljallab topdi. To'pponchani ikkala qo'li bilan mahkam ushlagancha oldinga ko'tardi va ko'zlarini qisgancha tepkini bosdi. U umrida birinchi marta o'q uzdi. O'q ovozi yangragandan keyin beva rux bilan qoplangan tomga urilayotgan yomg'ir tomchilari ovozidan bo'lak hech vaqoni ilg'ama-di. Keyin esa eshik oldidagi betonlangan maydonchaga qandaydir metall narsa taraqlab tushgani-yu xotirjam, biroq horg'in: «Voy, onajon!» degan tovushni eshitdi. Bevaning ostonasida ertasiga ertalab topilgan burni pachoq marhumning egnida yo'l-yo'l turli rangli ko'ylak va odmi shim bo'lib, belini qayish o'rniga arqon bilan bog'lab olgan, shuningdek, yalangoyoq edi. Uni hech kim tanimadi.

– Uning ism-sharifi Karlos Senteno ekan-da, – deya ming'irladi padre yozishni tugatib.

– Senteno Ayyala, – aniqlik kiritdi ayol. – U oilada yolg'iz erkak edi.

Ruhoniy javonga o'girildi. Uning eshigiga qoqilgan mixda zanglagan ikkita yirik kalit ilig'liq turardi; qiz ham, bolaligida uning onasi ham, qolaversa, bir paytlar ruhoniyning o'zi ham Avliyo Pyotr qabristonining kalitini aynan shunday tasavvur qilgandi. Ruhoniy kalitlarni olib, to'siq peshtaxtasi ustiga qo'ydi va hozirgina o'zi to'ldirgan sahifaga barmog'i bilan ishora qildi:

– Manavi yerga imzo qo'ying.

Ayol sakvoyajni qo'ltig'iga qisgancha ilonizi qilib ism-sharifini yoza boshladi. Qiz gullarni qo'lga olib, oyog'ini sudrab bosgancha to'siqning oldiga kelib, onasiga diqqat bilan qaradi.

«Iso Masihning Avliyo Pyotrga kalitni topshirishi».

Rassom Pyetro Perujino ishlagan surat (XV asr).

Senteno yotgan qabriston kalitining xristian an'analaridagi Avliyo Pyotrga berilgan ramziy «jannat kaliti»ga qiyoslanishida qanday ma'no yashirin deb o'ylaysiz?

Padre chuqur tin oldi:

– Uni to‘g‘ri yo‘lga solishga hech urinib ko‘rmaganmisiz?

Qo‘l qo‘yib bo‘lgach, ayol javob berdi:

– U juda yaxshi yigit edi.

FIKR YURITING:

Onaning «U juda yaxshi yigit edi» degan gapini yuqorida berilgan Karlosning tasviri bilan solishtirib ko‘ring. Karlos haqiqatdan ham yaxshi yigit edimi? Uni senyora Rebekaning uyiga kirishga nima undagan bo‘lishi mumkin?

Goh onasi, goh qiziga qayta-qayta nazar solgan padre unisi ham, bunisi ham ko‘zyoshi qilmoqchi emasligiga ishonch hosil qilib, avval ajablangandi, keyin esa hafsalasi pir bo‘ldi. Ayol o‘shanday xotirjamlik bilan davom etdi:

– Odamlarning so‘nggi nasibasini hech qachon o‘marmagin, deganman, o‘g‘itimga hamisha amal qilardi. Ilgari, bokschi bo‘lganda, uni shunaqayam savalashardiki, uch kunlab o‘rnidan turolmasdi.

– Hamma tishlarini urib sindirishgan.

– Rostdan ham shunday, – tasdiqladi ona. – O‘sha kezlarda o‘g‘lim yegan har bir zarba mening yuragimni qon qilardi.

– Taqdir toshdan ham qattiq, – dedi ruhoniy.

U yillar davomida nainki ancha shubhagar bo‘lib qolgani, ayni paytda jazirama ta‘sirida shunday dedi. Ona bilan bolaga oftob urmasligi uchun boshlarini biron narsa bilan pana qilishlarini tayinladi. Nihoyat, esnay-esnay Karlos Sentenoning qabrini qanday topishni tushuntirdi. Qaytishda eshikni taqillatib, kalitni uning ostiga qo‘ysangiz bas, dedi u, shuningdek, imkon qadar Xudo yo‘liga ehson qilishni o‘tindi.

Ayol uning so‘zlarini diqqat bilan tingladi, biroq jilmaymasdan minnatdorchilik bildirdi.

Tashqari eshikni ochish uchun yo‘nalgan padre sergak tortdi: qandaydir churvaqalar temir to‘rga tumshug‘ini tiragancha tikilib turardi. Eshikni ochishi bilan bolakaylar tumtaraqay qochib qoldi. Odatda, kunning bu paytida ko‘chada pashsha ham uchmasdi. Lekin hozir faqat bolalar emas, bodom daraxtlarining tagida, har joy-har joyda uchta-to‘rttadan odam ko‘zga tashlanardi. Padre jaziramada jimirlayotgan ko‘chaga bir bor nazar tashlagandayoq hammasini tushundi. U eshikni yana ohista yopdi.

– Bir daqiqa kutib turinglar, – dedi u ayolga qaramasdan.

Uyning ichkarisidagi eshik ochilib, uning singlisi chiqib keldi: u egniga tungi ko‘ylak ustidan qora nimcha kiyib olgan, yoyilgan sochlari esa yelkasiga tushib turardi. U sassiz ruhoniya tikildi.

– Nima bo‘ldi? – so‘radi u.

– Odamlar xabar topibdi, – shivirladi singlisi.

– U holda orqa eshikdan chiqa qolishsin, – dedi padre.

– Foydasi yo‘q, – dedi singlisi. – Hamma bilib bo‘lgan.

Nima bo‘lganini ona nihoyat angladi. Ko‘chada nimalar bo‘layotganini ko‘rish uchun temir to‘r osha tikildi. Keyin qizining qo‘lidan gullarni olib, eshik tomon yo‘naldi. Qiz ortidan ergashdi.

– Ozgina kutinglar, issiq sal pasaysin, – dedi padre.

– Issiqda holdan toyasizlar, – qo‘shimcha qildi uying ichkarisida qoqqan qoziqday turgan singlisi. – Shoshmanglar, sizlarga soyabon beraman.

– Rahmat, – dedi ayol. – Bizlarni jin ham urmaydi.

U qizining qo‘lidan tutdi va yetaklashib ko‘chaga chiqishdi.

*(Ingliz tilidan
Dildora Orziqulova tarjimasi)*

O‘YLAB KO‘RING:

Odamlar o‘g‘rining onasi kelganini qanday bilib olishdi? Sizningcha, ayol va qizi ko‘chaga chiqishganida nima bo‘ladi?

LUG‘AT

jubba – yelkaları keng ustki kiyim

sakvoyaj – yo‘l sumlkasi

padre – katolik ruhoniysi

polkovnik Aureliano Buendia – «Yolg‘izlikning yuz yili» asari qahramoni, afsonaviy Makondo shahriga asos solgan Xose Arkadio Buendianing o‘g‘li

Bilasizmi?

Roman tillarida seshanba kuni qadimgi Rimliklarning urush ma‘budi Mars nomi bilan ataladi. Shu sababli roman tillarida, xususan, ispan tilida so‘zlashuvchi xalqlarda bu kun xosiyatsiz hisoblanadi va u bilan bog‘liq turli irimlar mavjud. Ispan tilidagi «Martes, ni te cases ni te embarques, ni de tu familia te apartes» («seshanba kuni uylanma, yo‘lga chiqma, oilangni tashlab ketma») maqoli ham shunday irimlarga ishora qiladi

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Sizningcha, hikoyaning asosiy **g'oyasi** nimada? Yozuvchi bu asar bilan nima demoqchi? Fikringizni matndan misollar bilan dalillang.
2. Nega ona va qiz ziyorat uchun ayni **jazirama issiqni** tanlashdi deb o'ylaysiz? Faqat poyezd jadvali shu vaqtga to'g'ri kelgani uchunmi?
3. Ruhoniy va uning singlisi sizda qanday **taassurot** qoldirishdi? Ruhoniyning singlisi so'zlari va xatti-harakatlarida qanday **ziddiyatlarni** sezdingiz?
4. Nega ona ruhoniyning singlisi taklif qilgan soyabonni rad etdi? Faqat issiqdan qo'rqmagani uchunmi yoki buning zamirida boshqa **sabab** ham bormi?
5. Muallif onaning xatti-harakatlari, o'zini tutishini tasvirlash uchun qanday so'zlardan foydalangan? Ona **xarakteriga** xos xususiyatlarni toping. Uning qizi va vafot etgan o'g'li bilan **munosabatlarini** tasvirlang.
6. Markes 1998-yilda bergan intervyusida mazkur hikoyani o'zi yozgan hikoyalarning ichida eng yaxshisi deb atagan edi. Siz muallifning bu bahosiga qo'shilasizmi? Asar qaysi jihatlari bilan sizga yoqdi (yoki yoq-madi)? Fikringizni aniq misollar bilan dalillang.

ASARNING BADIY XUSUSIYATLARI

1. Hikoyadagi poyezd, shahar, ob-havo tasvirini qayta o'qing. Muallifning **so'z tanlashiga** e'tibor bering. Bu tasvirlar o'quvchida qanday tassurot qoldiradi? Ular asar g'oyasini ochib berishda qanday rol o'ynaydi?
2. Hikoyadan uning asosiy g'oyasi va muallifning qahramonlarga munosabatini tushunishga yordam beradigan **detallarni** toping. Muallif bu detallar bilan nima demoqchi? Jadvalni davom ettiring.

<i>Detal</i>	<i>Muallif nima demoqchi?</i>
Karlos Rebekaning uyiga kirmoqchi bo'lganida qurollsiz edi	Karlosda biron kishiga shikast yetkazish niyati bo'lmagan

BADIIY TARJIMA

1. Ona va ruhoniy o'rtasidagi suhbatda aytilgan ushbu jumlagga e'tibor bering: «O'sha kezlarda o'g'lim yegan har bir zarba mening yuragimni qon qilardi». Asliyatda shu o'rinda ona «O'sha kunlari men tishlagan har bir luqmadan o'g'lim shanba kunlari yegan kaltaklar ta'mi kelardi», deydi. Sizningcha, tarjimadagi onaning gapi asliyatdagi **ma'noni** qay daraja yetkazib bera olgan?
2. Asliyatda hikoya «Seshanba kungi siyesta» («La siesta del martes») deb nomlangan. Tarjimon «Ziyorat» sarlavhasini tanlagan. Qaysi **sarlavha** asar g'oyasiga ko'proq mos deb o'ylaysiz? Siz qanday sarlavha taklif qilgan bo'lardingiz?

ADABIYOT NAZARIYASI: FUSUNKOR (SEHRLI) REALIZM

Realistik tasvirlarga afsonaviy, mistik, g'ayritabiiy elementlar qo'shishiga asoslangan uslub **fusunkor (sehrl) realizm** (inglizcha «magic realism», ispancha «realismo mágico») deyiladi. Bu uslub Lotin Amerikasi ijodkorlari asarlarida, xususan, Xorxe Luis Borxes, Gabriel Garsiya Markes, Xulio Kortasar ijodida o'z cho'qqisiga erishdi. Adabiyotshunoslarning e'tirof etishicha, bunga Lotin Amerikasining o'ziga xos geografiyasi, tarixi va madaniyati sabab bo'lgan. Shu bilan birga, bu uslub namunalarini boshqa xalqlar adabiyotida ham uchratishimiz mumkin.

Fusunkor realizmning o'ziga xos xususiyati – asardagi afsonaviy, **g'ayritabiiy elementlar** asar qahramonlarini ajablantirmaydi, ular tomonidan real voqelik, normal holat sifatida qabul qilinadi. Asardagi **realistik detallar**, tasvirlar, dialoglar o'quvchini ham afsona elementlariga ishonishga majbur qiladi.

Misol uchun, Markesning «Bahaybat qanotli juda qari kishi» asarida qishloq hovlilaridan birida oq qanotli qariya paydo bo'ladi, hovli egalari esa uni chet ellik dengizchi deb o'ylashadi:

«**U**lar yerdagi tanaga tikilishdi. U ro'dapolarga o'xshab kiyingan edi. Taqir boshida yakkam-dukkam oqargan soch ko'rinar, og'zida tish ham deyarli qolmagan, qariyaning hozirgi shalabbo holati uni har qanday viqordan mahrum qilgan edi. Uning lochinlarnikiga o'xshagan ulkan qanotlari iflos, loyga qorilgan, aksar patlaridan judo bo'lgan edi. Ular unga shu qadar uzoq va diqqat bilan tikilishdi-ki, tez orada Pelayo va Elisenda hayratlarini yengishdi va chol ko'zlariga issiq ko'rina boshladi.»

Fusunkor realizmda **xalq ertaklari, miflar, rivoyatlardan** olingan elementlarni (misol uchun, levitatsiya – havoga ko'tarilish, telepatiya, telekinez – jismlarga tegmasdan ta'sir ko'rsatish, arvohtar bilan muloqot, qayta tirilish va hokazolar) ko'rishimiz mumkin.

Misol uchun, «Yolg'izlikning yuz yili» qahramonlaridan biri Remedios choyshablarida osmonga uchadi. Uchish sahnasida kundalik ro'zg'orda ishlatiladigan choyshab detalining ishlatilishi voqeaning ishonarli chiqishini ta'minlaydi:

«**F**ernanda Go'zal Remedios gapini tugatgani hamon mayin nurga yo'g'rilgan shamol qo'lidagi choyshabni yulib olishga intilayotganini sezdi va choyshabning havoda bir zumda enlamasiga yoyilib tekislaganini ko'rdi. Amaranta esa yubkasi etagidagi to'rlarning sirli titrashini payqadi va o'sha soniya Go'zal Remedios ko'kka parvoz qila boshlaganida, yiqilib tushmaslik uchun o'z choyshabining bir chekkasiga mahkam yopishdi. Ko'zlari deyarli ojiz bo'lib qolgan Ursulagina yengib bo'lmas bu shamolning tabiatini tushuna oldi; u choyshablarni shamolning nurli oqimi ixtiyoriga topshirdi va ko'zni qamashtiradigan darajadagi oppoq, hilpirayotgan choyshablar orasida Go'zal Remediosning vidolashish uchun qo'lini silkiyotganiga qarab turdi; choyshablar ko'kka o'rlagandan o'rlab, qiz bilan birga xotirotning eng baland uchadigan qushlari ham quvib yeta olmaydigan poyonsiz bo'shliqda g'oyib bo'lishdi.»

Fusunkor realizmda mualliflar mubolag'alarga ko'p murojaat qilishadi. Misol uchun, Markes o'zining «Dunyodagi eng chiroyli cho'kib o'lgan kishi» hikoyasida cho'kkan kishini shunday tasvirlaydi:

«**U**shu qadar bo'yi baland, kuchli, erkaklik nafasi ufurib turgan, xushbichim edi-ki, ular uni o'z ko'zlari bilan ko'rib turib ham tasavvur qila olmasdilar.»

Fusunkor realizmda vaqt oqimi ham buzilishi, voqealar qaytarilishi, juda tez yoki juda sekin sodir bo'lishi, qotib qolishi mumkin. Misol uchun, «Yolg'izlikning yuz yili»da Buendialar oilasi tarixi haqida Markes shunday yozadi:

«**Q**artalar-u to'plagan tajribalari tufayli bu oila tarixi muqarrar voqealar takrorida tashkil topgan zanjir bo'lib, abadul-abad aylanaveradigan g'ildirakka ham monandligini kashf etgandi-da.»

Fusunkor realizmda mualliflar ko'pincha realistik va fantastik elementlarni qorishtirish orqali o'tkir ijtimoiy-siyosiy muammolarni ko'taradilar. Misol uchun, Venesuela diktatori Markos Ximenesning qochishidan ilhomlanib yozilgan «Buzrukning kuzi» romanida mutlaq hokimiyatning bir inson qo'lida to'planishi oqibatlarini ko'rsatiladi.

MUSTAQIL ISH

Quyida Gabriel Garsiya Markes hikoyalaridan parchalar berilgan. Ularda fusunkor (sehrli) realizm elementlarini ko'rishimiz mumkinmi? Fikrlaringizni matnlar asosida izohlang.

Barchasi o'tgan hafta dushanba kuni, padrening uyidan bir mahalla narida boshlangandi. Ashqol-dashqollar bilan to'la uyda yolg'iz yashaydigan beva senyora Rebeka yomg'ir shitiri orasidan kimdir uning uyiga kirish maqsadida eshikni tashqaridan ochishga urinayotganini eshitib qoldi. U to'shakdan turib, polkovnik Aureliano Buendia davridan buyon biron kimsa o'q uzmagani eski to'pponchani javondan paypaslab topdi-da, chiroqni yoqmasdan eshik tomon yurdi. Nainki qulfning qitirlashidan, balki yigirma sakkiz yillik yolg'izlik yillari davomida tobora kuchayib kelayotgan vahima iskanjasida hatto yaqin kelmasdan, qorong'ida nafaqat eshik qayerda joylashganini, shuningdek, qulfning kalit solinadigan burnini ham mo'ljallab topdi. To'pponchani ikkala qo'li bilan mahkam ushlagancha oldinga ko'tardi va ko'zlarini qisgancha tepkini bosdi. U umrida birinchi marta o'q uzdi. O'q ovozi yangragandan keyin beva rux bilan qoplangan tomga urilayotgan yomg'ir tomchilari ovozidan bo'lak hech vaqoni ilg'amadi. Keyin esa eshik oldidagi betonlangan maydonchaga qandaydir metall narsa taraqlab tushgani-yu xotirjam, biroq horg'in: «Voy, onajon!» degan tovushni eshitdi. Bevaning ostonasida ertasiga ertalab topilgan burni pachoq marhumning egnida yo'l-yo'l turli rangli ko'ylak va odmi shim bo'lib, belini qayish o'rniga arqon bilan bog'lab olgan, shuningdek, yalangoyoq edi. Uni hech kim tanimadi.

«Ziyorat»

Kun yarimlagandagina olam yorishganday bo'ldi, biroq soat uchga bormay ayovsiz yog'ayotgan yomg'irning ezuvchi, shafqatsiz, og'ir maromi bilan tag'in qosh qoraydi. O'lik sukunatda ishchilar devorga tiralgan kursilarda oyoqlarini ko'tarib, bu bebosh tabiiy ofat oldida ojiz-u holsiz erta cho'kkan sokin-u g'amgin oqshomni kuzatib turibdi. Xuddi o'sha paytda ko'chadan xabarlar oqib kela boshladi. Ularni birov uyga kiritgani yo'q. O'zlari oyoq chiqargan. Olis-olislardan baloyi ofatning nafasi-yu o'lik hayvonlarning tanasi suzib yurgan ko'chadagi axlat-u loyga qorishiq, aniq, bir-biriga o'xshamas xabarlar. Bozor kundagi voqealar oydinlashganidan burun ikki kun o'tdi. Hali yomg'ir achchiq qismat elchisi bo'lib kelgandi. Yuz bergan voqealar haqidagi gap-so'zlarni esa mana shu yog'ingarchilikning o'zi uyimizga itarib kirgizganga o'xshardi. Ma'lum bo'ldiki, suv cherkovni bosib ketibdi va cho'kkan imorat yaqin orada qulashi mumkin ekan. Buni bilishning kimga keragi bor edi, bilmayman-u, biroq kimdir:

– Dushanbadagi poyezd ko‘prikdan o‘tolmaydi. Yomg‘ir hamma relslarni yuvib ketganmish, – dedi.

Yana ma‘lum bo‘ldiki, to‘shakda yotgan bir bemor xotin yo‘qolibdi. Bugun esa bechoraning jonsiz tanasini ko‘chalarda suzib yurganini ko‘rishibdi.

«Makondoda yomg‘ir»

– Men shikoyat qilmoqchi edim.

Narvonning yuqori pog‘onasida turgan alkald (shahar hokimi) issiqdan qizargan yuzini unga burdi. Garchi bevaning kabinetiga kelishi odatdan tashqari hodisa bo‘lsa-da, uning yuzida hech qanday o‘zgarish sodir bo‘lmadi. U qovog‘ini solgan holda shikastlangan simlarni sovuqqonlik bilan sug‘urishda davom etdi va so‘radi:

– Nima gap?

– Gap shundaki, bolalar derazalarimning simto‘rlariga shikast yetkazishdi.

Shunda alkald yana unga tikilib qaradi. U ayolga shlyapasidagi mohirona tayyorlangan duxoba chechaklaridan boshlab, kumushrang eski tuffllariga qadar, xuddi birinchi marta ko‘rayotganday, boshdan-oyoq razm soldi. Ayoldan ko‘z uzmagan holda ehtiyotkorlik bilan narvondan tushdi va oyoqlari yerga tekkach, qo‘llarini beliga tirab, otvyortkani stol ustiga uloqtirdi.

– Buni bolalar qilgan emas, senyora, – dedi u. – Buni qushlarning o‘zi qilgan.

Shundagina ayol hammasini – yozuv stoli ustidagi o‘lik qushlarni, narvon ustidagi odamni va yotoqxonasi derazasining shikastlangan simto‘rlarini o‘zaro bog‘ladi. Uyi o‘lik qushlarga to‘la ekanini tasavvur qilgan ayol seskanib ketdi.

– Qushlarning o‘zimi?! – xitob qildi u.

– Ha, qushlarning o‘zi, – tasdiqladi alkald. – Bu narsani tushunmaganingiz hayratlanarli: axir, uch kundan beri oldimizda mana shu muammo – uy ichida o‘lish uchun oynalarni sindirib kirayotgan qushlar muammosi turibdi.

«Shanbadan keyingi kun»

Najib Mahfuz

(1911–2006)

«O'ZGALAR UCHUN YASHA»:

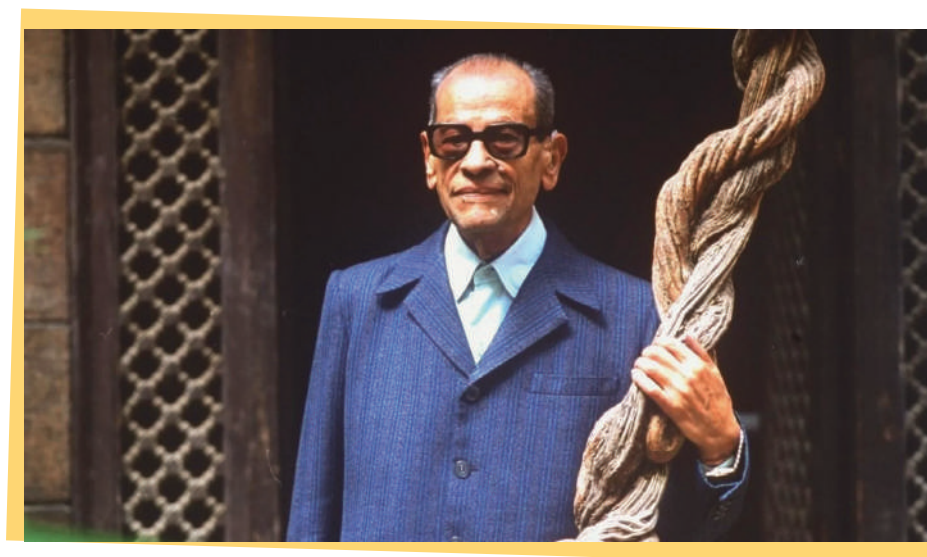
REALISTIK ARAB HIKOYACHILIGI NAMUNASI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- Najib Mahfuzning «O'zgarlar uchun yasha» hikoyasida ilgari surilgan **g'oyani** va asarning **o'ziga xos jihatlarini** tahlil qilamiz;
- hikoya janriga xos **xususiyatlarni** tadqiq qilamiz;
- **qisqa hikoya** yozishni mashq qilamiz.

«**N**ajib Mahfuz ... arab dunyosining eng buyuk yozuvchilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U arab adabiyotini dunyoga tanishtirdi. Uning jamiyatdagi turli qatlamlar hayotini aks ettiradigan yorqin asarlarini Charlz Dikkins, Onore de Balzak, Emil Zolya singari shahar ijtimoiy realizmi namoyondalari **asarlari**ga o'xshatish mumkin.»

«Washington Post» gazetasi (AQSH)

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

Taniqli arab yozuvchisi, jahon adabiyotining yorqin vakillaridan biri Najib Mahfuz 1911-yilda Misrning Qohira shahrida oʻrtahol musulmon oilasida tavallud topgan. Eski Qohiraning markazida, Al-Jamoliya mavzesida oʻtkazgan bolaligi butun umr adibning xotirasida muhrlanib qoldi va keyinchalik yozgan asarlariga oʻz taʼsirini koʻrsatdi. Adib yoshligidan adabiyotga qiziqqan va jahon adabiyotidan Lev Tolstoy, Fyodor Dosteyvskiy singari mualliflarni sevib oʻqigan.

Najib Mahfuz oʻrta taʼlimni tamomlagach, Qohira universitetiga oʻqishga qabul qilindi. 1934-yilda universitetning falsafa fakultetini tamomlab, mashhur yozuvchi boʻlish istagida asarlar yoza boshladi. Uning asarlarida arab xalqi va millatining ijtimoiy muammolari qatorida inson umrining mazmun-mohiyati, muhabbat, eʼtiqod, milliy qadriyatlar, Ikkinchi jahon urushidan avvalgi Misr yoshlarining hayoti, turmush tarzi, keyinroq yozilgan asarlarida esa tasavvufiy mavzular yetakchilik qildi.

Najib Mahfuz yozuvchilik faoliyati davomida turli xil davlat idoralarida ham xizmat qildi.

1988-yilda Najib Mahfuz «butun insoniyat uchun ahamiyatga ega boʻlgan, realistik va turfa maʼnolarga boy arab hikoyachiligi uchun» adabiyot yoʻnalishida Nobel mukofoti bilan taqdirlandi. Yozuvchining koʻplab asarlari bir qancha xorijiy tillarga tarjima qilingan, koʻpgina asarlari ekranlashtirilgan.

Najib Mahfuz 2006-yil Misrning Giza muhofazasida (viloyatida) vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Telbalik shivirlashi» (1938), «Taqdir oʻyini» (1939), «Rodopis» (1943), «Fivalar kurashi» (1944), «Yangi Qohira» (1945), «Xon al-Xaliliy» (1946), «Midak tor koʻchasi» (1947), «Avvali va nihoyasi» (1949), «Qohira trilogiyasi» («Ikki qasr orasida», «Orzular qasri», «Shakar uy») (1956-1957), «Koʻchamiz bolalari» (1959), «Oʻgʻri va it» (1961), «Kuzgi bedanalar» (1962), «Nil ustidagi safsata» (1966), «Miramor pansionati» (1967), «Yomgʻir ostidagi sevgi» (1973) va boshqa romanlari.
- ❖ «Ilohiy dunyo» (1963), «Badnom xonadon» (1965), «Qora mushuk qovoqxonasi» (1968), «Shiypon ostida» (1969) va boshqa hikoyalar toʻplamlari.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan «O'zgarlar uchun yasha» hikoyasi bir qizga mehr qo'ygan ikki aka-uka taqdiri haqida hikoya qiladi.

«**B**ugun biz yashab turgan dunyo larzalarni boshidan kechirayotganiga qaramay, men baribir optimistligimcha qolaman. Ulug' faylasuf Kantning «yaxshilik yovuzlik ustidan faqat narigi dunyoda g'alaba qiladi», degan gapiga hech qachon qo'shilmayman. Yo'q, yaxshilik har kuni g'alabalarga erishadi. Yovuzlik biz o'ylagandan ko'ra ojiz, yaxshilikka qaraganda kuchsiz. Bunga ko'plab misollar keltirish mumkin. Yaxshilik g'alaba qilmaganida odam bolasi yovvoyi tabiatga, stixiyali falokatlarga, qo'rquv va xudbinlikka qarshi turolmagan bo'lardi. Kattaroq misol keltiraman: yaxshilik tantana qilmaganida odamzod umuman taraqqiy etolmagan, millatlarga birlashib, texnikaning yangidan-yangi mo'jizalarini ixtiro qilolmagan, koinotni o'zlashtirolmagan, inson huquqlarini ovoza qilolmagan bo'lardi. To'g'ri, yovuzlik misli tikanak, ovozi o'tkir, odam esa xursandchilikdan ko'ra g'am-tashvishlar haqida o'ylashga moyil. Bizning ulug' shoirimiz Abdulali aytganidek, o'lim qayg'usi tug'ilish xursandchiligidan ming karra kuchlidir...»

Najib Mahfuzning Nobel mukofoti olganligi
sharofati bilan so'zlagan nutqidan,
1988-yil

O'YLAB KO'RING:

Yozuvchining «yovuzlik misli tikanak, ovozi o'tkir, odam esa xursandchilikdan ko'ra g'am-tashvishlar haqida o'ylashga moyil» degan fikrlariga qo'shilasizmi? Agar uning fikrlari haqiqat bo'lsa, buning sabablarini qanday izohlagan bo'lardingiz?

FIKR YURITING:

O'zgarlar baxti uchun o'z hayotini qurbon qilgan yoki o'zi uchun aziz bo'lgan biron narsasidan voz kechgan insonni (real hayotda, badiiy adabiyotda yoki kinoda) eslang. Qanday voqea sodir bo'lgan edi? Bundan siz qanday saboq chiqardingiz?

O'ZGALAR UCHUN YASHA

Kechqurunlari Abdurahmon bog'iga kirib, undan zavq olishni xush ko'rar edi. Bu uning odatiga aylangan edi. Abdurahmon aksariyat vaqtini uyida o'tkazar, zarur kezlardagina ko'chaga chiqar edi, xolos.

U iliq sentyabr kunlarining birida boqqa kirib, tevarakka sinchkov ko'z tashlagan ko'yi, notekis yo'lakcha bo'ylab borardi. U gulzordagi gullarga ancha payt suqlanib termulgach, qo'shni hovlini ajratib turuvchi tikanli sim to'sig'i oldidagi kresloga o'tirdi. Kechki gazetani qo'lga olib ko'z yugurtira boshladi.

Uning yurish-turishida, aft-angorida ajib bir viqor sezilib turardi. Biror kimsa uni shu lahzada ko'rib qolsa, hech ikkilanmay Abdurahmonni ulug' bir xonadon sohibi, deya o'ylardi. U doimo xotirjamlik va sovuqqonlik bilan ajralib turarkan, ko'zlarida donolik va mardlik nur sohib tarar edi. Xumdek boshi, qalin mo'ylovi ham uning salobatiga monand. Uning ko'rinishi qirq besh yoshni bersa-da, aslida bor-yo'g'i o'ttiz besh yoshni qoralagan edi.

O'YLAB KO'RING:

Nega hikoya Abdurahmonga berilgan tavsif bilan boshlanadi deb o'ylaysiz? Uning yoshiga nisbatan katta, ulug'vor ko'rinishining sabablarini qanday izohlaysiz?

Abdurahmon kresloda yastanib o'tirgan ko'yi o'qishga shunchalik berilib ketgan ediki, ohista bir ovozdan seskanib ketdi:

– Assalomu alaykum, amaki.

Abdurahmon gazetani qo'yib, qo'shnining bog'i tomon o'girildi. U yoqda bir qiz turardi. Qizning yorqin, tim qora ko'zlarida ishonch, samimiyat balqirdi. Abdurahmonning yuziga yasminning muattar isini taratuvchi yoqimli shabada urildi.

– Va alaykum assalom, Samara, – javob berdi u.

Qiz iljayib qo'ydi-da, yonidagi kuchukchasi bilan o'ynay ketdi. Samara o'n olti yoshda edi. Uning chiroyli yuzlari va kelishgan qaddi-qomati anchadan buyon Abdurahmonning halovatini o'g'irlagan edi.

U qizning itiga ishora qilib so'radi:

– Ahvoli qanday buning?

– Ollohga shukur, butunlay tuzalib ketdi.

– Har holda, – ta'kidladi Abdurahmon iljayib. – Iskandariyaning havosi unga yoqmagan ko'rinadi?

– Aksincha. U tomonlar mittivoyga juda ma'qul keldi, o'zini yaxshi his qildi.

Samaraga boqar ekan, uning quyoshdan andek qoraygan yuzlari, jozibali ko'zlari Abdurahmonni tobora rom etardi.

– Samara, rosa quyoshda qoraydingmi?

Qiz kulib qo'ydi.

Abdurahmonning ma'noli nigohi yanada o'tkirroq tus oldi. Bir tomonga yo'naltirilgan fikrlar o'rnini fusunkorlik va orzular oshiyoni egalladi. U stulga o'tirib, yonidagi ermagini o'ynatayotgan qizga uzoq va mamnun tikildi. Samara esa kuchukchasini erkalarkan, oppoq, uzun junlarini silab-silab qo'yardi. Ajoyib jonzot xursand tarzda dumlarini likillatib, sohibasining qo'lini yaladi va uning tizzasiga sakrab chiqib oldi.

Samaraning mayin, uzun sochlari uning bo'ynini qoplab turardi. Abdurahmon unga qarab turib, zavqlanayotgandi. Negadir uning yuragi siqildi: Samara bolaligidan beri «amaki», deb murojaat qilib keladi, hozir ham shunday. O'sha kezlarda u juda kichkina bo'lib, qo'g'irchoqlar o'ynab o'tirardi. Ilgari bunday murojaat unga ma'qul edi, chunki, qizga nisbatan otalarcha mehr qo'ygan edi. Endi esa qizning bu tarzidagi muloqoti uni xijolatga solar, hatto ko'nglini cho'ktirayotgan ham edi.

FIKR YURITING:

Nima uchun Abdurahmonning yuragi siqildi? Buning Samara uni «amaki» deb chaqirishidan boshqa sabablari ham bor edimi? Avval otalarcha mehr qo'ygan qizni sevib qolishini oqlay olasizmi?

Agar «amaki» unga uylansa, to'g'ri yo'l tutgan bo'larmikan? Ko'pchilik o'ylaydiki, turmush qurayotganlar yoshidagi tafovut aslo to'siq emas va bunga e'tibor bermaydilar ham. Ammo baxt uchun kurash juda qimmatga tushmasmikan? Axir u bor-yo'g'i Ichki ishlar vazirligida o'n besh funtga kun ko'rayotgan bir inspektor-ku. Uning yig'ib qo'ygan mol-u davlati va yoxud mansabi bor bo'lsa-ki, qizning yuragini zabt eta olsa. Lekin u qizni sevadi va o'z hissiyotlari bilan kurashishi qiyin, to'g'rirog'i, buning iloji ham yo'q. Sohibjamol qiz o'n olti yil mobaynida ko'zi o'ngida o'sib ulg'aydi. Bu qiz uning yolg'izlikda o'tgan hayotida taqdirning yuborgan yagona inoyatidir. Muhabbat unga sekin-asta yaqinlashdi va uning butun vujudini qamrab oldi.

Abdurahmon qizning baxtiyor va betashvish bolaligi qanday o'tganligining shohidi bo'ldi. Bu esa uning yolg'izligini yanada go'zalroq qilib ko'rsatardi. U sevib qoldi va avvalgi xotirjamligini yo'qotdi. Endi uni hamma narsa, hatto halovatini o'g'irlagan yosh do'sti bilan tasodifiy uchrashuvlar va suhbatlar ham qiynayotgan edi. U qiz bilan bolalarcha muloqot qilayotgan edi. Abdurahmon qizga muhabbatga to'lib-toshgan ko'zlari bilan nigoh

tashlar, Samara esa bu holatni sezmay, «mening aziz amakim», deyishda davom etardi. Agar u qizning qo'lini so'rasa, nima deb javob berar ekan-a? Uning hissiyotlari qanday? U harqalay taajjubga tushsa kerak? Qiz otasiga nima deydi? Qanday tushuntiradi? Bundan keyin hozirgidek ko'rishib turish unga nasib etarmikan? U qizni butunlay yo'qotib qo'ysa-chi...

Harqalay, Abdurahmon qizning otasi – o'z do'sti bilan bu masalani xotirjam gaplashib olishga qodir. Lekin u qanday javob berar ekan? Ha, qanchalar qiyin bu ish! U ko'zlarini yumib olib, bo'lajak muloqotni tasavvur qila boshladi:

«Do'stim, men juda muhim masala yuzasidan tashrif buyurdim. Sen bunga ko'nasanmi yoki yo'qmi, bilmadim... Ehtimol, men bu masala haqida so'z yuritishga haqli emasdirman. Lekin baribir men masala qanday hal bo'lishidan qat'iy nazar gaplashib olishim kerak...»

U xayolan muloqotni davom ettirayotgan edi, dabdurustdan yoqimli ovozdan o'ziga keldi.

– Uxlayapsanmi?

– Yo'q.

– UZR. Men ko'zingni yumib o'tirganingni ko'rdim.

– Men o'ylayotgan edim.

– Nima haqida?

U yosh suhbatdoshining yuziga razm soldi: nima deyish kerak? Unga hammasini aytib berish kerakmi? Yo'q, bunga hali ertaroq, hozir mavridi emas. Yaxshisi gap ochmay turganim ma'qul.

O'YLAB KO'RING:

Nima uchun Abdurahmon o'z tuyg'ulari haqida hozir «gap ochishning mavridi emas» deb o'yladi?

Bu zaifaning qarshisidagi xijolat qamchi zarbasi misoli unga ta'sir qildi. Shu onda u qimirlamay o'tirardi. So'ngra qizning ko'zlariga boqdi. Voajab, Samaraning yuzlari o'zgargan, qoshlarida bo'yoq izlari, qirmizi lablari titrar edi. Qiz unga hadiksirab qarab oldi-yu, uyi tomon chopqillab ketdi. Abdurahmon orqaga o'girilgan ham ediki, iljayib unga yaqinlashayotgan ukasini ko'rdi. Abdurahmonning yuragi noxush bir narsani sezgandek tezroq ura boshladi. U sir boy bermay muloyimlik bilan ukasidan so'radi.

– Shifokor, qalay ishlar?

O'spirin yigit kulib qo'ydi.

– Sen qanday baxtiyorsan, aka?

Abdurahmon gap nimada ekanligini fahmlagan bo'lsa ham, xuddi tushunmagandek qayta so'radi:

– Baxtiyor?

– Ha, albatta. Samara bilan gaplashgan inson o‘zini baxtli his etmog‘i lozim.

Abdurahmon o‘yladi: «Mening ukam o‘taketgan qallob, yo ahmoq. Aslida Samara bilan suhbatlashgan odam emas, balki hozirgina yuz berganidek, uning yonginasida qizarib ketib, xijolatdan juftakni rostlab yuboradigan inson baxtlidir. Ehtimol, bu o‘spirin haqiqatan ham baxtlidir. Nahotki, u buni tushunib yetmasa. Balki, u mening ustimdan kulayotgandir?»

Abdurahmon o‘z ukasining oldida hayajonlanayotganini sezdirmaslik maqsadida gapni boshqa tomonga burib yubordi-yu undan so‘radi:

– Kechagi oqshomni qanday o‘tkazding?

Anvar uning yoniga kelib o‘tirdi.

– Kecha «Qasr al-Ayni»da juda ko‘p hayajonli voqealar bo‘lib o‘tdi, oqshomning aksariyat qismini o‘sha joyda o‘tkazdim.

Abdurahmon jimgina ukasiga boqar ekan, butunlay boshqa narsa haqida o‘yga toldi. U Anvarni yaxshi ko‘rar edi, xuddi boshqa ukalaridek uni ardoqlab, mehribonlik ko‘rsatib kelmoqda. Lekin ayrim kezlarda yuragini tashvishlar qamrab olardi. Ayniqsa, Samara haqida so‘zlaganida ukasini juda yomon ko‘rib ketardi. Ukasi qizning ismini tilga olganida Abdurahmon qiynoq va iztirobda qolar edi. Aka Anvarning porloq kelajagi uchun ko‘p mehnat qildi. Lekin, uka katta akaning yuragida yuz berayotgan tug‘yonlarni ilg‘ay olarmikan? U go‘zal qizni boshqa inson sevishini xayoliga ham keltira olmas, o‘zining tashvishlari bilan nihoyatda band edi.

– Men bir muhim masala borasida maslahat olgani kelgan edim, – dedi Anvar.

O‘YLAB KO‘RING:

Anvar akasi Abdurahmonga «muhim masala» haqida gapirmoqchi bo‘lganida uning ko‘nglidan nimalar o‘tdi? Abdurahmon ukasi Samarani sevishini bilarmidi?

Abdurahmon o‘z hissiyotlarini sir boy bermay xotirjam taklif qildi:

– O‘tir.

– Oldin sen meni eshit, – gapira ketdi Anvar o‘tirmasdan. – Hozir fikrlarim aralash-quralash bo‘lib ketdi. Bir oydan so‘ng shifoxonadagi amaliyotim tugaydi. O‘qituvchim doktor Braun tibbiyot fakultetida shifokor bo‘lib qolishga tavsiya etyapti.

Abdurahmon ancha yengil tortdi va xursand ohangda qichqirib yubordi:

– Tabriklayman! Tabriklayman! Shak-shubhasiz, sen bunga loyiqsan, ofarin!

Anvar aniq bir to'xtamga kela olmay turardi, u hozir aytgan so'zlariga yana qo'shimcha qilmoqchi shekilli. Nihoyat u xijolatomuz holda sekingina qo'shib qo'ydi.

– Yo'q... demak... Men aytmoqchimanki... Agar ketsam, bir o'zim ketmayman.

– Hech narsani tushunmayapman – hayron bo'ldi Abdurahmon, lekin yuragi notinch, qandaydir tashvish bor ekanligini sezib turardi.

Anvar o'z hayajonini yengib, davom etdi:

– Men uylanib, xotinimni ham olib ketaman.

– Nega bunday to'satdan? Ilgari bu haqida gap bo'lmagandi-ku, to'g'rimi?

– Bo'lmagan.

– Unda nima bo'ldi?

– Men jo'nab ketish bilan bog'liq ishlarimni hal qilmagunimcha bu haqida gapirmoqchi emasdim.

Abdurahmon sukutda edi. U baribir o'z hayajonini chetga surib so'radi:

– Sen uzil-kesil shu qarorga keldingmi? Kimga uylanmoqchisan o'zi?

– Samaraga, – dedi Anvar qo'shni uy tomonga ishora qilib.

Abdurahmon bu yangilikni sukut saqlagan holda eshitdi.

– Sening fikring qanday? – so'radi Anvar shosha-pisha. – U senga yoqadimi?

– Yaxshi tanlov, diding chakki emas, – deb g'o'ldiradi Abdurahmon.

– Sendan minnatdorman, aka. O'tinib so'rayman, menga yordam ber, ertaga uning otasiga uchrashamiz, umid qilamanki, u bizga yo'q demaydi.

– Bo'пти, sen aytgancha qilamiz.

– Menda bor-yo'g'i bir necha oy bor. Bu vaqt mobaynida men uylanishim va Angliyaga jo'nab ketishim uchun tayyorgarlik ko'rishim joiz. Bilasanmi, men asal oyimizni barcha aslzodalar singari xorijda o'tkazmoqchiman.

Anvar xayrlashdi-yu jo'nab ketdi. Abdurahmon ukasiga eshikni yopib, ko'zdan yo'qolgunicha qarab turdi. U ma'yus o'tirar, ko'zlari hech narsani ko'rmasdi. Tuman quyuqlashdi va hammayoq sukutga cho'mdi. U axiri turdi-yu kichik bog'ni aylanib, yana o'tirdi. Abdurahmon yigirma yil avvalgi o'tmishini eslay boshladi. U damlar sururga to'la va saodatli edi. U o'sha davrda nihoyatda xushchaqchaq o'spirin bo'lib, kelgusi hayotdan talaygina umidlari bor edi. U vaqtlar hozirgi kunlar singari shafqatsiz emas edi. Abdurahmon o'z oilasida to'ng'ichi edi. Ota-ona uni iloji boricha hayotdan zavqlanishini istab yashar edilar. Maktabda u o'z tengdoshlari orasida iste'dodi va tirishqoqligi bilan ajralib turardi. Atrofdagilar haqiqatan uning peshonasida porloq istiqbolni ko'rishar edi. Balki shunday bo'lishi mumkin edi, lekin uning otasi to'satdan olamdan o'tib qoldi. Ota baxtsiz bevani to'rt farzandi bilan qoldirib boqiy dunyoga ravona bo'ldi. Oila bor-yo'g'i to'rt funt nafaqaga arang kun ko'rar edi. Abdurahmon shafqatsiz hayot bilan ilk

bor to‘qnashdi. Uning barcha orzu-umidlari chilparchin bo‘ldi. Ilgari ota oilaning boquvchisi bo‘lgan bo‘lsa, endilikda bu tashvish Abdurahmonga yuklandi. Boshqa yo‘l yo‘q edi, lekin u bu haqiqatni darrov anglab yetmadi. Shu tariqa oila tayanchining barcha umidlari puchga chiqdi.

Yurakni o‘rtab yuboruvchi og‘ir kunlar boshlandi. Lekin u barchasiga chidadi. Uning zimmasida ukalari haqida qayg‘urish yuki bor edi. Endi u faqat o‘zi haqida o‘ylamayotgan edi. U butun borlig‘ini onasi va ukalariga bag‘ishladi. U yangi bir baxtga, ya‘ni – o‘zgalar baxti uchun kurashmoq baxtiga sazovor bo‘ldi.

U hatto uylanish haqida o‘ylab ham ko‘rmadi, bularning barchasi oila tayanchining yaqin insonlariga nasib etdi. Bu inson sabr-toqat qilishga qaror qildi, lekin ukalarining sabrlari chidamadi. Ulardan biri politsiya maktabini bitirib, zobit bo‘ldi va darrov uylandi. Uning ortidan muhandislik diplomini olgan ikkinchi uka ham uylanib oldi. Abdurahmon esa bo‘ydoq bo‘lib qolaverdi.

Endigina uning hayotiga baxt-u saodat olib kirishi mumkin bo‘lgan ko‘hlikkina qiz yoqib qolganda...

Onaning ovozi uning xayolini bo‘ldi.

– Abdu, nega qorong‘ida o‘tiribsan?

Abdurahmon kun botganini ham sezmay qolibdi. U og‘ir qadamlar tashlab uyga kirdi.

– Anvar sen bilan gaplashdimi? – so‘radi ona.

– Ha.

– Xo‘sh, uning qaroriga nima deysan?

– Uning tanlagan qizi yaxshi. Ertaga men qo‘shnimiz bilan gaplashib, Anvar uchun uning qo‘lini so‘rayman.

– Mana endi hamma qushchalarim har tomonga qanot qoqib uchib ketdilar. Sendan tashqari hammasi, – dedi ona xomush ohangda.

U jim edi.

Kim biladi, ehtimol unga ro‘baro‘ kelgan baxtsizlik unchalar qo‘rqinchli emasdir. Bu birinchi marta emas. Hayot uni bir narsaga, sabr-toqatga o‘rgatdi. U shuni tushunib yetdiki, hayotni o‘zgalarga bag‘ishlagandagina baxt-saodatli bo‘lish mumkin ekan.

(Arab tilidan Bobur G‘iyosov tarjimai)

O‘YLAB KO‘RING:

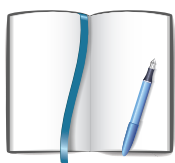
Nega Abdurahmon ukasining Samara bilan bog‘liq tuyg‘ularini xotirjam qabul qildi? O‘z muhabbati haqida ham ukasiga yoki onasiga aytishi mumkin edimi?

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. «O'zgalalar uchun yasha» hikoyasida qanday **g'oya** ilgari surilgan? Bu g'oyaning **qiymati** nimada? Fikrlaringizni asar matni va o'z hayotiy tajribangizdan olgan xulosalaringiz asosida izohlashga harakat qiling.
2. Nima uchun hikoyada **Samaraning** tuyg'ulari haqida hech qanday ma'lumot berilmagan? U Anvarni emas, balki Abdurahmonni (yoki butunlay boshqa insonni) sevgan bo'lishi ham mumkin-ku?
3. Agar Abdurahmon Samaraga bo'lgan muhabbatini sir tutmaganida voqealar qanday **rivojlangan** bo'lardi? Ukasi Anvar ham akasi kabi yo'l tutgan bo'larmidi?
4. Abdurahmon o'z muhabbatini qurbon qilib **to'g'ri** ish qildimi? Sizingcha, nima uni shunday yo'l tutishga undadi? Bugungi kunda ham Abdurahmonga o'xshagan kishilar bor deb o'ylaysizmi?
5. Sizga hikoyani tahrir qilish yoki qayta yozish imkoni berilganida qanday **o'zgarishlar** kiritgan bo'lardingiz? Nima uchun?
6. Hikoyani yana qanday **nomlash** mumkin? Nima uchun?
7. Bu hikoya siz o'qigan boshqa hikoyalardan qaysi **xususiyatlari** bilan farq qiladi? Muallif millatiga xos madaniyat, milliy tutum, din, e'tiqod masalalari asarga qay darajada ta'sir qilgan? Fikringizni hikoya matni asosida dalillang.

YOZMA TOPSHIRIQ

Ayrimlar o'zi uchun qadrli bo'lgan narsasidan o'zgalalar baxti uchun voz kecha olishni insoniylikning eng yuksak ko'rinishi sifatida baholashadi. Boshqalar esa inson har qanday vaziyatda ham o'z baxti uchun kurashishi lozim, degan fikrni ilgari surishadi. Siz bu fikrlardan qaysi birini qo'llaysiz? Fikringizni asoslab esse yozing.

ADABIYOT NAZARIYASI: HIKOYA

Hikoya – qahramon hayotidagi bir yoki bir-biriga uzviy bog‘liq bir necha **epizodni** (voqeani) tasvirlaydigan kichik epik janr. Hikoyaning o‘ziga xos xususiyatlari:

- unda ishtirok etadigan qahramonlar soni **cheklangan** bo‘ladi;
- unga yaxlit, **tugal**, nisbatan **qisqa vaqt** davomida sodir bo‘ladigan voqea asos qilib olinadi;
- roman yoki qissada qahramon xarakterining rivojlanish jarayonlari aks etsa, hikoyada voqealar orqali shakllangan qahramon xarakteriga xos ayrim **xususiyatlar** ochib beriladi.

TAHLIL QILING:

Hikoyaga xos **xususiyatlarni** «Ziyorat» yoki «O‘zgalar uchun yasha» hikoyasi misolida tushuntiring.

Boshqa epik asarlar singari, hikoya ham ekspozitsiya, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya, yechim singari syujet elementlari asosida quriladi. Ayni paytda mazkur elementlarning hammasi ham mavjud bo‘lishi talab qilinmaydi.

TAHLIL QILING:

«Ziyorat» yoki «O‘zgalar uchun yasha» hikoyasi misolida **syujet elementlarini** ajrating.

Adabiyotshunoslikda hikoyaning ikki turi farqlanadi: **novella** va **hikoya**. Novella quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- syujet o‘tkir konflikt asosiga quriladi va shiddat bilan rivojlanadi;
- ko‘pincha kutilmagan yakun bilan tugaydi;
- voqea neytral nuqtayi nazardan bayon qilinadi.

Hikoyada qahramonning ruhiy kechinmalariga ko‘proq e‘tibor qaratiladi, shuningdek, muallif qahramon va voqealarga subyektiv bahosini berishi mumkin.

ESLANG:

O‘zbek va jahon adabiyotidan qaysi hikoyanavislarning ijod namunalarini o‘qigansiz? Ularning qaysi asarlarida **novellaga** xos xususiyatlarni kuzatish mumkin?

IJOD QILAMIZ: QISQA HIKOYALAR

Adabiyotdagi shakliy izlanishlar va tajribalar XIX-XX asrlarda o'ziga xos yo'nalish – **qisqa hikoyalarning** (inglizcha «flash fiction» – «chaqmoq hikoya») paydo bo'lishiga olib keldi. Bunday hikoyalarning turli shakllari mavjud bo'lib, ular asosan so'z hajmi bilan farqlanadi. Misol uchun, 1000 so'zli hikoya – chaqmoq hikoya, 100 so'zli hikoya – drabbl, 50 so'zli hikoya – dribbl yoki minisaga deb yuritiladi. Adabiyotshunoslarning fikricha, bunday hikoyalar hajman siqiq bo'lgani bilan ular orqali kuchli, turlicha talqin qilinishi mumkin bo'lgan tagma'nolarni ifodalash mumkin.

Turlicha talqinlarga imkon qoldirish bilan bog'liq yondashuvni jahon adabiyotining yirik namoyondalaridan biri, «hikoyachilik san'atidagi yuksak mahorati va zamonaviy uslubga ta'siri uchun» 1954-yilda Nobel mukofoti bilan taqdirlangan Ernest Heminguey aysberg – muz tog'iga o'xshatgan. Unga ko'ra, muallif asar voqealari va qahramonlari haqida o'zi biladigan hamma narsani tasvirlashi shart emas. Turli xil talqinlarga zamin yaratadigan asarlar kitobxonga kuchliroq ta'sir qiladi.

Heminguey fikriga ko'ra, xuddi aysbergning katta qismi suv tagida ko'rinmay qolganidek, kuchli badiiy asarda ham hamma narsa muallif tomonidan ochiq aytilmasligi lozim.

Mitti hikoyalar hajman qisqa bo'lsa ham, ularda tugal voqelik aks etadi. Bunday hikoyalar odatda kutilmagan tarzda xotima topadi – bu o'quvchini tasavvurini ishga solishga va mushohada yuritishga undaydi.

TAHLIL QILING:

Quyida keltirilgan kichik hikoyalar namunalarini o'qing. Ularda kichik hikoyalarga xos xususiyatlar qay darajada aks etgan? Har xil talqin qilish imkoniyati yoki kutilmagan xotimaga nimalarning hisobiga erishilgan?

Xurshida Abdullayeva

HADYA

Qiz hayajon bilan stol ustidagi jo'natma qutisini silab-siypalardi.

«Qanday yaxshi! Qanday ajoyib! Tug'ilgan kunimni unutmabdi! Meni sevadi! Naqadar baxtliman! Qiziq, ichida nima bor ekan? Uzukmi? Gullarmi? Balki men yoqtirgan atirdir? Hozir ko'zlarimni yumib qutini ochaman-u, ichida nima borligini bilib olaman... Qanday yoqimli daqiqalar...»

Eshik taqilladi:

– Kechirasiz, jo'natmani qaytarib bersangiz... Manzilni adashtirishibdi...

Daryo Mirzo

AKS-SADO

Ona o'smir o'g'li bilan suhbatlashyapti:

– Katta bo'lsang kim bo'lishni xohlaysan?

O'g'il faxrlanib javob berdi:

– Dadamga o'xshagan odam.

Choy ichayotgan otaning qo'llari bexos qaltiradi, boshi egildi, labida bir so'z unsiz titradi: «Demak, qaytar dunyo deganlari rost ekan-da!»

Frederik Braun

YOLG'IZLIK

Dunyodagi eng oxirgi inson xonasida o'tirgan edi. Eshik taqillab qoldi...

O'Z UYING – O'LAN TO'SHAGING

O'zga sayyoradan kelgan kemani qarshi olish uchun prezident Arizona sahrosiga oshiqdi.

– Xush kelibsiz! – deya kema kapitanining istiqboliga chiqdi prezident.

– Xushvaqt bo'ling, – quvonchini izhor qildi odamga ikki tomchi suvday o'xshash o'zga sayyoralik, – million yil deganda, axiyri, uyga qaytdig-e, Xudoga shukr! Biz butun koinotni aylanib chiqdik... Lekin hech yerdan kindik qoning to'kilgan joydan azizroq go'shani topolmas ekansan.

– Marhabo, qadamingizga hasanot. Biznikida bir necha kun mehmon bo'ling.

– Kechirasiz, tushunmadingiz chog'i, – dedi o'zga sayyoralik, – biz Vatandamiz.

«Pandoraning qutisi: Dunyo va zamonaviy o'zbek adabiyotining eng sara qisqa hikoyalari» kitobidan olindi. To'plab nashrga tayyorlovchilar: Habib Abdiyev, Mansur Jumayev. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2000-y.

Guruhlarda ishleng.

- ✓ Hozirgi zamon kishilarini qiynayotgan muammolardan birini tanlang. Shu muammoni noodatiy rakursdan tahlil qiladigan qisqa hikoya yozing. Hikoyangizni sinfdoshlaringizga o'qib bering. Qaysi guruh hikoyasi ko'proq talqinlarga imkon beradi?

Qisqa hikoya yozish bo'yicha tavsiyalar:

- ▶ Hikoya uchun mavzu tanlang. O'quvchiga qanday fikrni (g'oyani) yetkazmoqchisiz? Bu g'oyaning o'quvchi uchun qiymati nimada?
- ▶ Hikoya uchun bosh qahramon va uning hayotidagi kichik bir epizodni tanlang. Bu epizod qay darajada hikoya g'oyasini o'quvchiga yetkazib bera oladi?
- ▶ Hikoyani bayon qilmoqchi bo'lgan epizodingizning o'rtasidan boshlang. Bu sizga o'quvchining diqqatini jalb qilish imkonini beradi.
- ▶ Hikoyani faqat bitta konflikt (ichki yoki tashqi) asosida quring.
- ▶ Hikoyani kutilmagan tarzda yakunlang. Yakun kutilmagan bo'lish bilan birga, hikoya g'oyasi va mantig'iga ham mos tushishi lozim.
- ▶ Asar g'oyasiga mos, shu bilan birga e'tiborni tortadigan sarlavha tanlang.
- ▶ Har bir so'zdan unumli foydalaning.

Yuxan Borgen

(1902 – 1979)

«YOZUVCHI BO'LMOQ NIMA DEGANI»: IJOD LAHZALARI XUSUSIDA MUSHOHADALAR

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- muallifning **adabiyot, ijod, ilhom** haqidagi qarashlarini tahlil qilamiz;
- muallif tasvirlagan **ijod jarayonini** shaxsiy tajribamiz bilan solishtiramiz.

Yozuvchi, dramaturg, jurnalist va adabiy tanqidchi Yuxan Borgen 1902-yilda Norvegiyaning Kristianiya (hozirgi Oslo) shahrida advokat oilasida tugʻilgan. U adabiy faoliyatini jurnalist sifatida boshlagan va maqolalarida oʻz davridagi demokratik gʻoyalarni qoʻllab-quvvatlagan.

Ikkinchi jahon urushi paytida Norvegiyani fashistlar bosib olgandan keyin fashistlarga qarshi faoliyati uchun qamoqqa olinadi. Ozodlikka chiqqach, fashistlar hukmronligiga qarshi kurashini davom ettiradi va tazyiqlar tufayli Shvetsiyaga ketishga majbur boʻladi. Norvegiya fashistlardan ozod qilingach, vatanga qaytib keladi va bir qancha nashrlarda ishlaydi.

Borgen adabiy faoliyati uchun Norvegiyaning bir qancha mukofotlariga savozor boʻlgan. 1966-yilda nomzodi nufuzli Nobel mukofotiga ilgari surilgan.

Adib 1979-yilda Norvegiyada vafot etdi.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Siz bilan Yuxan Borgenning badiiy adabiyot, ijodning mazmun-mohiyati, maqsadi haqidagi qarashlari aks etgan «Yozuvchi bo'lmoq nima degani» maqolasini mutolaa qilamiz.

Borgen badiiy adabiyot haqida shunday degan edi: «O'qilmagan kitob – bu mo'jiza, o'zining ochilishini kutib yotgan sir. ... Balkim, u yangi do'st bo'lar, balki lahzalik hamroh. Biz kitobni ochamiz va nimadir sodir bo'ladi. U bizga o'zining ilk jumllarini ishonib shivirlaydi. Shunda bizga nimadir sodir bo'ladi».

O'YLAB KO'RING:

Badiiy ijod nima? Asarning yaratilish **sabablari** va **jarayonlarini** qanday izohlaysiz?

YOZUVCHI BO'LMOQ NIMA DEGANI

Yozuvchi bo'lmoq qalbingni odamlarga ishonib ochib bermoqdir. Albatta, fikrlarni bayon qilish bilan bog'liq yozma faoliyatning boshqa shakllari ham bor. Ular istagan narsaga – ilmga, texnikaga, hunarga, falsafaga, siyosatga, dinga taalluqli bo'lishi mumkin. Bularning so'nggi uchtasi masalasiga kelsak, biz bayondagi muayyan tamoyil haqida gapirmog'imiz mumkin. Shu tarzda tashviqot, da'vat maydonga keladi. Xuddi shu tarzda bayonning ham qurama shakllari paydo bo'ladi. Ular osonlik bilan biz badiiy asar deb ataydigan narsaga ham aylanib ketishi mumkin. Bu tushunchalarni bir-biridan farqlash hammavaqt ham oson ko'chavermaydi. Bizning davrimizda bizga o'xshagan badiiy adabiyot bilan bog'liq bo'lgan odamlar bu so'zni ko'pda yoqtiravermaymiz. Sirasini aytganda, juda balandparvoz, dabdabali so'z-da! Undan ko'ra ko'proq biz «nafis adabiyot» demoqni ma'qul ko'ramiz. Lekin bu atamani ham muvaffaqiyatli deb hisoblash ancha qiyin.

O'YLAB KO'RING:

Yozuvchi «nafis adabiyot» deganda qanday adabiyotni nazarda tutmoqda? Muallif nega badiiy adabiyotni tashqivot, da'vatdan farqlash oson emas, demoqda? Sizningcha, ularning asosiy farqi nimada?

Negaki, «nafis adabiyot» degani biz har narsadan avval intiladigan narsa emas-da... Rost, ko'p hollarda biz shu so'zni qo'llaganda nimani nazarda tutishimizni odamlar tushunishadi. Xo'sh, biz bu so'z zamirida nimani

nazarda tutamiz? Hamma narsadan avval bunda gap «qayta yaratish» ustida boradi. Bu esa xayolot tushunchasi bilan bogʻliq. Xoʻsh, sirasini aytganda, xayolot deganing oʻzi nima?

Koʻplarga shunday tuyuladiki, goʻyo bu tushuncha boʻm-boʻsh osmonlarda parvoz qilib yuradi. Biroq bunday emas, xayolot hamisha tajribaga, kuzatishga asoslanadi. Bunday deya qolaylik — xayolot tajribani ilib oladigan bir uskuna. U bizning fikrlarimizni kerakli tomonlarga yoʻnaltirib turadi. Biz avvallari boshimizdan kechgan u yoki bu taassurotlarimizning rolini hammavaqt ham yetarli darajada koʻz oldimizga keltira olmaymiz. (Holbuki, oʻtmishning ayrim taassurotlari hamisha biz bilan.)

TADQIQ QILING:

Muallif «xayolot» va «qayta yaratish» oʻrtasidagi qanday bogʻliqliklarni keltirmoqda? Tajribaning «qayta yaratish» jarayonidagi ahamiyati qanday?

Nazarimda menga shunday tuyuladiki, koʻpchilik odam maktabga birinchi bor qadam qoʻygan kunini yoxud suzishni oʻrganib olgan kunini yaxshi eslab qoladi. Bundan tashqari, birinchi muhabbat ham xotirada qoladi. Biroq hatto ana shu oʻta muhim voqealarga nisbatan ham biz ularning hamma tafsilotlarini toʻlaligicha eslab qolganmiz, deb ayta olmaymiz. Maktabga borgan birinchi kunimdan hammadan avval esimda qolgan narsa oʻsha kezlarda koʻtarib yurgan jildimning hidi. Bu jildidan ogʻilning yoki otxonaning hidi kelardi. Jildim teridan tikilgan boʻlib, aftidan, otxona hidi shu teridan taralgan boʻlsa kerak. Shuning uchun ot hidi maktabga qadam qoʻygan birinchi kunim bilan bogʻliq ravishda umrbod xotiramda oʻrnashib qolgan. Koʻz oʻngimda sinfxonamiz aniq-taniq namoyon boʻladi, xotiramda ovozlar, odamlarning aft-basharalari, Reydar degan oʻrtogʻimning qulogʻi gavidalanadi. Reydarning nomini eslashim bilan xotiramga boshqa ismlar, boshqa ovozlar, boshqa aft-basharalar keladi. Mening butun vujudimni xotiralar quyuni qamrab oladi. Jugʻrofiya darsligining koʻk muqovasi esimga tushadi va shu vaqtning oʻzida Knut degan bolaning Kristian degan bola bilan mushtlashganini eslab ketaman. Menga Knut koʻproq maʼqul edi, shuning uchun men uning tarafida edim. Mening xotiralarimda ham Knut gʻolib boʻlib qolgan.

OʻYLAB KOʻRING:

Insonning bolaligidagi xotiralari uning yozuvchi boʻlib yetishishida qanday ahamiyat kasb etadi deb oʻylaysiz? Nega Yuxanning xotirasida eng avvalo ogʻil yoki otxonaning hidi keladigan jildi qolib ketgan? Nega Reydar unga «boshqa ismlar», «boshqa ovozlar», «boshqa aft-basharalar»ni eslatmoqda?

Endilikda men adib bo'ldim. Buning boisi shundaki, men otning hidini eslab qolganman. Aminmanki, hamma ham shunga o'xshash voqeani boshidan kechirgan. Har bitta odam — shoir, shu ma'nodaki, allanechuk xotiralar bahonasida unda turli fikrlar tug'iladi. Bu fikrlar yangi fikrlarga turtki beradi, ular esa xayolot olamini uyg'otadi.

Ba'zi hollarda biz juda yaxshi anglab turamiz — bizning xotiralarimiz xayolot olamining g'aroyib o'yinlari bilan bog'lanib ketgan. Ba'zan bizning xotiralarimiz ongimizda turgan-bitgani haqiqatday gavdalanadi, ba'zan esa ular to'qima sifatida namoyon bo'ladi. Ammo agar ana shu «yolg'on», ana shu «to'qima» shunday bir shaklga kirsaki va bu shakl ularga ham biz haqiqat deb atagan narsaga xos bo'lgan tugallik baxsh etsa, unda ular ham biz badiiy adabiyot deb ataydigan narsaga aylanishi mumkin. Bu o'rinda endi men boyagina «yolg'on» deb atagan narsamga hurmat bilan munosabatda bo'laman, chunki u mening asarimga asos bo'lib xizmat qilgan quruq-yalang'och haqiqatdan ko'ra chinroq bo'lishi mumkin...

FIKR YURITING:

Yozuvchi asarlariga asos bo'lgan «quruq-yalang'och haqiqat» nima? Qanday qilib yolg'on «haqiqatdan ko'ra chinroq» bo'lishi mumkin?

Men yuqorida aytdim — xayolot samolarda parvoz qilib yuradigan narsa emas, balki sinalgan, boshdan kechirilgan narsalardan o'zining ildiziga ega bo'lgan narsadir. Bu gaplarning hammasi to'g'ri, faqat biz hammavaqt ham o'z tasavvurlarimizning mohiyatini chuqur anglab yetmaymiz. Buning ikkita sababi bor. Buning bir sababi shundaki, bizning taassurotlarimiz endi tug'ilayotgan paytdayoq siqib chiqarilgan. Bu taassurotlar siqilib, bir chekkaga surilib qolgan, ularni unutib yuborishga harakat qilingan. Buning ham har xil sabablari bo'lgan bo'lishi mumkin. Biz ular to'g'risida to'xtab o'tirmaymiz. Boshqa sabab shundaki, sodir bo'lgan voqea hayotimizning juda ilk bosqichida ro'y bergan bo'lishi mumkin. (Bu ilk bosqich hatto homilalik paytiga ham to'g'ri kelar.) Bu esa odatdagi tushunchadagidek eslab qolishga yo'l bermaydi. Menga qolsa, «xotira» so'zini «esdaliklar» so'zi bilan almashtirgan bo'lardim. Albatta, bu so'z eskicharoq jaranglaydi, lekin avvalgisidan chinroq. Shoirona ijod vaqtida ro'y beradigan narsa hozirgi daqiqada xotiralar qatlami ostida yashirinib yotgan xotira parchalaridir. Bularning bari bir soniya va hatto bir soniyaning bo'laklari mobaynida ro'y beradi. Biz hammamiz shunga o'xshagan kechinmalarni boshimizdan o'tkazganmiz. Bu tuyg'u butun vujudimizni kezib chiqadi-yu, keyin g'oyib bo'ladi. Ba'zilar buni ilhom deb atashadi. Yomon so'z emas. Siz yoshlar ham vaqti-vaqti bilan bunaqa tuyg'ularni boshdan kechirib turasiz. Faqat

bu to'g'rida kamdan-kam gapirasiz. Aftidan, sizlarga bu narsa bulutlar uzra sayrday bo'lib ko'rinsa kerak. Lekin bu shunchaki bulutlar uzra sayohat emas. Bu o'rinda men sizlarga bir maslahat berishga jur'at etaman — siz o'sha kayfiyatga beriling, uni o'zingizda uzoqroq saqlab qolishga tirishing. Ilhom kelganda sanoqli sekundlar mobaynida siz shoir bo'lib qolasiz. Endi o'zingiz o'ylab ko'ring — agar shunday daqiqalar hayotingizda borgan sari ko'proq va ko'proq takrorlanib tursa nima bo'ladi? Shoirning maqsadlaridan biri — ana shunday lahzalarni muhrlab qoldirish yoxud qaytadan yaratishdir. Shuning uchun ham men sizlarga «Uyg'oninglar!» deb xitob qilyapman. Biz «voqelik», deb ataydigan narsadan bosh olib qochmoq uchunmi? Yo'q, aksincha. Voqelikni yorqin, chinakam manzaralarda muhrlab qoldirish uchun!

FIKR YURITING:

Yozuvchi ijod lahzalarini qanday tasvirlamoqda? Siz uning ilhom haqidagi fikrlariga qo'shilasizmi? Nima uchun?

Albatta, hammaning ham professional shoir bo'lishga iqtidori yetishavermaydi. Biroq biz ilhomli onlardan foyda chiqaza bilmog'imiz darkor. Bu shuning uchun zarurki, bizning zamonimizda mana-man deb yaqqol ko'rinib turuvchi foyda bilan bir necha muddat o'tgandan so'ng ziyonga aylanib qoladigan narsa o'rtasidagi chegara qayerdan o'tishini aytib berish oson emas. (Men, masalan, ekologik tanazzulni nazarda tutyapman. Ekologik tanazzul nima ekanini hammangiz ham, tabiiyki, yaxshi bilasiz. Bilmasanglar, muallimlaringizdan so'rang. Muallimlaringizning hammasi ham ovsar emas).

Agar siz hayron bo'lib, mendan «Bu badiiy ijod deganingizning o'zi, aslida, nimaga kerak?» deb so'rasangiz, men javob beraman: badiiy ijod odamzodni faolroq qilmoq uchun, uning qobiliyatlari, xayolot kuchini rag'batlantirmoq uchun va shu bilan unga ato etilgan hayotni yanada to'laqonli qilmoq uchun kerak. Negaki, badiiy asar — axborot degani. Yuqorida gapirib o'tganimdek, muallif qalbining eng teran puchmoqlarida ardoqlab yurgan boyligini sizga ishonib ochib beradi. Yana bir bora takrorlayman — eng ardoqli boyligini! Sen bu asarni o'zing xohlagan ko'ylarga solishing mumkin, undan yuz o'girishing mumkin. Agar haqqim bor deb hisoblasang — unga tupurishing mumkin. Yoki uni qabul qilishing, jilla bo'lmasa, bir daqiqaga qabul qilishing mumkin. Ana shunda bizning o'rtamizda mubohasa boshlanib ketadi. Biz — yozuvchilar esa, sirasini aytganda, ayni shu maqsadga intilamiz.

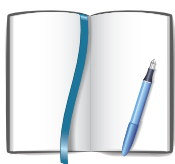
O'YLAB KO'RING:

«Asarni xohlagan kuyga solmoq» nima degani? Borgen aytmoqchi, yozuvchi va kitobxon o'rtasidagi muhabosat nimadan boshlanadi?

(Ozod Sharafiddinov tarjimasini)

MUTOLAADAN SO'NG

1. Borgen badiiy asarning yaratilish **jarayonini** qanday tasvirlaydi? Bu jarayon uchun eng muhim narsa nima?
2. Sizningcha, ijod lahzalari – ilhomdagi kayfiyatni uzoqroq uchlab turish uchun shoir yoki yozuvchi o'zida qanday **qobiliyatlarni** rivojlantirishi lozim?
3. Badiiy asarning muhim xususiyati obrazlilikdir. **Obraz** nima? Asarga asos bo'ladigan obrazlar qanday paydo bo'ladi?
4. Borgenning fikricha, ijodkorning maqsadi – **voqelikni** chinakam manzaralarda muhrlab qoldirish yoki qaytadan yaratishdir. Siz bu fikrga qo'shilasizmi? Ijodkor uni o'rab turgan voqelikdan o'zgacha voqelik yaratishi mumkin emasmi?
5. «Ana shunda bizning o'rtamizda **mubohasa** boshlanib ketadi. Biz — yozuvchilar esa, sirasini aytganda, ayni shu maqsadga intilamiz». Siz o'qiyotgan asaringiz muallifi bilan muhabasaga kirishasizmi? Sizningcha, muhabasa boshlanishi uchun asar qanday talablarga javob bermog'i lozim?
6. Maqolada badiiy ijod haqidagi fikrlaringizdan **ayrocha** qanday qarashlarga duch keldingiz?

YOZMA TOPSHIRIQ

Xotirangizda muhrlanib qolgan biron voqeani va bu voqea bilan bog'liq obrazlarni eslang. Voqeani «yorqin manzaralarda» qayta yaratib kichik hikoya (she'r, badiiy insho) yozing.

Sizdagi ijod jarayoni Borgen tasvirlagan jarayonga qanchalik o'xshash va qanchalik farq qildi?

Xurshid Do'stmuhammad

(1951)

«JAJMAN»:

O'ZBEK HIKOYACHILIGIDA YANGI SAHIFA

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Jajman» hikoyasidagi **ramziy obrazlar** mohiyatini tahlil qilamiz;
- hikoya janriga xos **xususiyatlarni** tadqiq qilamiz;
- hikoyaning **g'oyaviy yo'nalishlarini** tadqiq qilamiz.

Xurshid Do'stmuhammad 1951-yil Toshkent shahrida tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) jurnalistika fakultetini bitirgan. Faoliyati davomida bir qancha gazeta va jurnallarda ishlagan, Oliy Majlis deputatligiga saylangan. «Nigoh», «Panoh», «Oromkursi», «So'roq», «Sof o'zbekcha qotillik», «Hijronim mingdir mening», «Chayongul» kabi qissalar, «Bozor» va «Donishmand Sizif» romanlari, o'nlab hikoyalar muallifi. «Bozor», «Hijronim mingdir mening» va «Ozod iztirob quvonchlari» kitoblari uchun 2000-yilgi «Ofarin» mukofotiga sazovor bo'lgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qishga hozirlanayotgan «Jajman» hikoyasi 1989-yil yozilgan bo'lib, unda yozuvchi ramzlardan mohirona foydalangan. Asar sarlavhasi ham turli bahs-munozaralarga sabab bo'lgan: intervyularning birida muallifdan «jajman» so'zining ma'nosini so'rashganida u «Bu – mening sirim, o'quvchi o'zi o'ylab topsin. Hikoyaning jozibasi ham shunda», – deb javob bergan edi.

O'YLAB KO'RING:

«Jajman» so'zi qanday ma'no anglatadi deb o'ylaysiz? Asarga nega aynan shunday **sarlavha** qo'yilgan bo'lishi mumkin?

Asardagi obrazlardan biri – zardushtiylik (zoroastrizm) dinining asoschisi Zardusht (Zaratushtra). Zardusht eramizdan avvalgi VII-VI asrlarda yashagan deb taxmin qilinadi. Islom dinidan oldin O'rta Osiyo, Yaqin va O'rta Sharqning bir qancha mamlakatlarida keng tarqalgan zardushtiylik ta'limotiga ko'ra, barcha ezguliklarni o'zida mujassam etgan tangri Ahuramazda yovuz kuchlar boshlig'i Ahrimanga qarshi muttasil kurash olib boradi.

Ahuramazda Ahrimanga qarshi kurashmoqda. Persepol shahridagi devoriy tasvir.

FIKR YURITING:

Muallif nima maqsadda asarga Zardusht obrazini kiritgan bo'lishi mumkin? Hikoyani o'qish davomida mazkur obraz asarda qanday **vazifa** bajarishini kuzating.

JAJMAN

— Yomonning kuchi men yapaloqqa yetibdi-da!.. H-ah, sag'irri haqqi ursin-a!

Tong sahargi bu alamli qarg'ishdan tim ichi oyoqqa qalqdi. Rasta ustida, ostida, qop-qanorga yonboshlab omonat uxlab yotgan keksa-yu yosh turshakfurush, yong'oqfurush, mayizfurush, pistafurush va hokazo furushlar uyquli ko'zi bilan apil-tapil yon-verini paypaslay ketdi, ko'ngli joyiga tushganlar birin-sirin oh chekayotgan juvon tevaragiga to'plana boshladi. Hamdardlar ham topildi:

- Ko'p obdeme? — so'radi ulardan biri shang'illab.
- Qopni yarimlatib ketibdi, — deb piqilladi juvon, — O', xotintaloq!..
- Shu ayoldi mayizini yeguncha tili o'yilib tushsin-a.
- Nechchi qopidi, opoy? — chiyillab so'radi yana birovi.
- Bir qop... idi... yetimchalar nasibasidan qayirib opkelgandim.
- Qo'lga tushirib, manashi tim shiftiga osish kerak! — dedi boshqasi dag'dag'a qilib.

To'dadan chekkaroqda boshini solintirib turgan Zardusht bobo biron yerda pusib yotgan o'g'ri-kazzobning giribonidan olishiga imoni komildek, vazmin odimlab timning etagi tomon yurdi, ikki yoni keta-ketguncha cho'zilgan rasta oralab borayotib, kunda-shunda bozorchilarning mudrab-kerishib zo'r-bazo'r uyg'onayotganini kuzatganicha o'yladi: «Hamma o'zi bilan ovora... tiriklik tashvishi... sotish, sotish, sotish... uyum-uyum pista, bodom, turshag-u mayizni sotish, pulga chaqish dardida bari...» Bobo beixtiyor ustma-ust taxlangan qop-qanor cho'g'ini chamaladi, yana picha yurdi, so'ng sotuvchi ahli siyraklashgani bois tim odog'iga — devorga yetmay iziga qaytdi. Qaytayotib... orqa tomondan kimdir devorni mushtlayotgandek zaif gursillagan tovushni eshitdi. Bobo qordek oppoq soqolini tutamlab quloq osdi, xiyla shu ko'yi tek turgach, ortiq e'tiborini bo'lmay jabrdiyda juvon tashvishida kelgan yo'lga qaytdi.

Boboning rastasi timning boshlanishida — darvoza biqinida edi — u notayin xayollarga chalg'ib joyiga keldi-da, qoplaridan birining og'zini ochib, sara mayizdan qiyiqchasiga uch-to'rt kaft soldi, olib borib juvonning yarimlagan qopi ustiga qo'ydi. Boboning izidan mayiz keltirib to'kuvchilar qatorlashdi. Ular o'limdek bedavo kuch oldida o'z o'zliklarini tan olgandek, juvonga so'zsiz hamdardlik izhor qilishar va boshlarini quyi solintirganча izlariga qaytishardi.

Zardusht bobo rastasi yoniga to'shalgan ko'rpachaga o'bdon joylashib cho'k tushayotib, bir narsadan xavotirlangandek: «O'zing madadkorsan, Ahuramazda...» dedi shivirlab. Shivirlagani zamon soch-soqolidan, quyuq qoshlaridan nur taraldi — yon-atrofida bir zum fonus yonib o'chgandek

bo'ldi... To'satdan uch-to'rt ustun narida kap-katta erkak kishi beo'xshov do'rillab faryod ko'tardi:

— Uyim kuyde!.. Xudo urde!..

Boyagi bezovtalikdan so'ng xiyla tinchib qolgan timda yana g'ala-g'ovur ko'tarildi. Yaqin-atrofdagilar, jabrdiyda juvonga yordam berib qaytayotganlar gurillab dod solayotgan kishi tepasiga bordi. Ellikni urib qo'ygan, bo'rdoqiga boqilgan qo'ydek biqqi semiz turshakfurush alpang-jalpanglab emaklaganicha qavat-qavat to'shalgan ko'rpachalarni itqitar, nuqul, «Yo'q!.. Yo'q!.. Shilib ketibdi!» der, lekin yo'qotganini topishdan umidvor shekilli, qalt-qalt titrayotgan qo'llari bilan ko'rpachalarni qayta-qayta ag'dar-to'ntar qilishdan tinmas edi.

— Qanchaydi, Qamchevoy? — so'radi shinavanda bozorchilardan biri.

— Yostuq ostuta... yostug'di ostuga qo'ygandim... — deb g'o'ldiradi turshakfurush boshini ko'tarmay.

— Qanchaydi, deyopman? — chiyilladi boyagi kishi.

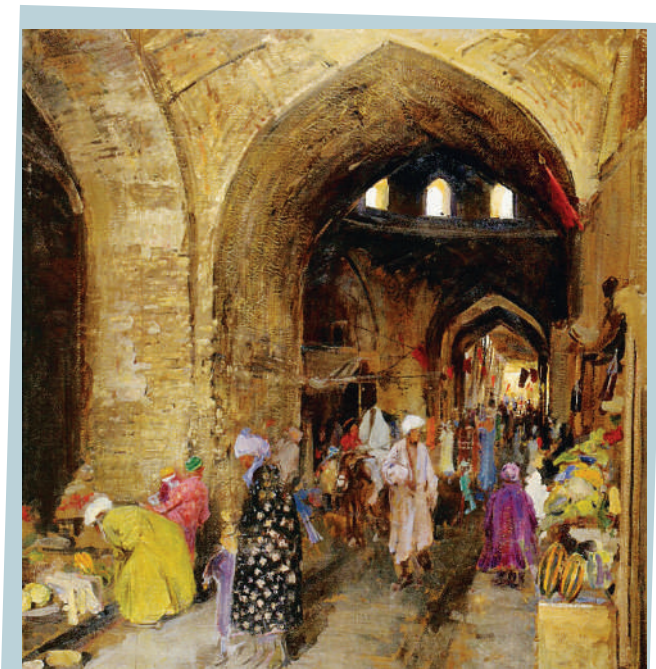
— Anchayde... man sanamagan... bir dasta edi!..

— Ol-a!

— Barakalla-e, Qamchi-e, yostiqli ostiga ham pul qo'yadime, inson! A, bu...

— Yostiqlarning ostiga qo'yadimi, ustigami, bu — har kimning xohishi. Ammo-lekin pulni oldirganimiz emas, allaqanday zing'archaning ta'zirini berib qo'yolmayotganimiz alam qiladi, odamga!

«Nuringni darig' tutma!...» deb yubordi Zardusht bobo o'ziga-o'zi gapirayotgandek va aft-angorini ko'rmasa-da, gap boshlagan So'zamol yong'oqfurush yigitni ovozidan tanib. «Ota yong'oqfurushning o'g'li...» degan o'y kechdi xayolidan. Yigit astoydil yonib-kuyib gapirayotganidan xaloyiq sukut saqlab uning og'ziga angraygan edi.

«Buxorodagi bozor». O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Pavel Benkov ishlagan surat (1920-yillar). Muallif asar voqealarini aynan bozorda tasvirlash orqali qanday maqsadni ko'zlagan bo'lishi mumkin?

— Kecha ikki sho‘ring qurg‘ur pulini o‘g‘irlatdi, — dedi So‘zamol yigit, — ilgarigi kuni kuppa-kunduzi bir xalta xandon pistani oldirdik, kecha — pul, mana, bugun yana... iya, muttahamlilik ham evi minan-da! «Vey, yaxshilar, ko‘zni ochaylik!» deydirgan biron zabolik mard yo‘g‘-a!..

Xayolga cho‘mgan Zardusht boboning ko‘ksiga tushgan soqoli sezilar-sezilmas titradi...

O‘YLAB KO‘RING:

Kim bozorga o‘g‘irlikka tushayotgan bo‘lishi mumkin? Zardusht bobo nega xayolga cho‘mdi deb o‘ylaysiz?

... Sahar edi, g‘ira-shirada tahoratlanib olgach, timirskilanib-paypaslanib rastalar orasidagi yo‘lakchadan o‘tayotganida ikki gaz narida allaqanday sharpa g‘imirlaganini payqadi. Tikildi, ko‘zi ilg‘amadi. Joyiga qaytib cho‘k tushdi — boshini tizzasiga solintirib ko‘zini yumganicha sukutga ketdi. Har kungi odatiga binoan, mo‘ysafid xayollarining jilovini bo‘shatdi... «Hademay, tong otadi, olam nurga to‘ladi... Odamlar uyg‘onadi, bozor uyg‘onadi... tim darvozasi lang ochiladi, g‘ala-g‘ovur boshlanadi... tumonat toshib-shoshib oqib kiradi, oqib chiqadi... sotuvchi keladi, xaridor keladi, bekorchi keladi... chumoli bo‘lib keladi... chumoli bo‘lib chiqadi... oyoqlar tinmaydi, qo‘llar tinmaydi, og‘izlar tinmaydi... kiraveradi-chiqaveradi, kiraveradi-chiqaveradi... olayotgan pulim deydi, sotayotgan molim deydi... tirikchilik bani basharning tumshug‘idan jilov o‘tkazib yetovga soladi... «bozor» deya atalmish tovaga solib aylantiradi, aylantiraveradi... qumursqa tutganini changallaydi, tutganini iniga tashiydi, tashiyveradi... olish-sotish, olish-sotish, olish-sotish... qo‘lga, tilga ilingan nima narsa borki, sotiladi... yo, alhazar, Ahuramazda!.. Ojizlar olovga muhtoj, Ahuramazda!..

Zardusht bobo cho‘yandek og‘irlashgan qovoqlarini arang ko‘tardi, yonboshida turgan qopga qo‘l suqib bir kaft mayiz oldi, uni hovuchidan hovuchiga shopirib o‘tirdi-o‘tirdi-da, yuz bir uqubatda qo‘zg‘aldi.

U yer-bu yerda g‘imirlay boshlaganlar sharpasini ilg‘ab, «Yaxshilar toblansinlar... Yaxshilar poklansinlar», deb iltijo qildi va rasta oldiga aylanib o‘tayotib ikki ustun narida...

— Yopiray! — deb yubordi shoshganidan. U turgan joyida qotib qoldi, irodasini jamlashga urinib ko‘zini pirpiratdi — bo‘lmadi. — O‘zing madad ber, Ahuramazda!.. — dedi pichirlab. — Ne jondorga ro‘para qilyapsan, Ahuramazda?!

Bobo bo‘y-basti bir qarich chiqmaydirgan ajabtovur bir maxluqni ko‘rib xuddi irkit narsaga ko‘zi tushib, nigohi bulg‘anganday birdan seskangan va ko‘ngliga xatarli bir ko‘laga soya solgan edi. Nafasi bo‘g‘ziga tiqilib ovozi chiqmay qoldi.

— Jajman!.. Timga Jajman oraladi, yaxshilar! — deya oldi bazo‘r.

Zardusht boboning nazarida timdoshlari hoziroq oyoqqa turadi-yu anov maxluqni tutib tilka-pora qiladigandek, supurib-supurib timdan chiqarib

tashlaydigandek edi, lekin tinning burchak-burchaklariga urilib-qaldirab qaytgan boboning ovozi hech kimning qulog'iga kirmadi. Bobo hushini yig'ib ovozining boricha hayqirmoqchi — odamlarni halokatdan boxabar qilmoqchi edi — shu choq maxluqning qilig'iga ko'zi tushdi-yu, ang-tang bo'lib qoldi — bobo inson zotining ko'zi ko'rib, qulog'i eshitmagan hodisaning shohidi bo'layotgan edi.

Maxluq rasta ustidagi mayiz yoniga obdan cho'k tushib olganча lagandagi oshga qo'l cho'zayotgandek bemalol mayizdan tushirar, damodam qornidagi qopchig'iga bir kaft, ikki kaft tashlab ham qo'yardi.

Bobo hiyla mahal maxluqni kuzatdi, uning qo'li-og'zi tinmas, lekin hali-veri to'yadiganga ham o'xshamas edi. Uning qandoq qilib birovning mayizini tortinmay-netmay paqqos tushirayotganidan bobo hayron-u lol bo'lganicha, ko'zlariga ishonmas, xayolida esa: «Bu qanday maxluq o'zi? Bu qanday maxluq?», degan savol charx urardi.

Bobo xayolga chalg'ib, maxluq qachon va qanday qilib yerga tushganini payqamay qoldi, faqat uning sakrab-irg'ishlab darvoza tomon borayotganini ko'rgachgina, hushini yig'di. Bobo shundagina bu g'aroyib jondorning basharasini aniq-tiniq ko'rdi — maxluqning ko'zi, qulog'i, tumshug'i dam sichqonnikiga, dam tulkinikiga o'xshab, tinimsiz tovlanar edi... «Olmaxon-ku!», deb yubordi ichida bobo va shu zahoti boshini chayqab «Tulki minan sichqondan tarqagan ko'rinadi», degan xayolga bordi, birpas jim qolgach esa, «Qorni kenguruniki...», dedi pichirlab, lekin maxluq qaddini rostlab ikki oyoqlab borayotganini ko'rib, «Yo odamdan tarqaganmikan?!», deb o'yladi va beixtiyor shak keltirib qo'ygandek shoshib yoqasiga tupladi..

Oradan allaqancha kun o'tdi, qoq peshin chog'i turshakfurushlar qatorida qiy-chuv ko'tarildi. Olomon guvillab o'sha yoqqa yopirildi. Yopirilgani sayin bitta-yarimta «Nima?», «Nima o'zi?», «Tavba-a!», degan uzuq-yuluq tovushlar eshilib turdi-da, birdan g'ala-g'ovur tindi.

— Tutamiz, tutamiz! — deb baqirdi pistafurushlardan biri hovliqib.

— Tegma, tegmay tur! Ko'raylik-chi! — deb uni shashtidan qaytardi turshakfurush chol.

— Hay, nima o'zi bu? — deb chiyilladi qora choponli mo'ysafid. — Sichqonmi?

— Odam-ku?

TAHLIL QILING:

Jajmanning **tashqi ko'rinishi** tasviriga e'tibor bering. Nega har kim uni har xil jonzo'tga o'xshatadi? Sizningcha, Jajman o'zi kim yoki nima? Hikoyani o'qib bo'lgandan keyin bu savolni yana bir marta muhokama qiling.

Hangomatalab olomon vah-xaholab timni boshiga ko'tardi.

— Jim! Cho'chitib yuborasizlar!

Shu payt maxluq hurkib, qochish payiga tushdimi, qora choponli mo'ysafid «Qochmoqchi!.. Qochmoqchi!», dedi battar chiyillab.

Olomon orasida g'ovur ko'tarildi, to'rt-besh kishi yoqalashib gurpaylashayotgandek emaklay, yumalay ketdi — to's-to'polon qo'pdi, qo'pdi-yu zumda hamma hovuridan tushdi.

— Qochdi! Qochdi! — degan nidolar ko'paydi.

— Qo'ling tegdi-ku! Shuni tutolmading-a! — dedi birovi o'dag'aylab.

— Qayoqqa g'oyib bo'ldi? Qayoqqa? — dedi yanayam hovliqib yong'oqfurushlardan biri.

To'dadagilar alang-jalanglab maxluq qochgan tomonni bilolmay garangsib qoldi. Ola-g'ovur pasayib, har kim joy-joyiga qaytayotganda «Tutamiz, tutamiz!», deb baqirgan pistafurush qo'li maxluqqa tekkan kishiga yonbosh kelib, shipshidi:

— Shu qo'l bilan odamlarga bodom sotasanmi endi? Qo'ling harom bo'ldi-ku!..

Bodomfurush bu gapga ishonishini ham, ishonmasligini ham bilmay pistafurushga angraydi-yu, qo'rqqanidan afti qiyshayib ketdi. Uning ahvolini kuzatib turgan Zardusht bobo yuragi uvishib boshini tebratganicha lab juftladi, lekin hech narsa demadi...

Timdagilarga gap topildi. Yotgan ham, turgan ham o'sha maxluqdan hangoma qiladigan bo'ldi.

— Xo'-o'p g'alati narsa ekan-a? — deydi birovi.

— Biron yomonlikning alomati bo'lmasin-da, ishqilib, — deydi boshqasi yurak yutib.

— Yomonlik ham gapmi, biron balo-qazoning urug'i bo'lmasin tag'in! — deydi vahimachisi.

— Ol-a! Shu zig'ircha narsa boshlab kegan balo-qazo nima bo'lardi!.. Bu — bizga bir ermak-ku, ha-ha-ha! — deb hammaning ko'nglidagi shubhagumonni haydab chiqardi dali-g'ulisi.

Hangomaga xaridorlar ham aralasha boshladi.

— Nonvoyxonada ham g'alati maxluq paydo bo'lganmish! — deb gap topib keldi ulardan biri.

— Qandolatchilar rastasiga burnog'i yil oralagan, nimaykanini hech zog' bilmaydi!

— Erta-indin butun bozorga tarqalarmish!..

Bunday uzuq-yuluq xabarlarini eshitgan Zardusht bobo ma'yus tortdi. Ahurazmadaga imon keltirdi. «Nahotki butun bozorga tarqasa...» deb xavotirda o'tirganida tim ichida Ota yong'oqfurushning ovozi jarangladi:

— Eshitmadim demanglar! Maxluqning nomi — Jajman! Jajman!.. Eshitmadim demanglar!..

Zardusht bobo badani uvishib turgan ekanmi, seskandi. Ota yong'oqfurush jar solayotgan nomni qadimda allaqayda eshitganini, eshitgan emas, noma'lum jondorni ho-ov birinchi bor ko'rganida o'zi beixtiyor, «Jajman!.. Timga Jajman oraladi, yaxshilar!», deb yuborganini esladi... Bobo og'ir sukutga cho'mdi... «Ahuramazda ayon qilibdi... Yaxshilar voqif bo'libdi», dedi u tin olib... Yaxshilik ilohining haqqiga shukronalar bag'ishladi...

Bu yoqda turshakfurush tepasidagi mojaro davom etardi.

— Manashi sichqonbashara bilan kelishaylik. Yeganicha yesin, angishvonaday qorniga dunyoni yutvormas!.. To‘g‘ri, kissaga tushgani yaxshimas.

Ko‘sa mayizfurushning ezmalanishidan So‘zamol yong‘oqfurush tutaqdi:

— Sizminan biz «yaxshi-yaxshimas» deb o‘yimizga yetguncha Jajman timni emas, bozorni yeb bitiradi! — dedi u jerkib. So‘ng sal hovuridan tushib, ovozini pasaytirdi: — To‘g‘ri, ilgari ko‘zimizga ko‘rinmagan, u bir siqim-ikki siqim mayiz-turshak yegani bilan kamayib qolmasdik, «yesa yebdi-da», dedik. Indamadik. Keyin sezib-sezmay erkatoyimizga aylantirdik...

Zardusht boboning yuziga mayin tabassum yugurdi. Jajman sekin-asta timdagilar bilan apoq-chapoq bo‘lib ketgan davrlarni esladi.

...Maxluq ko‘rindi deguncha «Ma, Jajman, ma!», deb unga mayiz, pista, yong‘oq tashlaydiganlar chiqdi. Jajman hech kimdan tap tortmas, xash-pash deguncha «xayr-sadaqa»ni yeb xaltasiga solib bitirar, turshakni goh danagi bilan yutib yuborar, goh qarsillatib chaqib, mag‘izini chapillatib chaynar edi. Uning zig‘irdek qo‘li, barmoqlari, zig‘irdek tumshug‘i-yu sichqonnikidek og‘ziga, mog‘or tusidagi mitti ko‘zlariga qarab... bozorchilar kulgani kulgan edi, bora-bora uning yeb-to‘ymasligidan, ochofatligidan yumalab-yumalab kulib, vaqtichog‘lik qiladigan bo‘ldilar. «Uni men to‘ydiraman! Yo‘q, qorni yorilib ketguncha men boqaman uni!», deb bahs boylaydiganlar chiqdi, lekin har safar «To‘ydiraman!», deb katta ketganlar chuv tushaverdi, Jajmaning yeb-to‘ymasligi sirligicha qolaverdi...

Keyinroq Jajman birov chaqirma ham yerdan yorib chiqqandek paydo bo‘lishni, rastaga uyulgan meva qoqisidan bemalol paqqos tushirishni odat qildi. Timdagilar bunga ham ko‘nikdi, so‘ng... o‘sha kezlar, kim edi-ya, ha-ya, anavi So‘zamol yong‘oqfurushning bobosi Bobo yong‘oqfurush Jajmanni «Yo‘qol-e!», deb quvib soldi. Qopdagi yong‘oqni qarsillatib chaqayotgan Jajman pinagini buzmasdi, oshiqmay-netmay qopchig‘ini yong‘oqqa to‘ldirdi-da, «lip» etib ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi.

Shu-shu allaqancha mahalgacha qorasini ko‘rsatmasdi. Chekka-chek-kadan: «Ermak edi, mana, tim huvillab qoldi», deb ta‘na qilishdi. «To‘rtta yong‘oqni ko‘zingiz qiymasa, o‘zimiz boqardik», deya malomat yog‘dirishdi Bobo yong‘oqfurushga. Bobo yong‘oqfurush Jajmanni quvib solganiga ming pushaymonlar yesa-da, sir boy bermadi, yong‘oqfurushlar qatorida so‘ppayib, shumshayib yuraverdi. Zardusht bobo bir-ikki uning joniga oro kirmoqqa tutindi, lekin har safar lab juftlaganida ukpardek momiq soqoliga titroq yugurdi. Har safar uning mo‘ysafid xayollarini olis xotiralar olib qochaverdi...

O‘YLAB KO‘RING:

Bozorchilarning Jajmanga munosabatini qanday baholaysiz? Jajmaning yeb to‘ymasligi siri nimada bo‘lishi mumkin?

Qadim-qadim-qadimda — bolalik chogʻlarida Otash momo quchogʻida choʻpchak tinglab orom olib yotardi, savol ustiga savol yogʻdirar, momosini uxlagani qoʻymas edi... «Momo, momo, — dedi Zardusht bola ittifoqo, — tush koʻrdim — osmon toʻla quzgʻun bogʻimizga yopirildi... bor-shudimizni yeb ketdi... yomon qoʻrqdim, momojon». Chevarasini bagʻriga bosib yotgan Otash momoning qoʻliga bexos qaltiroq turdi, soʻng momo tasalli aytdi:

«Bir osmon emas, oʻn osmon quzgʻun kelgandayam, barakadan qismasin, qoʻzim... Oʻlatdan asrasin, qirondan asrasin...» Momo jim boʻldi, xiyol oʻtmay yana soʻyladi:

«Rivoyat boʻlguvchi edi, unda aytilgan... yurtimizga devlar tanda qoʻyarmish... qoʻlga ilinganini yeb bitirarmish... yegani, toʻyganiga qanoat qilmay dengiz-u dengizday hovuchini toʻldirib olis yoqlarga olib ketarmish...» Zardusht bolaning koʻzi ilingan ekan, Otash momosini devning hovuchida koʻrdi, goʻdak yuragi yorilay dedi, shuning barobarida qandaydir kuch topib moviy koʻzli devning chinor tanasidek yoʻgʻon bilagiga yopishdi — tirmashib-tirmashib hovuchga yetay deganda hovuch yoqasida boshini changallab turgan momosi uning koʻksidan itarib yubordi... Zardusht bola yana oldinga tashlandi, intildi... devning bilagiyu hovuchi gʻoyib boʻldi... Zardusht bola chinqirib, chirillab qoldi... yigʻi aralash bosinqirab koʻzini ochdi, ochdi-yu hamon momosining quchogʻida yotganini koʻrdi, «Momo, momo», deya ovoz berdi betoqat, «Uxlab qolibman, devlar sizni hovuchiga solib olib qochdi», dedi oʻksiy-oʻksiy oʻpkasini bosolmay, «Nega unday boʻldi, momojon, qoʻrqib ketyapman», dedi. Momosi lom-mim demadi, soʻng... qaytib sira-sira uygʻonmadi...

— E-e, adi-badi aytishib oʻtiramizmi, — dedi pulini oʻgʻirlatgan pistafurushlardan biri, — Toʻgʻri aytasiz! — deb Soʻzamol yongʻoqfurushning gapini maʼqulladi: — Oʻychi oʻyini oʻylagunicha bu laʼnati bozorni adoitamom qiladi! Jajmanni tutamiz-da, jazosini beramiz!

— Shu chogʻgacha hech zogʻ qoʻlga tushirolmadi-yu, qanday qilib jazosini beramiz! — dedi turshakfurush qariya.

Zardushtiylikda olov muqaddas hisoblangan va ehromlarda olov yonib turgan.

So‘zamol yong‘oqfurush qariyaning umidsizlanishiga quloq solmay xulosa yasadi:

— Jazosini berguncha, o‘ldiramiz qo‘yamiz, vassalom!

Jajmani birinchi bo‘lib urib haydagan odam So‘zamol yong‘oqfurushning otasi edi. Bobo yong‘oqfurush ko‘p malomatlarga chidadi. Jajman yana paydo bo‘lib, yana... furushlarning pinjiga kirgani sayin malomatlardan qutula bordi... Jajmanning nafsi hakkalak otgani yetmaganday timdagilarni ochiq-oydin kalaka qiladigan odat chiqardi. Soqoli ko‘ksiga tushgan chol-larning yelkasiga chiqib olar, ularning qulog‘idan, mo‘ylabidan tortqilar, uxlayotganlarni qitiqlab qochar, xirillab-hiringlab g‘alati ovoz chiqarar, uning nima, qanday maxluq ekanini hanuz hech zog‘ bilmas, bilish haqida bosh qotirmas ham edi. Shunday kunlarning birida Ota yong‘oqfurush hammani ang-tang qilib, qopchig‘iga yong‘oq to‘ldirayotgan Jajmani qadoq tosh bilan urib o‘ldirib qo‘yayozdi. Tosh maxluqning tumshug‘ini yalab o‘tdi — u orqasiga umbaloq oshib quladi, quladi-yu o‘zini o‘nglab qochib qoldi... yong‘oqfurushlar qatorida tus-to‘polon ko‘tarildi. Ota yong‘oqfurushga o‘dag‘aylab ayuhannos solib kelishdi. Lekin timda Ota yong‘oqfurushning jur‘atini ma‘qullaydiganlar ham topildi... Mana endi Ota yong‘oqfurushning o‘g‘li — So‘zamol yong‘oqfurush olomoni Jajmani o‘ldirishga da‘vat etdi. — O‘ldiramiz! Faqat o‘ldirib qutulamiz! — deb gapni kesdi u.

To‘planganlar birdan jimib qoldi, timda Jajman o‘ralashganidan buyon unga o‘lim jazosini berish xayolga kelgan bo‘lsa kelgandir-u, birovning og‘zidan chiqmagandi. So‘zamol yigit: «Qani, nima deysizlar?» degandek odamlarga alangladi. Kimdir: «O‘ldiramiz!» deb pichirladi, yana, yana... va to‘satdan tim ichini «O‘ldiramiz!» degan xitob-u da‘vat tutdi.

TAHLIL QILING:

Odamlarning Jajmanga nisbatan munosabati o‘zgarishi sabablarini matn asosida izohlang.

Bunday jazoni kutmagan bitta-yarimta ... furushlar demasa, timdagilarning bari oyoqqa qalqdi. G‘ovur-g‘uvur zo‘raydi. Kutilmaganda izdihomdan chekkada — rasta ustida xoli o‘tirgan choponli jiydafurushning zalvorli, do‘rildoq ovozi qo‘zg‘alganlarni joyida to‘xtatdi.

— Hoy, yaxshilar, loaqal bobomizdan oq fotiha olishni unutmanglar...

Shovqin o‘sha zahoti tindi, oyoqqa qalqqan izdihom Zardusht bobo tomon o‘girildi. So‘zamol yong‘oqfurush to‘da oldiga o‘tib, bobodan ijozat so‘rab, savolomuz termildi. Bobo ko‘zlarini qisib unga tikildi, so‘ng hududsiz osmonga ko‘z yugurtirmoqchidek boshini vazmin ko‘tarib, odamlarning boshi uzra to‘g‘riga — tim odog‘i tomon nigoh soldi. Churq etgan sas eshitilmas, jamoat nafas olmay, boboning og‘zini poylayotgan edi. Bobo

ro'parasida ilhaq turgan fuqaro dardida Ahuramazdaning o'zidan madad so'ramoqqa lab juftladi, lafz aytishga ulgurmay, tim odog'idagi devor ortidan... zorlangannamo gursillagan shovqin chalindi qulog'iga. Olomon uning fatvosiga ilhaq, bobo esa biron kimsa payqamayotgan bir sirli-sinoatli nola qaydan kelayotganini bilolmay garangsib sukutga cho'mgan edi...

Shu choq Zardusht boboning o'siq qoshlari panohidagi nursiz ko'zlari ilkis charaqlab ketdi, bobo boshini yonboshga enkaytirib, ustun ortiga mo'raladi. O'sha tomondan «Mana! Mana!», degan shovqin ko'tarildi. Tim ichi alg'ov-dalg'ov bo'lib ketdi. To's-to'polon qo'pdi. Zardusht bobo ro'parasida hech zog' qolmadi. «Mana! Mana!», deb hayqirgan kishi shekilli, ikki qator rasta o'rtasidagi yalanglikka yugurib chiqdi-da, «Ana! Anavi qopdan oldi! Oldi!», deya qo'lini bigiz qilib ko'rsatgancha tisarilaverdi. Yordamga oshiqqanlar u kishi ko'rsatgan qop tepasiga yetib bordilar — qop og'zi ochiq edi. Qop-qanorning yon-veriga tumshuq suqayotgan uch-to'rt choqli kishining birovi, «Ana, ur!», deganicha o'zini rasta ustiga tashladi. Zardusht bobo shundagina Jajmanni ko'rди, maxluq rastaga to'shalgan o'rin ustida kavagidan bosh chiqarib atrofga quloq solayotgan ko'rsichqondek alangladi-da, lip etib yana g'oyib bo'ldi.

Quv-quvchilar ko'paydi: kimdir emaklab rasta ostiga o'rmalab kirib ketdi, kimdir qop-qanorni surib-yiqitishga tushdi, uch-to'rttasi qo'lga yarimta-yurimta g'isht parchasini tutgancha alang-jalang xezlandi.

«Jajman qo'lga tushsa kerak», deb o'yladi Zardusht bobo, o'yladi-yu shu zahoti fikridan qaytdi: «Bir hamlada qo'lga tushadigan bo'lsa, shu choqqacha jon saqlab yurolmasdi. Boboning keyingi farazi to'g'ri keldi: harchand quv-quvga qaramay, Jajman qo'lga tushmadi. U son-sanoqsiz olomon tajovuziga parvo qilmay, goh u, goh bu rasta ustida paydo bo'lar, mayizmi, bodommi, yong'oq yo turshaknimi — birdek ishtaha bilan mitti yuhodek yeb, qopchig'iga tiqishtirardi. Pista uyumini sovurayotganida mushtdek g'isht parchasi uchib kelib pistani tuproqdek to'zitib yubordi. Jajman shunda ham talvasaga tushmay, g'oyib bo'ldi.

Darvoza turumi sharaqlab xaridorlar kira boshladi hamki, quv-quv to'xtamadi: semiz-u oriq, yosh-u keksa holdan toydi. Juvon mayizini, turshakfurush pulini o'g'irlatganini unutdi.

— G'ishtni kim otgandi? — so'radi hars-hars nafas olayotgan shop mo'ylovli kishi.

— Men! — dedi puchuq mag'izfurush gerdayib, so'ng afsuslanib qo'shib qo'ydi: — Mo'ljalidan sal xato ketdi-da!..

Zardusht bobo timdoshlarining bolakaylardek suxanbozligidan kulgisi qistab, qo'llarini orqasiga qilganicha joyiga qaytdi, qaytayotib tim odog'iga orqa o'girib turgan bo'lsa-da, yana gursillagan shovqinni eshitdi. Yerga qoqilgandek tek turib butun vujudi quloq bo'lib tingladi: gurs... gurs... gurs... Boboga yer osti gursillayotgandek tuyuldi, beixtiyor oyoq ostiga razm soldi, quloq osdi... yo'q, gursillayotgan — odoqdagi tim devori ekanligi aniq edi...

Bobo joyiga o'tib o'tirayotib, «Darvozani ocha qolinglar» degan ma'noda qo'shni mayizfurushtga qaradi. Darvoza ochildi-yu tim ichi xaridorga to'ldi: g'ala-g'ovur, savdolashishlar, talashib-tortishishlar boshlandi... Zardusht bobo timdoshlariga ko'z yugurtirdi, ular go'yo hayotlarida unutilmas quvonchli voqea yuz bergandek dimoqlari chog', ruhlari tetik edi...

Ertalabki hodisa bir qancha kungacha og'izdan tushmadi:

— Jajman qaytib qorasini ko'rsatmaydi! — dedi pistafurushtlar.

— O'takasi yorilib o'ldi, qanor-panorning ostidan o'ligi chiqadi endi! — dedi yonog'ozfurushtlar xaholab.

— Zora qutilgan bo'lsak... — dedi jiydafurushtlar umid bog'lab.

Zardusht bobo esa miyig'ida kuldi, uning nazarida Jajmanning mavjudligi kun-u tunning almashinishidek muqarrar edi. U faqat bir narsadan tashvishda, «Jajman yolg'izmi, yo uning urug'i ko'pmikan?.. Yoxud ham-mayoqni Jajman bosib ketsa qandoq qiladi odamlar?» — degan o'yning oxiriga yetolmasdi.

Bunga ham boboning o'zi javob topdi...

Saharda odatdagidan picha erta uyg'ondi, uyg'ondi-yu keyingi kunlarda kamuyqu bo'lib borayotgani, uxlash orom emas — azobga aylanayotgani mulohazasini qildi... Odamzod muzlik saltanatiga bandi bo'lmas ekan, u — hayot... «Ahuramazda, o'zing madadkorsan!.. — deb shivirladi bobo astoydil. — Ixtiyor o'zingda, Ahuramazda!..»

Bobo o'y og'ushida o'rnidan turdi, tashqariga yo'nalgan joyida Jajmanga ko'zi tushdi. U paxtali kamzulini yelkasiga omonat tashlab yotgan mayizfurushtning ro'parasida chordona qurib o'tirib olgan, lagandagi oshga qo'l cho'zgandek bemalol uning qo'ynini kavlashtirayotgan edi. Mast uyquda yotgan mayizfurusht, qitig'i keldimi, g'imirladi, ko'zini qattiqroq yumdi, maxluq esa zig'irdekkina changalida paydo bo'lgan pulni boshi uzra ko'tarib, bobosidan obakidandon undirgan bolakaydek sakrab-irg'ishlab, lekin suvarakdek sassiz-shovqinsiz yugurib darvoza yoniga keldi. Bobo hushini yig'ib ulgurmay Jajman devorga suyab taxlangan qoplarga tarmashib yuqoriga zipillab chiqib ketdi. Darvoza tepasiga yetganida o'sha yerdagi devor tuynugidan har biri sandaldek-sandaldek qo'shaloq hovuch paydo bo'ldi. Jajman qopchig'ini ko'tarib hovuchga ag'dardi, ustidan changalidagi pulni tashladi, hovuchlar shu zahoti ko'zdan yo'qoldi. Jajman g'izillab pastga tushdi...

Bobo ko'z o'ngida sodir bo'lgan voqeani xiyla fursatgacha idrok etolmadi — manglayida o'lim sharpasi yelib o'tganday yuragi orqaga tortdi... bahaybat hovuchlar, he-e, allazamonlarda — bolalik kezlari tushida ko'rgan, Otash momosini olib qochgan hovuchlarning o'zginasi edi...

«Odamlar, voqif bo'lingiz... poyloqchilik qilingiz. Jajmanni qo'lga tushiringiz», degisi keldi. Zardusht bobo baralla, «Jajman!.. Jajmanni tutingiz, yaxshilar!», deb hayqirganini, ammo hayqirig'ini timdoshlaridan hech kimsa eshitmaganini esladi — «ularning dilini o'zing nurafshon etgaysan, Ahuramazda!» dedi...

O'YLAB KO'RING:

Nega Zardusht boboning hayqirig'ini hech kim eshitmaydi?

Zardusht boboning nolalari besamar ketmadi — quv-quv avjga mingani sayin Jajman holdan toya boshladi, endi u bemaloldan-bemalol nishxo'rlik qilmas, bir cho'qib, o'n alanglar, sichqondek quv, olmaxondek epchil bo'lib qolgan, nafsi hakkalak otganidan kun-tunning farqiga bormay qo'ygandi. U to'ppa-to'satdan biror rasta ustida paydo bo'lar, sotuvchi yo xaridorlarning hay-haylab ayuhannos solishiga qaramay, yer kavlayotgan yumronqoziqdek ikki qo'llab qopchig'ini to'ldirar va odamlar es-hushini o'nglagunicha qochib ulgurardi.

«Hovuchlarni to'ldirolmay joni halak!» degan o'y kechdi Zardusht boboning ko'nglidan...

So'l qator rastadagilar har yerga kalamush qopqon qo'ydilar, uni ko'rgan o'ng qator rastadagilar, «Jajman qopqonga tushmaydi», degan xayolda teshik-tuynuk borki, sim to'r qoqib tashladilar. Bozor egalari yuborgan oq xalatli xaloskorlar kuni bo'yi savdoni to'xtatib qo'ydi, sotuvchiyu xaridorlarni tashqariga haydab, tim ichini qo'lansa isga to'ldirdi. «O'n yilgacha Jajmanning qadami uziladi endi!», degan ovozarlar tarqaldi, uch-to'rt kungacha odamlar og'iz-burnini yopib jon saqladi. Jajman esa... timdagi behalovatliklarning o'ziga daxli yo'qdek o'sha-o'sha — kechani kecha, kunduzni kunduz demay o'marishdan toliqmasdi, yeldek paydo bo'lib, birovlar qo'lidagi pulni yulqib qochar, uning izidan ushla-ushla, ur-sur boshlanar, natija esa hamishadagidek: Jajman osongina qutulib ketardi...

— Sim to'rning katagidan sirg'alib o'tdi-ya! — deydi birovi.

— O'z ko'zimminan ko'rdim! — deydi uning gapini tasdiqlab boshqasi, — xamirday cho'zildiyu zulukday sirg'alib o'tdi-ketdi!..

— Qo'lim qopchig'iga tushib yirtvoray dedi-ya, attang! — deydi yana birovi hovliqib.

— Kimda-kim qo'lga tushirsa, beminnat hadya bor! — deb qoldi So'zamol yong'oqfurush.

— Beminnat hadya!..

— Mukofot!.. Mukofot!..

Og'izdan og'izga ko'chayotgan bu xitob-u hayqiriqlar orasidan Zardusht bobo qulog'iga gursillagan tovush xiyla balandroq, aniqroq eshitila boshladi. «Vaqti-soati yaqin...», dedi pichirlab bobo. Va rastasi ustida Jajmanni ko'rib, soqoli asabiy titradi... Jajman sara soyaki mayizdan bir kaft olib og'izga tashladi, shimdi... Bobo uning guruchdek mayda, sadafdek tekis tishlarini aniq-tiniq ko'rayotganidan ko'ziga ishonmasa-da, jondorni qiziqib bosh-oyoq kuzatdi. — Jajman o'lar holatda ori, qo'l-oyog'i gugurt cho'pidek qiltiriq, faqat u chunonam shiddat bilan harakat qilar, hash-pash deguncha mayiz uyumining biqinini o'pirib tashlagan edi.

«Yeganingcha yeyaverchi...», — dedi bobo shivirlab. Jajmanni choʻchitib yubormaslik uchun, soʻng maxluq jon holatda qopchigʻini toʻldirishga tushganini koʻrib beixtiyor kulimsiradi, «Nafsing buzilgani, kunning bitganidanmikan?..» — deb soʻradi. Jajman boboni mazax qilgandek tirjaydi, aslida u talvasaga tushgan — behad oshiqayotgan edi...

Bobo kuni boʻyi saralagan mayiziga achinmay qoʻygandek edi hamki, rastaning old tomonidan pusib kelgan yon qoʻshnisi sapchib qad rostladiyu, «Hoʻ, otangni!..», deganicha oʻzini mayiz aralash Jajmanning ustiga tashladi, yana ikki davangirdek mayizfurosh uning ustidan yopirildi. «Jajmanning abjagʻi chiqdi!», oʻyladi bobo.

— Qochdi! — dedi boʻshashib qoʻshnisi.

— Qandoq qochdi?..

— Qayoqqa qochdi?!

Jajmanning ustiga tashlangan mayizfuroshlar shunday deb yon-veriga alanglay ketdi. Qoʻshni mayizfurosh koʻzlarini olaytirib boboga yuzlandi:

— Koʻrdizmi? Ayting, qayoqqa yoʻqoldi?! — deb soʻradi u boʻgʻilib.

Zardusht bobo miyigʻida kulimsirab turaverdi.

— Gapirsangizchi, qayoqqa yoʻqoldi?! — dedi azbaroyi jon-figʻoni chiqqanidan oʻshqirib qoʻshnisi.

Bobo avzoini buzmasdi, qomatini adl tutib, roʻparasida toʻdalanganlarga soʻzsiz qarab turaverdi. Toʻda kattalashdi. Qoʻshni mayizfurosh boboning betiga ortiq tik qarolmay, koʻzini olib qochganda, uning yonida paydo boʻlgan pistafurosh gʻazabini yashirolmay oʻdagʻayladi:

— Baribir tutamiz!.. Siz koʻmaklashmasangiz ham bu ablahning urugʻini qurutamiz!..

«Haroratingni darigʻ tutma, Ahuramazda!.. Koʻngillarni oʻzing munavvar qilgaysan...», dedi Zardusht bobo ichida iltijo qilib. Uning koʻksidagi tavalloni tim odogʻidagi devorning gursillashi bosib tushdi. Mana, mana, hozir jamiki odamzod qulogʻini ding qiladi, oldi-sotdi, ivir-shivirni bas qiladi, yosh-u keksa tim odogʻi tomon yuz oʻgirdi....

Gʻazabga mingan pistafuroshning toʻsatdan yaltoqlanishi uning xayolini chalgʻitdi:

— Hammasini koʻrib turibsiz, aytasangiz boʻlmaydimi, bobo?! Qandoq qilsak tutamiz u bachchagʻarni!.. Yoʻqotaylik, qutulaylik, xotirjam yashaylik axir!..

U hali-zamon gapdan toʻxtaydiganga oʻxshamas edi, shu choq qarama-qarshi tomonda chelakning qattiq sharaqlagani eshitildi, kimdir: «Ushladim!» deb qichqirdi — olomon guvillab oʻsha yoqqa koʻchdi.

Koʻngli bir gʻashlikni tuygan bobo joyidan qoʻzgʻalmadi. Olomon yopirilgan tomonda gʻala-gʻovur avjiga mindi. Hamma yoqni: «Kim?.. Kim ushladi?», degan ovozlari tutdi.

— Men!.. Men tutdim!.. Bopladim!.. — dedi kimdir mamnun va quvonchdan oʻtakasi yorilguday boʻlib.

Olomon Jajmanni qo'lga tushirish baxti nasib etgan kimsani ko'rish umidida oldinga surildi. «O'ldiramiz!..», «Men ham urib qolay!» degan xitoblar, baqiriq-chaqiriqlar quloqni qomatga keltirdi. Va tuyqus sukunat cho'kib, So'zamol yong'oqfurushning hayajonlangan, g'olibona ovozi eshitildi. U rastaning ustiga chiqib olgan, xuddi bayramona nutq irod qiladigandek, qaychilangan xushbichim mo'ylabini silab-silab qo'yib so'ylar edi:

— Gap bitta — Jajman o'linga mahkum! Vassalom!

Olomon guvillab uning hukmini ma'qulladi. Yong'oqfurush yigit xuddi tuya so'ymoqchidek hafsala bilan yenglarini shimardi, chelak ustiga engashdi, to'dalashganlar davra yasab, uni o'rtaga oldilar. Kim qadoq tosh, kim g'isht parchasi, kim so'yil tutgan — hamma shay edi.

So'zamol yong'oqfurush chelak ostiga qo'l suqdi — yig'ilganlarning ko'zi olma-kesak terar, qasos chog'i yetganidan nafrat hammaning ko'ziga, qo'lga ko'chgan edi — chelak sharaqlab ag'darildi-yu, yong'oqfurush yigit cho'g' ushlab olgandek qo'lini siltab tortdi.

— Tishladi! — dedi u jon holatda baqirib.

Chelak ostidan chiqib olgan Jajman qochishga chog'lanib ulgurmay, uchi ayri so'yil uni yerga qapishtirib qo'ydi. Buni ko'rganlar «O'ldi-i!», deb ulgurmay, Jajman ayri ostidan sirg'alib chiqdi, bir silkindiyu o'zini oyoqlar orasiga urdi — o'tolmay orqasiga qaytdi, qaytgan joyida boshiga mushtdek qadoq tosh tushdi — Jajman yiqilib, yerga cho'zildi, «O'ldi!.. O'ldi!..» deb yubordi olomon. Lekin Jajmanga jin ham urmagandi, u yana oyoqqa turdi, qo'lchalari bilan qopchig'ining og'zini tutganicha dikirlab oldingi qatorda turganlardan birining yelkasiga sakrab chiqdi — qiy-chuv ko'tarildi. Jajman lip etib, dikirlab boshdan boshga, yelkadan yelkaga o'ta-o'ta borib nima bo'ldiyu yana oyoqlar ostiga — to'da orasiga tushib qoldi. Kimdir uni qattiq tepdi. Jajman yerdan ikki quloch ko'tarilib, yerga chalpakdek bo'lib tushdi, tushdi-yu boyagi uchi ayri so'yil uni yana yerga qapishtirdi... «Bos! Bos!» deb hayqirdi olomon gurillab, biroq so'yilning uchi xuddi muz ustida toyib ketgandek surildi. Jajman ayri ostidan sirg'alib chiqdi, chiqdiyu qaddini rostlay olmadi — chamasi ayrining zarbidan uning beli mayishib ketgan edi.

— O'zing ogoh bo'l, Ahuramazda! — deb ko'zlarini yumdi Zardusht bobo. — O'zing ogoh bo'l!..

Tim odog'i tomonidan eshitalayotgan zorlanuvchi, yolboruvchan gursillash do'q-iddaoga aylanib, boboning shivirini, unga qo'shib olomonning shovqinini bosib tushdi. Zardusht boboning ko'ngli og'ir noxushlikni sezib, ko'z oldi qorong'ulashdi, miyasi g'uvilladi... tim shiftiga qapishgan uchboshli Ahriman ko'zlaridan sovuq bulut purkab Ahuramazda ustiga tashlandi. Ahuramazda oyoqda turolmay, yonboshiga ag'darildi, ag'dari-layotgan joyida og'zini o'radek ochgan Ahrimanning basharasiga o't purkadi, Ahriman sapchib shiftga ko'tarildi. Ahuramazda qaddini rostlay

deganda Ahrimanning ogʻzidan purkalgan bulutlar orasidan bir, ikki, yana, yana Jajmanlar dikirlab chiqib kela boshladi. Ahuramazda ularga ham olov purkadi. Jajmanlar kuymadi, Ahuramazda oʻt-otashga dosh beradigan jondorni koʻrmagan edi — bosib-bosib olov purkadi — Jajmanlar alangai otashda yayrab-yayrab huzur qilayotgandek irgʻishlar, bu yetmaganday, Ahuramazdaning yelkasiga, boshiga chiqib tushar, tinimsiz qandaydir tovush chiqarar edi. Shiftga qapishgan uch boshli Ahriman olamni boshiga koʻtarib xaxoladi...

— Ogoh boʻl, ogoh, Ahuramazda! — deb koʻzlarini battar yumdi Zardusht bobo turgan joyidan qimirlamay. — Ahriman oʻlmagan, Ahuramazda!.. Ogoh boʻlgaysizlar, yaxshilar, ogoh!.. Ahura...

OʻYLAB KOʻRING:

Jajman va Ahriman oʻrtasida qanday bogʻliqlik boʻlishi mumkin? Jajmanning oʻtda kuymasligi boisi nimada?

Bobo ezgulik tangrisining nomini aytib ulgurmay, osmonoʻpar qoyatosh agʻdarilgandek, nimadir beoʻxshov gumbirladi, shuning barobarida olomon orasidan otilib chiqqan ayanchli chinqiriq quloqqa nayzadek qadaldi, keyinidan, «Qochdi!.. Qochdi!..», degan shovqin koʻtarildi-yu talotoʻp qoʻpdi — oʻn chogʻli kishi ustma-ust yerga tashlandi. Chalajon Jajman shunda ham taslim boʻlmasdi: devdek-devdek besoʻnaqay odamlar ostida yerga chaplashgudek choʻzilar, odamlar yengil nafas olgan zahoti dik etib qaddini roslar — qochishga chogʻlanar — yana izdihom poyi ostida qolardi...

Nafasi boʻgʻziga tiqilib, toliqqanlar talotoʻpdan uzilib, orqada sudralar, ular oʻrnini boshqalar egallar — Jajmanga tinimsiz, beayov kaltak-musht yogʻdirar — Jajman har safar oʻzini oʻnglab olar, xuddi kaltak ostida qolganini sezmagandek, hamon koʻzlari olma-kesak terar — aftidan qoʻliga ilinadigan narsa qidirar — shunday boʻlsa-da, uning holdan toyayotgani, yurishlari tobora sustlashayotgani, qaddini tutolmayotgani sezilayotgan — olomon zoʻr kelayotgan edi... Va nihoyat!.. Nihoyat... birdan ur-sur toʻxtadi, «ho-yu-hay-hay»lar tinchdi, tim ichiga suv quygandek jimlik choʻkdi... U yer-bu yerda yumalab, emaklab Jajmanni doʻpposlaganlar birin-sirin oyoqqa turdi va... Soʻzamol yongʻoqfurush Jajmanning kalta dumidan tutib chalajon tanani boshi uzra koʻtardi.

— Hu-u, toʻngʻiz qoʻpgur! — deb yubordi kimdir.

— Oʻlgani rost boʻlsin-a! — dedi yana birov sevinib.

— Bir tomchi qoni chiqmadi-ya, tavba-a!..

— Xudo adashib yaratib qoʻygan bu bachchagʻardi, qon hayf unga!..

Olomon orasida kulgi koʻtarildi. Tekinxoʻr balosidan qutilgan alam-zadalar quchoqlashgan, oʻpishgan, yigʻlagan... quyosh bu kun tinning ichidan koʻkka koʻtarilayotgan edi...

Yong‘oqfurush yigit maxluqning jasadini ko‘tarib turganicha timdoshlariga qarata yana so‘z aytdi:

— Yomonning kuni bitdi, birodarlar!..

Jajmanning qopchig‘idan qolgan-qutgan mayiz, pista qoldiqlari to‘kildi. Olomon uni ko‘rib kulib yubordi, biroq shu payt... Jajman tilga kirdi:

— Lo... kila!.. Lokil...la!..

So‘zamol yong‘oqfurush cho‘chib Jajmanning jonsiz tanasini irg‘itib yubordi, sakrab o‘zini orqaga tashladi, hang-u mang bo‘lgan olomon shamdek qotdi. Tim ichi shunchalik jimjit bo‘lib qoldiki, azboroyi, Jajman jon berayotib bazo‘r takrorlagan bir og‘iz so‘z hamon havoda taralib eshitilib turardi. Olomon xuddi osmondan odamlarning esini og‘dirib qo‘yadigan sas yopirilib kelayotgandek, talvasaga tushdi.

O‘YLAB KO‘RING:

Jajmanning o‘limi oldidan tilga kirishini qanday izohlaysiz? Uning so‘nggi so‘zlari qanday ma‘no anglatishi mumkin?

— Zardusht bobo...

— Zardusht...

— Bobo...

— Zardusht bobo!!!— deb yubordi olomon bir ovozdan iltijo qilib — izdihom ko‘chkidek surilib, bobo tomon siljidi. Zardusht boboning esa qulog‘i tom bitgan — eshitmas, ro‘parasida umidvor tikilib turgan izdihomni ko‘zlari ko‘rmas — boshini g‘oz tutganicha to‘g‘riga — tim odog‘i tomon yuz tutib turardi. Shu payt...shu payt...tim odog‘idagi devor tepasidan katta-kichik kesak-guvalalar ko‘chib, do‘pirlab yerga tusha boshladi — tim ichi chang-to‘zonga to‘ldi... Devorga yaqin turganlar arang o‘zini chetga olishga ulgurdi, tumonat bo‘ridan hurkkan suruvdek bir burchakka g‘uj bo‘lib qisildi, olomon ko‘zlari ola-kulalashib, tim odog‘iga angraydi... Shu ko‘zlar, shu nigohlar o‘ngida to‘zon bosildi, bosildi va devorning tepasida o‘raning og‘zidek qora tuynuk ko‘rindi... qanday hodisa yuz berayotganiga fahmi yetmagan olomon hang-mang bo‘lganicha qotib turar, biror zot qilt etishga jur‘at topolmasdi o‘zida... Ana shunda qora tuynukdan bir juft bahaybat hovuch ko‘rindi... hovuchlar ichkariga suqilib kirdi-yu ulardan hozirgina bazo‘r, ming bir azobda o‘ldirilgan Jajmanga ikki tomchi suvdek o‘xshash boshqa bir Jajman sakrab yerga tushdi, faqat u oldingisidan xiyla durkunroq — bo‘yi ikki qarich edi...

O‘YLAB KO‘RING:

Asar so‘ngida Jajmandan kattaroq yangi Jajmanning paydo bo‘lishi nimani anglatadi?

LUG'AT

sag'ir – yetim

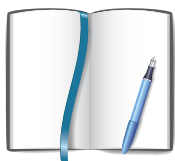
tim – usti yopiq bozor; savdo rastasining baland tomi

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Muallif 2006-yilda «Beozor qushning qarg'ishi» sarlavhasi ostida chop etilgan to'plam uchun tanlangan hikoyalarini ruknlarga bo'lar ekan, «Jajman» hikoyasini «Keng osmonning tor ko'chalari» rukniga kiritadi va ruknga shunday izoh beradi: «Inson ong-shuurini koinotga qiyoslashadi. Qalb esa koinotdan-da bepoyon. Aql-idrokni ham, yurak va ruhiyat sirlarini ham o'rganish va kashf etish uchun esa uning juda-juda tor va ko'zga ko'rinmas jinko'chalari bo'ylab qadam-baqadam sayru sayohat qilish kerak bo'ladi». Sizingcha, muallif bu hikoya bilan nima demoqchi, inson **ruhiyatining** qanday sirlarini kashf qilmoqda? Jajman bu yerda nimaning **ramzi**?
2. Zardusht bobo sizda qanday **taassurot** qoldirdi? Zardusht bobo va tim ahli o'rtasidagi munosabatni qanday izohlaysiz?
3. Adabiyotshunos Jovli Xushboqov Zardusht boboning harakatlarini tahlil qilar ekan, uni loqaydlikda ayblaydi: «Zardusht bobo ... Jajmanning ochko'zligiga mahliyo bo'lib, unga qarshi kurashishni xayoliga ham keltirmaydi. Unda loqayd, tekinxo'rlarga qarshi isyon ko'tarmaydigan, sukut saqlaydigan kishilar obrazi jamlangan». Shoir Nargis Dovurboevaning fikricha esa, «u jajmanni o'ldirish bilan yaxshilikka erishish mumkin emasligini juda yaxshi tushunadi». Siz Zardusht boboning asar voqealaridagi **ishtirokiga** qanday baho berasiz?
4. Muallif **Otash momo** rivoyatini asarga nima maqsadda kiritgan deb o'ylaysiz? Otash momoning o'limi va Jajman voqeasi o'rtasida qanday bog'liqlik bo'lishi mumkin?
5. Hikoyadagi aksar obrazlarga **nom** berilmay, «turshakfurush, yong'oq-furush, mayizfurush, pistafurush va hokazo furushlar» tarzida gavdalandirilishidan qanday maqsad ko'zlangan bo'lishi mumkin?
6. Asardagi **zamon**, **makon** va eramizdan avvalgi VII-VI asrlarda yashaganligi taxmin qilinadigan **Zardusht uyg'unligi** mohiyatini qanday izohlaysiz? Fikringizni matn asosida dalillang.

YOZMA TOPSHIRIQ

Asar voqealarini bozorчилarning biri nomidan bayon qilib ko'ring. Voqealar tasvirida, ularga nisbatan munosabatda nima o'zgardi?

Chingiz Aytmatov

(1928 – 2008)

«ASRGA TATIGULIK KUN»: INSON QALBI HAQIQATLARINING BADIYY TALQINI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Asrga tatigulik kun» romanining g'oyaviy yo'nalishlarini tahlil qilamiz;
- asarning asosiy obrazlariga baho beramiz;
- asardagi xalq og'zaki ijodi va fantastika unsurlari mohiyatini tadqiq qilamiz.

«**A** dabiyot ish-harakatlarni yaqqol ko'rsatib turadigan sxema emas. Adabiyot — aynan emas, bilvosita, murakkablashgan ko'rinishda taqlid qilish, o'xshash uchun namuna bo'la oladi. Ba'zan, «Bu kitobdan o'rgansa bo'ladi, bu kitobdan bo'lmaydi», qabilida gaplar yuradi... Qarang, o'sha o'rganib bo'lmaydigan kitobdan ham o'rgansa bo'ladi! Lekin u o'zicha saboq beradi, natijasi esa darhol ko'zga tashlanavermaydi. Kitobxonga ezgulik va yovuzlik chegaralari aniq-ravshan belgilab berilgan shartli sxema kerakmikan?!»

Chingiz Aytmatov

ADIB HAQIDA

HAYOTI VA FAOLIYATI

XX asr qirg'iz va jahon adabiyotining iste'dodli vakillaridan biri Chingiz Aytmatov 1928-yil Qirg'izistonning Talas tumanida tavallud topdi. Yozuvchi dastlab rus, keyinchalik qirg'iz maktabida ta'lim oldi. O'rta maktabni bitirib, Jambul zooveterinariya texnikumida, Qirg'iziston qishloq xo'jalik institutida (1953) va Moskvadagi Oliy adabiyot kursida (1956-1958) tahsil oldi.

Adibning ilk hikoyalari 1950-yillarda chop etilgan. 1958-yilda yozilgan «Jamila» qissasi dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilindi va unga jahon miqyosidagi shuhratni olib keldi. Shundan so'ng uning bir qator qissa va romanlari nashr etildi, asarlari asosida spektakllar sahnalashtirildi va kinofilmlar suratga olindi.

Chingiz Aytmatov davlat va jamoat arbobi sifatida ham faoliyat yuritdi. SSSR parlamenti deputatligiga saylandi, SSSR va keyinchalik mustaqil Qirg'izistonning bir qancha Yevropa davlatlari va xalqaro tashkilotlardagi elchisi bo'lib xizmat qildi, Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati assambleyasi prezidentligiga saylandi, «Chegaralarsiz dialog» xalqaro fondining asoschilaridan biri va prezidenti sifatida xayriya ishlari bilan shug'ullandi. Qirg'izistonda uning nomidagi Xalqaro «Oltin medal» mukofoti ta'sis etildi.

Faoliyati davomida Qirg'iziston va boshqa mamlakatlarning davlat mukofotlari bilan taqdirlangan. Xususan, «Qirg'iziston xalq yozuvchisi» va «Qirg'iziston Qahramoni» unvonlariga, O'zbekistonning «Do'stlik» va «Buyuk xizmatlari uchun» ordenlariga sazovor bo'lgan.

Chingiz Aytmatov 2008-yilda og'ir xastalikdan so'ng Germaniyaning Nyurnberg shahrida vafot etdi.

ASARLARI

- ❖ «Yuzma yuz» (1957), «Jamila» (1958), «Bo'tako'z» (1960), «Sarvqomat dilbarim» (1961), «Birinchi muallim» (1962), «Somon yo'li», «Momo yer» (1963), «Alvido, Gulsari» (1966), «Oq kema» (1970), «Erta qaytgan turnalar» (1975), «Sohil bo'ylab chopayotgan olapar» (1977), «Chingizxonning oq buluti» (1991) va boshqa qissalar;
- ❖ «Asrga tatigulik kun (Bo'ronli bekat)» (1980), «Qiyomat (Kunda)» (1986), «Kassandra tamg'asi» (1996), «Qulayotgan tog'lar (Mangu qayliq)» (2006) romanlari.
- ❖ publitsistik asarlar va esselar.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Siz bilan Chingiz Aytmatovning «Asrga tatigulik kun» romanidan ayrim boblarni mutolaa qilamiz. Asar 1980-yilda yozilgan bo'lib, muallifning roman janridagi ilk tajribasidir. Roman dastlab chop etilganida unga XX asr rus shoiri Boris Pasternak she'ridan bir misra (asliyatda «И дольше века длится день» – «Kun asrdan-da uzoqroq davom etadi») sarlavha qilib olingan edi:

*Va sevishganlar, xuddi tushdagidek,
Bir-biriga talpinishar tez ...
Kun asrdan-da uzoqroq etadi davom,
Quchoqlashlar tugamaydi hech.*

Romanning keyingi nashri «Bo'ronli bekat» sarlavhasi ostida chop etildi.

O'YLAB KO'RING:

Hayotingizda **yuz yilga totuvli** baxtli yoki baxtsiz kuningiz bo'lganmi? Bu kunning sabab va oqibatlarini haqida nima degan bo'lardingiz?

Sizningcha, asar nima uchun «Asrga tatigulik kun» deb nomlangan? Bu kunda nima sodir bo'lgan deb o'ylaysiz?

Asar voqealari Qozog'istonning hayhotdek Sari o'zak cho'llari orasida joylashgan «Bo'ronli» kichik temir yo'l bekatida bo'lib o'tadi. Bir umr shu bekatda xizmat qilgan Edigey Bo'ron marhum do'sti Kazangapning vasiyatini ado etib, Ona Bayit qabristoniga dafn etish uchun kichik jamoa bilan yo'lga chiqadi. Do'stini so'nggi yo'lga kuzatar ekan, u o'zining butun umrini taftish qiladi, Ona Bayit qabristoni bilan bog'liq rivoyatlarni eslaydi.

Bu orada «Paritet» samoviy kemasining Yerdagi «Konventsiya» aviabardori (harbiy dengiz kemasi) bilan aloqasi uziladi. Ma'lum bo'lishicha, «Paritet» fazogirlari yuqori darajada taraqqiy etgan To'qayto'sh sayyorasi vakillari taklifiga binoan ular bilan birga ketishgan ekan. O'zga sayyoraliklarning Yerga tashrifining oldini olish maqsadida «Chambarak» operatsiyasini amalga oshirish – Yer sayyorasini unga yaqinlashayotgan har qanday jismdan himoyalaydigan raketalar bilan o'rab olishga qaror qilinadi.

TADQIQ QILING:

Romandan boblarni mutolaa qilish davomida **xalq og'zaki ijodi va fantastika** unsurlarining asar g'oyasini ochishdagi ahamiyatiga e'tibor bering.

ASRGA TATIGULIK KUN

I

Kunning ikkinchi yarmiga borib Tinch okeanidagi Aleut orollarining janubiy qismida to'liqlar qo'zg'ala boshladi. Amerika qit'asi etagidan boshlangan janubi-sharqdan esayotgan shamol asta-sekin kuchga kirib, bora-bora bir yo'nalishga tushib, avjiga chiqardi. Cheksiz kengliklardagi mahobatli suv ham harakatga kelib chayqalib, shovillaganча turnaqator to'liqlarni tobora o'rkachlantira boshladi. Bunisi po'rtana bo'lmasa ham, har holda, suvning uzoq muddatga to'liqlanib turishidan darak berardi.

Ochiq okeandagi bunday to'liqlar «Konventsiya» aviabardori kemasiga xavf tug'dira olmasdi. Boshqa vaqtda-ku kema o'z holatini o'zgartirmagan ham bo'lardi, biroq maxsus vakolatli komissiyalar yuqori doiralar bilan bo'lgan kengashlardan so'ng shoshilinch sur'atda yana qaytib kelishayotgani-yu hademay palubaga kelib qo'nishlari kutilayotgani sababli aviabardor kema yonboshdan kelib urilayotgan to'liqlarga chap berib, tumshug'ini shamolning yo'nalishiga qarshi to'g'rilaganча turib oldi. Hamma ish ko'ngildagiday bo'ldi. Avval San-Fransisko, so'ng Vladivostok havo laynerlari palubaga kelib qo'nishdi.

Komissiyalar to'la sostav bilan qaytib kelishdi, hamma sukutda, qiyofalari tashvishli. O'n besh daqiqadan so'ng ular yopiq kengash olib borish uchun yig'ilishdi. Fazoviy komissiya ish boshlagandan so'ng oradan besh daqiqa o'tgach, Ega Galaktikasidagi 1–2 va 2–1 paritet-fazogirlarga ularni «Paritet» samoviy bekatining bortiga shoshilinch suratda ma'lum qilish uchun shifrlangan radiogramma yuborildi: «Paritet» samoviy bekatidagi 1–2 va 2–1 nazoratchi-fazogirlarga. Quyosh sistemasidan tashqaridagi 1–2 va 2–1 paritet-fazogirlar hech qanday faoliyat ko'rsatmasin, deb ogohlantirilsin. Qo'shmarbosh maxsus ko'rsatma bermaguncha o'rinlaridan jilishmasin».

Shundan so'ng maxsus vakolatli komissiyalar fazoviy tenglikni bartaraf etish yuzasidan o'zlarining nuqtai nazarlarini va takliflarini bayon etishga kirishdilar...

«Konventsiya» aviabardori Tinch okeanining tinimsiz tobora avjga minayotgan to'liqlariaro to'shini shamolga qarshi to'g'rilab turar edi. Shu lahzada uning bortida butun sayyoramizning taqdir-qismati hal etilayotganini hech kim bilmasdi...

Bu o'lkalarda poyezdlar mashriqdan mag'ribga tomon, mag'ribdan mashriqqa tomon paydar-pay qatnab turadi...

Temir yo'lining ikkala tomonida yovshanzor bilan qoplangan hayhotday dashtlik – Sario'zak, o'rtacho'l yastanib yotadi.

TAHLIL QILING:

Nega bob tabiat tasviri bilan boshlanmoqda? Bu tasvirlardan yozuvchi **uslubiga** xos qanday xususiyatlarni anglsh mumkin?

O'YLAB KO'RING:

«Konventsiya» aviabardori bortida butun sayyoramizning taqdiri bilan bog'liq nima bo'lishi mumkin?

Ona Bayit qabristonining o'z tarixi bor. Rivoyatga ko'ra, o'tgan zamonlarda Sario'zakni bosib olgan jungjanglar asirga tushgan jangchilarga nisbatan behad shafqatsizlik qilar ekanlar. Ular kezi kelib bunday tutqunlarni qo'shni o'lkalarga qul qilib sotib yuborisharkan. Bu esa tutqunning omadi kelgani hisoblanarkan. Chunki sotib yuborilgan qul ertami – kechmi, bir kun o'z vataniga qochib kelishi mumkin ekan-da. Jungjanglarning qo'l ostida tutqun bo'lib qolganlarning esa sho'ri qurirkan. Ular mahkumning boshiga teriqalpoq tortish yo'li bilan dahshatli bir tarzda qiynab, uning xotirasini yo'qotar ekanlar. Odatda bunday jazoga jangda asir tushgan yosh yigitlar giriftor bo'lishardi. Avvaliga jungjanglar tutqunning sochini dastlab o'ngidan, so'ngra teskarisidan taqir qirib tashlashadi. Sartaroshlik marosimi tugagach, jungjanglarning chapdast qassoblari kattakon bir tuyani so'yib, terisini shila boshlaydilar. Ular birinchi navbatda, eng qalin va eng og'ir bo'lgan bo'yin terisini ajratib bo'laklarga bo'lishar, hovuri chiqib turgan yopishqoq terini shu zahotiyiq hozirda suzuvchilar kiyadigan qalpoqcha singari, tutqunning yangi qirilgan taqir boshiga kiygizib qo'yishardi. Mana shu – teri qoplash deyiladi. Bunday qiynoqqa duchor etilgan qul yo dahshatli azoblarga bardosh berolmay o'lib ketar, yo xotirasi-dan umrbod mahrum etilib, o'tmishini eslay olmaydigan qulga – manqurtga aylanib qolar edi. Bitta tuyaning bo'yin terisi besh-oltita qalpoqqa yetadi. Qalpoq qoplangandan so'ng, halokatga mahkum etilgan har bir qul, qiynalganda boshini yerga tegiza olmasin uchun, bo'yniga yog'och bo'yinturuq bog'lashardi. Shu alfozda ularning yurakni ezuvchi, quloqni qomatga keltiruvchi behuda dod-faryodlari eshilib qolmasin, deb odamlardan yiroqqa, suvsiz, yemishsiz, kimsasiz yaydoq dalaga, oyoq-qo'llari bog'liq holda jazirama oftob tig'iga eltib tashlar edilar. Bu qiynoqlar bir necha kun davom etardi. Kerakli joylarga soqchilar qalin qo'yilib, asirlarning qabiladoshlari ularni qutqarishga kelib qolishsa o'tkazmaslik uchun chora-tadbir ko'rib qo'yilgan edi. Biroq, qutqazishga urinishlar juda kam bo'lardi, chunki ochiq dalada qilt etgan sharpa darhol sezilib qolardi. Buning ustiga, jungjanglar falonchini manqurt qilishibdi, degan xabar tarqalgan taqdirda, tutqunning eng yaqin birodarlari ham uni qutqazishga yoki pul evaziga qaytarib olishga urinmayoq qo'yardilar, negaki, bu o'sha odamning quruq jasadinigina qaytarish degan so'z edi. Faqat birgina nayman validasi – rivoyatlarda Nayman ona nomi bilan mashhur bo'lib ketgan ayolgina o'z o'g'lining bu taxlit achchiq qismati bilan murosa qila olmadi. Sario'zak afsonasi shu haqda. Ona Bayit – Onaizor makoni qabristonining nomi ham shundan kelib chiqqan. Dalaga tashlangan asirlarning ko'pi Sario'zak quyoshi tig'ida dahshatli qiynoqlarga bardosh berolmay halok bo'lgan. Besh-oltita

manqurtdan bitta yoki ikkitasigina tirik qolgan. Boshqalari ochlikdan emas, hatto tashnalikdan ham emas, kallaga qoplangan terining quyosh issig'ida qovjirab, qoq miyani chidab bo'lmas darajada siqishi natijasida jon taslim qilar edilar. Olov purkab turgan quyosh ostida teri qalpoq shafqatsiz ravishda torayib, qulning qirilgan boshini temir chambarak singari jingirtob qilib qisardi. Oradan bir kun o'tishi bilan jabrdiydalarning taqir boshida soch nish ura boshlaydi. Osiyoliklarga xos tikonday tik dag'al sochlar ba'zida xom terini teshib chiqardi, ko'p hollarda esa, chiqishga yo'l topolmay yana qaytadan qayrilib, bosh terisiga qarab o'sardi va avvalgidan ham battar azob berardi. So'nggi sinov davomida tutqunlar es-hushlarini butkul yo'qotar edilar. Oradan besh kun o'tgachgina jungjanglar kelib tutqunlardan qay biri tirik qolganini ko'zdan kechiradi. Aqalli bitta tutqun tirik qolgan bo'lsa ham, maqsadga erishilgan hisoblanardi. Bunday qulni qiynoqdan bo'shatib, suv berib, asta-sekin kuchga kiritib, oyoqqa turg'izishardi. Biroq u endi baribir odam sanog'idan chiqardi, zo'rlab es-hushidan judo etilgan qul – manqurtga aylanardi, xuddi shuning uchun ham bunday qullar o'nta sog'lom tutqundan ko'ra qimmatroq turardi.

O'YLAB KO'RING:

Qullarni **manqurtga** aylantirish bilan bog'liq dahshatli rivoyat asarga qanday maqsadda kiritilgan? Nima uchun manqurtga aylangan qul o'nta sog'lom qullardan qimmatroq edi?

Hatto shunday qonun-qoida ham bor ediki, o'zaro to'qnashuvlarda o'ldirilgan bitta manqurt uchun boshqa erkin tutqunga nisbatan uch barobar ortiq haq undirib olinardi. Manqurt o'zining kim ekanini, qaysi urug'-aymoqdan ekanini, ismini, bolalik kezlarini, ota-onasining kimligini butunlay yoddan chiqargan bo'lib, o'zining odamligini ham unutilib yuboradi. O'zining insoniy qadr-qimmatini idrok etolmagan manqurt xo'jalik ishlari nuqtai nazaridan bir qancha afzalliklarga ega edi. U notavon va zabonsiz bir maxluq bo'lgani uchun ham mutlaqo itoatkor va beozor. Qochaman-qo'yaman degan xayol uning tushiga ham kirmaydi. Quldor uchun eng dahshatli narsa – qullarning isyoni. Har bir qul siymosida isyonkorlik ruhi yashiringan. Yolg'iz manqurtgina bundan mustasno, isyon ko'tarish, bo'yin tovlash unga butunlay yot. Bunday tushunchalar unga begona! Unga soqchi qo'yishga, ayniqsa, buzuq niyatli kishi sifatida undan gumonsirashga hojat yo'q. Manqurt xuddi it kabi faqat o'z egasini taniydi. Boshqalar bilan ishi yo'q. Uning qorin to'yg'azishda boshqa tashvishi yo'q. Ammo o'ziga topshirilgan ishni o'ylamay-netmay, o'lar-tirilariga qaramay, muqarrar bajo keltiradi. Manqurtlar odatda eng past, eng og'ir ishlarni bajarishga majbur etilar yoki bo'lmasa, ularga eng zerikarli, eng mashaqqatli, ovsarlarcha sabr-toqat talab etiladigan mashg'ulotlar topshirilardi. Kimsasiz Sario'zak yaylovlaridagi tuyalar podasidan bir

qadam ham nariga jilmasdan, yakka-yu yolg'iz yashashga mahkum etilgan manqurtgina bunday azob-uqubatlarga chiday olishi mumkin edi! Birgina manqurtning o'zi bunday olis joylarda bir qancha tuyachilarning o'rnini bosa olar edi. Bor-yo'q niyati – qorni to'ysa. Shunda u qishin-yozin demay, yolg'izlik azobiga ham, boshqa har qanday mahrumliklarga ham parvo qilmay, tinimsiz ishlayveradi. Xo'jayinning amri manqurt uchun ham farz, ham qarz. Uning o'ziga esa, xo'ragu dashti biyobonda muzlab qotib qolmaslik uchun kifoya qiladigan ust-bosh bo'lsa bas. Bo'lak hech narsani talab qilmaydi.

TAHLIL QILING:

Manqurt ta'rifiga e'tibor bering. Ularga xos xususiyatlarning eng **dahshatlisi** qaysi? Fikringizni hayotiy kuzatuvlaringiz va matn mohiyatidan kelib chiqib dalillang.

Insonning insonlik fazilati, yaratilganda birga yaratilib, o'lganda yana o'zi bilan birga ketadigan va boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan birdan-bir noyob fazilati – xotirasi, aql-idroki bo'lsa-yu, uni tag-tomiri bilan yulib olsalar, axir, bu qanday yovuzlik, qanday bedodlik?! Undan ko'ra tutqunning qalbini poralab, istagancha ziyon-zahmat yetkazib, o'limga mahkum etishlari yoki bo'lmasa bir yo'la boshidan judo etishlari yuz chandon yaxshi emasmi? O'zlarining mudhish tarixida xiyonatkor sifatida shuhrat qozongan ko'chmanchi jungjanglar eng muqaddas narsa – insonning muqaddas insoniylik mohiyatiga ham chang soldilar. Ular qullarni jonli xotiradan mahrum etish yo'lini o'ylab topdilar, bu bilan bani odam zotiga aql bovar qiladigan va bovar qilmaydigan yovuzliklar orasida eng qabih jinoyatga qo'l urdilar.

Balki, shu boisdandir, manqurtga aylantirilgan, o'g'lining g'ami-g'ussasi olovida qovrilgan Nayman ona shunday zikr qildi:

«Bo'talog'im, seni xotirangdan judo etayotganlarida, boshingga ko'rinmas teriqalpoq o'rnatib es-hushingdan ajratayotganlarida, yong'oq chaqadigan qisqichdek boshingga kiydirilgan tuyateri asta-sekin qurib-qovjirab bosh chanog'ingni jingirtob qilib siqayotganida, dahshatli qo'rquvdan ko'zlaring kosasidan irg'ib chiqqanida, Sario'zak dashtining dudsiz otashi ostida o'lim talvasasi bilan olishib, labingni ho'llashga ham yeru ko'kdan bir tomchi suv topolmay tashnalik azobida qovrilayotganingda, hatto borliqqa hayot baxsh etuvchi xurshidi olam senga so'qir, balo-qazo bo'lib, dunyodagi jamiki yulduzlar qaro zulmat bo'lib ko'ringandir? Tulporim, jon azobidagi yurakni o'rtovchi ohu faryoding sahro uzra falakka ko'tarilganda, ilonday to'lg'anib, baqirib-chaqirib kunu tun tangriga iltijo qilganingda, najotsiz ko'kdan madad kutganingda, azob-uqubat ichra nafasing xippa bo'g'ilganida, og'iz-burningga suv kelib, a'zoyi badaningdan ter chiqib, o'sha badbo'y hidga bulg'anib yotganingda, mo'r-malaxday pashshalar to'dasiga yem bo'lib

es-hushingni yo'qotayotganingda bu dunyoda barchamizni yaratib qo'yib, so'ngra unutib qo'ygan tangriga jon-jahding bilan la'nat o'qidingmi?

Tulporim, qiynoqlardan mayib-majruh bo'lgan aql-idrokingga mangu tun choyshabi yopilayotganda, xotirang rishtalari zo'rlik bilan yulib-sitib olinib, o'tgan umring bilan seni bog'lab turuvchi halqalardan, jon talvasasida o'zingni haryon urib ona nigohini, yoz kunlari qirg'og'ida sen o'ynab yurgan tog' jilg'asining shovillashini unutayotganingda, shuuringni parchalab, xotirangdan o'z nomingni, otangning nomini o'chirib tashlayotganlarida, atrofingdagi sen bilan unib-o'sgan odamlarning chehralari so'nayotganida va senga uyalib-iymanib tabassum qilayotgan mahbubaning jamoli qorong'ilashayotganida, xotirasizlik jariga qular ekansan, o'z vujudida homila paydo etishga jur'at etib va shu mudhish kun uchun seni yorug' dunyoga tavallud toptirgan onaizingga la'natlar yog'dirgandirsan?..»

FIKR YURITING:

Nayman onaning manqurtga aylangan o'g'liga nisbatan **tuyg'ularini** qanday baholaysiz? Boshqalar tutqunlikka tushgan yaqinlaridan kechganda nega u o'g'lini unuta olmayapti? Nega u bo'lgan voqealarda o'zini ham aybdor sanamoqda?

Bu voqea Osiyoning ko'chmanchi janubiy sarhadlaridan siqib chiqarilgan jungjanglar shimol sari yopirilib kelib, Sario'zak dashtlarini uzoq vaqtgacha egallab, bosib olgan yerlarini kengaytirish va aholini qullikka solish maqsadida tub xalqlar bilan tinimsiz urush olib borgan zamonlarda yuz bergan edi. Dastlabki paytlarda ular tinch aholi ustiga to'satdan bostirib kelganlari tufayli Sario'zak atrofida yashovchi ko'p sonli kishilarni, shu jumladan ayollarni va bolalarni asir tushiradilar. Qo'lga tushgan tutqunlarni esa hammasini qullikka mahkum etadilar. Biroq kelgindilarning bosqinchilik harakatiga qarshi kurash tobora kuchaya boradi. Ayovsiz to'qnashuvlar boshlanadi. Jungjanglarning Sario'zakdan ketadigan siyog'i sezilmasdi, bil'aks, ular chorva uchun keng-mo'l yaylovlari bo'lgan bu manzilga tish-tirnoqlari bilan yopishib oldilar. Mahalliy qabilalar esa o'z yerlarini yo'qotishni istamas, ertami-kechmi bosqinchilarni bu yerdan haydab chiqarishga o'zlarini haqli va burchli hisoblashardi. Alqissa, bunday katta-kichik janglarda goh u tomonning, goh bu tomonning qo'li ustin kelib turdi. Ammo bunday urushlar orasida osoyishta damlar ham bo'lardi. Osoyishta damlarning birida naymanliklarning yurtiga karvonda mol ortib kelib qolgan savdogarlar choy ichib, gurunglashib o'tirarkan, o'zlari ko'rib shohidi bo'lgan bir voqeani gapirib berishadi. Aytishlaricha, Sario'zak dashtining jungjanglar tomonidagi quduqlar yonidan bamaylixotir o'tib borayotganlarida yo'lda kattakon tuyalar podasini o'tlatib yurgan bir navqiron cho'ponga ko'zlari tushib qoladi. Savdogarlar u bilan gaplashmoqchi

bo'lib og'iz ochganlarida cho'ponning manqurt ekanini payqab qoladilar. Sirtidan qaraganda, cho'pon sog'lom yigitga o'xshar, boshidan nimalar kechgani hech kimning xayoliga kelmas edi. Balki u ham qachonlardir boshqalar singari esli-hushli, so'zamol bo'lgandir. O'n gulidan bir guli ochilmagan, mo'ylovi endigina sabza ura boshlagan, kelbati kelishgan, ammo ikki og'iz gaplashmoqchi bo'lsang, xuddi kecha tug'ilganga o'xshaydi, boyaqish na o'zining, na ota-onasining ismini biladi: jungjanglar uni qanday ko'ya solishganini, urug'-aymoqlari kimligini ham unutib yuborgan. Biron narsa so'rasang lom-mim demaydi, faqat «ha» yoki «yo'q» degan javobni beradi, doim boshiga bostirib kiyilgan telpagidan qo'lini tushirmaydi. Gunoh ekanini bilishsa-da, jismoniy mayib-majruhlarni ham odamlar mazax qilishadi. Shunday manqurtlar ham bo'lar emishki, ularning boshiga kiydirilgan tuya terisi ba'zan bosh terisi bilan birga qo'shilib o'sar emish va hokazo, hokazolar xususida so'z yuritib kulishadi. Bunday manqurtlarni, kel, boshingni bug'lab yumshatamiz, deb qo'rqitishsa, go'yo bundan ortiq jazo yo'qdek, ko'zlari qinidan chiqib ketar ekan. Asov ot singari deysinib, birovning qo'lini boshiga yaqinlashtirmas ekan. Bu xil manqurtlar kunu tun, hatto uxlaganda ham telpagini yechmas ekan... Ammo-lekin, suhbatni davom ettirishardi mehmonlar, manqurt g'irt ahmoq bo'lsa ham, ishiga puxta ekan – toki biz uning tuyalaridan uzab ketmaganimizcha ko'z-quloq bo'lib turdi. Karvonchilardan biri o'sha manqurtni mazax qilmoqchi bo'lib so'rabdi:

– Borar yerimiz olis. Sendan kimga, qaysi suluvga, qaysi yurtlarga salom aytaylik? Aytaver, yashirmay. Eshityapsanmi? Balki, nomingdan ro'mol tortiq qilaylikmi?

Manqurt yo'lovchiga tikilganча uzoq vaqt indamay turdi-da, so'ng:

– Men har kuni oyga tikilaman, oy esa menga tikiladi. Ammo biz bir-birimizning ovozimizni eshitmaymiz... U yoqda kimdir o'tiribdi... – dedi g'oldirab.

TAHLIL QILING:

«Men har kuni oyga tikilaman, oy esa menga tikiladi. Ammo biz bir-birimizning ovozimizni eshitmaymiz... U yoqda kimdir o'tiribdi...» Manqurt tilidan aytilgan bu gapdan nimalarni uqdingiz? Nega manqurt aynan **Oyni** eslayapti? U yoqda kim o'tirgan bo'lishi mumkin?

Gurung payti o'tovda savdogarlarga choy quyib o'tirgan bir ayol ham bor edi. Bu Nayman ona edi. Sario'zak afsonasida u shunday nom bilan qoldi. Nayman ona yo'lovchi mehmonlarga sir boy bermadi. Bu xabarni eshitib, nogoh dahshatga tushganini, rangi-ro'yi o'zgarib ketganini hech kim sezmedi. U savdogarlardan yosh manqurt to'g'risida yana nimalarnidir so'rab-surishtirgisi kelar, ammo xuddi mana shu narsa – yana ham ko'proq narsani bilishdan vahimaga tushardi. Nayman ona tilini tiydi. Yaralangan

qushning chinqirog‘i singari qalb tug‘yonini ichiga yutdi... Bu orada suhbat mavzui o‘zgarib, turmushda nimalar bo‘lmaydi, deganlariday bechora manqurt haqidagi hozirgina gaplashib o‘tirishgan voqeani butunlay unutishdi. Nayman ona bo‘lsa, butun vujudini qamrab olgan qo‘rquvdan o‘zini tinchitishga, qo‘llarining titrog‘ini bosishga harakat qilardi. U endi ko‘pdan beri oqara boshlagan sochlariga tashlab yuradigan qora ro‘molini manglayi uzra yuziga tushirib olgan edi. Savdogarlarning karvoni ko‘p o‘tmay o‘z yo‘liga ravona bo‘ldi. O‘sha kecha tong otgunga qadar turli o‘y-xayollar og‘ushiga cho‘mgan Nayman ona Sario‘zak dashtidagi o‘sha manqurt-cho‘ponni topib, uning o‘g‘limi, yo‘qmi ekaniga ishonch hosil qilmaguncha ko‘ngli tinchimasligini angladi. Ona ko‘nglini allaqachonlardan beri jang maydonida qolgan o‘g‘lining bedarak ketgani g‘ash qilib kelar edi, endi o‘sha sezgi, o‘sha gumon qayta qo‘zg‘alib, uni dahshatga sola boshladi... Bunday qiynoqlaru azob-uqubatlardan bir umr g‘am chekib, gumonsirab, xavotirlanib yurgandan ko‘ra albatta, o‘g‘lini bir emas, ikki bor ko‘mgani yaxshi emasmi? Uning o‘g‘li Sario‘zak tomonlarda jungjanglar bilan bo‘lgan jangda shahid bo‘lgan edi. Eri undan bir yil muqaddam halok bo‘lgan – Nayman elida ma‘lum va mashhur kishi edi u. Keyin o‘g‘il otasining o‘chini olish uchun birinchilardan bo‘lib jangga otlanadi. Bu elat odatida halok bo‘lganlarni jang maydonida qoldirib ketish nomus sanaladi, qarindosh-urug‘lari jangchining jasadini olib kelishlari lozim. Biroq buning iloji bo‘lmadi. O‘sha katta jangda qatnashganlardan ko‘pgina kishi dushman bilan ro‘baro‘ kelib jangga kirishganida Nayman onaning o‘g‘li ot yolini quchoqlaganicha yiqilganini, jang suronidan cho‘chigan ot uni olib qochganini ko‘rishgan ekan. Shunda yigit egardan qulaydi-yu bir oyog‘i uzangidan chiqmay o‘zi otning yonida osilib qoladi, bundan battar hurkib ketgan ot jon-jahdi bilan uning jonsiz tanasini cho‘l ichkarisiga sudrab ketadi. Vodarig‘, ot g‘anim tomon surib ketadi. Olatasir qiyomat qo‘pganiga, har bir jangchi kurash maydonida bo‘lishi lozimligiga qaramay, qochib borayotgan otni va marhumning jasadini zudlik bilan qo‘lga kiritish uchun qabiladoshlaridan ikki kishi otlarini yo‘rttirib ketishadi. Ammo shu payt jungjanglarning soy ichida pistirmada turgan bir necha haydar kokilli suvorilari qiyqirishganicha, yo‘lni kesib chiqishadi. Naymanlardan biri shu zahotiyuq kamon o‘qiga uchib halok bo‘ladi, ikkinchisi esa og‘ir yaralanib ortga qaytadi, safdoshlari yoniga arang etib kelib shu yerda qulaydi. Shu voqea sabab bo‘lib, urushning hal etuvchi eng qulay payti jungjanglarning yon tomondan zarba berishga shaylanib turgan guruhlar pistirmada yashirinib yotganini vaqtida sezib qolishadi. Naymanlar qayta saf tuzib, yana jangga kirish uchun shoshilinch ravishda chekinishdi. Albatta, bunday qizg‘in jang ichida Nayman onaning o‘g‘li – yosh jangchining nima bo‘lganini surishtirib o‘tirishga kim ham fursat topibdi, deysiz. Otida chopib kelib, o‘z safiga arang qo‘shilgan haligi yarador nayman yigitning keyinchalik onaga aytib berishicha, o‘g‘lini sudrab ketayotgan otni quvlab borayotganlarida, ot noma‘lum tomonga burilib ketib, darhol ko‘zdan g‘oyib bo‘lgan...

Jangchining jasadini izlab naymanlar necha kunlab dala yo'llarini kezib chiqdilar. Biroq na marhumning jasadini, na olib qochgan otini, na tushirib qoldirgan qurol-yarog'ini, na boshqa biron belgi-alomatni topa oldilar. Uning halok bo'lgani hech kimda shubha qoldirmagan edi. Boringki, yarador bo'lgan taqdirda ham o'tgan kunlar orasida cho'lida suvsizlikdan yoki bo'lmasa, qon ketishidan halok bo'lishi muqarrar. Yosh birodarlarining kimsasiz Sario'zak cho'lida dafn etilmay qolib ketgani alamidan hasrat-nadomat chekdilar. Bu hammaga isnod edi. Nayman ona o'tovida ovoz chiqarib yig'lashgan xotin-xalajlar erlari va og'a-inilari sha'niga ta'na toshlarini yog'dirdilar:

– Uning ko'zlarini quzg'unlar cho'qidi, shoqollar go'shtini burdalab ketdi, endi sizlar qaysi yuz bilan el orasida bosh ko'tarib yurasizlar!..

O'sha kundan boshlab Nayman ona uchun yeru ko'k huvillab qoldi. To'g'ri, urush qurbonsiz bo'lmaydi, buni ona ham yaxshi tushunadi, biroq o'g'lining jasadi ko'milmasdan jang maydonida qolib ketgani unga sira ham tinchlik bermasdi. Achchiq qayg'u, poyoni yo'q o'y-xayollar ona qalbini poralar edi. Cheksiz dard-anduhini yengillashtirish uchun kimga aytib, kimga zorlansin, g'am-anduhini yengillashtirish uchun parvardigordan bo'lak kimga ham iltijo qilsin...

O'g'lining o'limini o'z ko'zi bilan ko'rib ishonch hosil qilmaguncha bunday mudhish xayollardan qutulib, joni joy topmas edi onaning. O'shanda taqdirga tan berishdan bo'lak chora qolmagan bo'lardi. O'g'lining oti ham dom-daraksiz ketgani ko'nglini battar xijil qilardi. Ot halok bo'lmagan, balki hurkib qochgan. U uyurdagi otlar singari ertami-kechmi, bir kuni uzangiga osilib qolgan chavandoz jasadini sudrab qadrdon joyiga qaytishi kerak edi. Shunda qanchalik dahshatli bo'lmasin, ona o'g'lining jasadi ustida dod-faryod, o'pkasi to'lguncha yig'lab, ko'nglini biroz bo'shatib olgan bo'lardi. U o'z qismatidan, baxtiqaroligidan nolib, yuzlarini tirnoqlari bilan yumdalab tangrini la'natlar edi. O'g'lining daragi chiqqanida-ku, erta-yu kech ich-etini yeb, gumonsirab, ko'nglida sovuq shubhani ko'tarib yurmagan bo'lardi. Xudodan uzoq umr bergin, deb iltijo qilib o'tirmasdan, orzu-umidlaridan bir yo'la mahrum bo'lgan holda o'limga tayyor turib bergan bo'lardi. Biroq o'g'lining jasadi topilmadi, oti qaytib kelmadi. Har qanday yo'qotish bora-bora esdan chiqarilgani singari bu voqea ham, vaqt o'tishi bilan urug'-aymoqlari xotirasidan ko'tarila boshladi... Faqat u – yolg'iz onaizorgina besaru omon, betoqat kutardi. O'y-xayollar girdobida onaning fikri chuvalgani chuvalgan. Otni qanday jin urdi, egar-jabduqlari, qurol-yaroqlari qayerda qoldiykin? Aqalli shular topilganda ham o'g'lining ahvoli ne kechganini taxminlab anglab olardi. Axir, jungjanglar Sario'zak dashtining biron yerida holdan toygan otni ushlab olgan bo'lishlari mumkin. Yaxshigina egar-jabduqli, yana buning ustiga o'z oyog'i bilan kelgan tulpor naqd o'lja-ku. Unday bo'lsa uzangida oyog'i ilinib kelgan o'g'lining jasadini g'animlar nima qilishdi – yerga ko'mishdimi yo cho'l darrandalari yemish bo'ldimi u? Bordi-yu hali o'lmagan, falakning gardishi bilan

tirik qolgan bo'lsa-chi? Chala o'lik yigitni ular urib halok qilishgan yoinki yaydoq dalaga quruq jasadini tashlab ketishgan bo'lishsa-chi? Yo... agar... Gumon-shubhalarning cheki yo'q edi. Sayyoh savdogarlar choy ichishib o'tirishganda, Sario'zakda uchragan yosh manqurt haqida gap ochib Nayman onaning o'rtangan yuragini battar o'rtab, yarasiga tuz sepishganini o'zlari ham payqashmagan edi. Ona qandaydir falokatni sezib, yuragi orqasiga tortib ketdi. O'sha manqurt mening o'g'lim bo'lib chiqsa-ya, degan hadik borgan sari kuchayib, uning aqlu hushini, butun vujudini tobora chuqurroq, tobora kuchliroq chirmab ola boshladi. O'sha manqurtni izlab topib, o'z ko'zi bilan ko'rib, uning o'z pushti-kamaridan bo'lgan o'g'li emasligiga ishonch hosil qilmaguncha ko'ngli tinchimasligiga ko'zi yetgan edi.

Naymanlar yozlik manzil qurgan tog' etagidagi adirlarda jilg'alar jildirab oqadi. Nayman ona suvning jildirab oqishiga tuni bilan quloq tutdi. Onaning isyonkor ruhiga va munojotiga unchalik hamohang bo'lmagan suv nimalarni shivirlayotgan ekan? Qalb taskinga muhtoj. Hayhotday gung-soqov Sario'zak cho'li sari ravona bo'lish oldidan shoshqin suvning musiqasini to'yib-to'yib tinglashga orzumand edi. Kimsasiz cho'lga yakka-yolg'iz borish xavf-xatarli ekanini ona bilardi, ammo shunga qaramay o'ylagan niyatini biror kimsaga aytishni, ko'ngil yorishni istamadi. Bari bir, dardingga dardmand bir kimsani topolmaysan ham. Hatto eng yaqin kishilari ham uning bu niyatini ma'qullamagan bo'lardi. Allaqachonlar o'lib ketgan o'g'lini izlab chiqish na hojat. Mabodo allaqanday tasodif tufayli o'g'li o'lmay, manqurtga aylantirilgan taqdirda ham, uni qidirib, poralangan yurakni qayta poralash na hojat?! Chunki manqurt avvalgi odamning shunchaki tashqi qiyofasi, zohiriy ko'rinishidan iborat, xolos...

O'YLAB KO'RING:

Ona uchun o'g'ilning qismatidagi eng **og'ir** narsa nima edi? Nega u zohiriy ko'rinishdangina iborat manqurt o'g'lini izlab topishga qaror qildi? Uni topa oladi deb o'ylaysizmi? Topgandagi ilk aytar so'zi nima bo'lishi mumkin?

O'sha tuni yo'lga tushish oldidan Nayman ona o'tovdan bir necha bor tashqariga chiqdi, uzoq vaqt tun qa'riga tikilib, atrofga nazar tashlab, quloq osib, o'y-xayollarini bir yerga jamlab olishga harakat qildi. Yarim kecha. Musaffo osmon, tepaga kelgan oy qir-adirlarni bir tekisda oppoq sutga chayib olganday nur taratib turibdi. Qir-adirlarning yonbag'irlariga sochilib ketgan oq o'tovlar shovqin solib oqayotgan sho'x jilg'alar bo'yiga tunash uchun kelib qo'ngan qushlar galasini eslatadi. Ovulning etagiga joylashgan qo'y qo'ralari va undan narida – jilg'alar bo'yida o'tlab yurgan ot uyurlari tomondan itlarning hurishi, odamlarning gangur-gungur ovozlari eshitilib turardi. Hammadan ham ovulning berigi tomonidagi qiz-juvonlarning bir-biriga jo'r bo'lib kuylashidan Nayman onaning yuragi jiz etib ketdi. O'zi ham bir vaqtlar tunlari mana shu qizlar singari o'lan

aytardi... Yanglishmasa, kelin bo'lib tushganidan beri ular har yil yoz moljoni bilan shu yerga ko'chib kelishardi. Butun umri shu yerlarda o'tgan. Oilada odam soni ko'pligida ular birdaniga to'rtta o'tov tikishardi – biri oshxona, biri mehmonxona, ikkitasi yotoqxonaga bo'lardi. Keyin esa – jungjanglar istilosidan so'ng huvillagan uyda yolg'iz o'zi qoldi...

Mana endi esa u ham bu yolg'iz o'tovdan badar ketmoqda... Kecha oqshomdayoq safar jabduqlarini but qildi. Yegulik va ichguligini g'amladi. Ayniqsa, suvni mo'lroq oldi. Sario'zakning cho'lida quduq topilmay qolguday bo'lsa deganday, har ehtimolga qarshi, ikki meshni to'ldirdi... Kecha oqshomdayoq sovliq tuya Oqmoyani shay qilib qoziqqa bog'lab qo'ygan edi. Umidi-ishonchi ham birdan-bir hamrohi ham o'sha. Oqmoyaning kuch-quvvatiga-yu yo'rg'asiga ishonmaganda Sario'zakdek soqov cho'lga yo'l olishga jur'at eta olarmidi?! Oqmoya ikki bor bolalagandan so'ng o'sha yili qisir qolib, obdan dam olgan. Uning ayni avji kuchga to'lib, minishga qo'l kelib turgan kezlari edi. Ozg'in, chayir oyoqlari uzundan kelgan, tovonlari yumshoqqina, qariligu og'ir yukdan hali toliqmagani, qo'sh o'rkachli, kamondek egilib kelgan baquvvat bo'yni-yu boshi kelishimli, kapalakning qo'sh qanotiday dirillab, yengil yelib, yo'l-yo'lakay havoni sipqarib borayotgan Oqmoya bebaho tuya bo'lib, uning bir o'ziga butun bir uyurni alishtirsa arzir edi. Bunday yo'rg'a tuya ayni avji kuchga to'lganida, undan nasl olib qolish maqsadida hamyonini ayamagan kishilar chetdan izlab kelishardi. Nayman ona qo'lidagi so'nggi xazina, bor bisotidan qolgan yagona yodgorlik edi bu tuya. Qolgan boyliklarining kuli ko'kka sovrildi. Topgan-tayanganini qarzga to'ladi, urushda halok bo'lgan farzandlarining qirqi-yu yillik ma'raka oshlariga sarfladi. Mana, hozir g'am-g'ussaga to'lib, o'zini qo'yarga joy topolmay, tong otishi bilan izlab yo'lga chiqmoqchi bo'lib turgan o'g'lining ham so'nggi ma'rakasini o'tkazdi, o'tkazgandayam yaqinatrofdagi Nayman urug'larining barchasini chaqirgan holda, kattagina qilib o'tkazdi.

Nayman ona erta tongda o'tovdan chiqdi. Chiqdi-yu ostona hatlaganicha eshikka suyanib, uyquga cho'mgan ovulga nigoh tashlab o'ylanib turib qoldi. Hozir u mana shu qadrdon ovulni tashlab yo'l tortadi. Hali ham avvalgi qaddi-qomatini, go'zalligini yo'qotmagan Nayman ona olis safarga jo'nayotgan kishilar singari belini mahkam bog'lab olgan edi. Oyog'ida o'kchali etik, egnida chalvor, ko'ylagi ustidan yengsiz kamzul kiyib, ustiga chakmon yopinib, boshini oq ro'mol bilan mahkam tang'ib olgan. Modomiki, o'g'limni tirik ko'rish nasib qilarmikan, degan umidda yo'lga chiqqan ekanman, motam libosi kiyishga na hojat, mabodo umidim ro'yobga chiqmasa, keyin ham o'la-o'lguncha qora ro'mol o'rab yurishga ulguraman-ku, deb o'yladi ona. Hayot urinishlari ona qalbiga o'z muhrini bosib ulgurgan edi. Subhi kozib shu lahzalarda qayg'u- alam chekaverib hasratda dog' bo'lgan onaning oq oralagan sochlari-yu yuzlaridagi chuqur ajinlarini yashirib turgandi. Ona ko'zlariga yosh olib, og'ir xo'rsindi. Boshida bunday savdolar borligini o'ylaganmidi, bilganmidi? Biroq u darhol

o'zini qo'lga oldi. Pichirlagancha kalima qaytardi. So'ng tuyasi tomon shaxdam odimlab borib, uni cho'ktirdi. Oqmoya jahli chiqqanidan emas, balki shunchaki, odatga ko'ra sekin baqirib qo'ydi-da, bemalol ko'kragini yerga berib cho'kdi. Nayman ona xurjunlarini ikkala o'rkach oralig'iga orta solib, o'zi ham darhol tuyaning ustiga chiqib o'tirib oldi va qani, bo'laqol, deganday uni niqtab qo'ydi. Tuya u yon-bu yon qo'zg'alib tura boshlaganda Nayman ona go'yo qanot bog'lab zamindan uchib ketganday bo'ldi. Uzoq safarga yo'l olayotganlarini Oqmoya endi tushundi... Nayman onaning ovuldan chiqib ketayotganini uzatishga chiqib, uyqusi ochilmay esnab turgan qaynsinglisidan boshqa hech kim sezmedi. Ona unga kecha oqshomdayoq turqunlari – qizlik kezlaridagi qarindosh-urug'larinikiga mehmonga ketayotganini, agar u yerdan ziyoratga borayotganlar bilan uchrashib yo'li tushib qolsa, birga-birga qipchoqlar manziliga, hazrati Yassaviy maqbarasini ziyorat qilib kelishga bormoqchi ekanini aytgan edi... Nayman ona odamlar so'rab-surishtirib boshni qotirmasin deb barvaqtroq yo'lga chiqqanining sababi ham shunda edi. Ovuldan uzoqlashib borarkan, Nayman ona Sario'zak dashti tomon burildi, uni oldinda g'ira-shira ko'zga tashlangan tund, cheksiz cho'l kengliklari kutardi...

TAHLIL QILING:

Nayman ona **tasviriga** e'tibor bering. Mazkur tasvirlarning uning ruhiy holatini ochib berishdagi ahamiyatini matn asosida izohlashga harakat qiling.

Bu o'lkalarda poyezdlar mashriqdan mag'ribga tomon, mag'ribdan mashriqqa tomon paydar-pay qatnab turadi...

Temir yo'lning ikkala tomonida yovshanzor bilan qoplangan hayhotday dashtlik – Sario'zak, o'rtacho'l yastanib yotadi.

Har qanday masofa Grinvich meridianidan o'lchangani singari bu yerlarda masofa temir yo'lga nisbatan o'lchanadi. Poyezdlar esa mashriqdan mag'ribga tomon, mag'ribdan mashriqqa tomon paydar-pay qatnab turadi...

«Konventsiya» aviabardoridan «Paritet» samoviy bekatidagi nazoratchi-fazogirlarga yana bitta shifrlangan radiogramma uzatildi. Bu radiogrammada ayni o'sha qat'iy tahdid ohangida Quyosh Galaktikasidan tashqarida parvoz qilayotgan 1–2 va 2–1 paritet-fazogirlar bilan ularning samoviy bekatga qaytish vaqti va imkoniyatini muhokama qilish maqsadida radioaloqa qilmaslik, shundan so'ng Qo'shmarbosh ko'rsatmalarini kutish maslahat berildi.

Ummon sekin to'lqinlanib, aviabardor sezilarli darajada chayqalib turardi. Kichik-kichik, ammo shiddatli to'lqinlar ulkan kemanding quyru-g'iga kelib urilib o'ynardi. Quyosh esa to'lqinlar harakatidan tinimsiz mavjlanib, sutday ko'piklanib turgan okean yuzasiga hamon nur sochar, bir maromda g'ir-g'ir shamol esib turar edi.

«Konventsiya» aviabardori, aviaqanotlar va davlat manfaatlari xavfsizligi guruhlarini ishga shay, hushyor turishardi...

Oqmoya necha kundan beri buyuk Sario'zak dashtining qir-adirlari-yu soyliklari bo'ylab pishqirganicha, bir maromda yo'rtib borardi. Nayman ona hamon uni qaynoq qumlar ustidan qichab, qamchilab haydashda davom etardi. Ular yo'lda duch kelib qolgan birorta quduq boshida kechalarigina to'xtashardi. Tong otishi bilan yana oyoqqa turib qat-qat yastanib ketgan Sario'zak adirlarini kezib, katta tuyalar to'dasini izlashardi. Haligi savdogarlarning aytishlariga qaraganda, ular tuyachi manqurtni Sario'zak cho'lining xuddi mana shu qismida – olis-olislariga cho'zilib ketgan Malaqumdichop jarligi etagida ko'rishgan. Nayman ona xuddi mana shu manqurtni izlayotgan edi. Mana ikki kundirki, ona jungjanglarga yo'liqib qolishdan qo'rqib, atrofga olazarak bo'lib qarab, Malaqumdichop jarligining u yoq-bu yog'ini aylanib yurar, ammo u qayoqqa ko'z yugurtmasin, qayerni izlamasin, faqat cheksiz dashti biyobonlarga, aldoqchi saroblarga duch kelardi, xolos. Bir safar shunday sarobga duch kelib aldandi, olisdan machitlariyu qal'a devorlari bilan muallaq holda elas-elas ko'ringan shaharga ko'zi tushib u tomon yo'l oldi va ilon izi so'qmoqlardan o'tib, yo'l bossa ham mo'l bosdi. O'g'lim balki o'sha shaharda, qullar bozorida uchrab qolarmikan, deb umid qilgan edi, boyaqish. Qaniydi, shunday bo'lsa, o'g'lini Oqmoyaga mingashtirib olardi-da, Nayman yaylovi qaydasan, deb darhol jo'nab qolardi, qani shunda ularga yetib olishsin-chi... Cho'li azimda yolg'iz yuraverib holdan toygan ona ko'ziga sarob ko'ringan edi.

Aslida Sario'zak cho'llaridan odam zotini izlab topish amrimahol, bu yerlarda odam qum zarrasiday gap. Ammo katta maydonda kattakon uyur o'tlab yurgan bo'lsa, uni ko'rmasdan bo'larmidi, albatta. Avvalo bitta-ikkita tuyaning qorasi chalinsa, so'ng qolganlari ko'zga tashlanadi. Uyur topildimi, tuyachisi ham topildi, degan so'z. Nayman onaning ko'zlagan umidi shu edi.

Biroq hali hech narsadan darak yo'q. Vaqt o'tgan sari Nayman ona xavotirlana boshladi, uyurni boshqa tomonlarga haydab ketishmaganmikin, yoki jungjanglar bu tuyalarni ko'tarasiga sotish uchun Xiva yoki Buxoro bozorlariga haydab ketishmaganmikin? Agar ular shunchalik olis yerga ketishgan bo'lsa, haligi tuyachi yana qaytib kelarmikin yoinki tuya bilan qo'sha sotilib nom-nishonsiz ketarmikin?.. O'g'limni tirik ko'rsam, manqurt bo'lsa ham, aqldan ozib hech nimani eslay olmaydigan merov bo'lib qolgan bo'lsa ham mayli, o'sha cho'pon o'g'lim ishqilib joni omon bo'lsa, bas... Shunga ham ming qatla shukr – sog'inchu gumonlardan joni bo'g'ziga kelgan onaning ovuldan chiqish oldidagi birgina umidi shu edi. Biroq ona Sario'zak sari ichkarilab, haligi karvon tortgan savdogarlar biz tuyachi manqurtni shu yerda ko'rdik, degan mo'ljalga yaqinlashib borar ekan, o'g'limning o'rniga ovsar va majruh bir kimsaga duch kelib qolsam holim ne kechadi, deb dili xufton bo'laverdi. Shunda u yana Xudodan yolvorib so'radiki, agar unday bo'lsa, o'sha manqurtning o'g'lim bo'p chiqmasdan

boshqa bir baxtiqaro gumroh bo'p chiqqani ma'qul, o'shanda men ham: «O'g'lim endi yo'q, u o'lgan ekan», deb taqdirga tan bergan bo'lardim. Hozir esa onaning niyati o'sha manqurtning bir ko'rish, farzandi emasligiga ishonch hosil qilgandan so'ng yana ortga qaytish edi, shunda shubha-gumonlardan ezilib, azob chekib yurmaydi, taqdir yana nimani ravo ko'rgan bo'lsa, shukrona aytib yashayveradi... Sog'inchdan tutdek to'kilgan yurak bunga ham bardosh bera olmadi, dashti biyobonni kezib yurib, nima bo'lsa ham, biron kimsani emas, balki o'z dilbandini topish ishtiyoqi ona qalbini chulg'ab olgan edi...

O'YLAB KO'RING:

Ona ruhiyatidagi **ikkilanishlarga** e'tibor bering. Nega u mayib-majruh manqurtning o'g'li emasligiga ishonch hosil qilishni va ayni damda «biron kimsani emas, balki o'z dilbandini» topishni istamoqda?

Mana shunday ming xil o'y-xayollar va shubhalar og'ushida borarkan, ona yassi qum tepaliklaridan oshayotib nogahon ko'p sonli tuyalar uyurini ko'rib qoldi: qo'ng'ir tusga kirib, semirib ketgan yuzlab tuyalar mayda butalaru yantoqlarning uchlarini kemirib, keng maydonda bemalol o'tlab yurishardi. Nayman ona Oqmoyasiga qamchi bosib, choptirib ketdi. Uyurni izlab topganidan quvonchi ichiga sig'may nafasi bo'g'ziga tiqildi. Ammo shu zahotiyok manqurt qilib qo'yilgan o'g'lini ko'rishni eslab, qo'rqqanidan a'zoyi badani muzlab ketdi. So'ng yuragi yana quvonchga to'ldi va shu bilan ne ahvolga tushganini o'zi ham anglamay qoldi.

Mana, tuyalar o'tlab yuribdi, ammo tuyachi qayerda ekan? Har holda, shu atrofda yurgandir. Shu payt yaylovning narigi chekkasida odamning qorasi ko'rindi. Olisdan uning kimligini tanib bo'lmasdi. Tuyachi uzun tayog'iga suyangan holda ortidagi yuk ortilgan tuyasining tizginini ushlab, qosh ustiga bostirib kiygan telpagi ostidan onaning yaqinlashib kelayotganini bamaylixotir kuzatib turdi. Nayman ona tuyachiga yaqin kelib uni tanidiyu tuyasidan qanday tushganini bilmay qoldi. Yiqilib tushdimi, surilib tushdimi – shu topda onaga buning ahamiyati yo'q edi!

– O'g'ilginam, qarog'im! Seni izlamagan joyim qolmadi! – deya o'g'li tomon talpindi.– Men sening onangman!

Birdan ona ahvolni tushundi. Tushundi-yu deysinib qichqirgancha yig'lab yubordi. Alam va dahshatdan lablari dirillab, shuncha urinsa ham o'zini qo'lga ololmasdi. Yiqilib tushmaslik uchun loqayd o'g'lining yelkasiga yopishib olib, qachonlardan beri xavf solib turgan, endi esa uni bosib tushgan tog'day g'am yuki ostida ezilib faryod chekar, ko'z yoshlari selday oqardi. Ona bo'zlab yig'lar ekan, ko'z yoshlari orasidan, ho'l bo'lib chakkalariga yopishib qolgan soch tolalari orasidan, yuzlarini chang bilan bulagan qaltiroq barmoqlari orasidan farzandining tanish qiyofasiga boqar, uning o'ziga nigoh tashlashini orziqib kutar va meni tanib qolar, deb umid qilard edi. Axir, tuqqan onasini tanib olish qiyin emas-ku!

Biroq onaning kelgani unga go'yo har doim yonida yurganday, zarracha ta'sir qilmadi. U hatto onadan kimsan, nega yig'layapsan, deb so'ramadi ham. Ma'lum lahzalardan so'ng tuyachi onaning qo'lini yelkasidan surib tashlab, ustida yuk bor tuyasini yetaklaganicha odimlab ketdi: u sho'xlik qilib bir-birlari bilan o'ynashayotgan bo'taloqlar uyurdan uzoqlashib ajralib ketmasin, deb tuyalar to'dasining narigi chekkasi tomon yo'l olgan edi.

Nayman ona bukchayib o'tirib qoldi, xo'rsinib-xo'rsinib yig'ladi va shu o'tirishda yuzini changallaganicha bosh ko'tarmay uzoq qolib ketdi. So'ng bor kuchini to'plab, o'zini xotirjam ko'rsatishga urinib, o'g'li tomon yura boshladi. Manqurt o'g'il hech nimani ko'rmaganday-bilmaganday, pinagini buzmasdan, bostirib kiyib olgan telpagi ostidan ma'nosiz va loqaydlik bilan qarab turardi.

Cho'l shamolida qorayib, dag'allashib ketgan yuzida xiyol jilmayish paydo bo'ldi. Ammo ko'zlari dunyoni tark etgan kishining ko'zlariday loqayd boqardi. –

– O'tir, gaplashamiz, – dedi og'ir xo'rsinib Nayman ona. Ular yerga cho'kdilar.

– Meni taniyapsanmi? – so'radi ona. Manqurt yo'q deganday bosh chayqadi.

– Oting nima?

– Manqurt,– dedi u.

– Seni hozir shunday deb atashadi. Avvalgi oting esingdami? Asli ismingni eslab ko'r-chi.

Manqurt jim qoldi. U haqiqiy ismini eslashga harakat qilayotgani, qiynalganidan qanshari ustida munchoqdek ter tomchilari paydo bo'lib, ko'z o'ngini tuman qoplaganini ona ko'rib turdi. Ammo qarshisida qandaydir to'siq paydo bo'ldi-yu uni yengib o'tishga qurbi yetmadi...

– Otangning otini bilasanmi? O'zing kimsan? Elu yurtning qayerda? Qayerda tug'ilganingni bilarsan, axir?

Yo'q, manqurt hech nimani tushunmasdi, hech narsani eslay olmasdi.

– Hali, shunchalik ahvolga solishdimi seni! – deya pichirladi ona.

U najotsizlikdan lablari titrab, g'am-g'ussa-yu qahr-g'azabdan o'zini tuta olmay yana qaytadan o'ksinib-o'ksinib yig'ladi, tinchlanishga behuda urinar edi, xolos. Onaning ohu fig'oniga manqurt pinagini ham buzmasdi.

– Yerdan mahrum etish mumkin, mol-dunyodan mahrum etish mumkin, hatto insonni yashashdan mahrum etish ham mumkin, – derdi ona o'z-o'zicha gapirib, – biroq odamni xotirasidan mahrum etishni kim o'ylab topdi ekan, bunga kimning qo'li bordi ekan?! Yo rabbiy, agar olamda bor bo'lsang, bandalaringga bu yovuzlikni qanday ravo ko'rding? Yer yuzida usiz ham yovuzlik kammidi?

Ona manqurt o'g'liga qarab turib, quyosh, xudo va o'zi to'g'risida to'qigan mashhur marsiyasini aytdi. Sario'zak voqealari haqida gap ochilib qolganda, bilgan kishilar, hanuzga qadar Nayman onaning o'sha so'zlarini bir-birlariga rivoyat qilib aytib yurishadi...

Shunda ona mashhur marsiyani boshladi, bilgan kishilar bu soʻzlarni hozirga qadar eslab yurishadi:

Tulubin kelib iskagan,
Boʻtasi oʻlgan boʻz moyaman...

Ona qalbidan otilib chiqqan dod-faryod ohangi kimsasiz, had-hududsiz Sarioʻzak choʻlini larzaga solganday yangrab turdi...

Biroq bu nola-faryod manqurtning toʻpigʻiga ham chiqmadi.

Shunda Nayman ona soʻrab-surishtirishlar bilan emas, balki aqlini kovlash, qitiqlash bilan es-hushini oʻziga keltirmoqchi boʻldi.

– Sening oting Joʻlomon. Eshitdingmi? Sen Joʻlomonsan, otangning oti – Doʻnanboy. Otangni eslay olmaysanmi? Axir, u seni bolalik chogʻingdan kamon otishga oʻrgatgan. Men sening onangman. Sen esa mening oʻgʻlimsan. Sen nayman urugʻidansan, tushundingmi? Sen naymansan...

Onasining hamma gaplarini oʻgʻil avvalgiday mutlaqo loqaydlik bilan eshitdi. Ona goʻyo devorga gapirayotganday edi. Onaning soʻzlari karning qulogʻiga azon aytganday gap edi.

Nayman ona manqurt oʻgʻildan soʻradi:

– Bu yerga kelganingga qadar nimalar boʻldi?

– Hech narsa boʻlgani yoʻq, – dedi oʻgʻil.

– Kechasimidi yo kunduzimidi?

– Hech narsa, – dedi u.

– Kim bilan gaplashging keladi?

– Oy bilan. Biroq bir-birimizning gapimizni eshitmaymiz. U yerda kimdir oʻtiribdi.

– Yana nimani istaging keladi?

– Xoʻjayinimning boshidagi singari kokil qoʻyishni.

– Qani, beri kel-chi, boshingni bir koʻrib qoʻyay, ular nima qilib qoʻyishganini, – deb ona unga tomon talpindi.

Manqurt shartta tisarilib, oʻzini olib qochdi, boshidagi telpagini chagallagani boʻyicha qaytib onaga boqmadi. Bosh haqida hech qachon soʻz ochish mumkin emasligini ona endi tushundi. Shu payt olisdan tuya mingan kishining qorasi koʻrindi. U shu yoqqa tomon kelayotgan edi.

– Bu kelayotgan kim? – soʻradi ona.

– U menga ovqat olib kelyapti,– dedi oʻgʻil.

Nayman ona tashvishga tushdi. Bevaqt paydo boʻlib qolgan bu jungjangning koʻziga chalinmaslik uchun tezroq gʻoyib boʻlishi kerak edi. U tuyasini choʻktirib, darhol minib oldi.

– Sen unga hech narsa aytmagin. Men tezda qaytib kelaman,– dedi Nayman ona.

Oʻgʻli lom-mim demadi. Uning parvoyi palak edi. Oʻtlab yurgan tuyalar orasidan qochib borayotgan Nayman ona xato ish qilib qoʻyganini tushundi. Biroq vaqt oʻtgan edi. Oq tuyaga minib borayotgan onani jungjang koʻrib qolishi mumkin edi. Oqmoyasini yetaklab, oʻtlab yurgan tuyalar orasidan berkinib yayov joʻnagan maʼqul edi.

O'YLAB KO'RING:

Nima uchun ona manqurt o'g'liga quyosh, xudo va o'zi to'g'risidagi **marsiyani** aytib berishga qaror qildi? Sizningcha, qanday usul manqurtning xotirasini qaytarishga yordam berishi mumkin edi?

Yaylovdan xiyla olib ketgach, Nayman ona chetlarida erman-shuvoqlar o'sib yotgan chuqur jarlikka kirib bordi-da, Oqmoyani cho'ktirib kuzata boshladi. Gumoni to'g'ri chiqdi, payqab qolgan ekan. Ko'p o'tmay, tuyasini yo'rttirib kelayotgan haligi jungjangning qorasi ko'rindi. U nayza va o'q-yoy bilan qurollangan edi. Jungjang, haligi oq tuya minib olgan odam qayoqqa g'oyib bo'ldi, deganday atrofga alanglab qarar edi hayratlanib. U qaysi tomonga qarab yurishini bilmay, gangib qolgan edi. Goh u yoqqa, goh bu yoqqa tuya choptirib o'tdi. Nihoyat, jarlikka juda yaqinlab keldi. Yaxshiyamki, Oqmoyaning tumshug'ini ro'mol bilan bog'lab qo'yish esiga kelgan ekan. Aks holda, u bo'kirib yoki pishqirib yuborishi ham mumkin edi. Nayman ona jarlik yoqasidagi erman orasiga yashirinib olgan joyidan jungjangni endi aniq ko'ra boshladi. U baroq tuya ustida atrofga olazarak bo'lib qarardi, ko'pchib ketgan yuzlari jiddiy tusda, boshidagi qora qalpog'ining ikkala uchi tepaga qayrilib ketgan, go'yo qayiqni eslatardi. Boshining orqa tomonida esa bir o'ram qop-qora haydar kokili yaltirab, osilib turardi. Jungjang uzangida tik turib, nayzasini o'qtalgancha ko'zlarini chaqchaytirib atrofga nazar tashlardi. Bu odam Sario'zakni bosib olib, qanchalab aholini qul qilib haydab ketgan, onaning oilasiga ham cheksiz kulfatlar keltirgan g'animlardan biri emasmi? Mana shu quturgan yirtqich yovga qarshi yolg'iz ona – qurol-yaroqsiz ayol nima ham qila olardi? Insonni xotirasidan mahrum etishdek shavqatsizligu vahshiylikka ularni

«Manqurt» filmidan lavha (Turkmaniston-Turkiya-Liviya, 1990-yil). Rejissyor – Xo'jaquli Norliyev. Ona rolida Mayya-Go'zal Aymedova, Jo'lomon rolida Tariq Tarjan.

qaysi turmush, qaysi voqea-hodisalar majbur etdi ekan, deb o'ylardi ojiz qolgan ona o'zicha... Jungjang u yoq-bu yoqqa zir yugurib hech nimani uchratmagandan so'ng tezda ortga, tuyalar to'dasi tomon qaytdi.

Kech kirib qolgan edi. Quyosh botgan bo'lsa ham osmonni olovlantirib turgan shu'lasi allamahalgacha dala yuzini yoritib turdi. So'ng birdan qosh qorayib, borliqni tun zulmati qopladi.

Nayman ona bu tunni tanho o'zi bechora manqurt o'g'li yaqinida – dashtda tunab o'tkazdi. O'g'lining yoniga borishga cho'chidi, haligi xavfsirab qolgan jungjang kechasi uyur oldida qolishi ham mumkin.

O'g'lini qullikda tashlab ketmay, bir amallab birga olib ketishga qaror qildi ona. O'g'li manqurt bo'lsa ham, mayli, hech nimani tushunib, anglab yetmasa ham mayli, kimsasiz cho'lda, jungjanglarning tuyasini boqib xor bo'lib yurganidan ko'ra o'z uyida, o'z odamlari orasida yashagani yaxshi emasmi? Ona qalbi shuni istardi. Boshqalar taqdirga tan berib ketishi mumkin bo'lgan holga ona sira ham ko'na olmasdi. U o'z qoni va jonini, ko'z qorachig'ini qullikda qoldirib ketishni sira-sira istamasdi. Balki bolasi o'z yerida hushiga kelib, bolalik kezlarini eslab, barcha ko'rgan-kechirganlarini qayta tiklab olar, deya umid qilardi. Ertasiga ertalab Nayman ona Oqmoyaga minib yana yo'lga tushdi. Uyur bu yerdan xiyla uzoqlashib ketgan edi. Izlab, aylanma yo'llardan ehtiyotkorona o'tib, uzoq yo'l bosdi. Tuyalarni ko'rgandan keyin ham jungjanglardan birontasi ko'rinib qolmasin, deb uzoq vaqt kuzatib turdi. Hech kimning yo'qligiga ko'zi yetgach, o'g'lining otini aytib chaqirdi.

– Jo'lomon! Jo'lomon! Omonmisan?

O'g'li burilib qaragan edi, ona quvonchidan baqirib yubordi, ammo shu zahotiyoyq, o'g'li shunchaki, ovoz chiqqan tomonga qaraganini payqab qoldi.

Nayman ona o'g'lining xotirasini tiklashga yana urinib ko'rdi.

– Oting nima, eslab ko'r-chi! – deb yalinib-yolvorib inontirishga harakat qilardi u. – Otangning oti Do'nanboy, bilmaysanmi uni? Sening isming manqurt emas, Jo'lomon. Naymanlarning yayloviga ko'chib borayotganimizda yo'lda tug'ilgansan. Shuning uchun otingni Jo'lomon qo'rganmiz. Sen tug'ilganingda biz o'sha yerda qolib uch kecha-kunduz to'y-tomosha qilganmiz.

Bu gaplar manqurt o'g'ilga zarracha ta'sir etmayotganini bilsa ham, baribir ona uning so'ngan xotirasida nimadir yilt etib ko'rinib qolar, degan umidda behuda urinardi. Ammo u devorga gapirayotganday edi. Shunga qaramay, o'tgan-ketganlardan gapirib, hadeb o'zinikini takrorlayverdi:

– Oting nima, eslab ko'r! Otangning oti Do'nanboy!

So'ng ona o'zi bilan olib kelgan taomlaridan yedirib-ichirib bo'lgandan so'ng, alla ayta boshladi.

Alla manqurtga ma'qul kelganday bo'ldi shekilli, quloq solib tinglab o'tirdi. Qorayib, uniqib ketgan yuziga qandaydir iliqlik yugurganday bo'ldi. Shunda ona o'g'lini bu yerdan – jungjanglarning izmidan o'z tug'ilib o'sgan qadrdon yeriga birga olib ketishga ko'ndirishga kirishdi. Manqurt esa tuyalarni qoldirib, qayoqqadir bosh olib ketishni miyasiga singdira olmadi: yo'q, xo'jayinim tuyalardan bir qadam ham jilmaysan deb buyurgan, shuning uchun uyurni tashlab biron yoqqa ketmayman...

Chiqmagan jondan umid deganlariday, Nayman ona barbod etilgan xotira eshigini ochib kirishga qayta-qayta harakat qilardi:

– Eslab ko'r-chi, kimning o'g'lisan? Oting nima? Otangning oti Do'nanboy!

O'g'lini hushiga keltirish uchun behuda urinayotgan ona oradan qancha vaqt o'tganini ham payqamay qoldi, shu mahal uyur chekkasidan yana o'sha

jungjang tuya minib kelayotganini ko'rib esi chiqib ketdi. Bu safar jungjang juda yaqin kelib qolgandi, yurishi ham juda ildam. Nayman ona tezda Oqmoyaga mina solib, qochib qoldi. Biroq yaylovning narigi tomonidan yana bir jungjang tuya yo'rttirib onaning yo'lini kesib chiqdi, shunda Nayman ona tuyasida ularning o'rtasiga qarab yo'l soldi. Bedov tuya olg'a tomon yelday uchib ketdi, ortdan ta'qib ostiga olgan jungjanglar baqirishib- qiyqirishib, nayzalarini siltab, dag'dag'a qilganча uni quvlab borishardi. Biroq Oqmoyaga yetmoq qayoqda?! Ularning harsillab charchab qolgan tuyalari orqada qolib ketdi. Oqmoya bo'lsa tobora qizishib, nafasini rostlab, Nayman onani o'limdan qutqarganча, Sario'zak cho'llari bo'ylab qushday uchib borardi. G'azablangan jungjanglar qaytib kelgandan so'ng manqurtni rosa do'pposlashganini ona bilmasdi. Ammo do'pposlashgani bilan manqurt nimani ham bilardi. U hadeb bir gapni takrorlardi:

– U sening onang bo'laman, deb aytayapti.

– Hech qanaqa onang emas u! Senda ona yo'q! Bu yoqqa nima uchun kelganini bilasanmi? Bilasanmi?! Telpagingni sidirib olib, boshingni qaynoq suvga solgani kelgan! – deb battar qo'rqita boshlashdi jungjanglar sho'rlik manqurtni.

Bu so'zlarni eshitib, manqurtning qoramtir yuzlari bo'zday oqarib-ko'karib ketdi, qo'llari bilan telpagini changallab, bo'ynini yelkalari orasiga qisib, xuddi yirtqichday ola-kula atrofga qaray boshladi.

– Sen qo'rqmagin! Mana buni ushla! – deb jungjangning kattasi manqurtga o'q-yoy tutqazdi.

– Qani, mo'ljalga ol-chi! – kichik jungjang qalpog'ini osmonga otdi. O'q qalpoqni teshib o'tdi. – O'h-o', – ajablandi qalpoq egasi. – Qo'lida xotira saqlanib qolibdi!

Uyasidan cho'chitib uchirib yuborilgan qush kabi Nayman ona Sario'zak cho'llarida oyog'i kuygan tovuqday yelib-yugurardi. Endi nima qilarini, nimaga umid bog'lashni bilmasdi. Jungjanglar endi nima qilisharkin? O'tovdagi tuyalarni, manqurt o'g'lini ona yetib bora olmaydigan boshqa yerlarga, o'zlarining katta o'rdalariga yaqin joyga haydab ketisharmikin yoki uni qo'lga tushirish uchun payt poylab yotisharmikin? Ming xil xayollarga g'arq bo'lgan ona boshi qotib, pastqam yo'llardan o'tib borib, yaylovni sinchkovlik bilan kuzatarkan, haligi ikkita jungjang uyurni tashlab ketib borayotganini ko'rdi-da, quvonib ketdi. Ular o'ngu so'lga qaramasdan yonma-yon ketib borishardi. Nayman ona uzoq vaqt ko'z uzmay turdi, qachonki ularning qorasi ko'rinmay qolgach, o'g'li tomon yo'l solib qanday bo'lmasin, uni o'zi bilan birga olib ketmoqchi bo'ldi. U kim bo'lsa ham mayli, taqdir boshiga shunday qora kunlarni solib, dushmanlar shunchalik tahqir etgan ekan – bu uning aybi emas. Mayli, ovsar bo'lsa ham o'g'lini qullikda, asoratda qoldirib ketmaydi. Bosqinchilar tutqun etilgan farzandlarimizni mayib-majruh qilganlarini, xo'rlab, aqldan ozdirib, notavon bir ahvolga solib qo'yganlarini naymanlar ko'rib qo'ysin-da, g'azabdan, or-nomusdan qo'lga qurol-yarog' olsin. Gap bosib olingan yerda emas. Yer hammaga

yetib ortadi. Ammo-lekin, jungjanglarning yovuzligini sira ham kechirib bo'lmaydi, ularning xiyonatkorligi yetti yot qo'shni bo'lib ham yashash mumkin emasligini ko'rsatib turibdi...

Ona o'g'li tomon borar ekan, shu kechasiyoq bu yerdan ketish zarurligini unga qanday qilib tushuntirsam ekan, deb yo'l-yo'lakay o'ylar edi.

Qosh qoraya boshladi. Qanchalab o'tgan va o'tishi lozim bo'lgan son-sanoqsiz tunlar singari lojuvard-qizg'ish shu'laga chulg'angan tag'in bir tun soylıklar vodiylar uzra buyuk Sario'zak sahrosini bosib kela boshladi. Oqmoya katta uyur tomon bekasini yeldirib borardi. Botayotgan quyosh shu'lalari qo'sh o'rkach o'rtasida o'tirib olgan ona qiyofasini baralla ko'rsatardi. U jiddiy tusda, yuzlarining qoni qochgan holda hushyor tortib, xavotirlanib o'tirardi. Sochlari oqarib ketgan, manglayini ajin bosgan, g'am-g'ussali ko'zlariga esa Sario'zak xuftoni singari g'am-tashvish cho'kkan edi... Mana, u uyurga ham yetib borib, o'tlab yurgan tuyalar orasidan o'tib kuzata boshladi, biroq o'g'li ko'rinmasdi. Tuyasi esa tizginini chualantirib sudragani- cha bemalol o'tlab yurardi... Nima bo'ldi ekan unga?

– Jo'lomon! Qulunim Jo'lomon, qanisan? – deb chaqira boshladi Nayman ona.

Qilt etgan jon ko'rinmadi, hech qanday ovoz eshitilmadi.

– Jo'lomon! Qayerdasan? Bu men, onang bo'laman! Qayerdasan?

Ona tashvish ichida atrofga olazarak boqar ekan, manqurt o'g'li tuyasining soyasiga berkinib, tizzalab o'tirganicha kamonni tarang tortib mo'ljalga olayotganini payqamay qoldi. Faqat u quyosh nuri ko'zini qamashtirayotgani sababli qulay vaziyatni kutayotgan edi.

– Jo'lomon! Bolaginam! – deb chaqirdi ona o'g'lini, biron hodisa yuz bermadimikan deb tashvishlanib. So'ng egarda o'tirgancha o'grilib qaragan edi, o'zini mo'ljalga olib turgan o'g'liga ko'zi tushib qoldi. Shu zahoti-yoq Oqmoyani burib chap bermoqchi bo'lgan ham ediki, vizillab kelgan o'q uning chap qo'ltig'ining ostiga sanchildi. Ona: «Otma!» deyishga ulgurdi, xolos.

Bu o'lim zarbasi edi. Nayman ona ikki bukildi va Oqmoyaning bo'yniga yopishgancha shilq etib tushdi. Lekin undan oldinroq boshidan oq ro'mol uchib ketib, havoda qushga aylanib chirqiray boshladi: «Kimning farzandisan, eslab ko'r! Oting nima? Otangning oti Do'nanboy! Do'nanboy! Do'nanboy!..»

O'shandan beri Sario'zak dashti tepasida har kuni kechasi Do'nanboy degan qush uchib yuradi, deyishadi. O'sha qush yo'lovchiga duch kelib qolsa: «Kimning farzandisan, eslab ko'r! Eslab ko'r! Oting nima? Otangning oti Do'nanboy, Do'nanboy, Do'nanboy!..» deb sado chiqarar ekan.

Shundan beri Nayman ona dafn etilgan o'sha joy Sa rio'zak muzofatida Ona Bayit qabristoni – Onaizor makoni deb ataladi...

Oqmoya tuyasidan ko'p nasllar qoldi. Urg'ochilari o'ziga tortib, oqbosh tug'ilib, nayman eliga ma'lum va mashhur, norlari esa, aksincha, hozirgi Qoranor Bo'ron singari qoradan kelgan, juda baquvvat bo'ladi.

Rahmatli Kazangap Qoranor Bo‘ron oddiy tuyalardan emas, balki Nayman ona o‘lgandan so‘ng Sario‘zak dashtida qolgan mashhur Oq-moyaning naslidan tarqagan, deb har doim gapirib yurardi va buni doimo isbotlab berardi. Mana, endi uning jasadini Ona Bayit qabristoniga olib borishyapti.

Edigey Kazangapga juda ishonardi. Nega ishonmasin... Qoranor Bo‘ron Oqmoyaning zotidan deyishga arzigulik. Qanchalab yaxshi-yomon kunlarni o‘tkazishdi boshlaridan, hamisha jonlariga ora kirib keldi jonivor Qoranor... Biroq bir yomon tomoni – kuyikkan paytida yovuzlashadi. Har gal qish chillasi kirishi bilan Qoranor ham chilla ayozi kabi qutura boshlaydi. Ikki qish ketma-ket shunday bo‘ldi. Shunday kezlarda u bir lahza tinchlik bermay joningdan bezor qilib yuboradi... Bir kuni Qoranor Edigeyni sharmanda qilishiga sal qoldi. Mabodo Qoranor, faraz qilaylik, hayvon bo‘lmasdan boshqa bir esli-hushli mavjudot bo‘lganda edimi, Edigey Bo‘ron uning bu qilg‘ini sira ham kechirmagan bo‘lardi... Biroq qochirish muddati kelib moyatalab bo‘lib qolgan hayvon bilan o‘chakishishdan nima foyda?! Gap bunda ham emas. Axir, odam degan hayvondan ham xafa bo‘ladimi? Gapning kelishimida aytildi-qo‘yildi-da, bu shunchaki taqdir taqozosi, Qoranor Bo‘ronda nima ayb? Bu voqeani Kazangap yaxshi bilardi, agar u aralashmaganda kim bilardi – yana boshiga ne kunlar tushishini.

FIKR YURITING:

«Qani, mo‘ljalga ol-chi! – kichik jungjang qalpoq‘ini osmonga otdi. O‘q qalpoqni teshib o‘tdi. – O‘h-o‘, – ajablandi qalpoq egasi. – Qo‘lida xotira saqlanib qolibdi!» Jungjang tilidan aytilgan «Qo‘lida **xotira** saqlanib qolibdi» jumlasidan nimani tushundingiz? Nega manqurtning qo‘lida saqlangan xotira unga onasini eslashda yordam bermadi?

«Asrga tatugilik kun»
asariga qozog‘istonlik rassom
Oybek Begalin ishlagan surat.

SAVOLLAR

1. «Asrga tatigulik kun» romanidan olingan ushbu parchada qanday **g'oya** ilgari surilmoqda? Bundan asarning **umumiy** g'oyasi (g'oyalari) va mazmuni haqida nimalarni taxmin qilish mumkin?
2. Nayman ona sizda qanday **taassurot** qoldirdi? U boshqa yo'llar bilan ham farzandiga o'zligini anglashda yordam berishi mumkin edimi?
3. Yozuvchi romanga manqurt haqidagi rivoyatni kiritishdan qanday **maqsadni** ko'zlagan? Manqurtning onasi qotiliga aylanishida qanday ramziy ma'no yashiringan? Sizningcha, roman yozilgan davr siyosati va mafkurasi nuqtai nazaridan Nayman ona, Jo'lomon-manqurt, jungjang kabilar kimning yoki nimaning **ramzi**?
4. «Asrga tatigulik kun» romanidagi **mafkuraviy** manqurtlikning badiiy talqini haqida muallif quyidagilarni bayon etgan edi: «Mustabid tuzum hukm surgan davrda butun jamiyatga, hammamizning dunyoqarashimizga mafkuraviy teri kiydirib qo'yildi. Shu yo'sin har bir kishi qattiq bo'yinturuq asosida yagona tuzum manfaatlariga itoat ettirildi. «Asrni qaritgan kun» romanimning xomaki rejasi shu asosda yuzaga kelgan». Muallif «mafkuraviy shiri» deganda nimani nazarda tutmoqda? Fikrlaringiz tarix darolarida olgan bilimlaringiz, mustaqil o'rganganlaringiz va asar matni asosida dalillang.

XII

Malaqumdichop jarligidagi inidan ko'tarilgan kattakon oqquyruq-kalxat atrofni kuzatib kelish uchun osmonga parvoz qildi. U o'ziga tegishli yerlarda kuniga ikki marta: tushga qadar va tushdan so'ng kuzatuv parvozi o'tkazardi.

Kalxat sahroni ko'zdan kechirarkan, pastda qimir etgan har bir tirik jonni – o'rmalab ketayotgan qo'ng'izlaru epchil kaltakesaklargacha hamma-hammasini nazar-e'tiboridan o't kazib, dashtlik uzra mag'rur qanot qoqib uchar, cho'l sayhonliklarini yanada kengroq, ravshanroq ko'rish ilinjida tobora balandlikka ko'tarilar, ayni paytda, bir maromda qanot sirpab o'zining xush ko'rib ov qiladigan joyi – yopiq zona tomon yaqinlashib boraverardi. Bu tekislikning chor atrofi o'rab olinganidan keyin turli xil mayda jonivorlaru parrandalarning soni sezilarli darajada ko'paydi, chunki ularning kushandasi bo'lgan yirtqich hayvonlar bu yoqlarga bemalol kirib kela olmaydigan bo'lib qolgandi. Ammo kalxat uchun bu joyini ko'rish hech qanday pisand emas edi. U o'zining mana shu imkoniyatidan foydalanardi. Bu unga omad keltirdi: uch kun davomida bir quyonchani tepadan turib kuzatdi. Nihoyat uning turgan joyini nishonga olib, o'zini o'qdek otgandi, quyon epchilik bilan simto'siqning ostiga kirib ketdi, shunda kalxat tikanning ustiga ag'anashiga bir bahya qoldi; qanotlari o'tkir tikanlarga

ilinib, arang o'zini o'nglab olgan cha jon talvasasida osmonga parvoz qildi. Ko'ksidan ilinib chiqqan patlari havoda to'zg'iganicha qoldi. Shu bo'yi sim to'siqlaridan uzoqroqda uchadigan bo'ldi oqquyruq. O'sha soatda mag'rur, bu yerlarning hokimidek, yerdagi jonzotlarni biror ortiqcha harakati bilan cho'chitmay, sokin parvoz qilardi. Ertalab birinchi parvozi va tushdan keyingi ikkinchi parvozi davomida kosmodromning beton yotqizilgan keng dalasida odamlar mashinalarning gavjumlashib qolganini payqadi. Mashinalar nari-beri yurar, raketalar turgan qurilmalarning yonida ko'proq uymalashardi. Osmonga qaratib qo'yilgan bu raketalar allaqachonlardan beri o'z maydonchalarida alohida-alohida turishar, kalxat ham ko'pdan beri ularga ko'nikib qolgan edi. Biroq bugun bu yerda nimadir sodir bo'layotgandi. Mashinalar ham ko'p, odamlar ham ko'p, g'ala-g'ovur...

O'YLAB KO'RING:

Nega bob oqquyruq-kalxat **tasviri** bilan boshlanmoqda? Bu tasvirdan siz qanday ma'nolarni uqdingiz?

Haligi tuya minib dala kezib kelayotgan odam ham, ikkita shalog'i chiqqan traktor ham, paxmoq malla it ham kalxatning nazar-e'tiboridan chetda qolmadi. Ular tikanli sim to'sig'i oldida o'tolmay turishar edi. Malla it o'zining behuda yurishi bilan kalxatning g'ashini keltirayotgandi, ayniqsa, odamlar orasida o'ralashib yurishi unga yoqmadi. Oqquyruq bamaylixotir aylanarkan, endi buyog'i nima bo'ladi, malla it odamlar orasida dumini likillatib yana nima qilmoqchi ekan, deb uni ta'qib ostiga olgan cha kuzatardi. Edigey soqolini selkillatib osmonga qararkan, falakda parvoz qilib yurgan kalxatga ko'zi tushdi. «Oqquyruq ulkan ekan,— deya o'yladi o'zicha.— Eh, qani kalxatga aylanib qolsam, kim yo'limni to'sa olardi, bemalol uchib borib, Ona Bayit maqbarasiga qo'nardim!..» Shu payt oldinda, yaqinlashib kelayotgan mashinaning ovozi eshitildi. «Kelyapti! – deya xursand bo'lib ketdi Edigey Bo'ron. – Ishqilib, ishimiz o'ngidan kelsin-da!», «Gazik» ko'tarma g'ovning yoniga shitob bilan keldi-da, qorovulxona eshigi oldida taqqa to'xtadi. Qorovul mashinaning yaqinlashishini kutayotgandi. U shu zahotiyog, qaddini g'oz tutib, «Gazik»dan tushgan qorovullar boshlig'i leytenant Tansiqboyevga chest berdi-da, bo'lib o'tgan voqealardan xabar-dor qildi:

– O'rtoq leytenant, sizga ma'lum qilamanki...

Ammo qorovullar boshlig'i ishora bilan uni to'xtatdi, soqchi so'zining yarmida qo'lini chakkasidan tushirarkan, ko'tarma g'ovning narigi tomonida turganlarga o'girildi.

– Begona odamlar shularmi? Kim meni kutyapti? Sizmi? – so'radi u Edigey Bo'ronga qarab.

– Biz, bizg'oy, qarog'im. Ana-Beyitke jetpey turo'p kaldo'k. Kalayda bolsa, jardamdesh, qarago'im, – dedi Edigey ko'krigidagi ordenlariga yosh ofitserning ko'zi tushishiga harakat qilib.

Leytenant Tansiqboyevga buning hech qanday ta'siri bo'lmadi, u shunchaki yo'talib qo'ydi, keksa Edigey yana qayta gapirishga og'iz juftlaganda esa sovuqqina ohangda:

– O'rtoq begona odam, menga rus tilida murojaat qiling. Men hozir xizmatdaman, – tushuntirgan bo'ldi u chag'ir ko'zlari ustidagi qora qoshlarini chimirib.

Edigey Bo'ron uyalib ketdi:

– E-e, uzr, uzr. Xato qilgan bo'lsam, kechir meni, – dedi-yu o'zini yo'qotib, gapirmoqchi bo'lgan gapini ham esidan chiqarib jim qoldi.

– O'rtoq leytenant, iltimosimizni bayon qilishimizga ruxsat bering, – cholni xijolatdan qutqarish uchun murojaat qildi Edilboy Daroz.

– Bayon qiling, faqat qisqacha, – ogohlantirdi qorovullar boshlig'i.

– Bir daqiqa. Bundan marhumning o'g'li ham xabardor bo'lsin. – Edilboy Daroz Sobitjon tomonga o'girildi. – Sobitjon, hoy Sobitjon, bu yoqqa qara!

Ammo nari-beri yurib turgan Sobitjon o'zini chetga olib, loqaydlik bilan qo'l silkib qo'ydi.

– O'zlaring gaplashaveringlar.

Edilboy Daroz xijolat tortganidan qizarib ketdi.

– Kechirasiz, o'rtoq leytenant, u ishning bunaqa bo'lib turganidan xafa. Qariyamiz marhum Kazangapning o'g'li shu. Uning kuyovi ham birga kelgan, huv ana, o'tiribdi.

Kuyov bola o'zini chaqirishyapti deb o'yladimi, tirkalma aravadan tusha boshladi.

– Mayda-chuyda gaplarning menga keragi yo'q. Masalaning mohiyatini ayting, – dedi qorovullar boshlig'i.

– Yaxshi!

– Qisqa va tartib bilan so'zlang.

– Yaxshi. Qisqa, tartib bilan so'zlayman.

FIKR YURITING:

Leytenant Tansiqboyev sizda qanday **taassurot** qoldirdi? Nega u Edigey Bo'ron dan ruscha gapirishini talab qilyapti? Rucha gapirolmagan Edigeyning xijolat tortishini qanday baholaysiz?

Edilboy Daroz bo'lgan voqeani: kim ekanliklarini, qayerdan kelatganlarini, bu yerga nima uchun va qay maqsadda kelganlarini bir boshdan gapirib berdi. U gapirayotgan paytda Edigey leytenant Tansiqboyevning yuziga sinchkov razm solib, undan biron-bir yaxshilik chiqmasligini sezdi, u ko'tarma g'ovning narigi tomonida, shunchaki bu begona kishilarning arzini tinglash uchungina quloq solib turardi. Edigey buni payqab, yuragi orqasiga tortib ketdi.

Kazangapning o'limi bilan bog'liq bo'lgan ishlarning hammasi – yo'lga chiqish taraddudi, marhumni Ona Bayitga qo'yish zarurligini aytib yoshlarni ko'ndirguncha ona suti og'zidan kelgani, o'zining butun o'y-xayollari, Sario'zak tarixi bilan bog'liq bo'lgan barcha voqea-hodisalar – mana shularning barchasi bir lahzada Tansiqboyev oldida foydasiz, chaqaga ham arzimaydigan narsaga aylandi-qoldi. Edigey ezgu niyatlari barbod etilib haqoratlanganday bo'ldi. Kechagina aroqqa shubat qo'shib ichib, xudolaru radio bilan boshqariladigan odamlar haqida safsata sotib, bo'ronliliklarni o'z bilimdonligi bilan qoyil qoldirmoqchi bo'lgan qo'rqqoq Sobitjonning ayni paytda o'zini chetga olib, lom-mim demay turishini ko'rgan Edigeyning bir yig'lagisi va bir kulgisi keldi! Qoranorning popukli yopiq yopib behuda yasatilganligini ko'rib ham xo'rliqi keldi – kimga va nimaga keragi bor edi endi uning! Ona tilida so'zlashni xohlamagan yoki bundan cho'chigan kimsa, leytenantcha Tansiqboyev Qoranor ustidagi marosim jihozlarining qadriga qayoqdan yetsin! Kazangapning bechora piyonista kuyovi kechadan beri og'ziga bir tomchi ichkilik olmay, shaqirlagan tirkalma aravada marhumning yonida bo'lish maqsadida kelardi, endi esa qabristonga o'tkazib yuborishar, degan umidda tobutning yoniga o'tib turdi – buni ko'rib Edigeyning bir yig'lagisi va bir kulgisi keldi. Hatto mana shu malla iti Yo'lbarsni ko'rib ham Edigeyning bir yig'lagisi va bir kulgisi keldi. Axir, it nima uchun o'z erki-la ularga ergashdi, nima uchun chidam bilan ularning yana yo'lga chiqishlarini kutib o'tiribdi? Xo'sh, bu ishlarning itga nima dahli bor? Balki, boyaqish it xo'jayinining shunday ahvolga tushishini oldindan his qilib, shunday paytda yonida bo'lish uchun birga kelgandir. Ana kabinalarda traktorchi yosh yigitlar Qalibek bilan Jumag'ali o'tiribdi – endi ularga nima deydi?

Xo'rlanib, yurak-bag'ri ezilgan Edigey g'azabga to'lib, yuragida qoni jo'shib ketayotganligini va unga erk berish g'oyatda xavfl ekanligini yaqqol sezgani holda o'zini iroda kuchi bilan bostirishga, alamini ichiga yutishga harakat qilardi. Yo'q, o'zini qo'lga olmasdan boshqa iloji yo'q edi, chunki uning yonida tirkalma aravada hali dafn etilmagan o'lik yotardi. Keksa kishining o'kirib-baqirib ovoz solishi odatdan emasdi. U shu daqiqalarda qalbida nimalar kechayotganini sirtiga chiqarmaslikka intilib, tishini-tishiga qo'yib turardi.

Edigey kutganiday Edilboy Daroz bilan qorovullar boshlig'ining suhbatini ana-mana deguncha, aksiga burila boshladi.

– Yordam berolmayman. Zona ichkarisiga kirish begona kishilar uchun qat'iy man qilingan,– dedi leytenant Edilboy Darozning so'zini tinglab bo'lgach.

– Bundan xabarimiz yo'q, o'rtoq leytenant. Bilganimizda shuncha yerdan kelib ovora bo'larmidik? Hamonki, ovora bo'lib kelgan ekanmiz, katta boshlig'ingizdan iltimos qiling, marhumni ko'mishga ruxsat bersin. Axir, uni qaytarib olib ketolmaymiz-ku.

– Men bu haqda xabar qilganman. Qanday bahona bilan bo'lmasin, hech kim ichkariga kiritilmasin, degan ko'rsatma oldim.

– Bahona deganing nimasi, o‘rtoq leytenant? – hayron bo‘ldi Edilboy Daroz. – Bahona qidirishning nima hojati bor? Itimiz adashibdimi, buning nima qizig‘i bor bizga? O‘lik bo‘lmaganda, shuncha yo‘lga ovora bo‘lib kelib yurarmidik?

– Sizga yana bir bor aytyapman, o‘rtoq begona odam, bu yoqqa hech kim qo‘yilmaydi.

– Begona deganing nimasi! – deya kutilmaganda so‘z qotdi shu paytgacha indamay o‘tirgan piyonista kuyov. – Kim begona ekan? Biz begona-mizmi? – dedi u zahil yuzi qizarib, lablari ko‘kargancha.

– Ha-ya, qachondan beri biz begona bo‘lib qoldik? – Uni quvvatladi Edilboy Daroz.

Odob chegarasidan chiqmaslik uchun piyonista kuyov ovozini balandlatmadi, faqat o‘zining rus tilini yomon bilganligidan tutilib, so‘zlarini to‘g‘rilab davom etdi:

– Bu bizning Sario‘zak qabristonimiz. Sario‘zak xalqi odamlarini shu yerga dafn etishga haqlimiz. Bir zamonlar Nayman ona bu yerga ko‘milganida yopiq zona bo‘ladi, deb kimning xayoliga kelibdi, deysan!

– Men sizlar bilan bahslashib o‘tirmoqchi emasman, – dedi qat‘iy leytenant Tansiqboyev. – Ayni paytda, qorovullar xizmatining boshlig‘i sifatida yana bir karra aytamanki, qo‘riqlanayotgan zona territoriyasiga hech kim, hech qanday sabab bilan kiritilmaydi!

Hamma jimib qoldi.

«Ishqilib, o‘zimni tutib turayin-da, uni so‘kib yubormasam bo‘lgani!» – dedi Edigey Bo‘ron o‘z-o‘ziga qasam ichganday bo‘lib. U bir lahza ko‘kka qararkan, yana uzoqda ohista uchib aylanib yurgan o‘sha kalxatga ko‘zi tushdi. Bu gal ham erkin, kuchli qushga havasi keldi va nihoyat, «Endi bo‘lar ish bo‘ldi, qaytib ketishga to‘g‘ri keladi, zo‘rlik bilan ish bitmaydi», degan qarorga keldi. Kalxatga yana bir nazar tashlab olarkan leytenantga dedi:

– O‘rtoq leytenant, mayli, biz qaytib ketamiz. Ammo kattangiz generalmi, undan kattaroqmi, aytib qo‘ygin – noto‘g‘ri qilyapsizlar! Men bir keksa soldat sifatida aytyapman – bu ishlaring noto‘g‘ri!

– Nima to‘g‘riyu nima noto‘g‘ri – yuqoridan berilgan buyruqni muhokama qilishga mening haqqim yo‘q. Yana bundan keyin bilib qo‘yishlaringiz kerak, – buni aytib qo‘yish menga buyurilgan: qabriston tugatilishi lozim ko‘rilgan!

– Ona Bayit-a?– hayratlandi Edilboy Daroz.

– Ha. Agar u shunday deb atalsa.

– Nima uchun? Mozor kimga xalaqit beryapti? – g‘azablandi Edilboy Daroz.

– U yerda yangi mikrorayon quriladi.

– Barakalla! – deya qo‘llarini yozdi Edilboy Daroz. – Nima, sizlarga boshqa joy qurib qoldimi, yer yetishmayaptimi?

– Loyihada shunday ko‘zda tutilgan.

– Menga qara, sening otang kim o‘zi? – so‘radi Edigey Bo‘ron leytenant Tansiqboevga tikilib qaragancha.

Leytenant hayratga tushdi.

– Bunisi nimaga kerak bo‘lib qoldi? Ishingiz nima?

– Ishim shuki, sen bu gapni bizga aytmasdan, mozorimizni buzmoqchi bo‘lganlarga tushuntirishing kerak edi. Yoki sening ota-bobolaring o‘lmaganmi, yoki o‘zing hech qachon dunyodan o‘tmaysanmi?

– Ishga buning hech qanday tegishli joyi yo‘q.

– Yaxshi, bo‘lmasa, ishdan gaplashaylik. Unda kel, o‘rtoq leytenant, sizlarda kim eng katta boshliq bo‘lsa, o‘shanga ayt, arzimni tinglasin. Men eng katta boshliqqa shikoyatimni aytishga ruxsat berishlaringni talab qilaman. Aytginki, kekxa frontchi, sario‘zaklik Edigey Jonkeldinning unga aytadigan ikki og‘iz gapi bor!

– Men bu ishni qilolmayman. Nima qilishim belgilab qo‘yilgan.

– Sen nimani hal qilolasan? – yana gapga aralashdi piyonista kuyov. – Bozordagi melisa ham sendan yaxshiroq muomala qiladi.

– Beboshlikni bas qiling! – dedi qaddini g‘oz tutib, rangi o‘chib qorovullar boshlig‘i. – Bas qiling! Manovini simto‘siqdan olib tashlab, yo‘lni traktorlardan bo‘shating.

Edigey bilan Edilboy Daroz piyonista kuyovning qo‘ltig‘idan olib, bir chekkaga, yo‘ldagi traktorlar tomonga tortishdi. U bo‘lsa endi orqasiga o‘girilganicha qichqirardi:

– Senga yo‘l ham yetmaydi, yer ham! Tupurdim sendaylarga...

TAHLIL QILING:

Qorovullar boshlig‘i va Edigey o‘rtasidagi suhbatdan nimalarni angladingiz? Obrazlar tabiati, xarakteridagi **ziddiyatlar** qanday maqsadga xizmat qilmoqda? Nima uchun Ona Bayit qabristoni Edigey va uning millati uchun muhim deb o‘ylaysiz?

Shu paytgacha og‘ziga mum solib, bir chekkada u yoqdan-bu yoqqa xomush yurib turgan Sobitjon endi o‘zini ko‘rsatib qo‘ygisi keldi:

– Qalay? Darvozaga yetganda, orqalaringga tepishdimi? Shunday ham bo‘lishi kerak edi! Ona Bayit, Ona Bayit, deb rosa uchib-qo‘ndilaring! Mana sizlarga Ona Bayit! Mana endi kaltaklangan itdek bo‘ldilaringmi?

– It deganing kim o‘zi? – deya jahlidan arang o‘zini bosib turgan piyonista kuyov Sobitjonga tashlandi. – Agar oramizda it bo‘ladigan bo‘lsa – o‘sha sening o‘zingsan, ablah! Anavi it nima-yu, sen nima? Yana maqtanganiga o‘laymi, men davlatning odami, davlatning odami deb! Sen umuman odam emassan!

– San piyon, tilingni tiy! – qichqirib po‘pisa qildi Sobitjon postdagilar ham eshitsin deb ovozi balandlatib, – men ularning o‘rnida bo‘lganimdami, sendek muttahamanmi shu gaplaring uchun oboradigan joyimga olib borardim,

toki arvohing ham qaytib kelmaydigan qilib! Senlardan jamiyatga nima foyda, senga o'xshaganlarni yo'qotish kerak!

Shu gaplarni aytib bo'lib, Sobitjon orqasiga o'girildi, bu bilan u senga ham, yoningdagilarga ham tupurdim, degandek birdan faollashib, qattiqqo'l boshliqlardek baland ovozda traktorчилarga baqira boshladi:

– Sizlar nega angrayib turibsizlar? Qani, traktorlarni yurgizinglar-chi! Qanday kelgan bo'lsak, shunday ketamiz. Jin ursin! Qani ortga bur! Yetar endi! Senlarning gapingga kirib ahmoq bo'lganim qoldi!

Qalibek traktorini o't oldirib, sekin yo'lga bura boshladi, shu payt piyonista kuyov tirkalma aravaga sakrab chiqib, marhumning yonidan yana o'z joyini egalladi. Jumag'ali bo'lsa Edigey Bo'ron o'z Qoranorini ekskavator cho'michidan yechib olishini kutib turardi.

Buni ko'ra-bila turib, Sobitjon yana qichqirdi:

– Sen nega qarab turibsiz? O't oldir, hechqisi yo'q, orqaga bur! O'lganni ko'mish shunaqa bo'lar ekan-da, e-e! Boshda aytgan edim-a! Bas! Yetar endi! Uyga hayda!

Edigey Bo'ron tuyaga minish uchun yerga cho'ktirib, jabduqlab uni o'rnidan turg'izgancha, traktor kutib turmasdan kelgan yo'lidan ancha ilgari ketdi. Ularni birinchi traktorning kabinasiga o'tirib olgan Sobitjon shoshiltirgan edi...

Falakda hamon o'sha kalxat aylanib yurardi. U balanddan turib hali ham o'zining bema'ni harakatlari bilan g'ashini keltirayotgan malla itni kuzatardi. Traktorlar qo'zg'alganda it nega ularga ergashmay tuyali kishi yonida qoldi, odam tuyaga minib olguncha kutib turdi-da, so'ng ortidan yo'rta boshladi – bu hol kalxat uchun jumboq edi.

Oldinda ikki traktor, ularning izidan tuyali kishi, ortidan esa yo'rtib borayotgan malla it – hammalari Sario'zak cho'li bilan Malaqumdichop jarligi tomon borishardi. Malaqumdichopning suv o'yib ketgan quyi bir qismida kalxatning ini bor edi. Boshqa paytda bo'lganda kalxat bezovtalanib, olidan bo'lsa-da ko'zini uzmay, «kur-kur»lashib ovoz chiqarib, parvozini tezlashtirib, o'ziga qarashli qonuniy yerlardan ov qilib yurgan modasini yordamga chaqirar, har ehtimolga qarshi o'z inini birgalikda qo'riqlardi. Ammo bu safar oqquyruq-kalxat bezovtalanmadi, chunki bolalari allaqachon polapon bo'lib, uyani tark etishgan edi. Hozir bu kahrabo ko'zli, qayrilma tumshuqli kalxatchalar kundan-kunga to'lishib, qanotlari kuchga kirib, allaqachon, mustaqil hayot kechira boshlagan, Sario'zak kengliklarida o'z erlariga ega bo'lib, hatto bu keksa kalxatning o'zini ham, yo'l-yo'lakay ularning o'lkalariga ko'z tashlab o'tishini ham xush ko'rishmasdi...

Kalxat odatiga ko'ra, o'z yerlarida qimirlagan har bir tirik jonni kuzatganiday, orqaga qaytayotgan odamlarni kuzatishda davom etdi. Ayniqsa, odamlardan sira ajralmasdan birga yurgan o'sha malla, paxmoq itning harakatlari unda alohida qiziqish uyg'otayotgandi.

Itni bu odamlarga nima bog'lab turgan ekan? Nega u o'zicha ovini qilib yuravermasdan, o'z ishi bilan band bu odamlar ortidan dumini likillatib

chopgani-chopgan? Bunday yashashning unga nimasi yaxshiykin? Yana kalxatning diqqatini tuyada ketayotgan odamning ko'ksidagi allaqanday yaltiroq narsalar ham tortdi. Shuning uchun ham kalxat tuyali odamning traktorlar izidan ketaturib o'z yo'lini keskin o'zgartirganini ham payqadi. Traktorlar aylanib borguncha, soy orqali yo'lni kesib o'tmoqchi bo'ldi-yov.

Bu odam qamchisini o'ynatib tuyasini tobora qichab haydar, shunda; ko'ksidagi yaltiroq narsalar sapchib, jiringlaganacha ovoz chiqarar, tuyasi katta-katta odimlab, yo'rtib borar, malla it ham ularning ortidan sakrab chopar edi. Tuya mingan odam Malaqumdichop darasiga olib boradigan yo'lni kesib chiqqunga qadar oradan ma'lum vaqt o'tdi. Shu orada traktorlar ham yoniga kelib to'xtashdi:

– Nima gap? Yana nima voqea sodir bo'ldi? – deya so'radi kabinadan boshini chiqarib Sobitjon.

– Hech narsa. Motorni o'chir, – buyurdi Edigey Bo'ron. – Gap bor.

– Yana qanaqa gap? Yo'lni to'sma, shuncha sayr qilganimiz yetar!

– Yo'lni o'zing to'sib turibsan. Kazangapni ana shu yerga dafn qilamiz.

– Yetar shuncha xo'rlik! – deb qizishib ketdi Sobitjon ushlanaverib mijig'i chiqib ketgan galstugini tortqilab.– O'zim ko'maman bekatga olib borib, gap tamom.

– Sabr qil, Sobitjon! Bu sening otang, hech kim buni inkor qilmaydi. Ammo bu dunyoda faqat yolg'iz sen o'zing yashamaysan-ku. Sen, har qalay, o'zingdan kattaning gapiga quloq sol. U yerda nima bo'lganini o'zing ko'rding. Hech qaysimiz bunday bo'lib chiqishiga aybdor emasmiz. Sen boshqa narsa haqida o'ylab ko'rgin. Qayerda ko'rgansan, o'likni o'z uyiga qayta olib kelishganini? Bunaqasi hech zamonda bo'lmagan. Bu bizning sha'nimizga dog' bo'lib tushadi...

– Men tupurdim bularning hammasiga, – e'tiroz bildirdi Sobitjon.

– Hozir sen shunday deysan. Jahl ustida nimalar deyilmaydi. Ammo ertaga uyalib qolasan. Yana bir o'ylab ko'r. Uyat o'limdan qattiq, isnodni hech nima bilan yuvib bo'lmaydi. Uydan olib chiqilgan o'likni yana qaytarib olib kelmaydilar, axir!

Shu paytda Edilboy Daroz ekskavator kabinasidan tushdi, piyonista kuyov ham tirkalma aravadan tushib keldi, ekskavatorchi Jumag'ali ham nima gapligini bilish uchun yaqinlashdi. Edigey Bo'ron Qoranor ustida ularning yo'lini to'sib turardi.

O'YLAB KO'RING:

Nima uchun muallif **kalxat** obraziga takror murojaat qilmoqda? Uning tasviri va Kazangap jasadini dafn etish bilan bog'liq voqealar o'rtasida qanday bog'liqliklar bor deb o'ylaysiz?

– Gapga quloq solinglar, yigitlar, – dedi u. – Odamzodning urf-odatlariga qarshi bormanglar, tabiatga qarshi zid ish qilmanglar! Mozordan o'likni

orqaga qaytarish hech qachon bo'lmagan ish. Kimniki ko'mishga olib ketildimi, ko'mib kelinishi kerak. Boshqacha yo'l bo'lishi mumkin emas. Mana, Malaqumdichop jarligi. Bu ham bizning yerimiz, Sario'zak yerlari! Mana shu Malaqumdichopni tayanch bilgan Nayman ona marsiya aytib, zor qaqshab yig'lagan. Edigey qariyalarining gapiga quloq solinglar. Kazangapning qabri shu yerda bo'lsin. Mayli, meni ham shu yerga ko'mingiz. Xudo xohlasa, o'zlaring ko'masizlar. O'tinib so'rayman sizlardan buni. Hozir esa hali kech emas, vaqt bor – hu ana u yerga, jarning tepasiga marhumni dafn etamiz!

Edilboy Daroz Edigey ko'rsatgan joyga ko'z tashladi.

– Nima deysan, Jumag'ali, ekskavatoring o'toladimi?–so'radi u.

– Ha, o'toladi, nega o'tmasin. Hu narigi tomondan o'tish mumkin.

– To'xta, narigi tomoning nimasi! Sen avval mendan so'ra! – gapga aralashdi Sobitjon.

– So'rayapmiz-ku, – deb javob qildi Jumag'ali. – Eshitdingmi Edigeyning nima deganini? Senga yana nima kerak?

– Yetar endi hazil-mazaxlaring! Yana tahqirlashmi? Qani, ketdik bekatga.

– Marhumni mozordan uyga qaytarib olib ketamiz deyishingning o'zi haqorat emasmi? – dedi Jumag'ali. – Shunday ekan, yaxshilab tanangga o'ylab ko'r.

Hamma jim qoldi.

– Bo'lmasa, – dedi Jumag'ali, – sizlar bilganlaringizni qilinglar, men esa qabrni qaziyverayin. Mening vazifam qabrni chuqurroq qilib qazish. Hozircha vaqt bor. Qorong'ida hech kim bu ishni bajara olmaydi. Sizlar bu yerda janjallashib turaveringlar.

Shunday dediyu Jumag'ali o'zining «Belorus» ekskavatori tomon yurib, tezda motorni yurgizdi va traktorni yo'lning chekkasiga burib Malaqumdichop qirligi tomon ko'tarila boshladi. Uning ketidan Edilboy Daroz, so'ng Qoranorida Edigey Bo'ron yura boshladi.

Piyonista kuyov traktorchi Qalibekka dedi:

– Agar bu yoqqa yurmaydigan bo'lsang, – u jarlik tomonga ishora qildi, – traktorning ostiga o'zimni tashlayman. Bu men uchun hech gapmas. Shunday deya traktorchi oldida tik turib oldi.

– Nima qilay, qayoqqa hayday? – deb so'radi Qalibek Sobitjondan.

– Hammalari ablahlar, hammalari itfe'llar! – so'kinardi Sobitjon. – Nega qarab turibsan, yurgiz traktoringni, hayda o'shalarning ketidan!

Osmondan kalxat endi odamlar jarlik tepasida g'imirlashayotganini kuzatdi. Mashinalardan biri joyida turib olib, xuddi o'zini oldidagi yumronqoziqday yerni kovlab, oldiga tuproq uya boshladi. Shu payt orqadan tirkalma aravali traktor chiqib keldi. Unda hali ham o'sha bir odam oq namatga o'ralgan g'alati, harakatsiz narsa yonida yolg'iz o'tirardi. Malla, paxmoq it odamlar yonida suykali yurardi-yu ko'pincha tuya yoniga borib, oyoqlari ostiga yotib olardi.

Kalxat bu kelganlar yer qaziyotganini ko'rib, ular hali bu jarlikda uzoq turib qolishlarini sezdi. U ohista qanot qoqib bir tomonga burildi-da, dashtlik uzra keng doira yasab, yopiq zona tomon ov qilib kelish va yo'l-yo'lakay kosmodromda nima voqealar bo'layotganini bilish uchun uchib ketdi.

Mana, ikki kundirki, kosmodromda kechayu kunduz ish to'xtamasdi. Butun kosmodrom barcha maxsus xizmat postlariyu zonalari kechalari yuzlab kuchli projektorlar bilan yoritilib turardi. Yer sahni kunduzgidan ham yorug', o'nlab og'ir, yengil va maxsus mashinalar, ko'plab olimu injenerlar «Chambarak» operatsiyasini tayyorlash ishi bilan band edilar.

Fazoda uchuvchi apparatlarni urib tushirish uchun tayyorlangan raketalar allaqachonlardan beri osmonga qadalgancha kosmodromning maxsus maydonchalarida turishardi. Ammo bu raketalar OSV – 7 bitimiga ko'ra, maxsus shartnoma vaqti tugagunga qadar ishlatmaslik maqsadida to'xtatib qo'yilgan edi. Amerika tomoni ham shunday qilgandi. Endi ular «Chambarak» transkosmik operatsiyasini o'tkazish uchun favqulodda programmaga muvofiq o'zining yangi vazifasida qo'llanishi mumkin. Xuddi shunday robot-raketalar «Chambarak» operatsiyasi bo'yicha sinxron uchirishga mo'ljallab Amerikaning Nevada kosmodromida ham tayyorlanayotgan edi.

Sario'zak kengliklaridan uchiriladigan raketa starti kechki soat sakkizga mo'ljallangan. Roppa-rosa sakkizu nol-nolda raketalar start oladi. Shundan keyin har bir yarim daqiqa oralig'ida uzoq kosmosga yo'ldosh urib tushiruvchi to'qqizta Sario'zak raketasi yo'l olishi, ular G'arb – Sharq halqasi yasab, Yer shari ustida hamisha harakatda bo'lgan chamberak hosil qilishi va o'zga sayyoralaridan keladigan uchuvchi apparatlarga qarshi turishi lozim edi. Nevadalik robot-raketalar esa Shimol – Janub halqasi hosil qilish vazifasi yuklangan edi.

Roppa-rosa tushki soat uchda «I-Sario'zak» kosmodromida «Besh daqiqa»lik nazorat start oldi sistemasi ishga tushirildi. Har besh daqiqada barcha ekranlaru tablolarida ovoz dublyajlari bilan ogohlantiruvchi quyidagi yozuv paydo bo'lardi: «Startga to'rt soat ellik besh daqiqa bor! Startga to'rt soat ellik daqiqa bor!..» Startga uch soat qolganda «Daqiqa» sistemasi ishga tushirilishi kerak edi.

Bu orada «Paritet» samoviy bekati o'zining koinotdagi uchish parametrlarini o'zgartirishga ulgurdi va shu orada 1–2 va 2–1 paritet-fazogirlar bilan hech qanday aloqa qilmaslik uchun bekatning bort sistemasidagi radioaloqa kanallarining kodi yangilandi.

Ayni paytda, koinotdan huda-behudaga 1–2 va 2–1 paritet-fazogirlarning uzluksiz radio signallari aloqani uzmaslikni o'tinib so'rashar edi. Ular Qo'shmarboshning qaroriga e'tiroz bildirmay, To'qayto'sh taraqqiyoti bilan bog'lanish muammolarini qayta-qayta o'rganishni taklif qilishar, bundan, birinchi navbatda, yerliklar manfaatdor bo'lishlarini ta'kidlashar, birdan shoshma-shosharlarcha favqulodda choralar ko'rmaslikni, ularning bunday

tadbirlari har ikki tomon galaktikalararo manfaatdorlikka bo'ysundirilishi lozimligini; biroq «Chambarak» operatsiyasini to'xtatilsin, negaki, bu operatsiya har ikki tomon munosabatlariga rahna solishini va umuman, butun Yer atrofini keng miqyosda halqa bilan o'rab olish insoniyatga koni zarar va buning uchun kamida minglab yillar talab qilinishini uqtirishdi... Ammo endi kech edi... Bu olamda hech kim ularning ovozi eshitmas, bu olam kengligida ovozlari unsiz chiqayotgani hech kimning xayoliga ham kelmas edi...

Bu paytda «I-Sario'zak» kosmodromida allaqachon «Daqiqa» sistemi ishga tushirilgan, qaytarib bo'lmas «Chambarak» operatsiyasi boshlanishiga esa sanoqli daqiqalar qolgandi...

Kalxat navbatdagi kuzatuv parvozida tag'in Malaqumdichop jarligi tepasida paydo bo'ldi. Odamlar hamon o'z ishlari bilan band, belkuraklarda yer qazishardi. Ekskavator bo'lsa katta tuproq uyumini qazib chiqargan, endi cho'michini handaqlarning chuqur yerigacha cho'zib, so'nggi tuproq qoldiqlarini olayotgandi. Oxiri, tarillashini sekinlatdi- da, bir chetga chiqdi, odamlar bo'lsa, handaqlarning tubiga tushib olib, yana qo'shimcha nimanidir kovlay boshladilar. Tuya o'z o'rnida turar, ammo malla it ko'rinmasdi: qayoqqa ketishi mumkin? Kalxat yaqinlab uchib, jarlik tepasida ohista aylandi, boshini goh o'ngga, goh chapga burib qaradi, nihoyat, malla itning tirkalma arava ostida, shundoqqina g'ildiraklarning yonginasida cho'zilib yotganini ko'rdi. U dam olayotganga o'xshaydi, balki mudrayotgandir? Kalxat bilan uning qancha ishi bor? Kalxat ustidan kun bo'yi necha bor aylanib uchib o'tdi, u bo'lsa biror marta boshini ko'tarib osmonga qaramadi ham. Hatto yumronqoziq ham tik turibolib, biron xavf-xatar yo'qmikin, degandek tevarak-atrofga sinchkov qarab olgandan so'ng osmonga bir qarab oldi. It bo'lsa, odamlar orasida yashashga o'rganganligidanmi, hech nimadan xavotirlanmaydi ham, tashvishi ham yo'q. Kerilib yotganiga qaramaysanmi! Kalxat unga bir soniya hasad bilan qaradi-da, «Mana senga!» degandek dumi ostidan pirt etkazib oq-ko'kish patalog'ini otdi va yana yengil parvoz qilaverdi. Nimadir osmondan Edigey Bo'ronning yengiga tap etib kelib tushdi. Qarasa, qushning axlati ekan. Bu qayoqdan tushdi? Edigey yengini qoqib tashladi-da, boshini ko'tarib osmonga qaradi. «Yana o'sha oqquyruq, o'shaning o'zi. Boyadan beri tepadan ketmay uchib yuribdi. Bu nimaning alomati bo'lsaykin? Unga qanday maza-ya! Havoda qanot sirpab suzib yuribdi». Uning xayolini chuqurning tubidan qiyqirgan Edilboy Darozning ovozi bo'ldi:

– Qalay, Edike, qarab ko'r-chi! Bo'ladimi yoki yana qaziyveraymi?

Edigey qovog'ini solganicha, qabrning chekkasidan enkayib qaradi.

– Narigi burchakka o't, – dedi Edilboy Darozga qo'li bilan ishora qilib. – Sen esa, Qalibek, chiqaver, barakalla senga. Nazarimda chuqurligi yetarli bo'ldi. Shunday bo'lsa- da, Edilboy, lahadni yana biroz kengaytir, «O'lsang go'ring kengroq bo'lsin» degan naql bor musulmonlarda.

Edigey Bo‘ron ishni buyurgach, suv to‘la kichik kanistrni oldi-da, ekskavatorning narigi yog‘iga o‘tib, odat bo‘yicha namoz oldidan tahorat oldi. Mana shundagina uning ko‘ngli ozmi-ko‘pmi taskin topdi: har qalay, Kazangapni Ona Bayitga ko‘mishning imkoni bo‘lmagan esa-da, harna bo‘lganda ham isnodga qolishmadi. Jasadni dafn etolmay, uyga qaytarib ketishmadi. Agar u qat‘iyat ko‘rsatmaganda shunday bo‘lishi turgan gap edi. Endi qanday bo‘lmasin, qorong‘i tushmasdan marhumni yerga topshirib, Bo‘ronliga yetib borish zarur. Uyda, albatta, ularni kutib o‘tirishibdi, soat oltiga qolmay yetib kelamiz, deyishgan. U yoqda kutishadi, kechikayotganligimiz uchun bezovta bo‘lishadi. Mana, soat to‘rt yarim ham bo‘lib qolibdi. Hali o‘likni ko‘mish va Sario‘zak dashtini bosib o‘tish kerak. Qanchalik tez yurilganda ham kamida ikki soatsiz yetib olisholmaydi. Ayni paytda, dafn marosimini qonun-qoidasiga amal qilmay, naridan-beri o‘tkazish ham odatdan emas. Juda bo‘lmasa, janozani xuftonga borib o‘qishar. Boshqa iloj qancha...

Tahorat olgandan so‘ng yengil tortgan Edigey endi marosimni o‘tkazishga o‘zini haqli deb bildi. Kanistrning qalpog‘ini yoparkan, u ekskavator ortidan soqol-mo‘ylovini silagancha, salobat bilan chiqib keldi.

– Olloning quli Kazangapning farzandi Sobitjon, mening chap tomonimda tur, sizlar to‘rttovlarning jasadni qabrning chetiga olib kelib, marhumning boshini kunchiqar tomonga qaratib qo‘yinglar, – buyurdi u birmuncha tantanavor ohangda. Bularning barchasi bajarilgach: – Mana endi hammamiz muqaddas Ka‘ba tomonga qarab o‘tiramiz. Kaftlaringni yozinglar, Olloi-taoloni yodga olinglar, bizning fikru xayolimiz uning dargohida qabul bo‘lsin, – dedi.

Qizig‘i shunda ediki, Edigey o‘z ortidan hech qanday istehzo, kulish, shivir-shivir ovozlarni eshitmadi. U shunisiga ham rozi edi. Bo‘lmasa: «Qo‘ysangiz-chi mo‘ysafid boshni og‘ritmay, siz qanaqa masxaravoz mullasiz, keling, yaxshisi o‘likni tezroq ko‘mayligu, ertaroq uyga qayta qolaylik», deyishlari ham mumkin edi-da. Buning ustiga, Edigey janozani qabr ustida o‘tirib emas, balki tik turgancha o‘qishga jazm qildi: islom dini kelib chiqqan arab mamlakatlaridagi qabristonlarda Qur‘onni tik turib o‘qishlarini bilimdon kishilardan eshitgandi. Haqiqatan ham shundaymi, yo‘qmi, har qalay, nima bo‘lganda ham Edigey boshi bilan Tangriga yaqin bo‘lishni istadi.

Biroq janozani o‘qish oldida yorug‘ dunyoning o‘ng tomoniga bir, so‘l tomoniga bir bosh egib, ta‘zim qilib, olamni yaratganning o‘ziga sig‘inib odam zoti bu yolg‘onchi dunyoga tasodifan kelib, bir kuni, xoh kunduz, xoh kechasi olamdan o‘tishini yodga olib, Xudo bir, Rasul barhaq deya ko‘kka bosh ko‘tarib qararkan, Edigey yana o‘sha oq quyruq kalxatni ko‘rdi. U bamaylixotir sekin-asta qanot sirpab, bir tekisda doiralar yasab, yaqinlashish payida parvoz qilib yurardi. Ammo kalxat o‘y-xayollariga aslo xalal bermadi, alahsitmadi, aksincha, fikrlarini bir yerga jamlab olishiga yordam berdi.

Chuqur qazilgan qabr yonida, zambil tobutda oq namatga o'ralgan Kazangapning jasadi yotardi. U hammaga va har bir kimsaga, oxirat dunyogacha bo'lgan barcha davr va zamonlarga mo'ljallab, oldindan bashorat qilib aytib qo'yilgan Qur'on oyatlarini pichirlab o'qirdi, marhumlar uchun ham, tiriklar uchun ham, bandasi qaysi davrda yashamasin va kim bo'lishidan qat'iy nazar va hatto tug'ilishi zarur bo'lgan yangi avlod ham Xudoning quli ekanligi, demak Payg'ambarlar meros qilib qoldirib ketgan va jamiki narsani o'zida mujassam etgan turmushning ana shu umumiy formulasi haqidagi so'zlar hammaga tegishli ekanligini pichirlab tilovat qilardi. Edigey Bo'ron ularni o'z qalbidan chiqqan va hayot tajribasidan olgan o'z shaxsiy fikrlari bilan ham to'ldirishga harakat qildi. Inson dunyoga shunchaki kelib ketavermaydi-ku, axir!

«O, Tangrim, agar tinglayotganing rost bo'lsa, ota-bobolarim kitoblardan yod olib aytib o'tgan Qur'onni men ham ular izidan borib, qayta takrorlayotganimni eshit. O'ylaymanki, mening aytgan fikrlarim ortiqcha bo'lmas.

Mana, biz Malaqumdichop jarligida, kimsasiz va begona joyda, Kazangap uchun qazilgan qabr ustida turibmiz. Uni o'zi vasiyat qilgan qabristonga dafn etish ilojini topolmadik. Kaftlarimizni yozib Kazangap bilan vidolashayotganimizda osmondan oqquyruq qushing qiziqib qarab turibdi. O, Yaratgan Egam, agar o'zing bor bo'lsang, bizni afv et, gunohimizni kechir, quling Kazangapni o'z panohingga lutfan qabul et, agar u shunga loyiq bo'lsa, ruhiga mangu orom bag'ishla. Biz qo'limizdan kelganini qildik. Qolgani o'z erkingda!

Endi esa, senga shunday daqiqalarda murojaat qilar ekanman, ko'zim tirikligida, fikr yuritishga qodir ekanligimda meni eshit. Bandalaringni senga aytari aniq: rahm qil, madad ber, panohingda saqla! Gunohsizlar ham, gunohkorlar ham sendan ortiq darajada ko'p yordam kutishadi. Hatto qotil ham seni o'z tomoniga tortgisi keladi. Sen esa, hamon sukutdasan. Nimasini aytay, bizning nazarimizda, kimki juda qiynalib qolganda, o'sha odam uchun sen mavjudsan. Senga qiyin, tushunaman, axir bizning iltijolarimizning cheki yo'q. Sen esa yolg'izsan. Men sendan hech narsa so'ramayman. Ushbu damlarda dilimda kechayotgan gaplarni aytmoqchiman, xolos.

Nayman ona orom olayotgan tabarruk qabristonimizdan undan buyon mahrum etilganligimiz uchun suyagim qaqshaydi. Binobarin, shunday ekan, men ham uning muqaddas poyqadami tekkan Malaqumdichopda yotishni istayman. Ha, biz hozir tuproqqa topshirayotgan Kazangan bilan yonma-yon yotayin. Odam o'lgandan so'ng ruhi nimagadir aylanishi rost bo'lsa, unda men chumoliga emas, balki oqquyruq kalxatga aylana qolayin. Negaki, huv osmondagi kalxatdek Sario'zak uzra qanot qoqib parvoz qilib, yuksaklardan qadrdon zaminimizga suqlanib qarayin. Vassalom.

Vasiyatimni esa bu yerga men bilan kelgan yoshlarga aytib ketaman. Meni shu yerga ko'mishlarini ularga vasiyat qilaman. Biroq tepamda

Qur'onni kim o'qiydi, buni bilolmayman. Bular Xudoga ishonishmaydi, buning ustiga, hech qanday oyatni ham bilishmaydi. Axir, olamda Xudo borlig'ini hech kim bilmaydi va hech qachon bilolmaydilar ham. Birov «bor» desa, boshqasi «yo'q», deydi.

Men sening borligingga ishongim keladi, sen mening qalbidasan, o'y-xayolimdasan, Qur'on o'qiyotib senga murojaat etar ekanman, aslini olganda, o'zimga sen orqali murojaat qilganday bo'laman. O'shanda sen qanday o'ylagan bo'lsang, men ham shunday o'ylagan bo'laman, Yaratgan Egam. Hamma gap shunda-da! Yoshlar bo'lsa bu haqda o'ylashmaydi, Qur'on deganni nazar-pisand qilishmaydi. Ajabo, o'lim daqiqalarida ular o'zlariga va yana boshqalarga nima deya olisharkan? Ularning har biri o'zini xudo sanab yurgani bilan o'z insoniy qadr-qimmatini anglab yetmagandan so'ng yuksak insoniylik ma'nosini qayerdan ham tushunsin? Bu masxaraomuz so'zlarim uchun afv et... Ularning birontasi xudo ham bo'la olmaydi, biroq unga intilmasang odamiylik qiyofasidan ham chiqasan. Inson o'zini maxfiy ravishda xudo sanab sen bandalaring uchun jon kuydirganing kabi jon kuydirganlarida edi, Yaratgan Egam, unda sening o'zing ham bo'lmagan bo'lar eding-da... Men esa sening benomu nishon yo'qolib ketishingni xohlamas edim...

Mening arz-armonlarim shular. Oshkora aytgan bo'lsam, afv so'rayman. Men oddiy odamman, shunga yarasha fikrlayman. Hozir janozani o'qib bo'lganimdan so'ng, dafn qilishga kirishamiz. Omin, ollohu akbar...»

– Omin, – deb fotiha qildi-da, Edigey Bo'ron biroz jimib qoldi, keyin osmondagi kalxatga yana bir dafa qayg'u aralash tikilib olgach, ortda turgan odamlarga qarab o'girildi – ular to'g'risidagi fikrlarini endigina ollo-taologa aytib bo'lgandi. Tangri bilan bo'lgan suhbat tugadi. Qarshisida hamrohlari, nihoyat cho'zilib ketgan dafn marosimini birga o'tkazishlari lozim bo'lgan besh kishi turardi.

– Mana, – dedi u o'ychan, – janozada o'zim uchun ham, sizlar uchun ham aytishim lozim bo'lgan gaplarni aytdim. Endi ishga kirishamiz.

Edigey Bo'ron ordenli kamzulini yechib tashlagach, o'zi qabr tubiga cho'kdi. Unga Edilboy Daroz yordamlashdi. Sobitjon marhumning o'g'li bo'lgani uchun qo'shilmay, bir chekkada qayg'uli bosh egib turdi. Qalibek, Jumag'ali va piyonista kuyov – uchalasi zambildan namatga o'ralgan murdani olib, qabrning ichiga, Edigey bilan Edilboy Darozning qo'liga uzatishdi.

«Vidolashish mahali ham keldi! – deb o'yladi Edigey Bo'ron Kazangapning jasadini manguga lahadga uzatar ekan.– Ertadan beri joy topolmay ovora bo'lib yurganligimiz uchun kechir. Kun bo'yi seni goh u yoqqa, goh bu yoqqa olib yurdik. Nachora, shunday bo'ldi-da. Seni Ona Bayitga dafn etolmaganligimiz uchun biz aybdor emasmiz. Ammo xafa bo'lma, bu ishni men shundayligicha qoldirmayman. Qayerga borish lozim bo'lsa – boraman. Ko'zim tirik ekan, jim turmayman. Aytadiganimni aytaman ularga! Tinch yot o'zing, yotgan joyingda. Zamin naqadar poyonsiz, senga esa bir parcha yer shu yerdan nasib etgan ekan. Bu yerda sen yolg'iz emassan. Yaqinda men ham yoningga kelaman, Kazangap. Biroz kutgin meni. Ko'ngling to'q bo'l-

sin. Agar biror baxtsiz hodisa yuz bermasa, o'z ajalim bilan o'lsam, yoningga kelaman va yana birga bo'lamiz. Biz Sario'zak xokiga aylanamiz. Ammo buni o'zimiz bilmay qolamiz-da. Bu tiriklargagina ravo ko'rilgan. Shuning uchun ham senga gapirayotganim bilan, aslida o'zinga gapirayapman. Ha, biz bordan yo'qlik sari shunday ketaveramiz. Poyezdlar bo'lsa Sario'zak bo'ylab yelaveradi, bizning o'rnimizga ham boshqalar kelaveradi...»

Uzoq yillar mobaynida Bo'ronli bekatida birga yurib, issiq-sovuqni birga tatib, qayg'u va quvonchlarini birga baham ko'rishib kechirgan hayot ikki og'iz vidolashuv so'ziga jo bo'lib joni achigan Edigey shu yerga kelganda chidab tura olmadi, xo'rsinib yig'lab yubordi. Insonga buyurganining qanchalik ko'p va qanchalik ozligiga qarang!

O'YLAB KO'RING:

Edigey Bo'ron «insonga buyurganining qanchalik ko'p va qanchalik ozligiga qarang» deganda nimani nazarda tutdi deb o'ylaysiz? Insonga buyurganining **ko'pi** nima-yu, **ozi** nima? Fikrlaringizni asar matni va hayotiy tajribalaringiz asosida dalillang.

– Gapimni eshityapsanmi, Edilboy? – dedi Edigey lahadning ichida yelkama-yelka turarkan. – Sen meni ham shu yerga dafn et, yonginasida yotay. Meni o'z qo'llaring bilan mana bunday qilib joylashtir. Qulay yotishim uchun hozir qanday qilayotgan bo'lsak, xuddi shunday qilib yotqiz. So'z berasanmi?

– Bas qil, Edike, keyin gaplashamiz. Endi tepaga chiqaver. Chalasini o'zim bitiraman. Xotirjam bo'l, Edike, qani chiqaqol. Iztirob chekaverma muncha.

Ter bosgan Edigey yuzidagi tuproqni artar ekan, qabr tubidan ko'tarildi, yuqorida turganlar unga qo'l cho'zishdi, u allaqanday mungli so'zlarni aytib entikib yig'lagancha tepaga chiqdi. Qalibek cholning yuvinib olishi uchun suv solingan kanistrni olib keldi.

Keyin lahadga bir siqimdan tuproq tashlab, shamolga teskari turgancha tuproq torta boshladilar. Dastlab belkurak bilan ko'mishdi, so'ng Juma-g'ali buldozeri bilan tuproqni surib berdi, so'ngra yana belkuraklarda qabr ustidagi tuproqni tekislab shibbalashdi...

Oqquyruq kalxat esa bulutlar ortidan Malaqumdichop jarligida chang-to'zon ko'tarib ishlayotgan bir to'da kishilarga nazar tashlab, qanot qoq-qancha sayr qilib yurardi. Lahad o'rnida tuproq uyumi bino bo'lgach, kalxat odamlar orasida qandaydir bir jonlanishni sezdi. Malla it ham tirkalma arava ostidagi o'rnidan turib, odamlar oldida aylanib qoldi. Unga nima bor ekan? Faqat popukli yopiq solingan qari tuyagina tinimsiz kavshanib, pinagini buzmay kavsh qaytarardi.

Aftidan, odamlar ketishga hozirlanyapti. Yo'g'-e, ana, ulardan biri – tuyaning egasi kaftlarini ochib, yuziga tortdi, boshqalari ham xuddi shunday qilishdi...

Vaqt o'tib borardi. Edigey Bo'ron yonida turganlarga shoshmasdan sinchkovlik bilan ko'z yugurtirib chiqdi-da, dedi:

– Mana, tugatdik. Kazangap qanday odam edi-i-i?

– Yaxshi odam edi, – javob berishdi boshqalar.

– Unda hech kimning qarzi qolmadimi? Mana, bu yerda uning o'g'li turibdi, otasining qarzlari bo'lsa, bo'yniga olsin.

Hech kimdan sado chiqmadi. Shunda Qalibek hammaning nomidan:

– Yo'q, unda hech kimning qarzi qolmagan, – dedi.

– Xo'sh, sen nima deysan, Kazangapning o'g'li Sobitjon? – murojaat qildi unga Edigey.

– Hammalaringga rahmat, – qisqa javob qildi u.

– Unday bo'lsa, uyga jo'nadik! – dedi Jumag'ali.

– Hozir. Yana bitta gapim bor, – uni to'xtatdi Edigey Bo'ron. – Oralaringda eng keksasi o'zimman. Hammalaringga iltimosim bor: agar shunday hol yuz bersa, meni ham mana shu yerga, Kazangapning yoniga qo'yinglar. Eshityapsizlarmi? Buni mening vasiyatim, deb bilinglar.

– Buni hali hech kim bilmaydi, Edike, hali nima bo'ladi, nima qo'yadi, eldan burun gapirishning nima keragi bor, – dedi Qalibek.

– Baribir, – deya o'z gapini ma'qulladi Edigey. – Aytib qo'yish menga qarz, uqib olish sizlarga farz. Vaqti-soati kelganda vasiyat qilib ketgan edi, deb eslaysizlar.

– Yana qanday vasiyatlaring bor? Edike, bir yo'la ayta- qol, – vaziyatni o'zgartirish uchun hazil qildi Edilboy Daroz.

– Sen aralashma, – xafa bo'ldi Edigey. – Men jiddiy gapiryapman.

– Eslab qolamiz, Edike, – uni tinchlantirdi Edilboy Daroz. – Agar biror gap bo'lsa, hammasini sen istagandek ado etamiz. Xotirjam bo'l.

– Mana bu – yigitning gapi, – dedi qanoat hosil qilganday Edigey.

Traktorlar qo'zg'ala boshladi. Ular jarlik tepasidan pastga tushguncha Edigey Bo'ron Qoranorning jilovidan ushlab, Sobitjon yonida bordi. U ichini tirnayotgan narsa haqida Sobitjon bilan yolg'iz gaplashib olmoqchi edi.

– Gapimga quloq sol, Sobitjon, mana qo'limiz ham bo'shadi, endi bir narsani gaplashib olishimiz lozim. Qabristonimiz Ona Bayit borasida endi nima qilamiz? – savol ohangida dedi u.

– Nima ham qilardik? Bosh qotirib o'tirishning hojati yo'q, – Sobitjon. – Loyiha loyiha-da. Uni loyiha bo'yicha yo'q qilishadi. Bor gap shu.

– Men bu haqda gapirmoqchi emasdim. Unda har qanday ishga qo'l siltab, tashlab ketaversa bo'ladi. Mana, sen shu yerda tug'ilib, shu yerda unib-o'sding. Otang seni o'qitdi. Mana bugun esa uni ko'mdik. Biyday dalaga ko'mdik, dilga taskin beradigan birgina narsa – nima bo'lsa ham o'z qadrdon yeriga dafn etdik. Savoding bor, oblastda ishlaysan, Xudoga shukr, istagan kishing bilan tillasha olasan. Har xil kitoblar o'qigansan...

– Bundan nima foyda? – uning gapini bo'ldi Sobitjon.

– Gap shundaki, ertagayoq bu yerning boshlig‘iga birgalashib borsak, u bilan gaplashishimga yordam bersang, bu shaharchaning eng kattasi bordir-ku, axir. Ona Bayitni yer bilan yakson qilishlariga yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi! Axir, bu yerda tarix yotibdi.

– Bularning bari eski cho‘pchaklar, tushunsang-chi, Edike. U yerda olamshumul, koinotga doir masalalar hal etiladi, biz bo‘lsak qandaydir bir qabriston xususida shikoyat qilib boramizmi. Buning kimga keragi bor? Ular uchun bu – tfu! Baribir, bizni u yoqqa kiritishmaydi.

– Bormasak, qo‘yishmaydi-da. Agar talab qilsak, kiritishadi. Agar iloji bo‘lmasa, boshliqning o‘zi kelmasmikan. U tog‘ emaski, o‘rnidan qo‘zg‘almasa.

Sobitjon Edigeyga g‘azabkorona nazar tashladi.

– Bu bema‘ni gapiingni qo‘y, qariya. Mendan esa umid qilma. Shaxsan menga buning hech qanday keragi yo‘q.

– Ha-a, shundoqdemaysanmi. Gap tamom. Cho‘pchaklar emish?..

– Sen nima deb o‘ylaganding? Oyog‘ini qo‘liga olib yugurib qoladi, deb o‘ylagansan-da, meni! Xo‘sh, mening oilam, ishim, bola-chaqalarim bor. Nimaga endi shamolga qarshi choptirishim kerak? Bu yerdan qilingan bitta qo‘ng‘iroq tufayli orqamga bir tepib ishdan haydasinlarmi? E, yo‘q, rahmat!

– Rahmating o‘zingga buyursin, – dedi Edigey Bo‘ron va jahl aralash qo‘shimcha qildi: – Orqamga bir tepib ishdan haydasinlarmi, dedingmi?! Bundan chiqdi, sen faqat orqang uchun yashab yurgan ekansan-da!

– Sen esa nima deb o‘ylaganding? Xuddi shunday! Bu senga oson. Kim bo‘psan? Hech kim. Bizlar esa orqamiz uchun yashaymiz. Og‘zimizga shirinroq luqma tushsin, deb shunday yashaymiz.

– E, ha! Ilgarilari bosh uchun e‘zozlashardi, bundan chiqdi, endi orqalaring uchun e‘zozlashar ekan-da.

– Qanday istasang, shunday tushunaver. Biroq ahmog‘ingni topib bo‘psan.

– Tushunarli. Gap bitta! – Uning gapini cho‘rt kesdi Edigey Bo‘ron. – Otangning ma‘rakalarini o‘tkaz, xudo xohlasa, sen bilan boshqa uchrashmaymiz.

– Shunday qilishga to‘g‘ri keladi,– yuzini burishtirdi Sobitjon.

Shu gapdan keyin ajralib ketishdi. Edigey Bo‘ron tuyaga minib olguncha traktorhilar motorni yurgizib, kutib turishdi. Ammo Edigey ularning iloji boricha tezroq borishlarini, ma‘rakada odamlar kutib qolishganini, o‘zining esa tuyada istagan yo‘l bilan sekin-asta borajagini aytdi.

Traktorhilar jo‘nab ketishdi. Edigey joyidan qimirlamay, bundan buyon qanday yo‘l tutish kerakligini o‘ylardi. Endi u sodiq iti Yo‘lbarsni hisobga olmaganda, Sario‘zak dashtida tanho o‘zi qolgan edi. It, avvalo, ketayotgan traktorlar ortidan chopdi, so‘ngra, egasi bilan ularning yo‘li bir emasligini anglab, ortiga qaytdi. Ammo Edigey unga e‘tibor bermadi. Mabodo it uyga qochib ketganida ham chol buni sezmagani bo‘lardi. Yuragiga qil ham

sig‘masdi. Sobitjon bilan oralarida bo‘lib o‘tgan gapdan so‘ng yuragini ezayotgan, ruhiy tushkunlikka solgan qalb tug‘yonini bosolmasdi.

Edigey Bo‘ron o‘kinardi, u bilan gaplashgani uchun qattiq o‘kinardi – so‘zlarini yelga sovurdi. Maslahatlashishga va yordam so‘rashga arziydigan odammidi Sobitjon? Savodli, ma‘lumotli, o‘ziga o‘xshaganlar bilan oson til topishadi, deb umidivor bo‘lgandi-da. Turli kurslarda, institutlarda ta‘lim olgan bo‘lsa nima qilibdi? Ehtimol, uni hozir qanday bo‘lsa, shunday bo‘lishi uchun o‘qitishgandir. Ehtimol, qaylardadir Sobitjonni boshqa birov emas, aynan Sobitjon bo‘lib yetishishi uchun ko‘p mehnat sarf qilgan iblisdek o‘tkir aql sohibi bordir. Axir, Sobitjonniig o‘zi radio orqali boshqariladigan odamlar haqidagi bema‘ni bir narsani butun tafsilotlari bilan hikoya qilib bergan edi-ku. Shunday vaqt yaqinlashib kelayotganmikin?! O‘sha ko‘rinmas va har narsaga qodir kuch bularni allaqachon radio orqali boshqarayotgan bo‘lsa-chi...

Edigey chol bu haqda o‘ylagan sari, zilday xayollardan battar xunobi oshdi, boshi berk ko‘chaga kirib boraverdi.

– Sen manqurtsan! Haqiqiy manqurt! – Sobitjondan nafratlanib va achinib ichida shivirladi u.

FIKR YURITING:

Sobitjon sizda qanday taassurot qoldirdi? U, Edigey aytganday, manqurtmi? Asar yozilgan davrdagi muhit, ijimoiy-siyosiy vaziyat va shaxsning omon qolish yoki yaxshi yashash instinktiga ko‘ra Sobitjonni **tushunish** mumkinmi? Nega?

U murosaga kelishni istamas, hali bukchayib qolmasidan nimadir qilish kerakligini yaxshi tushunardi. Agar chekinadigan bo‘lsa, barchaning ko‘zi oldida mag‘lubiyatga uchragan bo‘ladi. Buni Edigey Bo‘ron juda yaxshi tushunardi. U Ona Bayit borasida nimadir qilish lozimligini anglar, lekin nimadan boshlash, qanday harakat qilish, qayoqqa borish, qanday tadbir ko‘rish kerakligini aniq bilmasdi.

Edigey Qoranor ustida o‘tirib, zalvorli xayollarga cho‘mgancha, atrofni kuzatardi. Chor atrofi jimjit sahro. Malaqumdichopning qizil qumli jarlarida shomgi soyalar paydo bo‘ldi. Traktorlar allaqachon ko‘zdan g‘oyib bo‘lib, ovozlari ham tinib qolgandi. Yoshlar ketishdi. Sario‘zak haqidagi bor haqiqatni bilgan, xotirasida saqlab qolganlardan biri bo‘lmish keksa Kazangap endi poyonsiz sahro o‘rtasidagi yaqindagina tuprog‘i tortilgan yakka qabrda yotibdi. Bu tepa asta-sekin cho‘kib, kichrayib, Sario‘zak gullariga burkanishini, keyinchalik bu qabrni boshqa yerlardan ajratib bo‘lmasligini Edigey tasavvuridan o‘tkazardi. Ha, shunday – hech kim yerdan uzoq yashamaydi, hech kim taqdirdan qochib qutulolmaydi...

Kechga yaqin quyosh og‘irlashib qolgandek sekin-asta ufqqa tomon yonboshlay boshladi. Uning nurlari daqiqqa sayin o‘zgarardi. Kunbotar

yoqda moviylik bilan qorong'ilik bilinar-bilinmas darajada qorishib, kech kira boshlagan edi.

Edigey Bo'ron vaziyatni hisobga olib ko'rgach, zonaga o'tiladigan ko'tarma g'ov yoniga qaytib borishga qaror qildi. Boshqa yo'lini o'ylab topolmadi. Dafn marosimi ham ortda qoldi, endi hech kim va hech narsaga bog'liq emas, xullas, o'ylaganlarini amalga oshiradigan eng qulay fursat kelgan edi. Hammasidan ham avval qorovulda turganlarga katta boshliq oldiga olib borishlarini, soqchilar nazorati ostida bo'lsa ham mayli, muhimi, boshliq oldiga olib borishlariga ko'ndirishni diliga tugdi. Agar buning iloji bo'lmasa, o'sha boshliqni ko'tarma g'ov yoniga kelib, Edigey Bo'ronning gaplarini tinglashga majbur qilish kerak. Ana shunda u bor gapini yuziga aytadi...

Bularning hammasini puxta o'ylab olgandi. Endi Edigey Bo'ron bu rejasini imillamasdan amalga oshirishga qaror qildi. U ko'tarma g'ov oldida qat'iyat ko'rsatib, kirishga ruxsatnoma olishga yoki boshliq bilan uchrashishga erishishi kerak. Ha, shundan boshlaydi. Qandaydir Tansiqboyev emas, eng katta boshliq gapini eshitmaguncha tinchimasligi, qorovulda turganlarni tushunishga majbur etishi kerak...

U ruhan dadillandi:

– Tavakkal! Agar itning egasi bo'lsa, bo'ring xudosi bor! – o'ziga dalda berdi u va o'sha yoqqa yo'l olarkan, Qoranorga qamchi bosdi.

Shu asnodan oftob botib, qorong'ilik quyuglasha boshladi. U zonaga yaqinlashib qolganda, atrofni zulmat qoplagan edi. Post chiroqlari aniq ko'rinib, simto'siqqa yarim chaqirimlar qolganda, Edigey birdan shoshila boshladi. U tuyadan sirg'alib tushdi. Bunday ishda tuyaning nima keragi bor! Kim bilsin, qanaqa boshliqqa duch keladi. Ehtimol, gaplashishni o'ziga ep ko'rmay: «Tuyang bilan daf bo'l. Qayoqdan paydo bo'lding? Seni qabul qilmayman», deb kabinetiga ham kirgizmas. Zero, Edigey o'z rejasining nima bilan tugashini, u yerda qancha kutishi kerakligini hali bilmasdi, Qoranorni esa hozircha tushovlaganacha dalada qoldirsa bo'ladi.

– Sen hozircha shu yerda kutib tur, men borib urinib ko'raman, – tuyaga qarab po'ng'illadi u aslida o'ziga dalda bermoqchi bo'lib. Tuyani cho'ktirishga to'g'ri keldi, xurjundan tushovni olish kerak edi.

Edigey tushov bilan ovora bo'larkan, atrof jimjit edi.

Atrofga shunday sukunat cho'kkan ediki, u o'zining nafas olishini, havodagi qandaydir hasharotlarning dam-badam chirillashi va g'uvillashini eshitib turardi. Boshi uzra sonsiz yulduzlar charaqlardi. Borliq shunday sokin ediki, hozir nimadir sodir bo'lishi kerakdek edi. Borliq allanimani kutgandek sukutda...

Hatto Sario'zak sukunatiga ko'nikib ketgan Yo'lbars ham sergak tortib, nimagadir g'ingshirdi. Bu sokinlikda uni nima bezovta qilayotgan ekan?

– Hali ham oyoqlarim ostida o'ralashayapsanmi! – dedi norozi ohangda itning egasi. So'ng o'ylab qoldi: itni nima qilish kerak? U baribir orqamdan

qolmaydi. Haydasang ham ketmaydi. U yerga it bilan borish yaxshi emas. Yuzingga aytishmasa ham manovi cholni qaranglar, haqligini himoya qilib kelibdi, yonida esa itdan boshqa hech kim yo'q, degan xayolga boradilar. Itsiz borgani ma'qul. Edigey itni uzun arqon bilan tuyaning abzaliga bog'lab qo'yimoqchi bo'ldi. Qaytib kelgunicha it bilan tuya birga bo'lgani tuzuk. Shu maqsadda itni chaqirdi: «Yo'lbars! Yo'lbars! Bu yoqqa kel!» U itning bo'yniga arqon solish uchun egildi. Xuddi shu mahal havoda nimadir yuz berdi, osmonda nimadir kuchayib borayotgan vulqondek gumburlab qo'zg'aldi. Yaqinginda, kosmodrom zonasida dahshatli olov ustunining yorqin alangasi shiddat ila osmonga ko'tarildi. Edigey Bo'ron qo'rquvdan o'zini orqaga tashladi, tuya bo'lsa bo'kirib, o'rnidan sapchib turib ketdi. It dahshatdan egasining oyog'i ostiga o'zini tashladi.

Transkosmik to'suvchi «Chambarak» operatsiyasi bo'yicha birinchi harbiy raketa-robot havoga ko'tarila boshlagandi. Sario'zakda roppa-rosa soat kechki sakkiz. Birinchisidan so'ng ikkinchisi, ortidan uchinchisi ko'tarildi va yana, yana... Raketalar yer shari atrofini doimiy harakatlanuvchi kardon bilan to'sish uchun olis fazoga yo'l olayotgan edilar. Yerdagi ishlarda o'zgarish bo'lmasligi uchun, hammasi qanday bo'lsa shundayligicha qolishi uchun qilinayotgan edi bu ishlar...

Alanga aralash kulrang-ko'kish tutun burqirab otilib chiqdi-da, go'yo bosh uzra ag'darilib tushgandek bo'ldi... Odam, tuya, it – bu oddiy jonzoqlar aql-hushini yo'qotib, bu yerdan uzoqroqqa qochishardi. Ular bir-birini yo'qotib qo'yishdan qo'rqib, mahobatli olovli yashin bilan yoritilgan cho'l bo'ylab qochishardi...

Ular qanchalik uzoq chopishmasin, xuddi bir joyda turib chopayotgandek edilar, har bir yangi portlashdan borliqni yorug'lik qamrab olar va atrofni yakson qiladigan gumbur- gumburlar boshlari uzra yangrardi.

Odam, tuya va it orqalariga qaramasdan qochishardi. Kutilmaganda Edigeyning yonginasida oq qush, Nayman ona o'z o'g'li – Manqurtning o'qidan egardan qulagan paytda uning oq ro'molidan bino bo'lgan oppoq qush paydo bo'ldi. Oqqush gumburlash va to's-to'polonda odam bilan yonma-yon uchar, qichqirardi:

– Kimning o'g'lisan? Sening isming nima? Ismingni esla! Sening otang Do'nanboy, Do'nanboy, Do'nanboy...

Zichlashayotgan qorong'ilikda uning ovozi yana uzoq vaqt yangrab turdi...

Bir necha kundan so'ng, Qizil O'rdadan Bo'ronli bekatiga Edigeyning ikkala qizi – Saula bilan Sharofat erlari, bolalari bilan yetib kelishdi. Ular Kazangapning o'limi haqida telegramma olishgach, har bir yomonning bir yaxshisi bor, deganlaridek ta'ziya bildirish, shu bahonada, bir-ikki kun otanalari huzurida mehmon bo'lib ketish uchun ham kelishgan edi.

Ular bir to'da bo'lib poyezddan tushib, Edigeyning ostonasiga qadam qo'yishganda otalari uyda yo'q edi. Ukkubola yugurib chiqdi, u bolalari bilan quchoqlashib yig'lab, o'pishib ko'risharkan, tinmay javrardi:

– O‘zingga shukur, egam! Ayni vaqtida keldilaring! Otalaring qanchalar xursand bo‘ladi. Qanday yaxshi, hammalaring yig‘ilib kelibsizlar! Otalaring xursand bo‘ladi!

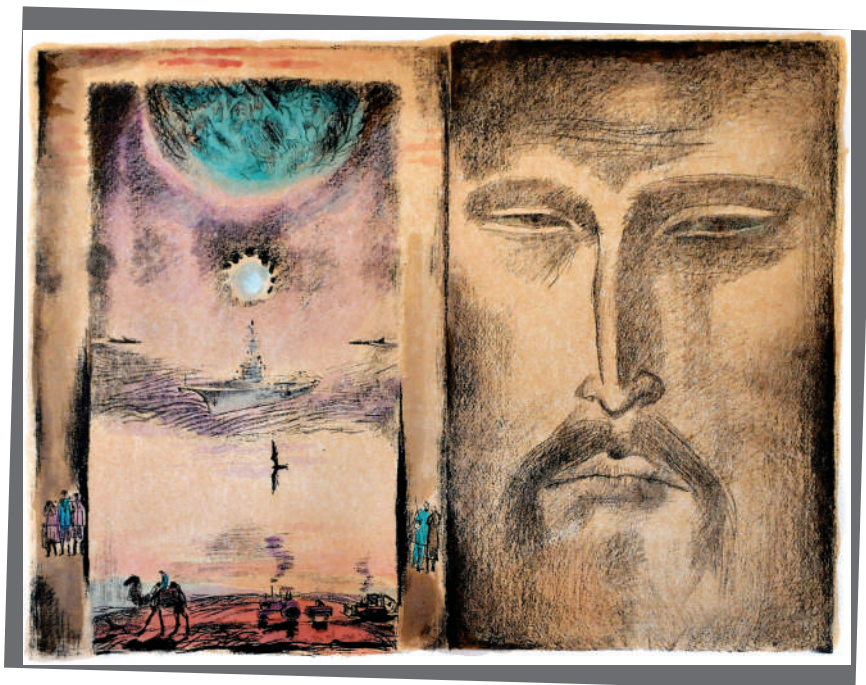
– Otamning o‘zi qayerda? – so‘radi Sharofat.

– U kechga yaqin qaytadi. Ertalabdan Pochta qutisiga, u yerning boshliqlari oldiga ketdi. Qandaydir ishlari bor! Men keyinroq aytib bera-man. Voy, nega qarab turibsizlar? O‘z uylaring axir, bolalarim...

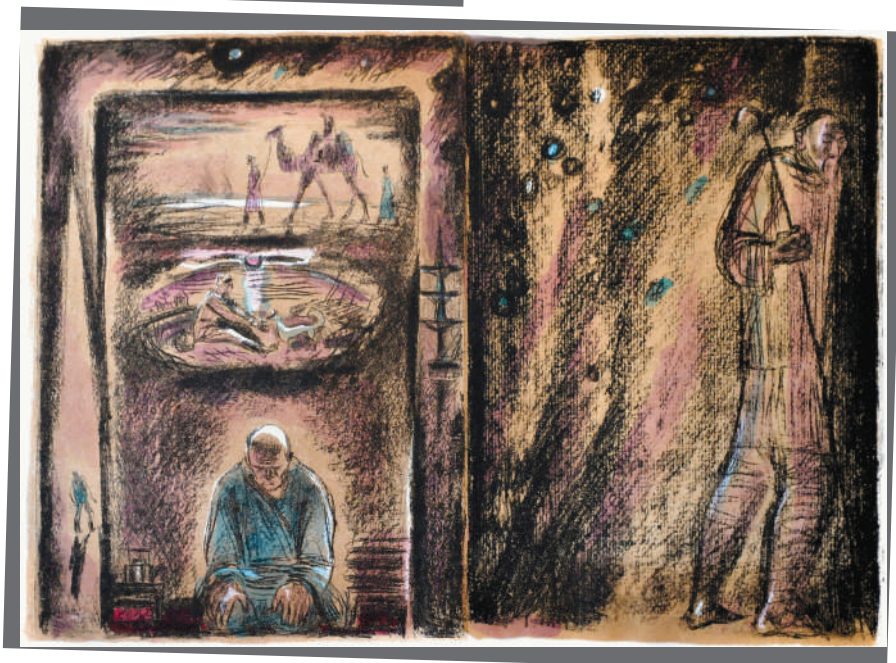
Bu o‘lkalarda poyezdlar odatdagidek mashriqdan mag‘ribga tomon, mag‘ribdan mashriqqa tomon paydar-pay qatnab turadi.

Temir yo‘lning ikkala tomonida yovshanzor bilan qoplangan hayhotdek dashtlik – Sario‘zak, o‘rtacho‘l yastanib yotadi.

(Asil Rashidov tarjimasi)

«Asrga tatigulik kun»
romaniga rassom Olga
Biantovskaya ishlagan
suratlar.

SAVOLLAR

1. Bobda qanday **muammolar** aks etgan? Muallif mazkur muammolar talqinida qanday tasvir usulidan foydalangan?
2. Asardagi Edigey Bo‘ron iztiroblari va ozod qush – kalxat tasviridagi **qarama-qarshi** o‘rinlar asar g‘oyasi tushunishda qanday ahamiyat kasb etadi? Fikrlaringizni davr ijtimoiy-siyosiy kontekstida izohlashga harakat qiling.
3. Manqurtga aylangan Jo‘lomon va Sobitjon o‘rtasidagi eng muhim **farq** nimada? Aslida haqiqiy manqurt kim? Nima uchun Edigey Sobitjonni manqurt deb atadi?

«Asrga tatigulik kun» romanini to‘liq o‘qib chiqishingizni tavsiya qilamiz

MUTOLAADAN SO‘NG

ASAR TAHLILI

1. Muallifning eslashicha, asarning dastlabki **sarlavhasi** – «Chambarak»-ni sovet senzurasini o‘tkazmagan ekan. Shundan so‘ng roman «Asrga tatigulik kun» va «Bo‘ronli bekat» sarlavhalari ostida chop etilgan. Nega «Chambarak» sarlavhasi senzura yoqmagan bo‘lishi mumkin? Sizningcha, qaysi sarlavha asar moyihatini to‘laroq ochib beradi?
2. Yozuvchi «Asrga tatigulik kun» romaniga X asr arman yozuvchisi Grigor Narikatisining «Musibatnoma» kitobidan «Bu kitob – jism-u fig‘onimdir mening, bu kalom – jon-u jahonimdir mening» satrlarini **epigraf** qilib olgan. Buning sabablarini o‘qigan boblaringiz asosida izohlashga harakat qiling. Siz asarga qanday epigraf tanlagan bo‘lardingiz?
3. «Bu o‘lkalarda poyezdlar mashriqdan mag‘ribga tomon, mag‘ribdan mashriqqa tomon paydar-pay qatnab turadi...» Sizningcha, mazkur jumlaning asarda bot-bot **takrorlanishi** sababi nimada?
4. Chingiz Aytmatovning ko‘plab asarlarida, xususan, «Asrga tatigulik kun» romanida ham **xalq og‘zaki ijodiga** – afsonalar, rivoyatlar, ertaklarga murojaat ko‘p uchraydi. Sizningcha, muallif bunday yondashuvdan qanday maqsadda foydalangan? Fikrlaringizni badiiy matn asosida dalillang.
5. Asardagi **fantastika** elementlarining ahamiyati haqida Chingiz Aytmatov yozadi: «Fantastika real hayotning qaysidir tomonlarini qabartib ko‘rsatadi, «o‘yin qoidalari»ni tayin etib, hayotning o‘sha tomonlarini falsafiy umumlashtiradi va tanlab olingan xususiyatlarning rivojlanish potentsiyalini oxiriga qadar ochib berishga xizmat qiladi. Fantastika – hayotni yangicha, favqulodda nazar bilan ko‘rishga yordam beradigan majoziy shakldir». Sizningcha, muallifning realistik voqealar bayonida fantastika unsurlariga murojaat qilishi qay daraja oqlagan? Fikrlaringizni mazkur roman yoki yozuvchining siz mustaqil o‘qigan boshqa asarlari misolida izohlashga harakat qiling.

ASARDAGI OBRAZLAR

1. Asardagi obrazlarga xos **xususiyatlarni** ularning nutqi, xatti-harakatlari orqali izohlab, jadvalni to'ldiring.

Obrazlar	O'ziga xos xususiyatlari	Bu xususiyatlarning nutqida/ harakatlarida ko'rinishi
Edigey Bo'ron		
Sobitjon		
Nayman ona		
Jo'lomon		

Mazkur obrazlarning muallif badiiy va g'oyaviy maqsadini ochishdagi ahamiyatini matn asosida dalilallashga harakat qiling.

2. Asar so'zboshisida muallif Edigey Bo'ronga ta'rif berar ekan, shunday deydi: «U tabiatangina yoki kasb-koriga ko'ra mehnatkash bo'lib qolmay, **qalban** ham mehnatkashdir». Sizningcha, muallif nima demoqchi? «Qalb mehnatkashligi» deganda nimani tushunasiz?
3. Muallif asarga Oqmoya, Qoranor **obrazlarini** kiritishdan qanday maqsadni ilgari surgan deb o'ylaysiz? Ularning Nayman ona va Edigey bo'ron obrazlari bilan parallel tasvirida qanday mazmuni uqish mumkin?

ADABIY TANQID

1. «Asrga tatigulik kun» asarining ingliz tilidagi nashri so'zboshisida adabiyotshunos Katerina Klark shundfay yozadi:
«Aytmatov asari shunchaki Qozog'iston yoki Qirg'iziston haqida emas. Mazkur asar, bir tarafdand, o'z xalqining tarixiga aloqador, ikkinchi tarafdand esa, ko'lam jihatdand dunyoni qamrab oladi. Bunday kontrastni asar sarlavhasidan boshlab zamon, makon va qahramonlarda ko'rishimiz mumkin».
Siz asarda qanday **kontrastlarni** kuzatdingiz? Sizningcha, muallif bu kontrastlar orqali qanday maqsadni ko'zlagan?

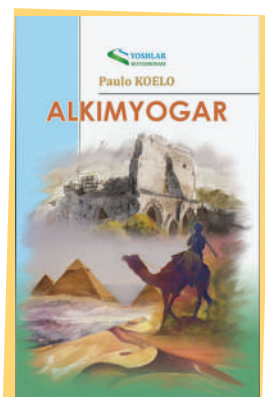
LOYIHA

- ✓ Chingiz Aytmatov asaridan keyin «manqurt» so'zi ko'p tillar lug'atlarida aks etdi. Sizningcha, insonni manqurtga aylantiradigan **eng muhim xususiyat** qaysi? Manqurtga aylanib qolmaslik uchun nimalar qilish kerak? Guruhlarda taqdimot tayyorlang. Taqdimotingizda boshqa o'qigan asarlaringiz va hayotiy tajribangizdand misollar keltiring.

Paulo Koelyo

(1947)

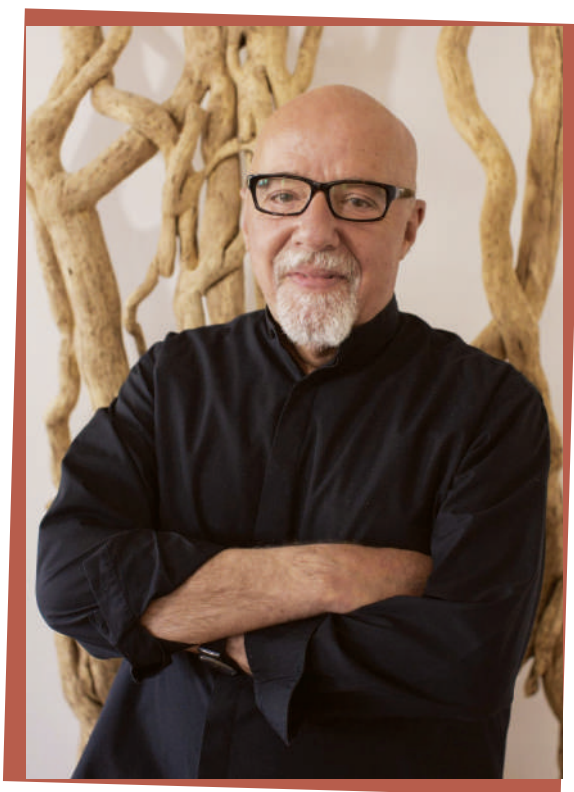
«ALKIMYOGAR»: KO'HNA RIVOYATNING ZAMONAVIY TALQINI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Alkimyogar» romani **kompozitsiyasi va g'oyaviy yo'nalishlarini** tahlil qilamiz;
- asardagi **tush motivining** asar g'oyasi va syujeti uchun ahamiyatini tahlil qilamiz.

Zamonaviy jahon adabiyotining eng mashhur vakillaridan biri Paulo Koelyo 1947-yil Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida ziyoli oilada dunyoga keldi. Maktabda o'qib yurgan paytidanoq yozuvchilikka qiziqqan

Paulo asarlar mashq qildi, turli ijodiy tanlovlarda ishtirok etdi. Ota-onasi uning yozuvchi bo'lishini istamaganligi tufayli ularning qistovi bilan oliygohning yuridik yo'nalishiga kirdi, biroq o'qishni tashlab, jurnalistika bilan shug'ullanishni boshladi. 1970-yillarda bir qancha davlatlarga sayohat qildi. Braziliyaga qaytgach, estrada qo'shiqlari uchun she'rlar yozdi, teatrdagi faoliyat yuritdi. 1980-yillarda uning kitoblari nashr qilina boshlandi. Dastlabki ijod namunalari yozuvchiga shuhrat olib kelmagan bo'lsada, uning «Alkimyogar» romani xalqaro miqyosda bestseller darajasiga ko'tarildi. Uning keyingi yillarda yozilgan qator asarlari dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilingan va katta nusxalarda sotilgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Biz o'qiydigan «**Alkimyogar**» romani 1988-yilda yozilgan. Tush motiviga asoslangan mazkur asar, qayd etilishicha, portugal tilida yaratilgan barcha kitoblar orasida eng ko'p nusxada sotilgan.

O'YLAB KO'RING:

O'rta asrlarda qimmatbaho bo'lmagan, «noraso» metallarni tozalab, ularni oltin va kumushga aylantirish sir-asrorlari bilan shug'ullanganlarni «**alkimyogarl**» deb atashgan. Alkimyo sohasida o'tkazilgan tajribalar kutilgan natijani bermagan bo'lsa-da, tabiiy fanlar, metallurgiya va hunarmandchilikning rivojlanishiga muayyan hissa qo'shgan.

Asar nima uchun «Alkimyogar» deb nomlangan bo'lishi mumkin? Unda nima haqida so'z boradi deb o'ylaysiz?

Asarga Argentina yozuvchisi Xorxe Luis Borxesning «Ikki tush ko'ruvchi hikoyasi» asos qilib olingan. Borxes, o'z navbatida, hikoya syujetini «Ming bir kecha» ertaklaridan olgan.

Hikoyada aytilishicha, misrlik bir kishi o'z bog'ida ishlab, charchagani-dan daraxt tagida uxlab qoladi va tush ko'radi. Tushida notanish kishi unga tilla tanga berib, «Eronga, Isfahon shahriga borgin, u yerda seni katta boylik kutmoqda», deydi. Misrlik ko'p mashaqqatlar kechib Isfahonga boradi va bir karvonsaroyning hovlisida tunaydi. Karvonsaroyga qo'shni hovlida o'g'rilik sodir etilgani sababli karvonsaroydagilarni ham mirshablar tutib olib ketishadi. Misrlik mirshablar boshlig'iga bo'lgan voqeani aytib beradi. Mirshablar boshlig'i uning ustidan kulib, «Ahmoq ekansan! Tushga ishonib shuncha joyga keldingmi? Mana, men ham uch marta bir xil tush ko'rganman. Tushimda Misrdagi bir hovlining bog'ida, daraxt tagida xazina ko'milgan emish. Tushning ketidan Misrga chopayotganim yo'q-ku?», deydi va misrlikka uyiga qaytishi uchun pul beradi. Misrlik uyiga qaytib, o'z bog'idagi daraxt tagidan xazina topib oladi, zero mirshablar boshlig'i tasvirlab bergan hovli uning hovlisi edi.

TAHLIL QILING:

Sizningcha, ushbu rivoyatning asosiy **g'oyasi** nimada? «Alkimyogar» romanini o'qish davomida Koelyo mazkur syujetni qay tarzda **qayta ishlaganiga** e'tibor bering.

ALKIMYOGAR

MUQADDIMA

Alkimyogar kitobni qo'liga oldi, uni sayyohlardan kimdir olib kelgan edi. Kitob muqovasiz edi, biroq u muallifning ism-sharifini topdi – Oskar Uayld – va uni varaqlab, tuyqusdan nigohi Nargis haqidagi rivoyatga tushdi.

Kun-uzzun anhor bo'yida o'z aksiga mahliyo bo'lib o'tiradigan sohib-jamol bo'zbola haqidagi rivoyat Alkimyogarga ma'lum edi: Nargis shu qadar mahliyo bo'lib anhorga termilib qolgan edi-ki, oxir-oqibat suvga qulab, cho'kib ketdi, qirg'oqdan esa gul unib chiqdi, gulni uning nomi bilan atashdi.

Biroq Oskar Uayld bu rivoyatni boshqacha hikoya qilgan.

«Nargis halok bo'lgach, o'rmon nimfalari – driadalar sezdi, anhorning chuchuk suvi ko'z yoshdan sho'rlanibdi.

– Sen nega yig'layapsan? – so'rashdi driadalar.

– Men Nargisga aza tutayapman, – javob qildi anhor.

– Buning ajablanadigan joyi yo'q, – deyishdi driadalar. – Oqibat shu ekan, axir, u o'rmondan o'tganda biz doimo ortidan yugurar edik, yolg'iz sensan – uning husn-u jamolini yaqindan ko'rgan.

– U sohibjamolmidi? – so'radi shunda anhor.

– Ha, bu haqda sendan o'zga kim ham bir so'z ayta olardi? – ajablanishdi o'rmon nimfalari: – Sening qirg'og'ingda o'tirib, sening suvlaringga termilib, azondan shom qorong'usigacha vaqt o'tkazgan emasmidi u?

Anhor uzoq sukut saqladi va nihoyat javob qildi:

– Men Nargisga aza tutayapman, biroq hech qachon uning go'zal ekanini payqamabman. Ko'z yoshlarimni oqizayotganim boisi, har safar u qirg'o-

g'imga kelib, egilib suvlarimga termilib o'tirganida, ko'zlarining tubida mening go'zalligim yuz ko'rsatardi».

«Naqadar g'aroyib rivoyat», – o'yladi Alkimyogar.

TAHLIL QILING:

Oskar Uayld talqinidagi Nargis rivoyatining o'ziga xosligi nimada? Bu rivoyat qaysi jihati bilan Alkimyogarni o'ziga jalb qildi deb o'ylaysiz?

«Anhor bo'yidagi Nargis». O'rta asrlar mashhur italyan rassomi Karavajo ishlagan surat. Mazkur surat romanning portugol tilidagi ilk nashri muqovasida ishlatilgan.

BIRINCHI QISM

Bo'zbolaning ismi Santyago. U qo'ylarini tashlandiq holga kelgan yarim vayrona cherkovga haydab kirayotganda qosh qoraya boshlagandi. Cherkov gumbazi allaqachonlar o'pirilgan va xaroba holga kelgan, bir paytlar mehrob bo'lgan joydan kattakon tutanjir o'sib chiqqan. Shu yerda tunashga qaror qildi Santyago, chirib sinib yotgan eshikdan qo'ylarini ichkariga haydab kiritdi-da, bo'lak-so'lak taxtalar bilan suruv chiqib ketolmaydigan qilib eshikni tambaladi. Okrugda bo'rilar yo'q edi, biroq ba'zan qo'ylar uloqib ketib qolar, biror-bir daydi qo'yni qidirib kun-uzzun ovora bo'lishga to'g'ri kelardi.

Santyago kamzulini yerga to'shadi, boshi tagiga yaqinda o'qib tugatgan kitobni qo'ydi va cho'zildi. Uyquga ketishdan oldin: qalinroq kitob olib chiqqanim tuzuk ekan – ancha vaqt o'qirdim, yostiq uchun ham qulay bo'lardi, deb o'yladi. U uyg'onganda hali qorong'u, tepasida tun choyshabining yirtiqalaridan yulduzlar charaqlab turardi.

«Yana ozgina uxlasam», – o'yladi Santyago.

Uyqusida yana o'sha – o'tgan hafta ko'rgan tushi jonlandi va tushni tag'in oxirigacha ko'rishga ulgurmedi.

U boshini ko'tardi, vinodan bir qultum ichdi. Tayog'ini qo'liga oldi va mudrab yotgan qo'ylarni turtkilay boshladi. Biroq suruvning katta bir to'dasi u ko'zini ochgan damdayoq qo'zg'algan, go'yo u bilan qo'ylar orasida allaqanday sirli aloqa borday, u suruv bilan, mana, ikki yildan beri suv va ozuqa qidirib, bir joydan boshqa joyga sang'iydi. «Menga shu qadar o'rganib qolishdi-ki, hamma odatimni o'zlashtirib oldi bular, – ming'illadi u. – Mening hatto kundalik rejamdan ham boxabar».

U yana shu haqda biroz mulohaza qilib, ehtimol, buning aksidir – men ularning odatlarini o'zlashtirib, suruvning tartibiga tushib olgandirman, degan xulosaga keldi.

Biroq boshqa bir to'da qo'y Santyagoning tayoq uchi bilan birma-bir nomini aytib turtkilaganiga qaramay, qo'zg'alishga shoshilmasdi. Umu-man, uning ishonchi komil edi – qo'ylar Santyago aytgan gaplarni yaxshi tushunardi, shuning uchun ba'zan u kitobchalarning o'ziga yoqqan joylarini qo'ylarga eshittirib o'qir yoki suruvni haydab o'tgan shaharlar, qishloqlarda eshitgan yangiliklarni ularga gapirib berardi.

Darvoqe, keyingi paytlarda bo'zbola faqat bir narsa – yana to'rt kundan keyin o'zi yetib keladigan shaharda yashaydigan savdogarning qizi haqida gapirardi. U qizni faqat bir marta – o'tgan yili ko'rgan. Movut va jun bilan oldi-sotdi qiladigan do'kondor qo'ylarning junini ko'z oldida qirqtirishni xohlaydi – shunday qilinsa uni aldasholmaydi. Oshnalaridan kimdir Santyagoga shu do'konni ko'rsatdi va u qo'ylarini o'sha tarafga haydadi.

«Jun sotmoqchiman», dedi u do'kondorga.

Do'kon peshtaxtasi oldida odamlar uymalashib turardi, xo'jayin cho'pondan tushlikkacha kutib turishini so'radi. Santyago rozi bo'ldi va yo'lakka o'tirib, to'rvasidan kitobchasini oldi.

– Voy, cho'ponlar ham kitob o'qisharkan-da, bilmas ekanman, – yonginasidan qiz bolaning qo'ng'iroqday tovushi jarangladi.

U boshini ko'tarib, ko'rinishidan haqiqiy andaluslik, sochlari taqimiga tushgan, qop-qora va mayin ko'zlari esa xuddi bir vaqtlar Ispaniyani zabt etgan mavrlarnikiday qizni ko'rdi.

– Cho'ponlar kitob o'qishi shart emas: qo'ylar har qanday kitobdan ham ko'proq narsaga o'rgatadi, – javob qildi unga Santyago.

Shu zayl gap gapga ulashib, ular gurunglashib ketishdi va rosa ikki soat miriqib suhbatlashdi. Qizaloq do'kondorga qiz bo'lishini, hayoti zerikarli, kunlari xuddi ikki tomchi suvday bir xilligini aytdi. Santyago esa unga Andalusiya yaylovlari haqida, yo'lining ustidagi katta shaharlar haqida eshitganlarini gapirib berdi. Qiz bilan suhbat qurganidan uning kayfi chog' bo'ldi – axir, bu qo'ylarga gapirgandan yaxshi-da.

– Sen o'qishni qayerda o'rgangansan, – so'radi qiz.

– Hamma qayerda o'rgansa, o'sha yerda-da, – javob qildi bo'zbola. – Maktabda.

– Nega endi savoding bo'lsayam qo'y boqib yuribsan?

Javob o'rniga Santyago boshqa narsa haqida gapirdi: qiz uni baribir tushunmasligiga ishonchi komil edi. U qizga o'zining jahongashtaligidan gapirdi, qizning mavrlarnikiga o'xshagan ko'zlari goh moshday ochilsa, goh hayratdan qisilib ketardi. Vaqt bilinmay o'tar, Santyago ichida bu kunning tugamasligini, savdogarning do'koniga odam yog'ilishini va qo'ylarni qirq-tirish bahonasida uch-to'rt kun shu yerda qolib ketishini xohlardi. Hech qachon hozirgiday holatni tuymagan edi; uning shu erda umrbod qolgisi keldi. Bu qorasoch qiz bilan kunlari sira ham ikki tomchi suvday bir xil kechmasligi aniq edi.

Biroq shu payt qizning otasi do'kondan chiqib keldi va suruvni oralab, qirqish uchun to'rtta qo'yni ajratib oldi. Keyin kelishilganiday haq to'ladi va dedi:

– Endi bir yildan keyin kel.

Mana, nihoyat o'shanda belgilangan muddatgacha bor-yo'g'i to'rt kun qoldi. Bo'zbola uchrashishni o'ylab quvonar va ayni chog'da ko'ngli xijil tortardi: bordi-yu qiz uni yodidan chiqarib yuborgan bo'lsa-chi? Axir, ularning shaharchasi yonidan qo'y haydab o'tadigan cho'ponlar son mingta.

– Bo'lganicha bo'lar, – dedi u qo'ylariga. – Unchalik ahamiyati yo'q. Boshqa shaharlarda ham qizlar to'lib yotibdi.

Biroq u ko'nglining tub-tubida buning ahamiyati chindan ham juda katta ekanini his etib turardi. Cho'ponlarda ham, dengizchi-yu jahongashta savdogarlarda ham doim intiq bo'lib, sog'inib yashaydigan bir shahri bo'ladi va u yerda, ozod qushday dunyo kezish baxtidan voz kechishga arziydigan hurliqo yashaydi.

Kun yorishib ketdi, Santyago otarini quyosh ko'tarilib kelayotgan tarafga haydadi.

«Qo'ylarga oson, — o'yladi u, — hech qanday tashvishi yo'q. Ehtimol, shuning uchun ularning mendan ajralgisi kelmas».

Aslida ularga hech narsaning keragi yo'q — suv bo'lsa, tuyoqlari tagida o't-o'lan bo'lsa bas. Santyago Andalusiyaning qayerlarida sero't yaylovlar borligini bilsa bo'lgani, qo'ylar unga sodiq hamroh bo'lib, ergashib yura-veradi. Mayliga, kunlari bir zaylda o'taversin, ular tirikligida birorta ham kitob o'qimasa o'qimas, odamlarning shaharlarda, qishloqlarda bir-birlariga yangiliklarni etkazadigan tilini ular tushunmasa ham mayliga — baribir ular o'zlaricha baxtli, suv va yemishga zoriqmasa bo'lgani. Bular evaziga qo'ylar saxiylik bilan o'z junini, naslini va vaqt-vaqti bilan go'shtini odamlarga beradi.

«Agar bugun men yirtqich hayvonga aylanib, ularga bir boshdan qiron solsam, otarning yarmidan ko'pini nobud qilganimdan keyingina ular nima bo'layotganini tushunib yetadi, — o'yladi Santyago. — Ular menga o'z instinktlaridan ko'ra ortiqroq ishonadi, chunki faqat men ularni qorin to'yg'azadigan joyga olib boraman».

U bugun miyasiga kelayotgan g'alati o'ylardan hayron. Ehtimol, qarg'ish tekkan, naqd mehrobidan tutanjir o'sib chiqqan xaroba cherkovda tunab qolgani uchun shunday bo'layotgandir? Uyqusida oldin ko'rgan bir tushni qayta ko'rdi, mana, endi sodiq hamrohlariga tish qayrayapti. U kechki ovqatdan qolgan vinodan bir qultum yutdi va kamzuliga yaxshilab burkanib oldi. Yana bir necha soatdan keyin quyosh chosh tepaga keladi, jazirama avjiga minib, suruvni yaydoq dalada haydashning iloji bo'lmay qoladi. Bu pallada butun Ispaniya mudraydi. Kechga boribgina havoning hovuri biroz tushadi, shungacha kun bo'yi elkasida og'ir kamzulni ko'tarib yurishi kerak. Boshqa iloji ham yo'q-da: sahargi salqindan ayni shu kamzul jonni asraydi.

«Ob-havoning injiqliklariga shay turgan ma'qul», — o'yladi Santyago kamzuliga tashakkur bildirib, uning og'ir va issiqligidan mamnun bo'lib. Aslida ham, kamzulning o'z vazifasi bo'lganiday, Santyagoning ham o'z qismati bor. Uning peshonasiga yozilgani — dashtu dala kezish. Ikki yil mobaynida u Andalusiyaning yassi tog'lari-yu yaydoq dalalarini izg'ib, qancha shahar va qishloqlarni ko'rdi. Santyago movutchining qiziga, o'zi oddiy cho'pon esa-da, qanday qilib savodxon bo'lib olganini tushuntirishga chog'landi.

Gap shunda ediki, u o'n olti yoshga to'lguncha diniy maktabda o'qidi. Ota-onasi uning ruhoniy bo'lishini — oddiy qishloq oilasining faxriga aylanishini orzu qilishardi. Ularning tirikchiligi qiyin kechar, tinim bilmay qilgan mehnatlari, xuddi qo'ylar singari, qorin to'yg'azishdan boshqaga ortmasdi.

Santyago diniy maktabda lotinchani, ispancha va dinshunoslikni o'r-gandi. Biroq go'dakligidayoq unda dunyoni ko'rishga ishtiyoq kuchli edi,

bu tuyg‘u Tangrini anglash yoki insoniyat gunohlarini miridan-sirigacha bilib olishdan ustun keldi. Va bir kuni ota-onasini ko‘rgani kelganida, u yurak yutib, men ruhoniy bo‘lishni xohlamayman, dedi. U yurt kezishni xohlardi.

— O‘g‘lim, — dedi bu gapiga javoban otasi, — bizning qishlog‘imizga kimlar kelib ketmadi. Butun dunyodan odamlar bu yerga biror-bir yangilik toparmikanman, deb kelishadi, biroq qanday kelishsa shunday qaytib ketishadi. Ular toqqa chiqishadi, ko‘hna qasrni ko‘raman deb va o‘tmishning hozirgi zamondan afzal bo‘lganiga guvoh bo‘lishadi. Ularning, ehtimol, sochlari oqdir yoki qora tanlidir ular, biroq bizning hamqishloqlardan hech bir ortiq joyi yo‘q.

— Biroq men bilmayman-ku, u yoqlarda, ular tug‘ilgan o‘lkalarda qanaqa qasrlar borligini, — e‘tiroz bildirdi Santyago.

— Bu odamlar bizning yerimizni, bizning ayollarimizni ko‘rishganda, bu yerda umrbod qolgimiz keladi, deb gapirishadi, — davom etdi ota.

— Men esa boshqa yerlarni ko‘rishni, boshqa ayollarga qarashni xohlayman. Axir, bu odamlar hech qachon bizning qishloqda qolib ketishmaydi-ku.

— Yurt kezish uchun ko‘p pul kerak, bolam. Bizda muqim bir joyda yashamaydiganlar faqat cho‘ponlar, xolos.

— Iloj qancha, demak, cho‘pon bo‘laman, — dedi Santyago.

Ota hech nima demadi, ertalab unga uchta qadimgi tilla tanga solingan hamyonni tutqazdi:

— Bir kun daladan topib olgandim. Osmondan tushgan desa ham bo‘laveradi. O‘zingga bir otar qo‘y sotib ol va yurt kezib mol boqib yuraver, qachonki, dunyoda bizning qasrimizday eng zo‘r qasr va bizning ayollarimizday go‘zal ayol yo‘qligini tushunsang, bir kun qaytarsan.

O‘g‘lini tangriga topshirib fotiha berayotganda, Santyago uning ko‘zlariga qarab, qarib qolganiga, muqim hayotning huzur-halovati: yeb-ichishi yetarli va boshida kapasi borligidan qoniqish hosil qilib, o‘zini xotirjam tutishiga qaramay, otasining ko‘nglida yurt oshib, el kezib yurish ishtiyoqi so‘nmaganini payqadi.

O‘YLAB KO‘RING:

Santyago otasining istagiga **qarshi** chiqqaniga qaramasdan, otasi unga qo‘y sotib olib, yurt kezishi uchun mablag‘ berganini qanday izohlaysiz?

Ufq qirmizi tusga kirdi, so‘ng quyosh botdi. Otasining gaplarini eslab kulimsiradi: u ko‘plab qaslarni va ko‘plab go‘zallarni ko‘rishga ulgurdi, darvoqe, ular orasida tengi yo‘q bir hurliqo bilan ikki kundan keyin tag‘in uchrashadi. Uning bir otar qo‘yi bor, egnida kamzuli bor, kitobi bor, kitobni xohlagan paytda boshqasiga almashtirsa bo‘ladi. Muhimi — uning

eng aziz orzusi amalga oshayotir: dasht-u dala kezib, safar qilib yuribdi. Andalusiyaning qir-adirlari zeriktirsa, xohlagan paytda qo'ylarni sotib, dengizchi bo'lishi mumkin. Agar dengizda suzish joniga tegsa, bu paytga kelib u boshqa shaharlarni ko'rib, boshqa ayollar bilan tanishib oladi, baxtli bo'lishning boshqacha yo'llarini topadi.

«Bilmadim, diniy maktabda Tangrini qanday topardim», — o'yladi Santiago ko'tarilib kelayotgan quyoshga qarab.

TAHLIL QILING:

«Bilmadim, diniy maktabda **Tangrini** qanday topardim». Santyagoning bu gapini qanday tushundingiz? Dasht-u dala kezib, safar qilish unga Tangrini topishda qanday yordam berishi mumkin?

O'zining safarlarida u doim noma'lum yo'llardan yurishni ma'qul ko'rardi. Bu cherkovda hali biror marta tunashga to'g'ri kelmagan, garchi bu o'lkalarda tez-tez bo'lib tursa-da. Dunyo keng, chek-u chegarasi yo'q va Santiago ozroq vaqt qo'ylarni o'z mayliga qo'yib bersa, albatta, qandaydir qiziq voqeaga duch kelardi. Faqat qo'ylar har kuni yangi yo'llarni topishayotganini, yaylovlar va yil fasllari o'zgarayotganini tushunmaydi: ularning miyasida faqat qorin to'yg'azish ehtiyoji bor, xolos.

«Ehtimol, biz ham shunaqadirmiz, — o'yladi cho'pon. — Axir, men o'zim ham movutchining qizi bilan tanishganimdan keyin xayolim biror marta ham boshqa ayollarga ketmadi-ku».

U osmonga qaradi, chamaladi, peshinga qolmay Tarifda bo'ladi. U yerda kitobni boshqasiga, qalinrog'iga almashtirib olsa, suvdonini vinoga to'ldirib, soch-soqolini oldirsa, movutchining qizi bilan uchrashuvga shay bo'ladi. U boshqa bir cho'pon qizni ilib ketgan bo'lsa-chi, degan xayolga bormaslikka urindi.

«Hayot shunisi bilan qiziqki, tushlar rostga aylanadi», — o'yladi Santiago osmonga ko'z tashlab qo'yib, qadamini tezlatarkan.

U Tarifda tushni ta'birlaydigan kampir yashashini esladi. Qani aytsinchi, ikki marta ko'rgan bir tushning ta'biri qanaqa bo'larkan.

Kampir mehmonni orqa tarafdagi oshxonadan turli rangdagi plastmassa munchoqlar shodasidan yasalgan parda bilan ajratilgan xonaga yo'lladi. Xonada stol va ikkita stul bor, devorda Masih yuragi tasviri tushirilgan surat ilingan. Uy bekasi Santyagoni o'tirg'izdi, o'zi uning qarshisiga o'tirib, ikki qo'lidan ushladi va past ovozda duo o'qidi.

Aftidan, bu lo'lilar o'qiydigan duo edi. Cho'pon bolaga lo'lilar tez-tez uchrab turardi — ular ham, garchi qo'y boqishmasa-da, dunyo kezib yurishadi. Odamlar ularni yolg'on-yashiq aytib kun kechiradi, gunohga botib yashaydi, bolalarni o'g'irlab ketadi va bu bolalar keyinchalik ularning asiriga aylanib qoladi, deyishadi. Santiago go'dakligida lo'lilar o'g'irlab

ketishidan o'lguday qo'rqardi, hozir lo'li kampir qo'llaridan ushlaganda vujudida o'sha qo'rquv uyg'ondi.

«Axir, bu yerda Muqaddas Masih yuragi bor-ku», — o'yladi u xotirjam bo'lishga va titrog'ini bosishga urinib. Lo'li kampir buni sezib qolishini xohlamasdi. Sodiqligini ta'kidlamoqchi bo'lib ichida duo o'qidi.

— Juda qiziq, — kaftidagi chiziqlardan ko'zini uzmay ming'irladi kampir va yana sukut saqlab turdi.

Bo'zbola battar bezovtalandi. Titroq endi qo'llariga ko'chdi va u qo'llarini shoshib tortib oldi.

— Men sening oldingga qo'llaringa qarab fol och deb kelganim yo'q, — dedi u lo'lining uyiga qadam bosganiga afsuslanib: yaxshisi, haqini to'lab, tezroq juftakni rostlasammikan. Shuyam gap bo'ldimi, allaqanday tushni ikki marta ko'rgan bo'lsa ko'ribdi-da.

— Bilaman. Sen ko'rgan tushingning ta'birini aytib berishimni so'rayapsan, — dedi lo'li. — Tushlar — bu Tangri biz bilan gaplashadigan til. Modomiki, bu dunyodagi bor tillardan biri ekan, bu tildan men tarjima qila olaman. Biroq Tangri senga qalbing tilida murojaat qilgan ekan, uning aytganlari faqat yolg'iz sengagina tushunarli bo'ladi. Shunisi ham borki, sen maslahat olish uchun kelgan ekansan, men sendan baribir pul olaman.

«Aftidan, ilindim», — o'yladi Santyago, biroq chekinishning endi iloji yo'q. Jur'at cho'pon uchun — odatdagi hol: birida suruvga bo'ri oralaydi, birida qurg'oqchilik ro'y beradi. Jur'at uning hayotini qiziqarli qiladi.

— Men bir tushni ikki marta ko'rdim, — dedi u. — Tushimda yaylovda qo'ylarimni boqib yuribman, shu payt go'dak paydo bo'ldi, u qo'ylar bilan o'ynagisi keldi. Birovning qo'ylarimga yaqinlashishini yomon ko'raman, ular begonadan hurkadi. Faqat bolalarni qo'rqmay yaqiniga yo'latadi, nega undayligini bilmayman. Qo'ylar bolalarning yoshini qanday payqashini tushunmayman.

— Ko'rgan tushingni ayt, — kampir uning so'zini bo'ldi, — ana, qozonim olovda turibdi. Sening puling ko'p emas, mening vaqtim qimmat turadi.

— Bola hadeb qo'ylar bilan o'ynadi, — Santyago biroz iymanib davom etdi, — keyin tuyqusdan meni qo'lida ko'tardi-da, Misr ehromlariga eltib qo'ydi.

U biroz sekinlab, bu lo'li kampir ehrom nimaligini bilarmikan, degan shubhaga bordi.

— Misr ehromlariga eltdi, — takrorladi u ohista va dona-dona qilib, — u yerda menga: «Agar yana bu yerga kelib qolsang, bekitilgan xazinani izlab topasan», dedi. Va endi menga xazina qayerda yotganini uqtirmoqchi bo'lganida uyg'onib ketdim. Ikkinchi marta ham bu tush xuddi shunday — hech o'zgarishsiz qaytarildi.

Lo'li kampir uzoq jim qoldi, keyin yana Santyagoning qo'llaridan ushladi va kaftiga sinchiklab diqqat bilan qaradi.

— Hozircha men sendan haq olmayman, — dedi kampir nihoyat. — Biroq agar xazinani topsang, o'ndan biri meniki.

Bo'zbola sevinganidan kulib yubordi, tushiga kirgan xazina uning folbinga beradigan arzimas chaqalarini asrab qoldi. Bu kampir chindan ham lo'li: lo'lilarning bir qaynovi ichida, deyishadi.

— Bo'laqol, tushimning ta'birini ayt, — so'radi u.

— Oldin qasam ich. Xazinaning o'ndan birini menga beraman, deb qasam ich, keyin ta'birini aytaman.

Qasam ichishiga to'g'ri keldi. Biroq kampir Muqaddas Masih yuragi tasviriga qarab qasamni takrorlashini talab qildi. — Bu tush Umum Tilida, — dedi kampir. — Men uni ta'birlashga harakat qilaman, garchi bu juda qiyin bo'lsa-da. Ana shu mehnatim uchun men sendan xazinaning o'ndan birini so'rayapman. Eshit: sen Misrga borishing va o'zigning ehromingni topishing kerak. Men o'zim bu narsani eshitmaganman, biroq go'dak senga ularni ko'rsatibdimi, demak, haqiqatan bu bor narsalar. Ana endi jo'na — u yoqda sen o'zigning xazinangni topasan, boyib ketasan.

Santyago avvaliga hayron qoldi, keyin afsuslandi. Shu bo'lmag'ur gap uchun kampirni qidirib o'tirish shartmidi. Yaxshiyam, undan pul olmadi.

— Seni deb vaqtim bekor ketdi, — dedi u. — Men ogohlantirdim: sening tushingni ta'birlash qiyin. G'aroyib ko'ringan narsa, sirtidan oddiyday tuyulsa-da, biroq uning mag'zini chaqishga faqat donolar qodir. Men dono bo'lmaganim uchun ham boshqa hunarni, masalan, kaftga qarab fol ochishni o'rgandim.

— Qanday qilsam Misrga bora olaman?

— Bu mening bosh og'rig'im emas. Men faqat tushni ta'birlay olaman, uni chinga aylantirish mening ishimmas. Aks holda shunday qashshoq yasharmidim, tuqqan qizlarimdan sadaqa so'rab.

— Agar Misrga bora olmasam-chi?

— Borolmasang — ko'rgan folim uchun sen beradigan haqdan quruq qolaman. Bu birinchi marta bo'layotgani yo'q. Endi jo'na, sen bilan gaplashadigan gap qolmadi.

Santyago lo'li kampirnikidan butkul hafsalasi pir bo'lib chiqdi va min-ba'd tushlarga ishonmaslikka qaror qildi. Shu payt, ishlarga kirishish kerakligi xayoliga keldi: do'konga yo'l oldi, egani ul-bul xarid qildi, kitobini qalinrog'iga almashtirdi, yangi vinoni tatib ko'rmoqchi bo'lib, maydondagi o'rindiqqa o'tirdi. Kun juda issiq edi, vino sehrli tarzda bo'zbolaning hovurini bosdi.

O'YLAB KO'RING:

Santyago lo'li kampirnikidan nega hafsalasi pir bo'lib chiqdi? Uning ko'rgan **tushi** zamirida qanday ma'no yashirin deb o'ylaysiz?

U qo'ylarini shahar chetida, yaqinda tanishgan do'stining molxonasi yonida qoldirdi. Viloyatning hamma joyida Santyagoning jo'ralari bor edi —

shuning uchun ham u yurt kezib yurishni yaxshi ko‘rardi. El oralasang yangi do‘st orttirasan — u bilan har kuni ko‘rishib turish hecham shart emas. Atrofingda doim bir xil odamlar bo‘lsa — xuddi diniy maktabda o‘qib yurgan paytdagiday — o‘z-o‘zidan ular sening hayotingga aralasha boshlaydi. Hayotingga aralashib turib, biroz vaqt o‘tgach, uni o‘zgartirgilari kelib qoladi. Agar sen ular xohlaganday bo‘la olmasang — arazlashadi. Har kim o‘zicha bu dunyoda aynan qanday yashash kerakligini aniq biladi. Biroq hech kim o‘zining shaxsiy hayotini negadir yo‘lga sola olmaydi. Bu xuddi lo‘li kampirning amaliga o‘xshaydi, u tushlarni ta‘birlaydi, lekin rostga aylantirishga qurbi yetmaydi.

Santayo quyoshning botishini kutishga qaror qildi, shundan so‘ng qo‘ylarni yaylovga haydasa bo‘ladi. Movutchining qizi bilan uchrashishga hali uch kun bor. Hozir esa shu erlik ruhoniyan almashtirib olgan kitobni o‘qishga kirishdi. Kitob qalin edi, birinchi betida kimningdir dafn marosimi tasvirlangan va boz ustiga qahramonlarning ismlari shunaqa g‘alatiki, ovoz chiqarib aysang tiling qoqilib ketadi. «Agar bir kun kelib men kitob yozadigan bo‘lsam, — o‘yladi bo‘zbola, — kitobimning har bir betida yangi qahramon bo‘ladi, kitobxonlar kimning ismi qanaqaligini eslab ovora bo‘lib o‘tirmaydi».

U endi kitobni ochib, marhumni qorga qanday ko‘mishgani tasvirini berilib o‘qiyotganida (tepadan quyosh ayovsiz kuydirib turganiga qaramay, Santayoning eti junjikdi), bir qariya kelib, uning yoniga cho‘kdi va uni gapga tortdi.

— Ular nima qilishayapti o‘zi? — maydondagi odamlarni ko‘rsatib, so‘radi u.

— Ishlashayapti, — ro‘yxush bermay javob qildi bo‘zbola, go‘yo o‘zini berilib kitob o‘qiyotganday ko‘rsatib.

Aslida esa u movutchining qizining ko‘z o‘ngida to‘rtta qo‘yning junini qanday qirqishini o‘ylardi. Chunki qiz uning nimaga qodirligini ko‘radi. Santayo bu manzarani tez-tez ko‘z oldiga keltirar va har gal xayolida qiziqib qarab turgan qizga qo‘yni dumidan boshlab boshi tomonga qirqib borish kerakligini tushintirardi. U yana bir qancha g‘aroyib voqealarni ham xotirasida jamlab, qo‘ylarni qirqayotib, ularni qizga aytib berishga chog‘lanardi. Bu voqealarni kitoblardan o‘qib olgan edi, biroq bularni o‘z boshidan kechirganday qilib aytib bermoqchi edi. Qiz hech qachon buning tagiga etolmaydi: chunki u o‘qishni bilmaydi-da. Qariya juda qaysar chiqib qoldi. Chanqab ketganini aytib, bir qultum vino so‘radi. Santayo ko‘zani uzatib, shu bilan undan qutilishga umidlandi.

Qayoqda — qariyaning jag‘i battar ochildi, gurunglashgisi keldi. Ko‘zani uzatayotib, bo‘zboladan qanday kitob o‘qiyotganini so‘radi. Santayoning boshqa o‘rindiqa o‘tib o‘tirgisi keldi, biroq otasi unga keksalarga doimo xushmuomalada bo‘lishni nasihat qilgandi, shu bois u bir so‘z demay kitobni qariyaga uzatdi: ehtimol, kitobning nomini to‘g‘ri o‘qishni u bilar. Agar chol savodsiz bo‘lsa, o‘zi uni tinch qo‘yar, noqulay holga tushib qolmay deb.

— Him... — dedi qariya kitobni qo'lida aylantirib ko'rarkan, go'yo bunday g'alati buyumga birinchi marta ko'zi tushganday. — Yaxshi kitob, zarur narsalar haqida, biroq nihoyatda zerikarli.

Santyago ajablendi: qariya, demak, nafaqat o'qishni bilarkan, hatto ayni shu kitobni o'qib chiqqan ekan. Nachora, agar chindan zerikarli bo'lsa, hali uni boshqasiga almashtirib olishga vaqt bor.

— Bu kitobda ham, deyarli boshqa barcha kitoblarda bor gaplar yozilgan, — davom etdi qariya. — Ya'ni odam o'z taqdirini o'zi tanlay olmasligi haqida. Bu kitobdagi bor gap odamlarni dunyodagi eng katta yolg'onga ishontirishdan iborat.

— Qanaqa u bu dunyodagi eng katta yolg'on? — ajablendi Santyago.

— Mana shunaqa: qandaydir lahzalarda hayotimiz tizgini qo'limizdan chiqib ketadi va uni beixtiyor taqdir boshqara boshlaydi. Uchiga chiqqan uydirma.

— Men uchun, nazarimda, buni tushunish qiyin, — dedi Santyago. — Meni, masalan, ruhoniy qilmoqchi bo'lishgandi, men esa cho'ponlikka ketdim.

— Shunisi ma'qul-da, — boshini sermadi qariya. — Sen yurt kezib yurishni yaxshi ko'rasan-ku.

«Mening fikrlarimni o'qiyotganga o'xshab gapiradi», — o'yladi bo'zbola.

Bu orada qariya kitobni qaytib berishni xayoliga ham keltirmayotganday, bamaylixotir varaqladi. Faqat hozir Santyago qariyaning egnida arabcha yaktak borligini payqadi — aslida buning ajablanadigan joy yo'q: Tarifni Afrika qirg'og'idan torgina bo'g'oz ajratib turadi, uni bir necha soatda suzib o'tish mumkin. Arablarni shaharchada tez-tez uchratasan — ular bir nimalar sotib olishadi, bir kunda bir necha bor o'zlarining g'alati ibodatlarini amalga oshirishadi.

— Siz qayerliksiz? — so'radi u qariyadan.

— Hammayerlik.

— Bunday bo'lmaydi-ku, — e'tiroz bildirdi bo'zbola. — Hech kim hammayerlik bo'la olmaydi. Mana men, masalan, cho'ponman, dasht-u dalalarni kezib yuraman, biroq bir joyda tug'ilganman, shaharchada, eski qasr turgan tog' yonidagi. Shu shaharchada men tug'ilganman.

— Xo'p, unday bo'ladigan bo'lsa, men Salimda tug'ilganman.

Santyago bilmasdi Salim qayerdaligini, biroq so'rab o'tirmadi, qizarib qolmay deb. U tashvishli qiyofadagi yo'lovchilar tinimsiz o'tib-ketib turgan maydonga tikilib qarab turdi.

— Xo'sh, Salimda hayot qanday?

— Odatdagiday.

Bilib olishning hech iloji yo'q edi. Faqat bunday shahar Andalusiyada yo'qligi ayon edi, aks holda Santyago uni eshitgan yoki ko'rgan bo'lardi.

— U yerda siz nima ish bilan mashg'ulsiz?

— Nima ish bilan mashg'ulman? — Qariya «qah-qah» otib kulib yubordi. — Men uni boshqaraman. Men — Salim podshohiman.

«Odamlarga bir balo boʻlgan oʻzi, — oʻyladi boʻzbola. — Haqiqatan, tilsiz qoʻylar bilan andarmon boʻlib yurganim maʼqul aslida, yemishi bilan suvi boʻlsa bas. Yoki kitob oʻqiganim tuzuk — gʻaroyib voqealarni bilib olasan, qachon xohlasang ochib oʻqiyverasan. Biroq odamlar bilan qiyin: tomdan tarasha tushganday bir nimani aytadi, oʻtirasan keyin ustingga magʻzava toʻkilganday, nima deb javob berishni bilmay».

— Mening ismim Malkisidq, — mingʻirladi qariya. — Qoʻying nechta?

— Koʻp, — mujmal javob qildi Santyago.

— Toʻgʻrisi qancha? Demak, senga mening yordamim kerakmas, qoʻying yetarli, deb hisoblasang.

Boʻzbolaning chindan jahli chiqdi. Hech qanday yordam soʻrab oʻtirmadi. Gapni qariyaning oʻzi boshladi-da, avval vino soʻradi, keyin kitobni koʻray dedi, endi unga gurgung berishing kerak.

— Kitobni bering, — dedi u. — Men yoʻlga chiqishim kerak.

— Menga otaringning oʻndan birini bersang — xazinaga qanday yetib borishni oʻrgataman.

Tuyqusdan boʻzbolaga hammasi ayon boʻldi-qoldi. Loʻli kampir undan sariq chaqa ham soʻramadi, demak, qariya — u, ehtimol kampirning eri, oʻzi ham loʻli boʻlsa kerak, bir dunyo yolgʻon-yashiq gaplarni toʻqib, koʻproq pul undirish uchun atay joʻnatilgan.

Biroq Santyago gapga ogʻiz juftlashga ulgirmay, qariya yerdan bir shoxchani olib, qumga nimalarnidir chizdi. U egilgan chogʻda koʻkragida nimadir shunaqa nur taratib yaraqladiki, boʻzbola bir lahza koʻr boʻlib qoldi. Biroq qariya qartaygan yoshiga mos boʻlmagan bir harakat bilan libosiga burkanib oldi, Santyagoning koʻzi koʻra boshlaganda, u oyoqlari ostida qariya chizgan shakllarni koʻrdi.

Kichkina shaharning bosh maydonini qoplagan qumda u ota-onasining ismlarini va oʻzining butun hayotini ayni daqiqalargacha — bolalikdagi oʻyinlari-yu diniy maktabdagi sovuq kechalarni — hamma-hammasini oʻqidi. U doʻkondor qizining ismini oʻqidi, buni endi bilishi edi. U hali hech kimga aytmagan narsalarni: bir safar kiyik ovlash uchun otasining miltigʻini soʻramasdan olganini va hayotida dastlab, faqat bir marta ayol bilan tunaganini oʻqidi.

«Men — Salim podshohiman», — yodiga tushdi uning. — Nega podshoh choʻpon bilan gaplashib oʻtiribdi? — xijolatomuz, yuvosh tortib soʻradi Santyago.

— Buning sabablari koʻp, biroq eng asosiysi shuki, sen oʻz Taqdiring yoʻlidan borishga qodirsan.

— Bu qanaqa Taqdir? — soʻradi boʻzbola.

— Barcha odamlar, hali navqiron paytlarida, oʻz Taqdirini bilishadi. Umrning bu pallasida hamma narsa tushunarli va oʻzlari xohlagan ishni amalga oshirishga intilishdan qoʻrqishmaydi. Biroq vaqt oʻtishi bilan bir sirli kuch ularni oʻz Taqdirini yuzaga chiqarishga erishishning iloji yoʻqligiga ishontirishga kirishadi.

Qariyaning gaplari Santyagoga unchalik ta'sir qilmadi, biroq «sirli kuch» uni qiziqtirib qoldi — do'kondorning qizi buni eshitsu, og'zi ochilib qoladi.

— Bu kuch aftidan yomonlikka yo'g'rilgan. Biroq amalda u odamlarni o'z Taqdirini qanday yuzaga chiqarishga yo'naltiradi. Bu kuch uning ruhi va irodasini shunga tayyorlab boradi. Bu sayyorada bir ulug' haqiqat mavjud: sening kimligingdan va nima qilayotganingdan qat'i nazar, qachonki sen bir nimani chin yurakdan istasang, bunga erishasan, chunki shunday istak Olam Qalbida ham yaraladi. Va bu sening Yerdagi nasibangdir.

— Hatto agar men faqat yurt kezib yurishni yoki do'kondorning qiziga uylanishni xohlasam hammi?

— Yoki xazinani qidirsang-da. Olam Qalbi inson baxtidan oziqlanadi. Baxtidan, biroq ayni paytda g'amidan, havas-u hasadidan, rashkidan ham. Odamning yakka-yagona majburiyati: o'z Taqdiri yo'lidan oxirigacha borish. Hammasi — shunda mujassam. Yodingda tut, sen biror narsani istagan paytda butun Olam sening istaging amalga oshishiga yordam beradi.

Biroz muddat ular maydonga va o'tib-ketib turgan odamlarga jim qarab o'tirishdi. Jimlikni birinchi bo'lib qariya buzdi:

— Xo'sh, shunday qilib nega endi sen qo'y boqishga qaror qilding?

— Chunki, dunyo kezib yurishni yaxshi ko'raman.

Qariya maydon burchagiga qizil kajavasi bilan kelib to'xtagan makkabodroq sotuvchiga ishora qildi:

— Bolaligida u ham dunyo kezishni orzu qilgan. Biroq keyin makkabodroq sotib, pul topishni afzal bildi. Qarigach, u Afrikada bir oyni o'tkazdi. O'z orzusini amalga oshirishi uchun odamda hamma vaqt imkon bo'lishini tushunish unga nasib etmagan.

— Uning cho'ponlik qilgani ma'qul edi, — dedi Santyago.

— Bu haqda u o'yladi. Biroq so'ng yaxshisi savdo-sotiq bilan shug'ullanishga qaror qildi. Savdogarlarning boshida kapasi bor, cho'poncho'liqlar esa ochiq dalada tunaydi. Qizlarning ota-onalari ham kuyovlari cho'pon emas, savdogar bo'lishini xohlashadi.

Santyago movutchining qizini esladi va yuragiga igna sanchilganday bo'ldi. Albatta, qiz yashayotgan o'sha shaharda kimdir qizil kajava bilan izg'ib yurgandir.

— Bundan kelib chiqadiki, odamlarning cho'ponlar va makkabodroq sotuvchilar haqidagi fikrlari Taqdir yo'li haqidagi fikrdan muhim ekan-da.

Qariya yana kitobni varaqladi va aftidan, o'qiy boshladi. Santyago uzoq kutdi, keyin bari bir qariyani chalg'itishga qaror qildi, chunki oldin chol ham uni kitobdan chalg'itgandi:

— Nima uchun siz men bilan bu haqda gaplashayapsiz?

— Chunki sen o'zingning Taqdiring yo'lidan borishga urinding. Biroq hozir undan chekinishga tayyorsan.

— Siz har doim shunday daqiqalarda paydo bo'lasizmi?

— Har doim. Boz ustiga boshqa shaklu shamoyilda ham ko'rinishim mumkin. Gohida to'g'ri qaror tarzida, gohida ma'qul fikr tarzida. Gohida

esa, hal etuvchi daqiqada, men boshi berk ko'chadan chiqish yo'lini aytaman. Barini eslab qololmaysan. Biroq odatda odamlar mening paydo bo'lganimni payqashmaydi.

Qariya o'tgan hafta bir tilla qazuvchi qoshida tosh shaklida paydo bo'lgani haqida hikoya qildi. Bir paytlar bu odam hammasini tashlab, zumrad qazib topish uchun yo'l olgan. Daryo qirg'og'ida besh yil rosa ter to'kkan va bir dona bo'lsa-da, zumrad toparman, deb 999 999 toshni maydalagan. Va shunda hafsalasi pir bo'lib, orzusidan voz kechishga ahd etgan, bu payt uning poyida faqat bittagina tosh qolgandi — va u shu toshning ichidan o'zining zumradini topardi. Shunda qariya aralashishga va o'z Yo'lidan mardona ketayotgan tilla izlovchiga yordam berishga qaror qildi. U toshga aylandi, uning oyog'i ostiga yumalab keldi, biroq tilla izlovchi, besh yildan beri besamar ter to'kayotganidan g'azabga minib, oyog'i bilan toshni tepib yubordi. Biroq shunday kuch bilan tepdiki, tosh boshqa bir toshga urilgancha yorilib, dunyoda tengsiz go'zal zumrad quyosh nurida yaraqlab ketdi.

— Odamlarga o'z hayotlarining mohiyati juda erta ayon bo'lib qolganday tuyuladi, — dedi qariya va Santyago uning ko'zlaridagi g'amni ilg'adi. — Ehtimol, shuning uchun ham ular bundan juda erta voz kechishar. Nachora, dunyo shunday qurilgan.

Shu payt bo'zbola guring xazina haqidagi gapdan boshlanganini esladi.

— Ma'danni soy va daryolar yuzaga olib chiqadi, ayni soy va daryolar ularni yer qa'riga bekitadi, — dedi qariya. — Agar o'zingning xazinang haqida batafsil bilging kelsa — suruvingdagi qo'ylarning har o'ntasidan birini menga ber.

— Balki topsam, o'sha xazinaning o'ndan birini berganim tuzukdir?

— Qo'lingda yo'q narsani va'da qilish, uni qo'lga kiritishga jahd etish demak, — dedi qariya ginali ohangda.

Shunda Santyago suruvining o'ndan birini lo'li kampirga allaqachon va'da qilganini aytdi.

— Lo'lilar haqini undirishni biladi, — xo'rsindi qariya. — Nima bo'lganda ham bilib qo'yganing tuzuk, dunyoda har bir narsaning o'z bahosi bor. Nur Askarlari ayni shunga o'rgatishga intilishadi. — U Santyagoga kitobni uzatdi. — Ertaga shu vaqtda sen suruvingning o'ndan birini qoshimga haydab kelasan. Shunda men xazinani qanday topishni aytaman. Va shunday deb, u muyulishda ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Santyago yana kitobni qo'lga oldi, biroq mutolaaga kirisholmadi — diqqatini bir joyga yig'ishga qurbi etmasdi. Qariya bilan muloqotdan hayajonlagandi, chunki uning ko'ngli sezdi: qariya haqiqatni gapirdida. Bo'zbola chakana savdo qutisi yoniga bordi va bir qog'oz xaltacha makkabodroq sotib oldi, sotuvchiga qariyaning u haqdagi gapini aytammikan, deb o'yladi, keyin shart emas, degan qarorga keldi.

«Ba'zida hammasini o'z holicha qoldirgani ma'qul» — deb o'yladi u. Aytasang, sotuvchi, g'ildirakli qizil qutisiga o'rganib qolganiga qaramay,

uch kunlab o'ylanib yuradi, bu ishning bahridan o'tsammikan, deb. «Uni bunday azobdan xolos etganim bo'lsin».

Shunday o'y bilan Santyago ko'cha bo'ylab, boshi oqqan tomonga qarab ketdi, oxiri bandargohga kelib qoldi, chog'roqqina uychaning yonidan chiqdi. Uychada Afrikaga boradigan kemalarga patta sotishardi. Darvoqe, Misr aynan Afrikada.

— Sizga nima kerak? — so'radi pattafurush.

— Ehtimol, ertaga sizdan patta xarid qilarman, — javob qildi Santyago va nari yurdi. Bittagina qo'yni sotsang bas, qarabsanki, Afrikadasan. Bu fikr uning ko'ngliga g'ulg'ula soldi. Pattafurush esa yoramchisiga gap qotdi: — Yana bitta xayolparast. Sayohat qilgilari kelibdi, kissasida hemiri yo'q.

Santyago pattaxona tokchasi oldida turarkan, qo'ylari yodiga tushdi va tuyqusdan ularning yoniga tezroq borgisi kelib qoldi. Ikki yilda cho'polik san'atini egalladi va chorvani miridan-sirigacha — qo'y qirqishni-yu qo'zilatishni, suruvni bo'rilardan asrashni bilib oldi. Andalusiyaning yaylovlari endi unga besh barmog'iday tanish, otaridagi xohlagan qo'yining narxini aniq baholay biladi. U o'zini kutayotgan suruv qamalgan qo'tonga eng uzoq yo'ldan jo'nadi. Bu shaharning ham o'z qal'asi bor edi, bo'zbola qiyalikdan ko'tarilib, qal'a devoriga chiqib o'tirishga qaror qildi. U joydan Afrika ko'rinardi. Bir paytlar kimdir unga qadim zamonda Afrikadan mavrlar suzib kelishib, sal bo'lmasa Ispaniyani butunlay mahv etashganini uqtirgandi. Santyago mavrlarga toqat qilolmasdi: bu yerga lo'lilarni shular olib kelgan bo'lishi kerak.

Devordan butun shahar, haligina u qariya bilan gurunglashib turgan bozor maydoni kaftdagiday ko'rinib turardi.

«Qaysi go'rdanam uni uchratdim», — o'yladi bo'zbola. Hamma balo lo'li kampirning tushni ta'birlaganidan boshlandi-da. Na lo'li, na qariya uning cho'pon ekaniga ahamiyat berdi. Ha, hamma narsadan ko'ngli sovugan bu yolg'iz odamlar cho'pon degan zot qo'y bilan tirik ekanini qaydan bilsin. Santyago suruvdagi har qaysi qo'yning bir qarashdayoq ichi-sirtini aytib bera oladi: unisi — qisr, narigisi ikki oydan so'ng qo'zilaydi, hov, chetdagilari — suruvning eng sudralganlari, yalqov. U qo'ylarni qirqishni, bo'g'izlashni uddalaydi. Agar biror yoqqa ketguday bo'lsa, qo'ylari uni qumsaydi, egasiz bo'lib qoladi.

Shamol turdi. Bu shamol unga tanish edi — odamlar buni «lavanta shamoli» deyishardi, chunki O'rtayer dengizining sharqiy qismidan, Lavantadan kelgan mavrlarning yelkanlarini ko'targan shu shamol edi. Bo'zbola, hali Tarifda bo'lmagan esa-da, Afrika qirg'oqlari juda yaqin ekaniga shubhalanmasdi. Bunday qo'shnilik xatarli — mavrlar yana bos-tirib kelishi mumkin. Shamol kuchaydi. «Baribir qo'ylarim va xazina bilan oramizni buzib yuborolmas», — o'yladi Santyago. Endi ikkisidan birini — yo o'zi odatlangan mashg'ulotni yoki ko'ngli tusab turgan narsani deyishi kerak. Aytgancha, o'rtada do'kondorning qizi ham bor, biroq

qo'ylar muhimroq, chunki ular Santyagoga muhtoj. Qizaloqqa — baribir. Darvoqe, uni eslarmikan? Bo'zbola adashmas-ov: ikki kundan keyin uning oldida paydo bo'lsa, qizaloq tanimaydi, chunki qizaloq uchun kunlar bir xilda o'tadi, kunlari ikki tomchi suvday yakrang odamlar har tong quyosh charaqlab chiqib, turmushiga ro'shnolik bag'ishlayotganini payqashmaydi.

«Men otamni, onamni ham, tug'ilgan qishlog'imdagi qal'ani ham tashlab keldim, — o'yladi u. — Ular ayriliqda yashashga ko'nikishdi, men ham shunga odatlandim. Demak, bunga qo'ylar ham ko'nikadi mening yo'g'imda».

U yana maydonga tepadan turib qaradi. Makkabodroq savdosi qizigandan qizirdi: ana, qariya bilan haligina gurunglashgan so'rida endi bir juft oshiq qaymoqlashib o'tirishibdi.

«Savdogar...» — o'yladi Santyago, biroq fikrini yakunlashga ulgur-madi — kuchaygan «lavanta shamoli» shiddat bilan to'g'ri yuziga urildi.

Shamol faqat bosqinchi mavrlar yelkanlarini ko'tarib qolmagan, balki o'zi bilan xavotirli sahro garmselini, chodralarga o'rangan ayollar bo'yini, bir zamonlar nimalarnidir qidirib, oltinu sarguzasht ishtiyoqida izg'iganlarning ter va umid-orzulari hidini ham olib kelgan. Shamol ehromlar nafasini ham olib kelgan. Bo'zbolaning erkin, daydi shamolga havasi keldi va o'zi ham uningday bo'la olishini his etdi. O'zidan boshqa hech kim yo'lini to'sa olmaydi. Qo'ylar, movutchining qizi-yu Andalusiyaning yaylovlari — bular bari o'z Yo'lini topguncha bosib o'tiladigan so'qmoqlar, xolos.

Ertasi kuni choshgohda u bozor maydonida paydo bo'ldi va o'zi bilan oltita qo'yni haydab keldi.

— G'alati ish bo'ldi, — dedi u qariyaga. — Do'stim hech qanday gap-so'zsiz mendan butun bir otarni sotib oldi va umr bo'yi cho'pon bo'lishni orzu qilgandim, dedi. Yaxshilik alomati bu.

— Hamisha shunday bo'ladi, — javob qildi qariya. — Buni Xayrli Ibtido deyishadi. Agarda sen, misol uchun, hayotingda birinchi marta qarta o'ynashga o'tirsang, aftidan, yutgan bo'larding. Boshlovchilarning omadi keladi.

— Nega bunday bo'ladi? — Chunki hayot sening o'z Taqdiring yo'lidan borishingni xohlaydi va omadlarni yor etib, ishtahangni ochadi.

Shundan so'ng qariya qo'ylarni kuzata boshladi va bittasi oqsoqlanayotganini aytdi. Bo'zbola buning ahamiyati yo'qligini, suruvdagi eng aqlli, boz ustiga, eng ko'p jun beradigan shu qo'y, deya tushuntirdi.

— Xo'sh, endi, xazinani qayerdan izlash kerak? — so'radi u.

— Misrdan, ehromning yonidan.

Santyago esankiradi. Lo'li kampir ham xuddi shu gapni aytgandi, faqat buning uchun undan hech nima olmadi.

— Tangri har bir odamning bu dunyodagi yo'lini belgilab qo'yadi, sen u yoqqa ana shu belgilar orqali yo'l topasan. Faqat sen belgilarni — nimalar yozib qo'yilganini o'qiy bilsang bas.

O'YLAB KO'RING:

Qariya qanday **belgilar** haqida gapirmoqda deb o'ylaysiz? Bu belgilarni «o'qiy bilish» uchun inson qanday xususiyatlarga ega bo'lishi lozim?

Santiago javob qilib ulgurmadi, u bilan qariya o'rtasida bir kapalak pirillab aylanaverdi. U bolaligida bobosidan go'yo kapalak omad keltirishi haqida eshitganini esladi. Xuddi qora chigirtka, kaltakesak va yo'ng'ichqaning bargchalariday.

— Aynan shunday, — ming'irladi qariya uning xayolidan o'tgan fikrni uqib. — Hammasi xuddi bobong senga aytganiday. Bu o'sha belgilar, ularga amal qilsang, yo'lingni yo'qotmaysan.

Shu so'zlarni ayta turib, u to'shini yalang ochdi va hayratga tushgan Santiago kecha ko'zini qamashtirgan yarqiroq jilvani esladi. Qariya oltindan quyulgan, qimmatbaho toshlar bilan bezalgan sipar taqib yurardi. Aslida ham u podshoh edi, yupunroq kiyinib yurishining sababi esa, aftidan, talonchilar tashlanib qolmasligi uchun bo'lsa kerak.

— Mana, ol, — dedi qariya va sipardan ikkita, oq va qora toshni ko'chirib, ularni Santiyagoga uzatdi. — Bular Urim va Tummim deyiladi. Oqi «ha»ni, qorasi esa «yo'q»ni anglatadi. Belgilarning ma'nosini uqolmay qolganingda ular senga asqotadi. So'rasang — javob beradi. Biroq yaxshisi, — davom etdi u, — har qanday holatda o'zing bir qarorga kelganing ma'qul. O'zing bilasan, xazina — ehrom yonida, oltita qo'yni men senga bir qarorga kelishingga ko'maklashganim uchun olaman.

Bo'zbola toshlarni to'rvasiga bekitdi. Endi, bundan keyin biror qaror qabul qilguday bo'lsa faqat o'ziga tayanadi, xolos.

— Unutma, dunyodagi hamma narsa bir butun, yaxlit. Alomatlar tilini yodingdan chiqarma. Va, eng muhimi, shuni yodingdan chiqarmaginki, sen oxirigacha o'z Taqdiring yo'lidan ketishing kerak. Endi men senga muxtasar bir rivoyatni aytib beraman.

Bir savdogar o'g'lini baxt nima, uning qanday sir-asrorlari bor, bilsin deb eng mashhur donishmand huzuriga yuboribdi. O'g'lon qirq kecha-kunduz sahro kezib, nihoyat tog' tepasidagi ajoyib bir qal'ani ko'ribdi. Bu qal'ada u izlab yurgan Donishmand yasharkan.

Kutilganidek, qal'a donishmandning uzlatga chekingan kimsasiz kulbasiga sira ham o'xshamas, aksincha, odam bilan to'la edi: savdogarlar lash-lushlarini ko'rsatib u yoq bu yoqqa chopqilashar, ba'zilar burchak-burchaklarda gaplashib turishar, mo'jazgina sozandalar guruhi mayin kuy ijro etar, zalning o'rtasida, bu o'lkada topsa bo'ladigan jamiki noz-ne'matlarga to'la to'kin dasturxon tortilgan.

Donishmand bamaylixotir mehmonlar bilan bir-bir ko'rishib-so'rashib chiqadi va yigitchaning navbati etguncha rosa ikki soat kutishiga to'g'ri

keladi. Nihoyat Donishmand uning tashrifidan ko‘zlagan maqsadini eshitadi, biroq baxt nimaligi-yu, uning qanday sir-asrorlari borligini hozir tushuntirib o‘tirishga vaqti yo‘qligini aytadi. Yigitchaga qal’ani tomosha qilib, aylanib chiqqin, ikki soatdan keyin shu joyga kelasan, deb tayinlaydi.

«Darvoqe, sendan yana bir so‘rovim bor, — deydi u yigitchaga ikki tomchi moy solingan choyqoshiqni uzatib. — Bu qoshiqchani olgin, qara, tag‘in moy to‘kilmasin».

Yigitcha, ko‘zini qoshiqchadan uzmay, zinalardan chiqib-tushib saroyini aylanadi, ikki soatdan so‘ng yana Donishmand qoshida hozir bo‘ladi.

«Xo‘sh, — deydi Donishmand, — oshxona zalidagi forsiy gilamlar senga yoqdimi? Bog‘dagi dovdaraxtlar, gulzorlar-chi? Ularni qo‘li gul bog‘bonlar o‘n yil deganda barpo etishgan. Mening kutubxonamdagi eski qalin kitoblar, teriga bitilgan qo‘lyozmalar-chi?»

O‘sal bo‘lgan yigitcha bularni ko‘rmaganini tan oladi, zotan, qal’ani aylanganda u butun diqqatini xo‘jayin qo‘liga ishonib topshirgan choyqoshiqdagi moydan uzmagani edi.

«Izingga qayt va mening uyimdagi mo‘jizalarni tomosha qil, — dedi shunda Donishmand. — Turish-turmushini ko‘rib bilmagan odamingga qanday ishonasan».

Yigitcha qo‘lida qoshiq bilan yana saroyini aylangani jiladi. Bu safar u oldingiday diqqat bo‘lmay, xonalarni bezab turgan kamyob jihozlarni, san‘at asarlarini ko‘rib chiqadi. U bog‘larni va qal’ani o‘rab turgan qoyalarni kuzatadi, gullarning va surat-u haykallarning go‘zalligini o‘zicha baholaydi. Donishmandning oldiga qaytgach, u ko‘rganlarining hammasini oqizmaytomizmay aytib beradi.

«Ikki tomchi moy qani, men senga to‘kib qo‘yma deb taylagandim?» — so‘raydi Donishmand.

Shunda yigitcha qoshiqchadagi moyning to‘kilganini payqaydi.

«Mana shu men senga beradigan birdan-bir maslahat, — deydi unga donolar donosi. — Baxtning sir-u asrori dunyoning bor jozibasini-yu tarovatini ko‘ra bilishda va ayni paytda choyqoshiqdagi ikki tomchi moyni ham hech qachon yoddan chiqarmaslikda».

TAHLIL QILING:

Ushbu rivoyatning asosiy g‘oyasi nima? Qariya Santyagoga bu rivoyatni nima maqsadda aytib berdi deb o‘ylaysiz?

Santyaqo rivoyatni eshitib uzoq jim qoldi. U qariyaning nima demoqchi bo‘lganini tushundi. Cho‘pon dasht-u dala kezishni yaxshi ko‘radi, biroq qo‘y-qo‘zisini hech qachon unutmaydi. Santyagoga qadalib qarab, podshoh

Malkisidq qo‘llarini tutashtirdi va g‘alati harakat bilan bo‘zbolaning boshi ustidan sermadi. Keyin esa, qo‘ylarni oldiga solib, o‘z yo‘liga ravona bo‘ldi.

Mo‘jazgina Tarif shaharchasi ustida, bir zamonlar mavrlar qurgan, eski qal‘a qad rostlab turibdi. Agar minoraga chiqib qaralsa, makkabodroq so-tuvchisining qutisi turgan maydon kaftdagiday ko‘rinadi. Bu joydan Afrika qirg‘oqlarining uzunchoq parchalari ham ko‘zga tashlanadi. O‘sha kuni qal‘a devorida, yuzini mashriqdan esayotgan shamolga tutib, Malkisidq — Salim podshohi o‘tirgan edi. Taqdirilarida kechgan alg‘ov-dalg‘ov o‘zgarishlardan bezovtalanayotgan qo‘ylar yangi xo‘jayinidan nariroqda qo‘shoqlanganday g‘uj bo‘lib turardi. Ularni hali ham qiziqtirib turgan eng muhim narsa yemish edi.

Bandargohga kiriladigan joyda turgan chog‘roq kemaga qarab o‘tirgan Malkisidq, bir paytlar unga ushr berganidan so‘ng Ibrohimni qayta uch-ratmaganiday, endi bu bo‘zbolani ham boshqa ko‘rmasligi haqida o‘ylardi.

Umrboqiylarda orzu-istak bo‘lmasligi kerak, chunki bu yerda ularning o‘z yo‘llari yo‘q. Biroq baribir Malkisidq qalbining tubida Santyago degan mana shu bolaga omad yor bo‘lishini tilardi.

«Uning hoziroq hatto mening ismimni ham unutib yuborishi achinarli-da, — o‘yladi u. — Mening ismimni takrorlab turishi kerak edi. Alhol, meni eslab, «Malkisidq, Salim podshohi» degan sirli qariyani tilga olsa».

U ko‘zini samoga tikdi va biroz iymanib, dedi: — Tangrim, iqorman, bular barchasi, Sening kalomingda zikr etilganiday, «behudadan behuda urinish». Lekin gohida qari podshoh ham o‘zi bilan g‘ururlanadi-da.

(Ahmad Otaboy tarjimasi)

Asarning to‘liq matnini o‘qib chiqing.

pdf kitob
Ziyouz kutubxonasi

audiokitob
Ziyouz kutubxonasi

IZOHLAR

Andalusiya – Ispaniya viloyatlaridan biri, uzoq vaqt arablar hukmronligi ostida bo‘lgan

mavrlar – Yevropaliklar Pireney yarim oroli va Shimoliy Afrikada yashagan musulmonlarni shunday atashgan

Tarif – Andalusiya-dagi shahar

Tarifa shahri

Malkisidq (qadimgi ivrit tilida «adolat hukmdori») – Injilga ko‘ra, afsonaviy Salim shahri hukmdori, ruhoniy, insonlarga ilohiy bashoratlarni yetkazgan.

Urim va Tummim – Injilga ko‘ra, yahudiylarning bosh ruhoniylari tomonidan bashoratlar qilishda yoki murakkab muam-molarga yechim topishda ishlatilgan buyumlar.

MUTOLAADAN SO‘NG

ASAR TAHLILI

1. Sizingcha, asar nima haqida? Asardan uning asosiy **g‘oyasini** (g‘oyalari-ni) ifodalaydigan uch iqtibos keltiring va nima uchun aynan shu iqtiboslarni keltirganingizni matn asosida dalilang.
2. Asar bosh qahramoni Santyago bo‘lsa-da, unga «Alkimyogar» sarlavhasi qo‘yilishini qanday izohlaysiz? **Alkimyogar** obrazi asarning g‘oyasini ochib berishda qanday ahamiyat kasb etadi?
3. Santyago xazina qidirib, yo‘lida uchratgan kishilar – lo‘li kampir, Malkisidq, billur idishlar sotuvchisi va boshqalar Santyagoga qanday muhim **saboqlar** berishdi? Jadvalni to‘ldiring.

Santyago uchratgan obraz	Obrazning muhim xatti-harakati yoki gapi	Bu obrazdan olingan saboq

Bu saboqlardan qaysi biri Santyagoga o‘z baxtini topishida ko‘proq yordam berdi deb o‘ylaysiz? Nima uchun?

4. Asarning 2000-yildagi nashriga so‘zboshi sifatida yozilgan «O‘z taqdirimiz o‘z qo‘limizda» maqolasida muallif inson orzu-umidlarining ro‘yobga chiqishiga xalal beradigan to‘rt **g‘ov** haqida yozadi:
 - insonga kichikligidan eng katta orzulari amalga oshmaydi, deb singdirish,
 - muhabbat – hamma narsadan voz kechib, orzularimga ergashsam, yaqinlarimni iztirobga qo‘yaman, degan xavotir,
 - omadsizlik va mag‘lubiyatdan qo‘rqish tuyg‘usi,
 - umr bo‘yi orzu qilgani ro‘yobga chiqqanidan aybdorlik tuyg‘usi.

Muallif nima maqsadda asar soʻzboshisida bu gʻovlar haqida fikr yuritgan, deb oʻylaysiz? Santyago bu gʻovlarni qanday yengib oʻtadi?

5. Asarning ekspozitsiyasiga eʼtibor bering. Voqealarning cherkovda boshlanishida, Santyagoning choʻpon sifatida tasvirlanishi va qoʻylarni yetaklab yurishida qanday **ramziylik** bor deb oʻylaysiz? Asarda yana qanday ramzlarni kuzatish mumkin? Ular qanday maqsadlarga xizmat qiladi?
6. Asar **kompozitsiyasini** tahlil qiling. Syujet qanday konflikt asosida rivojlanadi? Muqaddima va xotima asarda qanday ahamiyat kasb etadi?

LOYIHA

Guruhlarda ishleng. Oʻzbek adabiyotidan tush motiviga asoslangan bir asarni tanlang va uni «Alkimyogar» romani bilan solishtirib taqdimot tayyorlang. Taqdimotda quyidagilarga eʼtibor bering:

- tush motivining har ikki asar gʻoyasini ochib berishdagi ahamiyati;
- tushning syujetni harakatga keltirishdagi oʻrni;
- mualliflarning tush motividan foydalanish mahorati.

«Alkimyogar» grafik (suratli) romanidan sahifa («HarperCollins» nashriyoti, AQSH, 2010-yil).

MUSTAQILLIK DAVRI VA ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOTINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

- mustaqillik davri (1991-2000 yillar) va zamonaviy o‘zbek adabiyotiga xos xususiyatlarni tahlil qilamiz.

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar qatorida adabiyot sohasida ham muayyan o‘zgarishlar yuzaga keldi. Endi ijodkorlar adabiy turning romanchilik, hikoyachilik, she‘riyat va dramaturgiya kabi barcha adabiy janrlarida sho‘ro mafkurasi qoliplarisiz, emin-erkin ijod qila boshlashdi. Realizm, romantizm, modernizm va yana turli xil yo‘nalishlarga xos, mazmun va shakl jihatdan biri ikkinchisini takrorlamaydigan badiiy asarlar yaratildi.

ESLANG:

O‘zbekiston istiqlolga erishgunga qadar sovet **mafkurasi** ta‘sirida yozilgan qanday asarlarni bilasiz?

Mustaqillik maydonida O‘zbekiston mustaqilligining bir yilligining tantanali nishonlanishi, Tashkent shahri, 1992-yil.

Istiqlol davrining dastlabki yillarida yaratilgan aksariyat ijod namunalarida mustamlaka davrida toptalgan inson qadr-qimmatini, mustaqillik ne'mati, Vatanga muhabbat, sadoqat va shukronalik hissi aks etgan mavzular yetakchilik qildi. Jumladan, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Halima Xudoyberdiyeva, Azim Suyun, Muhammad Yusuf kabi ijodkorlar qalamiga mansub she'rlarda ozod inson, ona yurt, erk va hurriyat mavzulari har bir ijodkorga xos individual tuyg'ular orqali talqin etildi.

*«Quyuq o'rmon bo'ldi g'am
O'rmonlarga xo'sh endi.
Ko'nglimiz kiygan kishan
Armonlarga xo'sh endi.»*

*Qaytib olingan yer bu,
Mangu qolingan yer bu.
Shu yerda erk sharobin
Etajakmiz no'sh endi!»*

*Halima Xudoyberdiyeva.
«Qaytib olingan yer bu» she'ridan*

Mustaqillik davri va undan keyin yaratilgan asarlarda **milliy** qadriyatlar, milliy qahramonlar, **diniy** motivlarga murojaat ham kuzatiladi.

*«O'g'lim, desang osmonlarga
G'irotda bo'lib uchgayman,
Chambil yurtda Alpomishga
Navkar bo'lib tushgayman,*

*Padarkushdan pana qilib
Ulug'beking quchgayman,
G'ichir-g'ichir tishimdagi
So'lig'imsan, Vatanim...»*

*Muhammad Yusuf.
«Vatanim» she'ridan*

*«Yo'lda bir kimsa-yu, ming firib borar,
Cho'zilgan har shoxni sindirib borar,
Alhazar, biylatmay farishtalarni
Yelkaga shaytonni mindirib borar...»*

Gulchehra Nur

O'YLAB KO'RING:

Bu davr she'riyatida milliy va diniy motivlarga murojaat qilinishi **sabablarini** qanday izohlaysiz?

Bu davr o'zbek she'riyati mavzu-mundariyasi jahon adabiyotidagi yangiliklarga hamohang boyitib borildi. An'anaviy tasvir uslublaridan farqli **modern** she'riyatiga xos noan'anaviy tashbehlar va ko'chimlar Usmon Azim, Shavkat Rahmon, Ikrom Otamurod, Xurshid Davron, Farida Afro'z, Abduvali Qutbiddin, Bahrom Ro'zimuhammad, Faxriyor, Zebo Mirzayeva, Xosiyat Rustamova, Oydiniso kabi ijodkorlar she'riyati mazmunini kengaytirdi.

*«Ninachi qanotin hijob qilsaydi,
Qil-ko'prik yo'l topib bera bilsaydi,
G'am cheksak, binafsha ovuntirsaydi,
To'l-g'o-na, to'l-g'o-na
Jon
Berar edik.»*

*Seni men ko'zimga solib tursaydim,
Faqat yosh oqqanda aksing ko'rsaydim,
Yurakka xat yozib senga bersaydim,
To'l-g'o-na, to'l-g'o-na
Jon
Berar edik...»*

*Abduvali Qutbiddin.
«Xayol kechasi» to'plamidan. 1994-yil*

*«To'lin oy».
O'zbekistonlik rassom
Furqat Bozorov ishlagan
surat.*

«Arvohning dastxatini koʻrdim
qoqilib yiqildim bir boʻlak tushga
Osmon
qorachigʻi sugʻurib olingan
koʻz kabi
Boyoʻgʻli uwillar edi

huwillab qolgan bogʻda
Soyalar
hech kim taklif qilmasa-da
raqsga tushardi
Yana nima deyishim mumkin
dunyo keng ekan.»

Bahrom Roʻzimuhammad

Bu davrda sheʼrlar bilan bir qatorda koʻngilni taftish qilish, ichki kechinmalar va qalb toʻlqinlanishi sabablarini tahlil qilishga harakat qilgan dostonlar ham yaratildi. Oydin Hojiyevaning «Najot» (1991), Toʻlan Nizomning «Girya» (1992), Zulfiyaning «Xotiram siniqlari» (1995), Ikrom Otamurodning «Ichkari... tashqari...» (1997), Faxriyorning «Muchal yoshi» (1999) kabi asarlari shular jumlasidandir.

«Kanglumning ichiga kirib boraman,
oʻzimni axtarib, oʻzim.
Zora topsam, zora-a, man,
Jonim toʻzib?!»

Ikrom Otamurod.
«Ichkari... tashqari...» dostonidan

OʻYLAB KOʻRING:

Mustaqillik davri sheʼriyatiga xos xususiyatlarni qanday **sifatlar** bilan tavsiflagan boʻlardingiz? Fikrlaringizni matn asosida dalillang.

Isqiqolol davrida yaratilgan **nasriy** asarlar mavzu mundarijasida ham yangicha yoʻnalishlar kuzatila boshlandi. «Ona lochin vidosi» (Pirimqul Qodirov, 1994-2000), «Ibn Sino» (Maqsud Qoriyev, 1995), «Turon malikasi» (Mirmuhsin, 1997), «Mahmud Torobiy» (Asad Dilmurod, 1998), «Ulugʻ saltanat» (Muhammad Ali, 2003-2013) kabi buyuk ajdodlarimizni ulugʻlovchi tarixiy asarlar qatorida oʻzbek xalqining yaqin oʻtmishdagi ogʻir kechmishi, adolatsizliklarning badiiy talqiniga bagʻishlangan yirik nasriy asarlar paydo boʻldi. Togʻay Murodning «Otamdan qolgan dalalar» (1993), Oʻtkir Hoshimovning «Tushda kechgan umrlar» (1994), Shukur Xolmirzayevning «Dinozavr» (1996), Odil Yoqubovning «Adolat manzili» (1998) kabilar mana shunday asarlar jumlasidan edi.

«... **A**vvalari lagerdagi ba'zi og'ziga kuchi yetmaganlar meni «bosmachi» desa, xafa bo'lardim. Endi parvo qilmayman. Bosmachi kim? Qaysi bosmachi qaysi yurtga bosib boribdi? O'z yurtini himoya qilgan odam bosmachi bo'ladimi? Yigirma-yigirma besh yil avval tug'ilmaganimga afsuslanaman, o'g'lim! Yigirma besh yil oldin, asr boshida tug'ilganimda edi, «bosmachilar» qatorida turib, haqiqiy bosmachilarning dodini bergan bo'lardim. ... Adolat, haqiqat degan narsalarni izlab ovora bo'lma. Bunaqa gaplar qorga yozib, oftobda quritilgan. Yaxshisi, o'zingni o'yla. Onangni ehtiyot qil. »

O'tkir Hoshimov.
«Tushda kechgan umrlar» romanidan

ESLANG:

Yuqorida tilga olingan asarlardan qaysilarini mutolaa qilgansiz? Ular sizda qanday taassurot qoldirgan?

Globalashuv jarayonlari o'zbek yozuvchilarini jahoniy miqyosda fikrlashga da'vat etdi. Mustaqillik yillari o'zbek adabiyotida akslangan badiiy tajribalar **shakl va mazmun** jihatidan yanada takomillashib, Sharq va G'arb adabiyotiga xos ifoda usullari uyg'unligidagi noan'anaviy obraz va hodisalar tasvirlangan qator asarlar yaratildi. Ahmad A'zam, Erkin A'zam, Xurshid Do'stmuhammad, Nazar Eshonqul, Rahimjon Rahmat, Shoyim Bo'tayev, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam, To'xtamurod Rustam kabi yozuvchilar asarlarida o'ziga xos badiiy izlanishlar, yangicha ijodiy tajribalar orqali inson shaxsi, ruhiy olami, o'y hayollari turli xil usul va nuqtai nazardan tahlil etildi. Inson qalbini sun'iy sxemalar orqali emas, balki borligicha aks ettirish ham mustaqillik va mustaqillikdan keyingi davr adabiyotining yetakchi tamoyillaridan biriga aylandi.

Masalan, Xurshid Do'stmuhammadning «Panoh» asari syujeti va kompozitsiyasi xuddi mozaikaga o'xshash turfa shakl va ranglardan uyg'unlashadi. Qahramon ongida ostin-ustin, aralash-quralash tus olgan chigal manzaralar, hodisalar, quroq xotiralar tasviridan yaxlit ko'rinish oladi. Sirdan mantiqsizdek tuyulgan voqea-hodisalar zamirida teran ma'no, ichki tartib mavjudligi oydinlashadi.

Shaxs suvrati va siyratining badiiy-falsafiy talqini Omon Muxtorning «Ming bir qiyofa», «Ko'zgu oldidagi odam», Xurshid Do'stmuhammadning «Bozor», Ahmad A'zamning «Soyasini yo'qotgan odam», «Ro'yo yoxud G'ulistonga safar», Nazar Eshonqulning «Qora kitob», «Shamolni tutib

bo'lmaydi», Luqmon Bo'rixonning «Jaziramadagi odamlar», «Qo'noq», Ulug'bek Hamdamning «Bir piyola suv», Isajon Sultonning «Boqiy darbadar», «Qismat», Nurulloh Otaxonovning «Etakdagi kulba» singari asarlarida to'laligicha o'zini namoyon etadi.

«**T**asvirda shisha xonadagi g'oyat katta boshli odamning surati qalqadi, yon qismida uning tartib raqami, dunyoga keltirilish vaqti hamda yozuvlar paydo bo'ldi:

«Men kimman?»

«Otim nima?»

Laboratoriyalarda, zirhli shisha idishlarda dunyoga kelgan va g'ayrioddiy xususiyatlari bilan bir qatorda, nuqsonlari bilan ham odamni qo'rqitadigan turli-tuman sun'iy odamlar anjuman ahliga, balki butun insoniyatga ana shunday – nigohlarida tushunmovchilik, azob, qiynoq aks etgan holda jim, iztirob ila boqmoqda edilar.

«Men kimman?»

«Otim nima?»

Balki ularning tadqiqotlar natijasida ayqash-uyqash bo'lib ketgan miyalarida boshqa turli savollar ham ko'pdir, lekin eng asosiy savol baribir shu bo'lib qolmoqda va butun insoniyatga qarata berilmoqda edi.

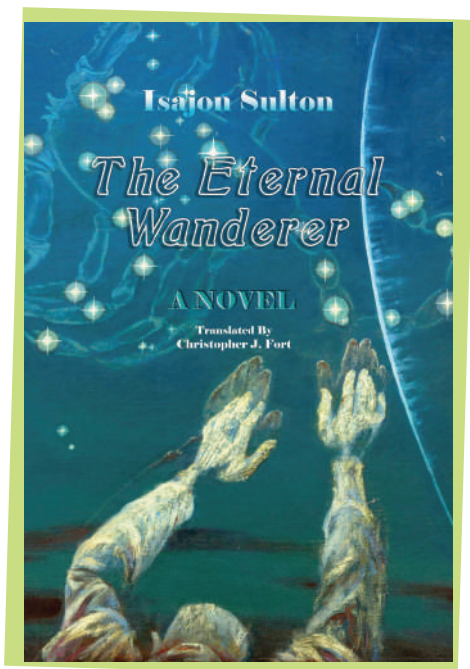
«Men kimman?»

«Otim nima?»

Bir oz vaqt o'tgach, ularning o'rnini baland bo'yli, sochlari uzun, ko'rkam bir yigitning tasviri egalladi.

Isajon Sulton.

«Boqiy darbadar» romanidan

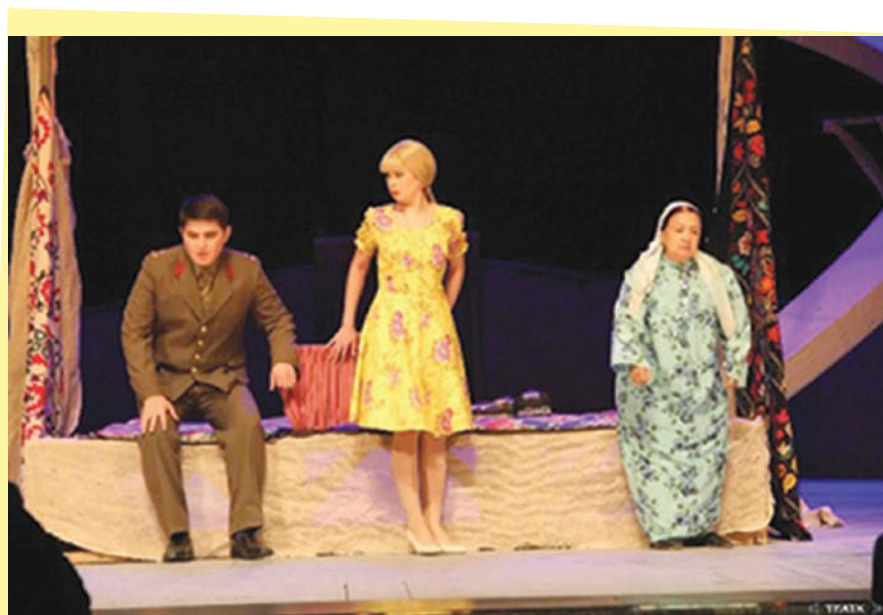
Isajon Sultonning «Boqiy darbadar» asari ingliz tilida Kristofer Fort tarjimasida chop etilgan.

Shu bilan birga, yaqin tariximizdagi «oq dog'lar» – nisbatan kam o'rganilgan mavzularga ham murojaat qilish natijasida XX asr boshlarida Turkistondagi alg'ov-dalg'ov voqealarga bag'ishlangan «Qonli gullar vodiysi: Madaminbek» (Baxtiyor Abdug'afur, 2018), Germaniyaga o'qishga yuborilgan va sovet hukumati tomonidan qatag'on qilingan o'zbek yoshlariga bag'ishlangan «Qo'rqma» (Javlon Jovliyev, 2020) kabi asarlar ham yaratildi.

TAHLIL QILING:

Mustaqillik davri va zamonaviy o'zbek nasri SSSR davridagi adabiyotdan qaysi **xususiyatlari** bilan farq qiladi? Bu farqlarni qanday sabablar bilan izohlash mumkin?

Istiqlol yillari hamda zamonaviy o'zbek milliy **dramaturgiyasida** ham o'ziga xos rivojlanishni kuzatish mumkin. Nasrda bo'lganidek, dramada ham tarixiy mavzularga va milliy motivlarga qiziqishni Abdulla Oripovning «Sohibqiron», Odil Yoqubovning «Avlodlarga vasiyat», Komil Avazning «Ogahiy», Usmon Azimning «Kunduzsiz kechalar», Jumaniyoz Jabborovning «Ahmad Farg'oniy», Hayitmat Rasulning «Piri koinot», Erkin Xushvaqto'vning «Chimildiq» kabi asarlari misolida ko'rish mumkin.

Milliy urf-odatlariga hurmat tarannum etilgan «O'zbekcha raqs» spektaklidan lavha. Muallif – Nurillo Abbosxon.

Bozor munosabatlariga o'tish davrida birmuncha huvillab qolgan teatrlarga tomoshabinlarni qaytarish uchun zamonaviy muammolar yengil kulgi orqali aks ettirilgan komediya janridagi sahna asarlari yaratildi. Teatr sahnasida muvaffaqiyat bilan qo'yilgan komediyalar qatorida Jumaniyoz Jabborovning «Neksiya», Sanjarali Imomovning «Erginamning orzusi», Erkin Xushvaqto'vning «Andishali kelinchak» asarlarini sanash mumkin. Zamon kishilari qiyofasi, ularning muammo va tashvishlari Odil Yoqubovning «Bir koshona sirlari», Usmon Azimning «Bir qadam yo'l» kabi dramalarida aks ettirildi.

O'YLAB KO'RING:

Mustaqillik yillarida dramaturglarning **tarixiy** va **maishiy** mavzularga ko'p murojaat qilishlari sabablari nimada deb o'ylaysiz?

Kitob savdosi sohasining **bozor munosabatlari** asosida qurilishi adabiyotga o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymadi. Bu davr adabiyoti qatoridan xaridorgir, yengil o'qiladigan, o'quvchini chuqur mushohadaga chorlamaydigan, kitobxon didining oshishiga emas, balki sayozlashishiga, zang tushirishiga xizmat qiladigan asarlar paydo bo'ldi. Ammo ayni paytda bu kabi yengil-yelpi ijod namunalarini surib tashlashga qodir, badiiy-estetik jihatdan yuksak asarlar ham yaratilayotirki, ular milliy adabiyotni yuqori cho'qqilarga olib chiqib, uning jahon miqyosidagi nufuzini yanada mustahkamlashga munosib hissa qo'shmoqda.

LOYIHA

Guruhlarda ishlang. Mustaqillikdan keyin yaratilgan va sizda kuchli taassurot qoldirgan asarlardan birini tanlang. Asar haqida sinfdoshlaringiz uchun taqdimot tayyorlang. Taqdimotda quyidagilarni qamrab oling:

- asar muallifi;
- asarning qisqacha mazmuni, unda ko'tarilgan muammolar;
- asardagi obrazlar;
- asarning o'ziga xos jihatlari;
- asarni kimga va nima uchun tavsiya qilasiz?
- men bu asardan nima oldim?

Ulug'bek Hamdam

(1968)

«MUVOZANAT»:

MUVOZANATDAGI VOQELIKNING BADIY TALQINLARI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Muvozanat» romanini **badiiy-g'oyaviy** nuqtayi nazardan tahlil qilamiz;
- asardagi **falsafiy qarashlar** va **ramziy-majoziy obrazlar** mohiyatini tadqiq qilamiz.

«**A** dadiyot inson dardidan, adolat va haqiqatdan uzoqlashar va shaklbozlikni o'zining bosh a'moliga aylantirar, san'at asosini boshqotirmadan iborat deb bilar ekan, u sariq chaqaga ham arzimaydi. Adabiyotni ko'ngilxushlik darajasiga tushirmaslik kerak. Haqiqiy adabiyot, bu – inson ruhi aks etguvchi ilohiy ko'zgudir!»

Ulug'bek Hamdam

Yozuvchi, shoir, tarjimon va adabiyotshunos Ulug'bek Hamdam (Ulug'bek Hamdamov) 1968-yil Andijon viloyatining Marhamat tumanida tug'ilgan. 1988-1992-yillarda Toshkent davlat universitetida (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) tahsil oldi, shundan so'ng o'qishini Turkiyada davom ettirdi.

«Tangriga eltguvchi isyon» (2002), «Atirgul» (2006), «Seni kutdim» (2007) she'riy hamda «Yolg'izlik» (2000), «Muvozanat» (2003), «Isyon va itoat» (2004), «Sabo va Samandar», «Uzoqdagi Dilmura» (2010), «Ota» (2019) kabi nasriy asarlari, «Badiiy tafakkur tadriji» (2003), «Yangilanish ehtiyoji» (2007), «Jahon adabiyoti: Modernizm va post-

modernizm» ilmiy asarlari nashr etilgan. Jaloliddin Rumiyning «Ichindagi ichindadir» va Usmon Turonning «Turkiy xalqlar mafkurasini tarixi» nomli asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Ulug'bek Hamdamning biz o'qishga tayyorlanayotgan «Muvozanat» romani mustaqillikning ilk yillarida xalqimiz hayotidagi mashaqqatlar, aql va ko'ngil o'rtasidagi adoqsiz kurashlar, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-maishiy muammolar iskanjasida ham Haqning haqiqatlariga sodiq qolgan insonlar, Olam muvozanati va unga mas'ul shaxslar qismati haqida hikoya qiladi.

O'YLAB KO'RING:

Siz uchun **muvozanat** nima? Muvozanatda qolish yoki undan chiqish nimani anglatadi?

Hayotingizda ikki yo'ldan birini **tanlash** kerak bo'lgan holatlarga duch kelganmisiz? Qanday yo'l tutgansiz? Nima uchun?

Muallif asar so'zboshisida yozadi:

«Istiqlol, bu – haligacha ayrimlar istehzo bilan qaraydigan va shunday munosabatda bo'lishga behuda urinadigan quruq shior, qizil yorliq emas! U xalqimizning so'nggi yuz yil mobaynida erishgan eng ulkan va har qanday millat tarixida misli kam topiladigan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ruhiy Darajasidir! Xo'sh, biz ana shu darajaga osonlikcha erishdikmi? Kechasi qo'limiz bog'li holda ko'zimiz ilinib, tongda ozod bo'lib uyg'ondikmi?.. Yo'q, albatta! ...

Romanning bosh qahramoni – Yusufning achchig'u ibratli taqdir yo'lidan ham tushunib olsak bo'ladiki, yurtimiz mustaqillikni qo'lga kiritgan konkret bir davrda garchi qon to'kmagan esa-da, omonsiz jang, ayovsiz kurash zamondosh insonning o'z botinida kechdi. ... U hayotida, atrofida nimalar yuz bergan va berishi mumkin bo'lgan bo'lmasin, bari-bir, insonni tutib turgan oliy qadriyat – Muvozanatdan, unga erishish mashaqqatidan yuz o'girmadi. Ammo bu shunchaki muvozanat emas edi. Ushbu muvozanatning bir ildizi insonning o'zidan boshlansa, ikkinchisi muhaqqaq ravishda u yashayotgan jamiyatning bag'ridan suv ichadi. Bas, shunday ekan, Istiqlol va yurt obodligi masalasi Yusuf nazarda tutgan va o'zi romanning boshidan oxirigacha intilgan ulug' Muvozanatning ajralmas halqalaridir!»

TAHLIL QILING:

Insonning **o'zini tushunish, anglash** nuqtasi nimadan yoki qayerdan boshlanadi? Badiiy asarni o'qish jarayonida inson o'zini anglashiga doir xususiyatlar Yusuf obrazida qay darajada aks etganligini tahlil qilib boring.

MUVOZANAT

1

Qor yoqqandan-yog'ar, deraza oldida turgan bola — Yusufning quvonchi ichiga sig'may tipirchilar, onasidan qachon tong otishini tinimsiz so'rar va Halima ayaning javobidan qanoatlanmay, taburetka ustiga chiqib olib, quyosh chiqadigan — Ulug'tog' tomonga javdiragani-javdiragan edi.

– Muncha oshiqmasang, hali qorga ham, o'yinga ham to'yarsan, tush pastga, yiqilib mayib bo'lma, – koyidi Odil aka.

– Anavi Ulug'tog'ingizga ayting, ota, hadeb ushlab turavermay, quyoshni qo'yvorsin! U bo'lmaganda biz allaqachon Sodiq bilan o'ynayotgan bo'lardik, – ota-onasini kuldirganicha shirinlandi Yusuf.

– Nimalar deyapsan, o'g'lim, tog' quyoshni to'sgani yo'q. Quyosh tog'dan judayam olisdan chiqib keladi. Unga na tog', na boshqa narsa, xudodan o'zga hech zot xalaqit qilolmaydi. Vaqti-soati etganda o'zi ko'rinadi, – tushuntirdi ota.

– Bo'lmasa, xudoga ayting, quyoshni qo'yvorsin!..

– Ha-ha-ha... – Kuldi ota. – O'g'lim, xudo mendan so'rab ish qilmaydi. U o'ziga xon, o'ziga bek. U o'z ishini yaxshi biladi. Dunyoni ham bir maromda yurgizadi. Maromni buzib bo'lmaydi, u buzilsa, yer yuzida qiyomat qo'padi.

– Qiyomat nima?

– Kotta bo'lganingda bilasan. Ana, tong ham yorishib qoldi. Qani, turinglar, bolalar! Birlaring qor kuraysizlar, boshqalaring mol-hollarga qaraysizlar, ketdik!..

O'YLAB KO'RING:

Asarning ilk parchasi sizda qanday **tasavvur** uyg'otdi? Parchadan syujet rivojini qanday taxmin qilish mumkin? Yusufning qiziquvchanligi, uning Ulug'toqqa, Quyoshga intilishi nimaga ishora?

«Xudo dunyoni bir maromda yurgizishi»ni siz qanday tushundingiz?

Nonushtaga har safar Halima aya bir necha patir isitar va qizib turgan non ustiga sariyog' tashlab, barmoqlari kuyganicha qatlariga shimitar, ota va bolalar esa, so'laklarini yutganicha buni kuzatib turishardi. So'ng har kim o'z ulushini shirin choyga qo'shib pok-pokiza tushirarkan, ona «to'ymay qolishmasin», deya har ehtimolga qarshi tag'in non isitmoqqa tutinardi. O'zi esa hammadan keyin, hammaning ko'nglini olib bo'lgachgina non tishlardi... Bu gal u shunga ham ulgurmadi. Apil-tapil nonushtasini eb bitirgan Yusuf «Qo'lqopim qani?» deya unga xarxasha qildi.

Qorga ko‘milib yotgan katta ko‘chaga otilarkan, uning xayolida zavq olishdan boshqa tashvishi yo‘q edi. Nihoyat tizzasigacha qor kechib yo‘lakdan katta yo‘lga chiqdi va hali iz tushmagan ko‘cha qarshisida to‘xtadi. Nahotki, undan ilgari hech kim o‘tmagan bo‘lsa? Yusuf bir zum ikkilanib turdi. Momiqdek yastanib yotgan qor shu qadar go‘zal, buning ustiga hali teginilmagan ediki, Yusuf «Bosaymi-bosmaymi?» deb o‘ziga-o‘zi savol berardi. Nihoyat, g‘arch-g‘urch bosib yurib ketdi. Birozdan so‘ng burilib orqasiga qaradi va yangi izni — yangi yo‘lni ko‘rdi. Oldinda esa, hali iz tushmagan qor! Uning zavqi oshgandan oshdi. Endi chopmoqqa boshladi. Bir payt o‘rtog‘i Sodiqning uyi yoniga kelib qolganini bilib, chaqira ketdi:

– So-diq, So-oo-d-i-i-i-q!..

Ko‘cha tomonga qaragan derazadan Turg‘un xola mo‘raladi.

– Nima deysan? Azonlab nima bor? Sodiqjon uxlayapti...

Yusufning hafsalasi pir bo‘lgandek bir zum kalovlanib turdida, so‘ng yana qor kechishda davom etdi. U bir chaqirim, yarim chaqirim odim bosar, so‘ng orqasiga – ochilgan yo‘lga qarab, «Endi odamlar mening izimdan yuradi», der va xayolan o‘zini ko‘pchilikka foydasi tegayapti hisoblab zavqlanardi...

Bir payt Yusufning quloqlariga qorning g‘arch-g‘urchlari orasida motor tovushi ham kirdi. O‘girilib, uzoqdan chiroqlarini yoqqancha sekin g‘ildirab kelayotgan avtobusni ko‘rdi. Unga bir dam tikilib turarkan, avtobusning o‘zi solgan yo‘ldan yurayotganini ko‘rib quvonchdan sakrab yubordi. Avtobus tobora yaqinlashib, signal berdi. Yusuf hushiga kelib, o‘zini chetga oldi va sarosima ichida qoldi. Haydovchi ko‘rsatkich barmog‘ini havoda o‘ynatib, «Ha, senimi!» degandek yengil po‘pisa ham qilib qo‘ydi. Bularning hammasi bir pasda – xuddi ko‘z ochib-yumguncha fursatda yuz berdi. Yusuf avtobusning orqasidan qorning tilimlab tashlangan bag‘riga mo‘ltirabgina qararkan, nima qilarini bilmasdi. Oldinga yuray desa, qizig‘iyu zavqi qolmagandi: hammasini avtobus barbod qilgan, bir emas, ikkita yo‘l solgan, yaslanib yotgan, bitta ham iz tushmagan, muhtasham qor ostida yotgan tekislikni chavaqlab tashlagandi...

TAHLIL QILING:

Muallif **peyzajdan** qanday maqsadda foydalangan? Qor tasviri fonida Yusuf xarakteriga xos qanday xususiyatlarni kashf qilish mumkin?

Muhammadjon aka anchadan buyon yolg'iz yashaydi. Boshidan ko'p tarixlar kechdi. Lekin ularning hammasi o'tdi-ketdi. Endi u o'z xayollari bilan tanho, yakkama-yakka qolgan. Shundanmi, qarilik alomatimi, ishqilib, keyingi vaqtlar tez-tez yuragi sanchib, ko'ngli bezovta bo'ladi. Telefon qilishi bilan shundoq ikki chaqirim narida joylashgan kasalxonadan g'iz etib kelgan «tez yordam» mashinasi he yo'q, be yo'q o'zi bilan olib ketadi. Keyin kasalxonada o'n-o'n besh kun yotib oladi... Bugun ham ana shunday bo'ldi: mana endi shiftga qarab yana o'sha qadrdon do'sti – adoqsiz xayollar ummonida yelkanlarini ochib olgan eski kemasida suzib borayapti...

Bir mahal eshik taqillab ostonada jiyani Halima aya ko'rindi.

– Assalomu alaykum, tog'a, mumkinmi?

– Vaalaykum salom, jiyanim, kel... – Muhammadjon aka boshini ko'tarib so'rashdi, – kechirasan, o'rnimdan turolmayman...

– Hech qisi yo'q, tog'a, turmang mayli, – Halima aya qo'lidagi ovqatni karovat yonidagi tumba ustiga qo'yar ekan, orqasidan «lik» etib bir bola chiqib keldi.

– Issomalaykum, tog'a...

– Ha, shayton, senmisan? Yana meni qo'rqitmoqchi bo'psan-da, – Muhammadjon aka chopib kelgan jiyanining boshini tutib, xiyol egkancha bag'riga bosdi. – Qalaysan? Haliyam qo'y boqib yuribsanmi?

– Hm... – bola boshini tog'asining ko'krigidan olib javob berdi. – Otam moshina oldi, – zo'r yangilikdan xabar bergani uchun yuzi ko'pchigan xamirdek yoyilib ketdi.

– Hali shunaqami? – Muhammadjon aka bolaning quvonchiga mos ohangda hayratlangan bo'ldi. So'ng oldiga taburetkaga omonatgina cho'kkan va o'ziga xavotir bilan tikilib, tog'asini yiqitib, bu erga yotqizib qo'ygan savil yurak dardining salmog'ini chamalab ko'rmoqchidek bo'layotgan Halima ayaga qarab «Qulluq bo'lsin!» dedi.

– Qulluq... Ha, necha yildan beri olaman deb, pul jamg'arib yuruvdi. Axiri nasib qilgan ekan, kuni kecha Andijon bozoridan olib kelishdi.

– Lekin sen shayton, – Muhammadjon aka endi bolaga yuzini burib, ko'rsatgich barmog'ini havoda o'ynatganicha dedi, – otangga yaxshilab aytib qo'y, tog'am tayinladi de, agar senlani mana shunday qo'y boqtirib yuraversa, Toshkentlarda o'qitmasa, bir kun borib olgan mashinasiga o't qo'yib kelaman, ha!..

– Nimaga endi? Otam o'zi zo'rg'a oldi-ku moshinasini? – qo'rqib ketdi bola.

Muhammadjon aka bilan Halima aya kulishdi.

– Ovqat quyib beraymi, mastava solib keluvdim, qatiqlab-a? – so'radi Halima aya.

– Yo‘g‘-a, jiyanim, hech ishtaham bo‘lmayapti. Tura tursin, balki keyinroq icharman...

– Tog‘a, bedanalarigizga yana Anya xola qarab qoldimi?

– Ha, boshqa kim ham qarardi. Sog‘ bo‘lsin, yaxshiyamki, shu bor ekan. Yo‘qsa, bechora qushlarning holi nima kechardi, bilmadim.

– Tog‘a, bilaman, bu mening ishim emas, – Halima aya chaynaldi...

– Gapiraver, jiyanim, hech tortinma, – dalda berdi Muhammadjon aka.

– Bu mening ishimmas-u, baribir, Mastura ayam bilan yarashsangiz yaxshi bo‘lardi-da.

– Nega axir? – Muhammadjon aka so‘rashga so‘radi-yu bu mavzuda gaplashishni xushlamaganidan yuzini chetga burdi.

Halima aya bunga e‘tibor qilmadi, ayol-da, ko‘nglida o‘ylab yurganlarini tiliga ko‘chirdi-qo‘ydi:

– Qarib qolgan bo‘lsangiz, shaharda hayhotdek hovlida bir o‘zingiz turasiz, biz – qarindoshlaringiz bo‘lsa, uzoqdagi qishloqda yashasak, bunaqa... og‘rib qolganingizda har doim ham yoningizda bo‘lolmasak, qiyinda endi, tog‘a. O‘zingiz ham issiq tanangizga mundaq o‘ylab ko‘ring, axir! Bolalaringiz kap-katta bo‘p qolgan, topormon-tutarman bo‘lsa, qarashib turishar?.. Er-xotin bir-birlaringga suyanib yurarmidilaring, deyman-da, – Halima aya aytadiganini aytib bo‘lgandi, shuning uchun ham endi xiyol asabiylashib, engining uchini barmoqlari bilan tez-tez o‘ynagancha javob kutardi. Muhammadjon aka uzoq sukut saqladi. Bu orada bola Halima ayaning biqinini «ketaylikcha-ketaylik» deya turtaverib naq «teshib» yubordi.

– Yusuf! – Muhammadjon aka boyadan beri o‘ziga bildirmaslikka tiri-shib, onasiga tixirlik qilayotgan bolaning ismini tutdi. – Sen tashqariga chiqib tur, jiyanim, ayangni tez qo‘yvoraman, orqangdan boradi. Xo‘p-mi? Bora qol, toychog‘im, xayr. Qo‘yning ketidan yuravermay, o‘qigin, bolam...

Bolakay tog‘asi bilan xayrlashib, palatadan chiqishga chiqdi-yu, eshikning oldida turaverdi. Uzoq ketishga qo‘rqdi. Yo‘qolib qolaman, deb o‘yladi. O‘zi bu uzun karidorning qaysi tomonidan kelganini ham bilolmadi. Yaxshi yopilmaydigan eshikdan esa ayasi bilan tog‘asining suhbatlari unga aniq-tiniq eshitilib turardi...

– Halima, aziz jiyanim, aytganlaringning hammasi to‘g‘ri, bitta xatosi bo‘lsa, o‘lay agar... Bolalarim katta bo‘lib, qatorga kirib, ishlab yurganiyam, Masturaning men kabi uyda yolg‘iz o‘tirganiyam, mening kasal bo‘lib bir dastyorga, qarovchiga muhtoj bo‘lib qolganimam to‘g‘ri. Lekin gappingga kirishning hech iloji yo‘q. Bo‘ynimga sirtmoq solsalar ham qaytib o‘sha alvasti bilan birga yashashga rozi bo‘lmayman. Ko‘nglim qolib ketgan, tushunasanni? Qarib qolgan bo‘lsam, hech qisi yo‘q. Mana, Anya mendan yoshi katta, u ham yolg‘iz, uning ham qizi Rossiyaga turmushga chiqib

ketib qolgan. «Kel», desa, ham bu «yo‘q» deydi. Shu yerda tug‘ildim, shu yerda yashadim, shu yerda o‘laman, deydi, qurmag‘ur. U ham bir kunini ko‘rib yuribdi. Men ham shunday. Dumalab-sumalab bo‘lsa-yam amallayapman. Bir kun shunaqa – bir yiqilamanu boshqa turmayman, ungacha eplanaman, qo‘rqma jiyanim... Ammo Masturani boshqa tilingga olma, opa-singillaringga, qolgan qarindoshlargayam ayt, agar oldimda Masturadan gap ochadigan bo‘lsa, kelishmay qo‘yaqolishsin. «Kasalligimda yo‘qlamadi» deb xafayam bo‘lmayman. Ko‘nglim qolgan Masturadan jiyanim, ko‘nglim...

Mustaqillikning datlabki yillaridan milliy qadriyatlarni tiklash sari qadamlar tashlandi. Suratda – Bulung‘ur tumanidan tashrif buyurgan «Chavki» folklor-etnografik ansamblining Navro‘z bayrami kunidagi sahna chiqishi (Samarqand, 1991-yil).

Yusuf buvisiga ergashib shundoq ham tog'asinikiga tez-tez kelib turardi. Tog'asi kasalxonaga tushgandan so'ng esa yanayam ko'p qatnaydigan, dangal gapiradigan, hazil–mutoyibani sevadigan g'alati tabiatli, bir o'zi yashaydigan, qishloqdagi odamlarning hech biriga o'xshamaydigan sirli qarindoshiga nisbatan ko'nglida allaqanday iliqlik paydo bo'ldi. To'g'ri-da, Muhammadjon aka Yusuf uchun o'zga sayyoradan tashrif buyurgan antiqa nusxadek gap: Kattakon hovlida bir o'zi yashaydi, o'zi uy supirib, o'zi ovqat qilib, o'zi kir yuvadi. Bu hali asosiysi emas. Yusufning xayolini tog'asi hovlisidagi bog' va unda har bir daraxt shoxiga ilingan qush kataklari-yu bedana qovoqlari mahliyo etib qo'ygandi. Ajabo! U qayerga kelib qoldi o'zi? Bunaqasi butun Rovvotni aylanib chiqsang ham topilmaydi. Tog' saylidan so'ng tog'asining uyiga borish Yusuf uchun chinakam bayramga aylandi-qoldi. Qo'y boqishdan zerikkan paytlari u buvisining oldiga kelib xarxasha qilardi: buvi, buvi, jon buvijon!..

– Ha, yana tog'angnikigami? – derdi buvisi ham o'g'lining dardini darrov tushunib. – Ertani kutaylik, issiq non yopaylik, tog'ang yaxshi ko'rgan biron ovqat qilaylik, ene boramiz.

Oradan yillar o'tib, Yusuf sakkizinchi sinfga chiqdi. Endi u onasi tugib bergan to'rtta oshqovoq yoki ko'katli somsani ko'tarib ham, o'zi avtobusga o'tirib shaharga tushib, yo'l-yo'lakay to'rt six kabobni ikkita non orasiga qo'yib ham tog'asining eshigini qoqib kelaveradigan bo'ldi. Ana shunda Yusufning tog'asi bilan yakkama-yakka, uzoq va maroqli suhbatlari boshlangandi...

Muhammadjon aka tarixchi edi. Uzoq yillar maktab, texnikum va hatto viloyat institutlarida tarixdan dars bergan. Keyin esa uni partiya ishiga jalb etishgan-da, taqdiri butunlay o'zga o'zanga burilib ketgan: zamon bir aylanib ulgurmay kattakon rahbar bo'lgan qo'ygan. Keyin uning ham dabdabali, ham sharafsiz hayoti boshlangan. Buning nima ekanini o'n besh yoshli Yusuf hali bilmaydi. Lekin tog'asi shunday deganini haligacha aniq-tiniq eslaydi.

Keyin haqirgina Marhamat rayonini boshqa – imkonlari oshib toshib yotgan, gulduragan qo'shni rayonga qo'shib yuborishlariga qarshi chiqqani uchun «ayirmachilik»da ayblanib, o'n yilga «kesilib» ketgan ekan. Ammo oradan ikki yilcha fursat o'tar-o'tmas, ikki rayonning «boshini qovushtirish» yaxshi natijalarga olib kelmay, yana avvalgi holiga qaytarishadi: har biri alohida-alohida rayon bo'ladi-qoladi. Shundan keyin bir-ikki oy o'tar-o'tmay, avf tegib, Muhammadjon aka qamoqdan chiqib keladi. Ammo qamalgan, «urilgan» degan nom tavqi la'natdek uning keyingi taqdiriga yopishadi-qoladi. O'zi xohlagan va oldin ishlagan joylarga hatto maktabga o'qituvchilik lavozimiga ham olishmaydi. Nima emish, «kesilgan» odam

yosh avlodning sotsialistik ruhda tarbiyalashda qatnashmasligi kerakmish. Aylanib-aylanib, axiyri zo'rg'alatdan rayondagi «qushlar maktabi»ga ishga kiradi. Hartugul, qamalgan odam mafkuraviy ta'sir o'tkazolmaydigan qushlar bor ekan, yaxshiyam bor ekanki, Muhammadjon aka nafaqaga chiqib ketguncha o'sha yerda g'imirlab yurdi. Ha-ha, «urilib ketgan» kishiga odamlar berolmagan «mehr»ni qushlar berdi, odamlar ko'rsatolmagan «g'amxo'rlik»ni parrandalar ko'rsatdi. Shu-shu, Muhammadjon aka qushlarni sevib qoldi. Nafaqaga chiqqandan keyin ham ulardan ayrilmadi. Bir o'zi go'ristonni sukunatini eslatadigan hovlisiga bitta-bitta qilib bedana, kaklik, kanareyka va hokazo o'nlab xil qushlarni keltira boshladi. Hash-pash deguncha esa hovlida birona qush qafasi ilinmagan daraxt qolmadi. Shu tariqa qushlar uning ermagiga, ermagi nimasi, hayotining, tirikligining mazmun-mohiyatiga aylandi. Faqat keyingi yillarda tez-tez kasal bo'lib yotib qolgani sababdan qushlar sonini keskin kamaytirib, yigirmataga yaqinini olib qoldi-da, boshqasini o'zi ishlagan «qushlar maktabi»ga in'om etib yuborishga majbur bo'ldi...

Umuman olganda, Muhammadjon aka mana endi, qachonki belidan quvvati, ko'zidan nuri ketganda hayotning nima ekanligini, odamzod bu dunyoga nima uchun kelib ketishi sabablarini oz-moz tushungandek bo'layapti. Chunki ayni qarigan chog'idagina bunday imkonga, ko'ngil holiga erishdi-da. Xayhotdek hovlida tutqunlikdagi bedana-yu kakliklardan tortib erkin uchib yurgan bulbullargacha bir-biriga gal bermay «chah-chah»lab turgan bog'ning etagidagi soya-salqinda, ostidan shildirab suv oqib yotgan eski karavotda yonboshlab, achchiq ko'k choydan xo'plagancha o'z o'tmishiga mushohada nigohini qadagan Muhammadjon akaning endi yo'qotadigan, qo'rqadigan narsasi yo'q, u hayotdan oladiganini olib, beradiganini berib bo'lgan, hisob. Endi hech kim daxl qila olmaydigan, hech qanday manfaat zug'um o'tkaza bilmaydigan latif olam – o'z xayollari bilan yakkama yakka, yuzma-yuz turibdi u. Faqat ikki kunning birida holidan xabar olib turadigan o'g'il-qizlari-yu rovvotlik qarindoshlari hamda qo'shni Anya xolani hisobga olmaganda, boshqa hech kim bilan tuzukroq gaplashmaydi ham. Gaplashganda nima? Biron narsa o'zgarib qolarmidi? Aslida, u butun umr ana o'sha begonalar bilan valaqlashib kelmadimi?!.. Nihoyasida topgani mana, yolg'izlik, so'nggi bo'lmagan dardli xayollar, ezgin, og'riqli o'ylar...

– Eh, yolg'on hayot, yolg'on kechgan umr!.. – tashqaridan xayol ichra sokin o'tirgandek ko'ringan Muhammadjon aka kutilmaganda qo'lidagi piyolasini choy-poyi bilan ko'tarib erga urdi: piyola chil-parchin bo'lib chor tomonga tirqiradi. O'zi bo'lsa o'rnidan turib ketdi. Qo'lini orqasiga qo'yib olib karavot yonida xuddi auditoriyada dars berayotgan muallimdek dam u yoqdan bu yoqqa shiddat bilan borib kelar, dam to'xtab o'siq qoshlarini chimirar, asabiylashar, so'ng izlaganini topgandek tag'in yo'rg'alab ketar edi. Uning butun xatti-harakati talabalar qarshisidagi o'qituvchilikini

esga tushirar, faqat birgina farqi: endi talabalar yo‘q, endi o‘qituvchi ham, tinglovchi ham Muhammadjon akaning o‘zi edi...

Choshgoh payti Yusuf onasi bilan turli yeguliklar ko‘tarib tog‘asining uyiga kelishdi. Har galgidek Yusuf yog‘ochdan o‘yib ishlangan bejirim naqshinkor darvozadan kirar kirmas «Muhammadjon tog‘a!» deya chaqirishga tushdi. Biroq har safar yangraydigan «Shu yerdaman, kiraveringlar!» degan sado yo‘q edi bugun. «Balki tashqariga chiqqandir yoki tag‘in og‘rib qolib kasalxonaga tushgandir», deya bir-birlariga savol berib ona-bola avval ochiq turgan uy xonalariga bir-bir bosh suqib chiqdilar, keyin navbat hovliga yetganda, Muhammadjon akani bog‘ etagidagi karovat yonida tuproqqa belangancha yuztuban yotgan holda topishdi. U qiynalib arang nafas olar, yuzlari ko‘karib, ko‘z soqqalari g‘alati tarzda o‘zgarib ketgandi. O‘ng qo‘li bilan chap ko‘ksini g‘ijimlab bo‘g‘riqardi: shubha yo‘qki, bu – galdagi yurak xuruji edi... Ona-bola chopib kelib tog‘aning boshini tuproqdan uzdilar.

– Nima bo‘ldi, tog‘a, yurakmi? – dovdirab qolgan Halima aya dabdurustdan nima tadbir ko‘rishini bilmay tutildi. – Yusuf, o‘g‘lim, chop, qo‘shnilarga ayt, do‘xtir chaqirsin!..

Yusuf to‘g‘ri devormiyon qo‘shni Anya xolanikiga chopdi. Xola binoyidek o‘zbekcha gapirarkan: – «Skoriy»ni chaqiraman, tashvishlanma, – dedi u shoshib raqam terarkan...

Shunday qilib Muhammadjon akani yana qadrdon palataga joylashdi.

– Tavba, – deb o‘ylardi u ikkinchi infarkdan sal-pal o‘ziga kelgan kezi, – bir oyog‘im uyda, boshqasi kasalxonada bo‘pqoldi-yu... Omonatni topshiradigan vaqt yaqinlashganga o‘xshaydi. Xo‘sh, odatda, bunday paytlarda nima qilinardi?.. Vasiyatmi? Dunyo bilan hisob kitob. Uni bunga, buni unga degandek bozorlik. So‘nggi bozorlik! Xo‘sh, menda vasiyat qiladigan nima bor o‘zi? Shu bir hovli, bog‘... va qushlar... Ha, domda ham bitta uy bor edi... Balki biroz shoshayotgandirman, axir infarkdan keyin o‘n besh, yigirma yil umr ko‘rgan odamlar haqida yozishyapti-yu...

Shunday deb o‘ylardiyu, lekin Muhammadjon akaning ko‘ngli negadir g‘ash, u nimanidir – tushuniksiz kimningdir yaqinlashib kelayotganini sezgansimon bezovta edi...

– Nima bo‘lgandayam, hozirlik ko‘rib qo‘yish kech qolgandan yaxshiroq, – nihoyat bir to‘xtamga kelgandek yengil xo‘rsinib qo‘ydi Muhammadjon aka yotgan ko‘yi...

TAHLIL QILING:

Nega Muhammadjon aka keksayganda «dardli xayollari», «ezg‘in og‘riqli o‘ylari» bilan yolg‘iz qoldi? Nima uchun u o‘zi yashagan umrni «**yol‘gon** hayot, yolg‘on kechgan umr» deb atayapti? Fikringizni tarix fanidan olgan bilimlaringiz asosida dalillashga harakat qiling.

4-11-qismlar

SAVOLLAR

1. An'analarga ko'ra, meros farzandlarga qoladi. Biroq Muhammadjon aka bu tutumga qarshi chiqib, meros masalasida boshqacha yo'l tutdi. Uning bunday qaror qabul qilishi to'g'ri edimi? Muhammadjon aka ning Yusufga **ishonchini** qanday sabablar bilan izohlash mumkin?
2. «Anglab yetgan eng katta haqiqatim shuki, odam goh-gohida to'xtab, ortiga boqib turishi kerak ekan. Bosgan qadamini sarhisob qilib, o'z vijdoni oldida hisob berib tursa, ertaga bo'lishi mumkin bo'lgan mudhish xatolarga yo'l qo'ymas ekan... – Muhammadjon aka hayoti davomida xuddi ana shu mudhish xato ishni qilib kelgandek ma'yus tortib o'ylanib qoldi..»
Muhammadjon aka qanday «**mudhish xato**»lar haqida gapirmoqda?
3. Romanning beshinchi qismidagi qush va uning ozod bo'lishi epizodidan muallif qanday g'oyaviy maqsadni ko'zlagan deb o'ylaysiz? Muhammadjon aka ning Yusufga aytolmay qolgan qanday «**haqiqatlari**» bor edi? Nima uchun ularni aynan Yusufga aytmoqchi bo'ldi?
4. Asarning 8-11 boblaridagi **retrospektiva** (tarixga qaytish) asar syujeti rivoji, muallifning badiiy-g'oyaviy maqsadini yoritishda qanday ahamiyat kasb etmoqda? Nega Yusuf ayni damda bolaligini, do'stларini chuqur sog'inch bilan esladi?
5. Boblardagi qaysi o'rinlar yoshlik manzaralari, sho'xliklarini **tabiiy** aks ettirgan deb o'ylaysiz? Nima uchun?
6. Keyingi boblardagi bahor, Ulug'tog' kabilar qanday **majoziy ma'no** kasb etgan? Yusuf tilidan aytilgan «ikki yo'ldan birini tanlash kerak» jumlasining asar umumiy g'oyasidagi ahamiyatini qanday izohlagan bo'ladingiz?

12-20-qismlar

SAVOLLAR

1. Muallif «Muvozanat»da totalitar tuzum va o'tish davridagi og'ir turmush voqealarini **ramziy ifodalar** orqali tasvirlaydi. Jumladan, Sodiq tirkovich qo'yimoqchi bo'lgan eski devor, uning qulab tushishi va Yusuf tilidan aytilgan «qolganini ham buzib tashlab, yangitdan ko'tarmasang bo'lmaydi chog'i» kabi tasvir va ifodada qanday **majoziy** ma'no aks etgan deb o'ylaysiz?
2. Nega Yusuf bu safar Halima aya ko'zlarida **xavotir** ko'rdi? U qanday xavotir edi?
3. Go'sht o'rniga kartoshka bosilgan palov, Yusufning qaytishda yo'lkiraga qiynalib qolishi kabi tasvirlar sizda davr **muhiti**, iqtisodiy-ijtimoiy muammolar haqida qanday tasavvurlar uyg'otdi? Bunday muammolarning asosiy **ildizlari** haqida nimalar deya olasiz?
4. Nega Halima aya Yusufga ibodatga mukkasidan ketgan akasi bilan talashib o'tirish **befoydaligini** aytdi? Farzand o'z otasini tergashi mumkinmi?
5. Nega inson keksayganda yosh bolaga o'xshab qoladi? Atrofingizda «ena»ga o'xshash keksalarni uchratganmisiz? Ena obrazi misolida **inson umri** mohiyati, qismati haqidagi qarashlaringizni umumlashtirishga harakat qiling.
6. Sizningcha, iymon va e'tiqod tushunchasi nima? Odil aka va Amir o'rtasidagi fikriy **ziddiyatlar** sabablarini izohlashga, «ota-ona rozi – Xudo rozi» hadisini bobda qo'yilgan muammo bilan bog'lab tahlil qilishga harakat qiling.
7. O'qilgan boblaringiz asosida Yusuf **ruhiyatidagi** ziddiyatlarni tahlil qiling. Nega u «otam ham, men, akam ham, men», «bozorga kirib adashib qolgan bolaga o'xshayman», «arosatdaman» deya o'zini yo'qotib qo'ygan inson kabi his qilyapti? Yusuf izlagan xotirjamlik nima edi aslida? U intilgan muvozanatchi?

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. «Muvozanat» romanida aks etgan **muammolarni** tartiblang va ularga asardan misollar keltiring.
2. «Muvozanat» o'zigacha yaratilgan romanlardan qay jihatlari bilan **farq** qiladi? Unda realizmning qanday yangi xususiyatlarini ko'rish mumkin?
3. Asar nashr qilinganda ko'plab shov-shuvlarga sabab bo'lgan va hatto Amerika olimlari tomonidan ham tahlilga tortilgan edi. Asarning **o'qishli** ekanligiga sabab bo'lgan omillar qaysilar? Fikringizni matn asosida dalillang.
4. Insonning **muvozanatga** ehtiyoji va unga intilish sabablarini tushuntiring. Nega Mirazim Yusufni ko'rsa taskin topadi, Zahro ham Yusufdan kuch oladi?
5. Millatning yangi tarixiy bir sharoitda **o'z-o'zini anglashi** jarayonlarining asardagi ifodasini qanday baholaysiz? Asarda sizni o'ylantirgan yoki savollaringizga javob ololmagan o'rinlar ham bo'ldimi? Nima uchun?
6. Yusuf universitetga qaytmaganida asar qanday **yakun** topishi mumkin edi? Nega asar bosh qahramonning o'z faoliyatiga qaytishi bilan yakun topdi?
7. Asarning ko'p o'rinlarida muallif aytmoqchi bo'lgan fikrini **simvolik** kartinalar, detallar va ramziy obrazlar orqali ifodalaydi. Romandan shunday o'rinlarni topib, ularning badiiy-g'oyaviy vazifasini tahlil qiling.
8. Asardagi qahramonlar **nuqtiga** e'tibor bering. Qahramon nutqi ularning dunyoqarashi, ruhiyati, tafakkur darajasini ochib bersihda qanday ahamiyat kasb etmoqda? Fikrlaringizni asar matni asosida izohlang.

ASARDAGI OBRAZLAR

1. Quyidagi obrazlarga xos **xususiyatlarni** toping va ularning asar g'oyasini ochishdagi ahamiyatini izohlang.

	Xarateriga xos xususiyatlar	Matndan misollar	Asar g'oyasini ochishdagi ahamiyati
Yusuf			
Said			
Zahro			
Oygul			
Mirazim			

2. Chin **iymon** va **e'tiqod** masalasi haqidagi qarashlaringizni Amir, Odil aka, Yusuf va Gulshoda obrazlari misolida tushuntirishga harakat qiling. Amir va Gulshodaning fojiasiga kim yoki nima sabab deb o'ylaysiz?
3. Asardagi qaysi obrazdan ko'proq **ta'sirlandingiz**? Nima uchun?

ADABIY TANQID

1. Roman nashr etilganda uning iqrori va inkori o'rtasida kuchli tebranishlar, bir-biriga zid qarashlar paydo bo'ldi. Asar 2000-yillar adabiy jarayonidagi kurashchan fikrlar shiddatiga ta'sir qila olgan, kitobxon ongini va uning estetik fikrini qo'zg'ata olgan, ko'pdan-ko'p bahs-munozaralar va talqinlarga sabab bo'lgan edi.
Xususan, adabiyotshunos Dilmurod Quronov romanning pishitilishi lozim bo'lgan jihatlari borligini ta'kidlay turib, adibning eng katta yutug'i – yangi davr kishisi **ruhiy olamidagi** ijobiy va salbiy taraflarni jur'at bilan badiiy talqin qilganligida degan edi. Akademik Matyoqub Qo'shjonov esa asarga yuksak baho berib, uni «**shiddat** bilan yozilgan roman» deya baholagan.
Asar sizda qanday taassurot qoldirdi? Uning kitobxon va adabiyotshunoslarda katta qiziqish uyg'otgani sabablarini qanday izohlaysiz?
2. Amerika olimi Reychel Harrel «Yusufning institutga qaytishi bilan roman optimistik ruhda yakunlasa-da, bu jamiyatdagi axloqiy yemirilishga olib kelgan turg'unlik va jaholatga **yetarlicha** javob bo'lmaydi», degan xulosaga keladi. Siz bu fikrga qanday qaraysiz? Qarashlaringizni asardan olgan xulosalaringiz asosida izohlashga harakat qiling.

LOYIHA

Guruhlarda ishlang. Quyidagi loyihalardan birini tanlang.

1. Yozuvchi Ulug'bek Hamdam bilan suhbat uyushtiring. Suhbatdan olgan taassurotlaringiz asosida «Men bilgan va bilmagan Ulug'bek Hamdam» mavzusida esse yozing va uni do'stlaringiz bilan muhokama qiling.
2. Yozuvchiga maktub yozing. Maktubda siz mutolaa qilgan «Muvozanat» romani haqidagi ijobiy va tanqidiy fikrlaringizni aks ettiring. Romanning yanada o'qishli chiqishi uchun tavsiyalar bering.
3. Mustaqillik yillari (o'tish davri)dagi qiyinchiliklar va muammolarga guvoh bo'lgan insonlar bilan suhbat uyushtiring. Shu asosda asarning realistik kuchiga baho bering. Asar va suhbatdan olgan bilimlaringizga tayanib «Biz bilgan va bilmagan tarix» mavzusida sinfdoshlaringiz uchun taqdimot tayyorlang.

Erkin A'zam

(1966)

«JANNAT O'ZI QAYDADIR YOXUD JIYDALIDAN CHIQQAN JO'RAQUL»: ALDANGAN AVLOD QISMATIGA BIR NAZAR

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Jannat o'zi qaydadir yoxud Jiydalidan chiqqan Jo'raqul» dramatik qissasidagi qismlar **talqinini** tahlil qilamiz;
- asarda ko'tarilgan **muammolarga** yechim izlaymiz.

Yozuvchi, ssenarist va jurnalist Erkin A'zam 1950-yil Surxondaryo viloyatining Boysun tumanida tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining (Hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) jurnalistika fakultetini bitirgan. Respublika radiosida, O'zbekiston milliy axborot agentligida, nashriyot va jurnallarda ishlagan. Oliy Majlis deputati bo'lgan. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan jurnalist (1998) unvoni bilan taqdirlangan.

«Chiroqlar o'chmagan kecha» (1977), «Otoyining tug'ilgan yili» (1981), «Olam yam-yashil» (1984), «Javob» (1986), «Bayramdan boshqa kunlar» (1988), «Pakananing oshiq ko'ngli» (2001), «Kechikayotgan odam» (2002),

«Jannat o'zi qaydadir» (2007), «Tanho qayiq» (2017) kabi hikoya, qissa va dramatik asarlardan iborat kitoblari nashr etilgan. «Chantrimore», «Piyoda», «Pakana», «Dilxiroj», «Erkak», «Suv yoqalab», «Zabarjad», «Qarzdor» kabi filmlarning muallifi. Asarlari rus, tojik, ingliz, fransuz, chex va boshqa tillarda nashr etilgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Siyosiy tuzumning o'zgarishi jamiyatdagi mafkurada ham o'zgarishlarga olib keladi. 1991-yilda O'zbekistonning mustaqillikka erishishi bilan yetmish yildan ortiqroq hukmron bo'lgan kommunistik mafkura barham topdi. Erkin A'zamning «**Jannat o'zi qaydadir yoxud Jiyyalidan chiqqan Jo'raqul**» dramatik qissasida bir siyosiy tuzumdan ikkinchisiga o'tish davridagi odamlarning turfa qiyofalari aks etgan.

O'YLAB KO'RING:

Insonning o'z **e'tiqodiga** sodiqligi nimalarga bog'liq deb o'ylaysiz? E'tiqodda subutsizlikni davr mafkurasiga bog'lashni qay darajada oqlash mumkin?

Ilojsizlik yoki o'tkinchi **hoyu havaslarning** insonga ta'sirini qanday izohlaysiz? Hayotingizda ilojsiz qolgan vaziyatlarda qanday yo'l tutgansiz? Ilojsizlikda to'g'ri qaror qabul qilish uchun siz qanday tavsiyalar bergan bo'lardingiz?

Asarda kommunizm mafkurasi bilan bog'liq bir qancha nomlar uchraydi.

Karl Marks (XIX asr) – nemis faylasufi, iqtisodchi, jamiyatshunos. Uning marksizm ta'limoti va iqtisodiyot haqidagi qarashlari kommunizm mafkurasi uchun asos qilib olingan. «**Kapital**» – Karl Marksning iqtisodiy va siyosiy qarashlari bayon qilingan asari.

Roza Lyuksemburg (XIX asr oxiri – XX asr boshi) – marksizmning ashaddiy tarafdorlaridan biri, Polsha va Germaniyada inqilobiy harakatlarda qatnashgan.

Klara Setkin (XIX asr oxiri – XX asr boshi) – nemis siyosiy arbobi, Germaniya Kommunistik partiyasi asoschilaridan biri, ayollar huquqi uchun ham kurashgan.

SSSR paytida farzandlarga kommunizm g'oyalari bilan bog'liq nomlar berish urf bo'lgan. Masalan, **Melis** ismi kommunizm yo'l-boshchilari Marks, Engels, Lenin, Stalin familiyalarining birinchi harflaridan yasalgan.

Lenin haykali
Toshkent

O'YLAB KO'RING:

Asar sarlavhasi va **epigrafiga** e'tibor bering. Epigraf va asar mazmuni o'rtasida qanday bog'liqlik bor deb o'ylaysiz?

Dramaning «Tomosha ko'rsatuvchilar» qismiga ko'z yugurtirib chiqing. Sizingcha, nima uchun aksar qahramonlar **ikki xil** nom bilan atalgan?

«Tomosha ko'rsatuvchilar» ro'yxatida muallifga xos qanday **ifoda uslubi** seziladi?

TADQIQ QILING:

Badiiy adabiyotda qahramon **nutqi** uning xarakterini ochib berishida muhim ahamiyat kasb etadi. Asarni o'qish davomida asosiy qahramonlar nutqiga xos xususiyatlarga e'tibor bering. Quyidagi jadvalni to'ldiring.

Qahramon	Nutqiga xos xususiyatlar	Misollar	Qahramonni qanday xarakterlaydi?
Domla			
Xonim			
Tursuniy			
Jiydaliy			
Klara			
Melis			

JANNAT O'ZI QAYDADIR YOXUD JIYDALIDAN CHIQQAN JO'RAQUL VA UNING XONADONIDA KECHGAN SAVDOLARDAN NAQL ETUVCHI IKKI QISMLI DRAMATIK QISSA

«Lyubov Andreyevna!.. Agar yana Parijga borgudek bo'lsangiz, meni ham olib keting, baraka topkur. Men aslo bu yerda qololmayman... O'zingiz ko'rib turibsizki, bu yurt g'irt qoloq, xalqi nodon, to'pori, buning ustiga — juda zerikib ketdi odam, ovqatlari ham jonga tekkan... Meni albatta birga olib keting, xudo xayringizni bersin!»

A.P. Chexov, «Olchazor»

TOMOSHA KO'RSATUVCHILAR:

D o m l a yoki **U s t o z** — sobiq markschi olim, akademiklikka da'vogar, e'tiqodidan qaytmaydigan odam, 60-65 yoshlarda.

X o n i m yoki **Y a n g a m u l l o** — Domlaning xotini, «oyoq chiqargan» tijoratchi, orzusi — yana-yana yaxshi yashamoq, 55-60 yoshlarda.

T u r s u n i y yoki **S h o g i r d** — Domlaning shogirdi, «qirq yillik» aspirant, endi fan nomzodi, doktorlikka havasmand, 35-40 yoshlarda.

Izoh: aspirant — fan nomzodi ilmiy darajasini olish uchun o'qigayotgan shaxs

R a h m a t u l l o h J i y d a l i y yoki **B o y o t a** — amerikalik o'zbek, «vatan-parvar», xonadonning doimiy mehmoni, rosa tetik ko'rinsa-da, 60-65 yoshlarda.

K l a r a yoki **K o m i l a x o n** — Domlaning qizi, aridek chaqishga usta, hayotidan norozi, arosatda, 35-40 yoshlarda.

M e l i s yoki **M e l i v o y** — Domlaning asl merosxo'ri, lekin «Kapital»ni qo'liga ham olib ko'rmagan, «ting'ir-ting'ir» musiqachi, «darvesh», 28-30 yoshlarda.

A s a l x o l a yoki **A m m a s h k a** — benavo oqsoch kampir, tili zahar, o'zi mehribon, 70 yoshlarda.

«O q k a p t a r» yoki **O p e r a c h i q i z** — Melisga tegib olishga qattiq ahd qilgan, bu yo'lda moshinaning yukxonasida dimiqib o'lmoqqa ham tayyor unvonparast qayliq, 25-26 yoshlarda.

S a r d o r — «otasi deputat bo'lsa-da», o'zi repetitor yigit, 22-23 yoshlarda.

L u i z a x o n yoki **«A y l a v y u»** — Klaraning erkatoiy qizi, o'zbek bo'lmoqqa orzumand, 17- 18 yoshlarda.

E r — x o t i n — bularning kimligi hali noma'lum, 35-40 yoshlarda.

Bu manzaralar yangi asr boshidagi tahlikali kunlarda Toshkent va shahar atrofidagi soya-salqin chorbog'lardan birida kechadi.

BIRINCHI QISM: TALVASA YOXUD SHAHARDA NIMA SHOVQIN? MUQADDIMA

Sahnaning parda oldidagi xilvat burchagi. Yengil halinchak-kursiga yastanib olgan X o n i m, burnining uchida jimjimador ko'zoynak, qo'lida kalkulyator, allanimani hisoblamoqda. Oyog'ining tagida sandiqdek keladigan bahaybat jomadon. Undan olingan kiyim-kechak, lash-lushlar yemak stolining ustida uyilib yotibdi.

X o n i m. To'rtta «bukle» kostyumchik — yetmish olti dollardan — uch yuzu to'rt dollar. Olti jemper — yigirma sakkiz baksdan — bir yuzu oltmish sakkiz qo'qonga tushdi. Besh juft «lodochka» tufli — oltmish olti... Qimmat. Qirq dona kolgotka, yo'g'-a, qirq to'rt dona — yigirma ikki dollar. Tuzuv. Haligi savillar qayoqqa ketdi ekan-a? (*Engashib jomadonni titkilaydi, nihoyat bir to'p yaltiroq gilofli siynaband chiqadi. Birini g'ilofidan sug'urib tomosha qiladi.*) Zo'r ketadi ammo! Necha baksdan desamikin?..

Tashqarida moshina kelib to'xtagani eshitiladi. Eshigi qarsillab yopilib, zum o'tmay M e l i s paydo bo'ladi. G'irt mast, oyog'ida turolmaydi.

M e l i s. Ma-a-ma, privet!

X o n i m (*qo'lidagini apil-tapil jomadonga tashlab*). Melischik, jonim, qayoqlarda yuribsan? Aeroportga chiqib bizlarni kutib oladimi desam... Sog'indim! Ke, bir o'pay!

M e l i s (*gandiraklab uning boshiga keladi*). Ma-ma!

X o n i m (*ta'naomuz ohangda*). Oyi!

M e l i s (*battar g'ashiqib*). Mama!

X o n i m (*koyinib*). Oyi! Endi «oyi» bo'ladi, jinnivoy! Birov eshitsa nima deydi? Bular haliyam... (*O'ptirishga engashgan o'g'lining gardaniga lab urib qo'yadi.*) Endi u yog'idan... Melisginam, erkatoyim!

M e l i s (*g'o'ddayib*). Melivoy! Endi Melivoy bo'ladi, oyivoy!

X o n i m. Ha, mayli-mayli. Melivoy, voy-voy!

M e l i s. Va-abshe, endi Melivoy bo'ladimi, Melisqul bo'ladimi — bari bir go'r! Qachon kelindi? Boy otam ham keldilarmi?

X o n i m. Boya... U ham keldi. Hamma shu yerda, Melischik. Kutgani chiqmading?

M e l i s. Bu yoqda nima gap-u... Yana xotin ovlaganimi? Yoki bu gal hovli ko'rganimi?

X o n i m. Unaqa dema, toychoq! Eshitsa, xafa bo'ladi. O'zi qandoq mirovov odam! Bizlarga qandoq yordamlar qilyapti!

M e l i s (*stol ustidagi lash-lushni titib ko'rib*). Voy-bo', Turkiyani ko'chirib kelmadingizmi ishqilib? Kojinka qani? Kamera qani?

X o n i m. Kelasi safar-da, Melischik. Bu gal xarajat ko'payib ketdi. Xo'pchik?

M e l i s. Xo'pchik! Papam qani?

X o n i m. Papang... Dada degin, uyat bo'ladi! Dom-la-a ishlayaptilar. Qattiq ishlayaptilar! Muhim maqola ustida! (*Kingadir, aftidan, Domlaga taqlidan.*) Ustida, bilding! O'zing qalaysan, jujunchik? Mensiz qiynalib qolmadingmi? Klara... iya, Komila opang ovqat- povqatingga qarab turdimi ishqilib? Unikiyam kasha-pashadir-da? Maza-matrasiz o'rischa allambalolar degin! U kishimning fikr-xayollari haliyam o'sha yoqda, Leningradda! Peterburgmi endi? Yer yutsin! Baloga yo'liqqur Viktor! Guldek bolamni... Shuni anovi Rahmatjonga bir...

M e l i s. Qo'ysangiz-chi, mama! Boy otam naqd o'n yetti yasharini ko'zlab yuribdilar. O'n sakkiz yashari bo'lsa ham — qaramaydilar. O'zlari aytgan. Shaxsan menga!

X o n i m. Hazilingni qo'y, jonim. Rang-ro'yingga nima bo'ldi, tuzukmisan o'zi?

M e l i s. Rasvo!

X o n i m (*tashvishlanib*). Nima bo'ldi, jonim? Yo'lda melisa-pelisaga tushdingmi, nima balo? Nima dedi, nima qildi?

M e l i s. Nima qilardi, chest berdi! Ko'zi ko'r emas, ko'rib turibdi — «inomarka»!

X o n i m. Ha-a, tuzu-uv... Tag'in nima dedi?

M e l i s. Millioner mamashkangga salom ayt, dedi! Aytginki, bu arava urinibroq qopti, durustrog'ini olib bersin, «volvo»sidan bo'lsa, yana yaxshi, dedi! Shunday dedi, chestniy pionerski, shunday dedi! (*Kaftining qirrasini peshonasiga tirab «salyut» yasaydi.*)

X o n i m. Mayli-mayli, maynavozchilikni qo'y. Qorning ochdir, nima yeysan? Ammashkang bir balo qilayotuvdi, jizza-pizzasidan tatinib turasanmi? Asal xola-a, huv Asal xola!.. (*Bo'ynini cho'zib chaqira boshlaydi.*)

M e l i s. Kerakmas! Shu tobda ovqat o'tadimi tomoqdan!

X o n i m. Bunaqa odating yo'q edi-ku, jujuq! Yana deng — ro'lda! Shunaqa qilaversang, kojinka ham yo'q, «volvo» ham yo'q, bilib qo'y, bola!

M e l i s. Men ichmay kim ichsin, mama! Hammasi rasvo! Hammayoq bardak!

X o n i m (*jonsaraklanib*). Nima qildi, bolam?

M e l i s. Nima qilardi, o'sha — papamning...

X o n i m. O'zingdan ko'rgin-da, jonik! Unisi o'poq, bunisi — so'poq, deysan. Papangning ham joni achiydi-da. Yoshing o'ttizga qarab borayotgan bo'lsa!.. Charchabsan. Kir, yotib damingni ol. Ammashkangga ayt, ichkari uyga joy qilib bersin.

M e l i s. Yotaman! Uyg'otganni — otaman! (*Ketadi.*)

X o n i m. Xo'p, xo'p, boraqol. (*Yana buyum titishga kirishadi.*) Shaharda tinchlikmi? (*Shunchaki.*) Aeroportdan to'ppa-to'g'ri bu yoqqa kelavardik. Shaharda nima bor!.. O'ttizta lozimcha... Qanchadan olingan edi?

M e l i s (*ichkaridan*). Shaharda shovqin, to'polon! Eh, hammasi ketdi! Hammasi! Mustaqillik ham! Erkinlik ham! Orzu-umidlar ham! Hammasi barbod bo'ldi! «Oq kaptar, oppoq kaptar»mish! «Kel, sevgilim»mish! Mana senga! Hammasi ostin-ustin! Ammashka! Ammash!..

X o n i m (*mashgulotiga sho'ng'ib ketganidan uning gapiga parvo qilmay, hardamxayollik bilan*). Shaharda shovqin, shaharda shovqin... Qanchadan olingan edi bu savil?.. Hammasi ketdi, hammasi ketdi... Ikki dollarga bittadanmi, bir dollarga ikkitadanmi?.. «Ketdi, ketdi, ke-etdi...» (*Xirgoyi qiladi.*) Hammasi ketdi... Mustaqillik, erkinlik... «ketdi, ketdi, ke-etdi...» Mustaqillik... Necha dollardan edi? Ha-a, esladim, esladim... bir dollardan! Mustaqillik... bir dollar! Erkinlik... bir dollar! Hammasi bo'lib qancha? «Ketdi, ketdi, ke-etdi...» O'ttizta lozimcha — o'ttiz dollar! «Ketdi, ketdi, ke-etdi...» (*Qo'qqisdan o'ziga kelib.*) Nima?! Mustaqillik dedimi boya? Ketdi? Voy! Qayoqqa ketadi? Voy, voy! Endi nima bo'ladi... bular? Hammasi?! (*Jonholatda stol ustidagi narsalarni shipirib jomadonga tiqadi va yig'lamsirab chinqiradi.*) Domla-a! Huv domla-a! Bu yoqqa qarasangiz-chi, axir! Kuydik, ado bo'ldik!

O'YLAB KO'RING:

Melis «mustaqillik ketdi» deganda nimani nazarda tutyapti deb o'ylaysiz? «Mustaqillikning ketishi» nega Xonimni gangitib qo'ydi?

Qayoqdandir kimningdir bo'g'iq ovozda xirgoyisi eshitiladi. Kimdir Muyassar Razzoqovanning ovozi bilan «Oq kaptar, oppoq kaptar» qo'shig'ini kuylayotir. Bir lahza talvasada qolgan Xonim apil-tapil antiqa tagkursida turgan telefonga yopishadi. Go'shakni bo'yni bilan qisib, raqam teradi.

X o n i m. Bo'sto-on! Hoy Bo'sto-on! Alyo! Al-yo! (*Go'shakni qarsillatib joyiga qo'yadi.*) He, padaringga la'nat! Sakkiz xonadonga — bitta telefon! Buyam bir kun ishlasa, bir hafta g'ing'illab turgani turgan. He, topilmay ket! Domla-a! Bormisiz, axir! (*Bahaybat jomadonini zo'rga sudrab, yon tarafga kirib ketadi.*)

LUG'AT

baks, «qo'qon», ko'k – Amerika dollari

kojinka – charm kurtka

Leningrad – Rossiyadagi Sankt-Peterburg shahrining SSSR paytidagi nomi

«chestniy pionerskiy» – «chin pionerlik so'zim», SSSR paytida bolalar orasida urf bo'lgan «qasam»

1990-yillarda chet eldan borib mol keltirib sotadigan savdogarlar toifasi paydo bo'ldi. Xalq tilida bunday savdogarlar «chelnok» (to'quv dastgohining rus tilidagi nomidan) deb atalardi.

Suratda – Rossiyaning Yekaterinburg shahrida «chelnok»larga qo'yilgan haykal.

O'YLAB KO'RING:

Xonimni «chelnok»lik qilishga nima undayotgan bo'lishi mumkin?

BIRINCHI MANZARA

Shahar yaqinidagi chorbog' — dacha. Qo'shqavat imoratning faqat biqini ko'rinadi. Hovli o'rtasida kattakon jimjimador chorpoya. Xontaxtaning gird-atrofi ko'rpa-ko'rpacha, yostiqlar. To'rda, bizga ko'rinib-ko'rinmay bir kishi yonboshlab yotibdi. Uxlayapti, chamasi.

Imorat daraxtzor boqqa qaragan. Beriroqda — tepasi rangdor shifer bilan yopilgan omonat o'choqboshi. O'sha tarafda — darvozaxonadan nari xilvatroq joyda tizza bo'yi marmar qoplangan inshootning bir burchagi ko'zga chalinadi. Basseyn, ko'm-ko'k suvi mavjlanib turibdi. Darvozaxona ustidagi bejirim panjarali ko'shksimon shiyponda D o m l a miz makon qurgan. Stol-stul, choynak-piyola. Bir yonda savatdan yasalgan tebranma kursi. Domla ko'zoynagini peshonasiga ko'tarib devor osha ko'cha tomondagi kim bilandir so'zlashmoqda. Qo'shni shekilli.

Q o' s h n i (*ovozi*). Yog'i chiqib qolgandir, domla? Qachon qarasam...

D o m l a (*hafsalasiz*). Xay endi, ermak-da. Bekorchilikdan.

Q o' s h n i (*ovozi*). Foydasi yo'q, foydasi yo'q. Ko'rib turibsiz-ku!

D o m l a (*oldidagi yozib o'tirgan kattakon daftariga ishora qilib*). Buni birov mendan tortib olarmidi? O'zim uchun-da. O'tgan-ketganni xotirlab deganday...

Q o' s h n i (*ovozi*). So'ngra bir kun opketasiz-da, o'sha yoqqa? Sizning o'tgan-ketganlaringizni nashr qilib bo'lmas, domla!

O'YLAB KO'RING:

Qo'shni nega «Domlaning yozganlarini nashr qilib bo'lmaydi» deyapti?

D o m l a (*parishon*). Qaydam. Shunday bo'ladi shekilli. (*Dafatan iljayib*.) Tayyor yostiq- da. U yoqda yostiq bo'lasmish-ku... Chiqing bu yoqqa, choy quyib beraman.

Q o' s h n i (*ovozi*). Uyga boray. Sherigim keldi. Navbatchilikka. Ertaga institutda yig'in bormish.

D o m l a. Yig'in ham qilib turasizlarmi? Chatoq-ku. Qanaqa yig'in ekan?

Q o' s h n i (*ovozi*). Rostmi, yolg'onmi, akademiyaga saylov bo'larmish, degan gap chiqib turibdi.

D o m l a (*beixtiyor jonlanib*). Yo'g'-e? Zo'r-ku! Anchadan beri paysalga solib kelinayotuvdi o'zi...

Q o' s h n i (*ovozi*). Yana bir urinib ko'rmaysizmi, domla? Qilingan xizmatlar yetarli bo'lsa! Gard-kamiga-da!

D o m l a (*ikkala qo'lini taslimona ko'tarib*). Bas endi, inim! Tavba qildik! O'zingiz aytasiz-ku, «foydasi yo'q, foydasi yo'q» deb. Shu gap-da.

Bir yozuvchimidi, «Endi meni bukaman deb, sindirib qo‘ymanglar tag‘in» degan ekan. Yaxshi aytgan! O‘zimizni qo‘chqor sanamasak ham, shoxlar sinib tamom bo‘lgan, uka!

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Qo‘y bo‘pqolganmiz deng?

D o m l a. Undan ham battari! Endi yoshlar ko‘rsin bu yog‘ini. Mana, o‘zingiz harakat qiling. Fan do‘xtiri, professor!

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Hazillashyapsizmi, domla? Shuncha fan do‘kaylari turganda bizga yo‘l bo‘lsin! Foydasi yo‘q, foydasi. Siz bilan bizning foydani anovi basseyndan topib turganimiz o‘zi g‘animat. Qo‘ying! Siznikiga ham kelib turishgandir?

D o m l a (*o‘ng‘aysizlanib*). E, yo‘g‘-e... Kechamidi, uch-to‘rttasi adashib kepqolgan ekan, haydab yubordim. Anovinaqa qizlar bilan kelishibdi, bor-e, dedim. Suvni nahsga botirib...

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Tirikchilikning aybi yo‘q, domla. Cho‘milib bo‘lib uch-to‘rt so‘m tashlab ketadi, harna-da. Siznikidan chiqib keyin menga borishdi. Suv-ku, suv, yuvib ketar... Nima qilay, uy to‘la bola-baqra, yeyman-ichaman deb turibdi! Ha, kechagilarning orasida anovi akademik oshnangizning nevarasiyam bor ekan. Huv anovi, o‘tgan galgi saylovda siz bilan tushgan... Mustaqil domla deysizlarmi?

D o m l a (*ijirg‘anib*). Mustaqil... Muxbir deng! Qaysidir gazetani to‘ldirib har hafta maqola chiqaradi-ku. Maddoh! Mustaqillikni xususiyashtirib olgan u! O‘ziniki! Kechagi zamondagi o‘yinlarini bilarsiz?

O‘YLAB KO‘RING:

«Mustaqillikni xususiyashtirib olgan» deganda Domla nimani nazarda tutmoqda?

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Qo‘yaving, domla, foydasi yo‘q. Oxiratda javobini berar!

D o m l a. Sodda bo‘lmang, ukam! Javob-pavob bermaydi — ateistlarning peshvosi u!

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Chorbog‘ingizda o‘tiraverib zamondan orqada qolibsiz, domla! Hozir oshnangiz — ma‘naviyat va ma‘rifatning peshvosi! Besh mahal namozni kanda qilmaydi deb eshitaman.

D o m l a (*bo‘shashib*). Hay, shunday bo‘ptimi? Mayli, iymonini bersin. Zamon shuniki bo‘lib qoldi, nachora!

Q o‘ sh n i (*ovozi*). Xonim keldilarmi, domla? Kennoyimiz? Safarda edilar chog‘i?

D o m l a (*istar-istamas*). Kelganday. Bittasi ivirsib yuruvdi, o‘sha bo‘lsa kerak.

Q o' sh n i (*ovozi*). Ha, yaxshi, ko'nglingiz endi xotirjam. Shu deyman, domla, xotin- qizlarimiz dunyoga chiqib ketdi-ya! Siz bilan biz bu yerda basseyn qo'riqlab, jo'xori qayirib...

D o m l a. «Erlari uyda turib, xotinlari savdo qilur». Eshitganmisiz? Oxirzamonning alomatlaridan biri shunday emish-ku.

Q o' sh n i (*ovozi*). Asta'furulloh deng, domla! Oxirzamonga hali ancha bor!

D o m l a. Men o'zimni aytyapman, inim. Har bandaning oxirzamoni o'zi bilan ekan. Mayli, yo'ldan qolmang siz. Chaqirsa — chiqmadingiz. Ertaga biror yangilik bo'lsa, kelganda aytib berarsiz.

Q o' sh n i (*ovozi*). Indinga kelaman. Navbatim — indin.

D o m l a. Indingacha biz haq deb jo'xori qayirib o'tirar ekanmiz-da?

Q o' sh n i (*ketayotib, hayqirgan ovozi*). Globallashuv zamonida yashayapmiz, domla! Dunyoda bir gap bo'lsa, zum o'tmay eshitasiz — radio bor, televizor!

D o m l a (*ko'zoynagini peshonasidan tushirib, ishiga kirisharkan*). Mayli, inim, yaxshi boring.

Uydan yugurib chiqqan X o n i m hovli o'rtasida bir zum to'xtab, ko'kragiga tuf-tuflyadi. So'ngra atrofga alanglab, o'choqboshida kuymanib yurgan

A s a l x o l a ga ko'zi tushadi.

X o n i m (*zarda bilan*). Amma! Quloqlaring tom bitganmi, nima balo?

A s a l x o l a. Ha, ha, xonimjon? Men bu yoqda ekanman-da.

X o n i m (*ensasi qotib*). «Xonimjon, xonimjon!» Men sizning xotiningiz emasman-ku, amma! Necha yildan beri aytaman-a: Roza Hasanovna, tamom!

A s a l x o l a (*tusi o'zgarib*). Hay, nima farqi bor? Xo'p, ana — Ro'za Hasan...

X o n i m (*ijirg'anib*). Zahar xola! Domla qanilar deyapman?

A s a l x o l a tumshayib, qo'lidagi kapgir bilan shiyponga ishora qiladi.

D o m l a ko'zoynagini peshonasiga surib, panjaradan pastga engashadi.

D o m l a. Ha, xonim, tinchlikmi? Dunyoni buzvordingiz-ku shovqin solib! Nima gap o'zi?

X o n i m (*bo'shashibroq*). O'zingiz-chi! Boyadan beri chinqiraman... Kim bilan buncha g'o'ng'ir- g'o'ng'ir qildingiz?

D o m l a. He, qo'shni. Uyiga ketayotgan ekan. Prokurorning hovlisida turadigan-chi!

X o n i m (*bepisand*). Ha-a, anovi qorovulmi? O'sha bilan shuncha gaplashadimi odam? E, qoyilmasman sizga, domla!

D o m l a. Billsangiz, xonim, u odam — fizika-matematika fanlari do'xtiri, professor! Xuddi eringizga o'xshagan, kerak bo'lsa! Sohasi boshqa, xolos.

X o n i m. Voy-voy, shu kishi-ya?! Qo'ysangiz-chi, domla! Bir juldurvoqi-ku! Do'xtir bo'lsa, professor bo'lsa, birovning hovlisida qorovullik qilib yurarmidi?!

D o m l a. Avvalo, begona emas, tug'ishgan jiyani. Prokuror! Haftada ikki-uch bor kelib jiyaning hovlisini qo'riqlab ketsa nima qipti? Prokurorning o'zi bu koshonaga kelib turolmaydi-ku, to'g'rimi? Qolaversa, ilm odami, qo'li kaltaroq. Buning ustiga, bola-chaqasi ko'p emish.

O'YLAB KO'RING:

«Prokurorning o'zi bu koshonaga kelib turolmaydi» deganda Domla nimani nazarda tutmoqda? O'zi yashay olmasa, bu koshona prokurorga nega kerak?

X o n i m. Mana, siz ham ilm odamisiz — qo'lingiz uzunmi?

D o m l a (*hazilga burib*). Mening qo'lim ham, oyog'im ham uzun! Xohlasam — Turkiyaga yetadi, xohlasam — Dehliyu Dubayga!

X o n i m. Kesatyapsiz-a? O'zingiz ham rosa kezgansiz Moskvayu Leningrad qilib!

D o m l a. Sizniyam armoningiz qolmagan, xonim! Sochiyu Qirimlar eslaridan chiqdimi? Keyin-keyin undan ham nari — Bolgariya, O'rta Yer dengizi bo'ylab sayohatlar! Mazaxo'rak bo'lganlar-da, o'shalarni xumor qilibmi, mana, uyda o'tirolmay qoldilar. O'rgangan ko'ngil...

X o n i m (*past tushib, ham qofiyasiga*). ...o'rtansa qo'ymas! O'zingiz oborgansiz-ku!

D o m l a. Ana shunisiga dog'man-da... Bizga kelsak, bizniki ilmiy kengash, konferentsiya yo seminar deb atalguchi edi. Yalang sayru sayohat emas!

X o n i m. Bizniki ham sayohat, ham tijorat deb ataladi! Chidaysiz-da, xo'jayin! Chidayolmasangiz... siz sho'rlikda prokuror jiyani ham yo'q!

D o m l a (*nochor iljayib*). Bizga unaqa dahmaza jiyanning keragi ham yo'q, xonim afandim, o'zingiz borsiz, yetib ortadi!

X o n i m (*haligi tahlkada bu gapning tagiga yetmay*). E, xudoga shukr-e! Shunday deb turing. Aytganday, eshitdingizmi?..

Darvozaxona tarafdin yana «Oq kaptar» qo'shig'i yangrayotir.

D o m l a. Eshitdim, eshitdim. Boya ham eshitganday bo'luvdim. Shu qo'shiqni yaxshi ko'raman- da, xonim. Xuddi oppoq gullagan olchazorda sayr qilib yurgandek bo'ladi odam. Sizni qo'ltiqib! Huv bir vaqtlardagidek! Yon-veringizda oq kaptarlar charx uradi, jannatning o'zi! Saodat Qobulovanning qo'shig'i...

X o n i m. Shoir bo'pketing-e! Men boshqa gapni aytyapman, domla...

D o m l a. Quloq soling, quloq soling! (*Bosh tebratib.*) Shunday ashulalar ham bor-a dunyoda! Eh, qani mening yoshligim?!

X o n i m (*quloq tutib*). Anovi moshinadan kelayotganga o'xshaydi. Radiosini o'chirish esidan chiqibdi-da.

D o m l a. Iya, so'taqo'zingiz shu yerdami? Qachon keldilar?

X o n i m. Huv, qachon edi! Ijodga sho'ng'ib, moshinaning ham tovushini eshitmagandirlar- da?

D o m l a. Balki, balki. Chaqiring, o'chirib qo'ysin.

X o n i m. Charchab kelgan ekanmi, ichkari kirib tarrakday qotib qoldi!

D o m l a. O'lguday urib kelgan deng! Shu ahvolda moshinaga o'tirib... Odam bo'lmadi bu bola!

X o n i m. Qo'ysangiz-chi, xo'jayin, kim odam ekan shu zamonda!

D o m l a. Klarangiz ko'rinmay qoldi?

X o n i m. Pastda, podvalda. Dam olyapti. Qizi bilan. Muzdekkina! Qarang, bu issiqqa chidab bo'ladimi? Bitta sizga bilinmaydi. Hur-hur shiyponda o'tiribsiz-da.

D o m l a. Zerikyapti-ya shu qiz? Shahri shovqinga o'rgangan...

X o n i m (*xo'rsinib*). E-e, gapirmang... Hoy, tushib anovining radiosini ko'rsangiz-chi endi!

D o m l a (*sho'xchanlik bilan*). Xo'p bo'ladi, xonim! Xo'p bo'ladi, Roza Hasanovna! Hozir-da.

D o m l a yog'och zinapoyadan tushib keladi va shiyponning orqasida — bizga ko'rinmay turgan moshinaning eshigini ochgani eshitiladi. Ul-bul murvatini tekshirib chiqqan bo'lsa kerak, eshik yana qarsillab yopiladi. Bu vaqt boyagi qo'shiq ham tingan.

D o m l a (shiypon tagidagi chorqirra ustunga suyanib turgan xotining oldiga qaytib). E, ko'cha-ko'ydan kelyapti shekilli... (*O'choqboshi tarafga qarab.*) Amma! Biror narsangiz bormi? Qorin piyozning po'stlog'i bo'p-ketdi-ku!

A s a l x o l a. Birpasginada bo'ladi, aylanay, sabr qilasiz.

X o n i m (*ensasi qotib*). Aylanay, o'rgilay... Bu kishi — domla!

A s a l x o l a. Xo'p, xo'p, xonim... Ro'za Hasan... (*Birdan zahri qo'zib.*) O'zingiz uyga kirib andakkina damingizni olsangiz-chi, aylanay! Yo'ldan kelgan odam! Bu xotin charchamaydiyam!

O'YLAB KO'RING:

Asal xolaning nega birdan «zahri qo'zidi»?

X o n i m. Charchab bo'пти! Zahar xola!.. (*Domlaga yuzlanib, birdan past ovozda.*) Hech gapdan xabaringiz yo'qmi, domla? Mustaqillik ketgan-mish-ku!

D o m l a (*beixtiyor, ajablanib*). Mustaqillik?! Qanaqa mustaqillik? Qayoqqa ketadi? Nega? O'ylab gapiryapsizmi o'zi, xonim? Alahsiramayapsizmi ishqilib?!

X o n i m (*o'zini oqlagandek*). Kim bilsin, boya o'g'lingiz shunday deb to'ng'illagandek bo'luvdi. O'zim ham yaxshi anglayolmay qoldimmi...

D o m l a (*besaranjomlikka tushib*). Esi joyidami o'zi?! Bor, uyg'ot!

X o n i m. Uxlayapti bola. Turolmaydi.

D o m l a (*darg'azab*). Uyg'ot deyaipman hozir!

X o n i m. Voy, voy! O'zingizni bosing, xo'jayin! Unday bo'lsa, kuyib qoladigan men-ku! Shuncha mol, sarmoya! Sizga, qaytaga, yaxshi bo'lmaydimi? Ishlaringiz yana yurishib, akademiya, saylov...

D o m l a (*xezlanib*). O'v, xotin, es-pesingni edingmi?! O'ylab gapiryapsanmi, axir? Nahotki, men... Kir, uyg'ot!

X o n i m (*daf'atan chatnab*). Uyg'otmayman! Kerak bo'lsa, kirib o'zingiz uyg'oting! (*Yo'lni to'sib.*) Uyg'otib bo'psiz! Men bu odamni suyunib ketadimi desam...

D o m l a. Suyunib ketadi? Obbo-o! Mening, mendaqalarning ishi yurishishi uchungina kechagi zamon qaytishi kerak ekanmi? Buni xayol qilmoqning o'zi borib turgan telbalik, razillik-ku!

X o n i m. Huv birda o'zingiz ijtimoiy adolat, tenglik g'oyalari yana qaytib maydonga chiqishi mumkin, degandek bo'luvdingiz shekilli?

D o m l a (*bir zum gangib, so'ng yotig'i bilan, saboq maromida*). Aytgandirman. Chunki bu — orzu, insoniyatning o'lmas orzusi! Tarixiy sharoit, mavjud tuzum yo siyosat taqozosi bilan, yoki urush-to'polonlar davrida u ma'lum muddat kun tartibida turmasligi, unutilishi ham mumkindir. Ammo odamzod bor ekan, bu ideal hech qachon eskirmaydi, yo'q bo'lib ketmaydi. Shu gaplarni o'zingiz ham bilasiz-ku, xonim — fan nomzodi degan hujjatingiz bor qo'lingizda! Loaqal, qadimgi Rim demokratiyasi, Forobiy boboning odil jamiyat haqidagi orzularini eslang!..

X o n i m. Esladik, esladik, domlai kalon! Lekin — hayot boshqa, anovi orzu-xayollar boshqa!

D o m l a (*fikridan chalg'imag*). Yo'q, xonim, siz gapni chalkashtiryapsiz. Mustaqillik boshqa, ozodlik tushunchasi bir boshqa, ijtimoiy adolat, tenglik g'oyalari — boshqa! Axir, milliy mustaqil mamlakatda ham adolatsizlik, bedodlik hukm surishi mumkin-ku. Misol kerakmi sizga?.. Bilgingiz kelsa, men ijtimoiy adolat, insoniy tenglik tarafdoriman, xolos. Zinhor-bazinhor kechagi istibdodning emas! Qolaversa, odamzod muayyan bir g'oyadan charchasa yoki ijtimoiy tabaqalashuv, haqsizlik haddan ohsa, jamiyatda muvozanat buziladi. Ana shunda islohot yo inqilob zarurati tug'ilib, mulk

qo'ldan qo'lga o'tadi. Huv Oktyabr inqilobi chog'ida shunday bo'lgan, bilasiz.

ESLANG:

«Oktyabr inqilobi» deganda qaysi tarixiy voqea nazarda tutilyapti? Bu inqilob, domla aytmoqchi, «muvozanatni tiklash»ga xizmat qilgan edimi?

X o n i m. Og'zingizdan bol tomadi-ya, domla!

D o m l a (*birdan bo'shshib, cho'nqayib qoladi*). Robiya! Senga nima bo'ldi? Shuncha yil birga yashab, nahotki, meni bilmasang?! Nahotki men... Attang, attang!

X o n i m (*yig'lamsirab*). Bilganim uchun aytyapman-da! Shunday odam, shuncha mehnat qilgan olim, bugungi kunga kelib ahvolingizni qarang! Men ham kuyaman-da! Kuyganimdan...

D o m l a (*vishillab o'rnidan qo'zg'aladi*). Ahvolimga nima qipti, moxaxar, og'zingni yum-e!

X o n i m (*gezarib, «ozod Sharq ayoli» qiyofasiga kirib*). Menga baqirmang, xo'pmi! Meni siz boqayotganingiz yo'q! Sizning davringiz o'tdi endi, domla! Hozir — demokratiya zamoni!

D o m l a (*quvlagudek talpinib*). He, o'sha demokratiya-pemokratiyangga qo'shib seni!..

O'choqboshidan A s a l x o l a, qo'lida kapgir, sarosimada er-xotin tomon yo'rg'alab keladi.

A s a l x o l a. Ibi, aylanaylar, sizlarga nima bo'ldi? Uyat bo'ladi-ya, domlajon! Uyat-a, xonimjon! Siz bir gapginadan qolib uyginaga kirsangiz-a!

Chorpayada yotgan mehmon — R a h m a t u l l o h J i y d a l i y bosh ko'tarib, bu mashmashani taajjub bilan kuzatadi.

J i y d a l i y. E, e, domullo! Ovozlaringiz baland-baland chig'di, yangamullomizga hazil qilyapsizmi deyman?

D o m l a (*hovridan tushib, xijolatomuz, ammo zaharxanda bilan*). Yangamullongiz bizga xotin bo'ladilar, Rahmatvoy! Siz aralashmang, bahuzur damni olavering. Siz aytgan hazilni biz ho' bir zamonlar chimildiqda qilganmiz, ukam!

J i y d a l i y. Xo'p, xo'p, domullojon, uzr. (*Keyin bamaylixotir, maroq bilan davom etadi.*) Bizga deng, domullojon, chimildiqqa kirganda kelinchakni avval bir shapati urganlar, «voy» desa — bir tepganlar. Ana

so'g'ra o'la-o'lguncha bosh ko'tarib betingizga qarasin-chi! Yo bir og'iz so'z aytib ko'rsin-chi!

D o m l a. Amerikani aytyapsizmi, Rahmatvoy?

J i y d a l i y. Yo'-o'q, domullo, Afg'onni, shamoliy Afg'onni. Amrikoda kelin sizni uradi, sizni tepadi-ya! (*Kuladi.*)

D o m l a. Biz ham Amerikaday bo'pqopmiz-da unda?

J i y d a l i y. Yo'g'-e, domullojon, unday demang. Xudo saqlasin! Sizlar, fikrimcha, Amriko bilan Afg'onning o'rtasida hozir. Mo'tadil.

D o m l a. Mo'tadil bo'lgani qursin deng! (*Hamon serrayib turgan xotiniga qarab, odatdagidek yumshoqlik bilan.*) Siz kirib bunday bir radio-televizorni qo'yib ko'ring-chi, rostdan ham nima gap ekan?

X o n i m (*tumshayib uy tomon burilarkan*). Erkak zotining bari — bir xil: Amerikada ham, o'sha Afg'onida ham! Feodal!

J i y d a l i y (*xonimning ortidan*). Yangamullomiz ko'p olimu oqila ayol-da, domullo! Baraka topsinlar.

D o m l a (*parishonlik bilan*). E, so'ramang, Rahmatvoy! Ilmu amallarini namoyish qildilar-ku boya, ko'rdingiz!

Domla chorpoynang bir chetiga o'rnashadi. Har ehtimolga deb kapgirini o'roq misol ko'tarib olgan A s a l x o l a o'choqboshiga qaytib ketadi.

J i y d a l i y. Domullo, siz hali yangamullomizga hamma teng bo'lmog'i lozim, deganday gap qildingiz-a? Qandoqasiga teng bo'lsin, axir? Mana, besh panja barobar emas-ku!

D o m l a. Besh panja barobar emas, to'g'ri. Ammo hadeb shu naql-ni odamga ishqayverish ham nodurust-da, Rahmatvoy. Axir, inson deganingizning besh barmoqdan boshqa a'zolari ham — yana bir qo'l, ikki oyoq, yelkasida kalla, kallasida miya ham bordir! Ko'ngli-chi, ko'ngli, yuragi?! Besh panja deysiz, shuning qaybirini tishlamang — birday og'riydi-ku! Demak, zohiran uzun-kaltaligiga qaramay dardi, botini bir xil ekan-da, to'g'rimi? Bandalari ham Ollohga ana shu yo'sin bog'langan, uning oldida ana shunday teng, barobar emasmikan? A, labbay? Eski kitoblaringizda ham yozilgan-ku!

J i y d a l i y. Lokin bu dunyoda ahvol boshqacharoq-da, domullo! Mana, masalan, man mulkdor-u sarmoyador. Siz bo'lsangiz, tenglik, barobarchilik qilaman deb, shuni olib yo'qsillarga taqsimlab bermoqchisiz. Yo'qsil deganingiz ro'yi jahonni kanaday bosib ketgan, eh-he! Uni baribir to'ydirib bo'lmaydi, ishoning! Hov kechagi zamonda ham, o'zingiz bilasiz, ota-bobomning bor sarvatini bir sidra shunday g'orat qilib edilar, endi kelib yana... Insofdan emas-da bu ishingiz, domullo!

TADQIQ QILING:

Jiydaliy «ota-bobomning sarvatini g'orat qilgandilar» deganda nima demoqchi bo'lyapti? Nima uchun u Domlaning tenglik haqidagi fikrlariga qarshi chiqmoqda?

D o m l a (*beg'ubor kulib*). Yo'q, yo'q, Rahmatvoy, mol-davlatingiz o'zingizga buyursin, ukam. Uni endi hech kim sizdan tortib ololmaydi, qo'rqmang. Dunyo bugun sizlarning qo'lingizga o'tgan-ku! Mana, siz insof-insof deyapsiz. Men ham shu adlu insofni aytmoqchiman-da. Qaysidir kuni gazetda o'qidim: Rossiyada raqibi otib o'ldirgan bir ashaddiy kallakesarni dafn etishga uch ming odam to'planibdi, uch ming! Tobuti yigirma besh ming dollar turarmish. Kiyib yotgan kostyumi — besh ming, oyog'idagi poyabzali ham necha ming dollar! Ana shu tobutu kiyim-bosh bilan ko'miladi, bilsangiz. Bu yoqda bo'lsa — hali siz aytgan kanaday son-sanoqsiz yo'qsil bir parcha nonga zor! Ko'ngilxushi yoki bachkana bir ermakka million-millionlab sovurib yotgan nahanglarni esa o'zingiz mendan yaxshi bilasiz, birodar!

J i y d a l i y (*qizg'anish bilan*). Hayf, hayf! Lokin pulu sarvat o'ziniki bo'lgandan keyin ixtiyori ham o'zida bo'ladi-da, taqsir!

D o m l a. Xo'sh, shuncha millionni birgina odam qayoqdan, qanday qilib topibdi ekan, qani, ayting? Ha-a, balli, qing'ir yo'llar bilan, nayrangu firibgarlik bilan qo'lga kiritgan! Demak — harom, harom aralashgan! Siz bo'lsa insofdan gapirasiz! Yo insof degani faqat bechorahol yo'qsilga tegishli matohmi? To'g'ri, bu nafsu manfaat dunyosida hamma bir xilda boy-badavlat bo'lmog'ining iloji yo'q. Lekin xudo barchani teng qilib yaratgani haqiqat-ku! Har kimning fe'liga yarasha bergani ham haqiqat. Deylik, sizga nasib etgani — menda yo'q, menda bori — sizda bo'lmas. Oliy adolat degani mana shu emasmi?! Men boya shunday tenglik, umuman, asl mohiyat haqida gapirgan edim, durust anglamabsiz, birodar. Eshitgandirsiz, qadimda bir dono darvesh zo'ru zo'ravon podshohning huzuriga ikkita bosh chanog'ini ko'tarib kelib, qaysisi shohniki-yu qaysi biri gadoniki ekanini ajratib berishni so'ragan ekan. Podshoh harchand tikilib qaramasin — bosh chanoqlari bir xil emish!..

Derazadan X o n i m ning chiyillagani eshitiladi.

X o n i m. Na radiosi ishlaydi, na televizor o'lgur! To'k yo'q, yana o'chirib qo'yishibdi. Sahro bu, sahro! Sahroyi Kabirda ham telefon-pelefon bo'lar! Bo'stondan so'rab bilay desam, Turkiyaga ketishdan oldin sotkamni Luizaga bergan edim, yo'qotib qo'yibdi kasofat. Rahmatjon, telefoningiz yoningizdami, uka?

J i y d a l i y. Manikining quvvati o'lgan, yangamullo. Chiroq kelsa, qizitib olamiz hali, tashvish qilmang.

Shu chog' darvozaxona tagidagi mashinadan yana o'sha qo'shiq eshitiladi.

J i y d a l i y . Meliboy ukamiz bir qo'shiqni qayta-qayta yozib olgan ekanlar. Lekin ohangi ko'p musaffo-ya, domullo?

LUG'AT

ateist – Xudoga ishonmaydigan, dahriy

*«Jannat qaydadir» filmidan lavha («O'zbekfilm», 2008-yil)
Domla rolida O'zbekiston xalq artisti Afzal Rafiqov.
Jiydaliy rolida O'zbekiston xalq artisti Ubaydulla Omon.*

Asarning to'liq matnini o'qib chiqing.
pdf kitob
«Ziyouz» kutubxonasi

BIRINCHI QISM (ikkinchi – to‘rtinchi manzaralar)

LUG‘AT

«yarimta» – aroq

gupsar – kechuvdan o‘tish uchun ishlatiladigan meshga o‘xshagan moslama

SAVOLLAR

1. Domla Tursuniydan shahardagi vaziyat haqida so‘rar ekan, «Biz mana shu xilvatgina Astrobodda, dunyodan bexabar, haq deb o‘tiribmiz-da», deydi. «Xilvatgina Astrobod» deganda u nimaga **ishora** qilyapti? Bu ishora orqali muallif Domlaga xos qanday xususiyatlarni ko‘rsatmoqda?
2. Shogirdining dadasi – Rais buvani eshitib Domla nega bo‘shashib qoldi? Tursuniy stol ustiga qo‘ygan konvert ichida nima bor edi deb o‘ylaysiz? «Hammayoqda Rais buvaning **mo‘ylovi** ko‘rinadi» deganda Domla nimani nazarda tutyapti?
3. Domla va uning xonadoni a‘zolarining Tursuniyga **munosabatlari** qanday? Sizningcha, bunday munosabatning sababi nimada?
4. Jiydaliy sizda qanday **taassurot** qoldirdi? Uning O‘zbekistonga kelishdan asl maqsadi nima deb o‘ylaysiz? Voqealarning keyingi rivojida uning o‘rni qanday bo‘lishi mumkin?
5. Operachi qiz – «Oq kaptar»ning Domla xonadoniga kelishi sahnasi orqali muallif qanday **maqsadni** ko‘zlgan?

IKKINCHI QISM

LUG'AT

«**samouchitel**» – biror sohani mustaqil o'rganish uchun mo'ljallangan kitob

antrakt – teatrdagi spektakl o'rtasidagi tanaffus

alfons – ayol kishining hisobidan kun ko'ruvchi erkak

2001-yil 11-sentyabr kuni yo'lovchi samolyotlarni egallab olgan terrorchilar AQSHdagi bir qancha binolarga hujum qilishgan. Asarda «Oq kaptar» «Amerika portlabdi» deganda shu voqeani nazarda tutmoqda.

SAVOLLAR

1. Dramaning birinchi va ikkinchi qismlari orasidagi bir yilda nimalar **o'zgardi** deb o'ylaysiz? Xonim nega astoydil Amerikaga **ketish** payiga tushib qoldi? Uning bu harakatlarini boshqalar qo'llab-quvvatlamayotganligi sababi nima?
2. Ushbu qismda Domla, Xonim va farzandlari **xarakterining** qaysi qirralari namoyon bo'ladi? Ulardagi qaysi xususiyatlar siz uchun kutilmagan bo'ldi? Nima uchun?
3. «Ko'chaga haydaganday» munosabat qilingan ammaning Domla va uning oilasidan **xavotir** olib kelishini qanday izohlaysiz? Bu epizod orqali muallif milliy xarakterga xos qaysi jihatlarni ochib bermoqda?
4. Domlani Xonimga yozgan **maktubiga** e'tibor bering. Undagi ko'p o'rinlar o'chirib to'g'rilanganligi boisi nimada? Nima uchun Jo'raqul ayoli va farzandlaridan uzr so'ramoqda, ko'nglidagi gaplarni yuzma-yuz aytmay, maktub orqali yetkazmoqda?

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. Asarda qanday **g'oyalar** ilgari surilgan? Unda sarlavhadagi savolga **javob** bormi?
2. Sizningcha, asarni «eng so'nggi manzara»siz ham yakunlash mumkinmi? Bu manzara asar **g'oyasini** ochib berishda qanday ahamiyat kasb etadi?
3. Asar nega AQSHdagi noxush voqealar va Domlaning vafoti bilan yakunlanadi? Asar qahramonlarining keyingi **taqdiri** qanday kechdi deb o'ylaysiz?
4. Asar **kulminatsiyasini** aniqlang. Nega aynan shu nuqtani kulminatsiya deb hisoblaysiz?
5. Oilaning turli vakillari o'rtasidagi **munosabatlarni** tahlil qiling. Jadvalni to'ldiring.

Obrazlar	Obrazlar o'rtasidagi munosabatlar	Asardagi qaysi o'rinlar bu munosabatlarni ochib berishga xizmat qiladi?
Domla va Xonim		
Ota-ona va farzandlar		
Xonim va amma		
Domlaning farzandlari va amma		
Melis va «Oq kaptar»		

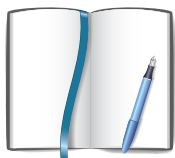
Sizningcha, bu munosabatlar jamiyatdagi qanday muammolarni ochib beradi?

6. «Erkin A'zam badiiy olami» kitobi so'zboshisida shunday deyiladi: ««Aldangan avlod»ning hayoti, fojialari, inqirozga yuz tutgan e'tiqodlarini, ko'ngil royishlariga qarshi yashayotgan qahramonlar iztirobini Erkin A'zam ham o'zicha, o'z badiiy qarichi bilan har tomonlama mukammal talqin etishga harakat etdi».
«Jannat o'zi qaydadir»da kimlarni «aldangan avlod» vakillari deya olamiz? Sizningcha, muallifning ularga **munosabati** qanday? Dramadagi qaysi vositalar bu munosabatni ochib berishga xizmat qiladi?

ASARDAGI OBRAZLAR

1. Domla obraziga **baho** bering. Domlaning qaysi qirralari sizga ma'qul bo'ldi va qaysilari ma'qul bo'lmadi? Nima uchun?
2. Xonimning **ichki dunyosini** tahlil qiling. Sizningcha, unda sodda tikuvchi Robiyadagi biror xususiyat saqlanib qolganmi?
3. Domla maktubida Jiyydaliy haqida «Ko'ngli **toza emas** u odamning» deb ogohlantiradi. Uning nutqi yoki harakatlaridagi qaysi jihatlar bunday xulosa qilishga asos bo'la oladi? Uning asar qahramonlari hayotidagi roli qanday?
4. Sahnada ko'rinmaydigan, hatto ovozi ham eshitilmaydigan **Bo'ston** obrazini muallif nima maqsadda asarga olib kirgan deb o'ylaysiz?
5. Qanday obrazlar dinamik obrazlar deyiladi? Sizningcha, asardagi qaysi obrazlarni **dinamik** obrazlar qatoriga kiritishimiz mumkin? Ulardagi o'zgarishlar sababi nimada?

YOZMA TOPSHIRIQ

«Jannat o'zi qaydadir» asarida XXI asr boshlaridagi o'zbek jamiyatiga xos qanday muammolar ko'tarilgan? Bu muammolardan qaysilari bugungi kunimiz uchun ham dolzarb? Shunday muammolardan ikkitasini tanlang va ularga yechim taklif qilib esse yozing.

Zulfiya Qurolboy qizi (1966)

«YOZSIZ YIL»: BAHORSIZ QALBNING MUNGLI QO'SHIG'I

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- «Yozsiz yil» hikoyasining **badiiy-g'oyaviy mazmunini** tahlil qilamiz;
- asardagi **detallar, obrazlar va dialoglar** mohiyatini tadqiq qilamiz;
- asar va uning **kino** talqinini solishtiramiz.

Yozuvchi va ssenarist Zulfiya Qurolboy qizi (Zulfiya Yo'ldosheva) 1966-yil Jizzax viloyatida tug'ilgan. Jizzax pedagogika institutining o'zbek filologiyasi fakultetini bitirgan. «Turmush», «Yovuzlik farishtasi», «O'lim hech narsa emas», «Ayol» singari hikoyalar to'plamlari hamda «Armon asirasi», «Mashaqqatlar girdobi» romanlari chop etilgan. Asarlari va ssenariylari asosida «Chaqmoq chaqqan tunda», «Yozsiz yil», «Dilor, Dilor, dil va or» badiiy filmlari, «Fidoyilar» seriali, bolalar uchun «Kamalak», «Sehrli chashma» multfilmlari va qator hujjatli filmlar suratga olingan. Pyesalari asosida «Ayol», «Tafakkur» spektakllari sahnalashtirilgan. Asarlari rus va koreys tillariga tarjima qilingan.

Zulfiya Qurolboy qizi turmush o'rtog'i, yozuvchi Abduqayum Yo'ldosh bilan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

Quyida o'zbek ayol adibalaridan, zamonaviy o'zbek hikoyachiligi taraqqiyotiga o'z uslubi, o'ziga xos yo'nalishdagi asarlari bilan hissa qo'shib kelayotgan Zulfiya Qurolboy qizining «Yozsiz yil» hikoyasini o'qiymiz. Unda muallif adolat, muhabbat, inson qadr-qimmati, hayotning og'ir sinovlari oldida ojiz qolgan mushtipar ona va nogiron o'gil iztiroblari haqida hikoya qiladi.

«Ona o'ylari».
O'zbekiston xalq rassomi
Rahim Ahmedov ishlagan surat
(1956-yil).

O'YLAB KO'RING:

Siz hayotda adolatsizlikka uchrasangiz qanday yo'l tutasiz?
«Insonning azob va iztiroblariga hech kim javobgar emas», degan fikrga qanday qaraysiz?

TADQIQ QILING:

Yozsiz yil ham bo'lishi mumkinmi? Muallif hikoyani nega shunday nomlagan?
Asarni o'qib bo'lgach, avvalgi va keyingi fikrlaringizni qiyoslang. Nimalar o'zgardi?

YOZSIZ YIL

Shamolday yelib yurgan kichik o'g'il nogahon yuz bergan avtohalokat tufayli yarimjon, mayib bo'lib qolishi Buvgul xolani qattiq larzaga soldi. «Endi nima bo'ladi? Bolam bir umr yolg'iz o'tadimi?» — degan o'ylar xonumonini kuydirardi, albatta, ammo o'g'lining chivinday joni qil ustida turgan kezlarda bu o'ylar xayolidan ko'tarilib, mutlaqo ahamiyatsiz bo'lib qolardi.

Avtohalokatni sodir etgan kimsa Mahkamboy levak qilmishiga yarasha jazosini oldi: sudlandi, qamaldi. O'n yillik muddatni ikki yilda o'tab keldi. Buvgul xolaning og'riq va alami ichida edi, Mahkamboy levak ko'chadan KamAZini guvillatib o'tganida onaning yuragi zuvillab ketardi, ochig'i Mahkamboy levakning o'limi o'g'liga salomatlik baxsh etsa, u hech ikkilanmasdan bu nokasni o'ldirgan bo'lardi, afsuski... bu befoyda. Shunday ekan, chidashdan boshqa iloj yo'q. Axir azob va iztiroblar uchun hech kim javob bermaydi...

Sirtidan qaraganda, Sobirning qo'l-oyog'i butun, bir yeri tilinmagan-shilinmagan, ammo uning ichki a'zolari qattiq lat yegandi: jigar qisman ezilgan, bitta buyrak ishdan chiqqan, ikkinchisi yarimjon, peshob chiqarish uchun Sobirning biqinida har doim maxsus naycha va banka osilib turardi. Erkakligidan ayrilgani esa hammasidan o'tib tushdi. Sobir endi o'rtoqlari bilan ko'cha-ko'yda tepkilashib yura olmas, daladan xurjun-xurjun o't yulib kelolmasdi, o'zini avaylashga majbur edi. Bola ekan, onasining barcha talablariga bo'yin egardi. Biroq ona-bola qancha ehtiyot bo'lishmasin, qishning sovuq kunlari o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymasdi. Sobirning isitmasi ko'tarilib ketardi.

Yana kasalxonona.

Hafta-o'n kun, gohida oylab yotishga to'g'ri kelardi shifoxonada...

Buvgul xolaning to'ng'ichi Mamatqul uylangan, ikki farzandning otasi, olaxurjun boshiga tushgandan keyin beva onasining ahvolini tushunib, qanotiga kirgan, ro'zg'orning barcha og'irliklarini bo'yniga olgandi, ammo ukasining injiqliklariga sira toqat qila olmasdi. Chunki ulg'aygani sari Sobir tez-tez asabiylashadigan, xurmacha qiliqlar chiqaradigan bo'lib qolgandi. Biror yegulikni yeyish mumkin emasmi, — Sobir albatta narsani yerdi! Bajarishi mumkin emasmi, — Sobir, albatta, shu ishga yopishardi! Keyin ichburug' bo'lib, hamma yoqni bulg'ab qo'yardi, yo ko'taram bo'lib yotib qolardi. Buning azobini o'zi va Buvgul xola tortardi.

Kasalxonaga tez-tez tushavergandan keyin do'xtirlar ham tanish bo'lib qolarkan. Ulardan biri kunlarning birida Buvgul xolani kabinetiga chaqirib, ochiqchasiga: «Agar o'g'lingizni nihoyatda ehtiyot qilib parvarishlamasangiz,

yana ikki yil yashashi mumkin», deb aytdi. Esxonasi chiqqan Buvgul xola bu gapga ishonch hosil qilish uchun boshqa do‘xtirdan to‘g‘risini aytishni so‘ragandi, u bu «muddat»ni yana yarim yilga qisqartirdi va oxirida maslahat berishni ham unutmadi: «Tak chto, hozirdan bunga o‘zingizni ko‘niktiring va ko‘pam o‘zingizni urintirib qo‘ymang, onaxon, siz hali boshqa farzandlaringizga ham keraksiz!»

Bu gaplardan Buvgul xola karaxt bo‘lib qoldi. Miyasi falaj bo‘lgandek hech narsa haqida o‘ylay olmadi, hatto qayg‘urish yoki tushkunlik hissini ham tuymadi, faqat... palataga qaytib, o‘g‘liga ko‘zi tushgandan keyingina birdan ruhiyati o‘zgardi. Do‘xtirlarga ishonmadi. Mana o‘g‘li, umid to‘la ko‘zlarini onasiga tikib turibdi.

— Men yaxshiman, ena. Endi uyga ketamizmi?

Bir necha daqiqa ichida Buvgul xolaning yuragini yeb bitirayozgan dahshatli xavotir tarqadi-ketdi. Toki o‘g‘lining ko‘zlari chaqnab boqarkan, hali nimadandir umid qilsa bo‘ladi, bundan ortiq nima kerak?

O‘YLAB KO‘RING:

Sobirning holatini siz qanday tasavvur qildingiz?

Farzandining umri tugab borayotganini bilsa ham Buvgul xola o‘zini yo‘qotmaydi, umid qilishda davom etadi. Sizningcha, **umid** har doim ham insonning **ruhan sinmasligiga** kafil bo‘la oladimi?

* * *

Vaqt o‘tib borardi.

Eng ulkan qo‘rquv qarshisida qaltirab-titrab turgan xavotirli ikki yil ham eson-omon o‘tdi.

Sobirning sog‘ligida aytarli o‘zgarish yo‘q, umri har doimgiday uy-ka-salxona marshruti bo‘yicha o‘tardi. Ob-havo quruq va issiq kelgan yili uning kuni tug‘ardi, o‘zini ancha bardam sezardi. Buvgul xola bundan xursand, o‘g‘lining kundan-kun cho‘zilib borayotgan bo‘yiga qarab ko‘zi quvnardi.

Kunlarning birida Sobir tong sahardan qayoqqadir chiqib ketdi. Buvgul xola anchadan buyon o‘g‘lining o‘zgarib qolganini sezardi, Sobirning qadam olishini zimdan kuzatardi, ammo o‘sha kuni uning qayoqqa ketganidan bexabar qolgandi.

Tushgacha yo‘l qarab, xavotirdan yuragi yorilguday bo‘lgan ona oxiri sabri chidamay to‘ng‘ichi Mamatqulning uyiga yugurdi. O‘tgan yili Mamatqul xotini Hanifa bilan gap talashib qolgani uchun Sobirning yuziga tarsaki tushirganini kechira olmagan Buvgul xola uni bola-chaqasi bilan chala bitgan imoratga ko‘chirib yuborgandi. Shundan beri Mamatqulning ginasi ichida, onasi bilan ochilib gaplashmaydi.

O'sha kuni ham onasi bilan gaplashganida qovog'ini ochmadi, aksincha:

— Hech ish qilmasangiz ham ulingizning ketidan poylab yuring, degandim-ku, — deya aql o'rgatdi u. — Kim biladi, boshi og'ib, qayoqlarga uloqib ketdiykin? Ko'ngliga qarayverib, bolani besotat qilib qo'ydingiz, ena!

— Pashshaxona ichida Mashrabgina uxlab yotuvdi. Sigirni podaga qo'shib kelganimcha qayoqqadir g'oyib bo'libdi... — tushuntira boshladi Buvgul xola, ammo Mamatqul onasining gaplarini oxirigacha eshitmadi:

— Qachon qaragam, podaning ketidan yugurib yurasiz, shu ishlarni qo'ying endi, ena! Ulingizniyam ishga soling-da, yigirmadan oshdi axir.

— Ukangning yigirmadan oshganiga xursandman. Boshqa narsani o'ylamayman...

— Devday jinni bitta sigirminan-novvosni eplab boqolmaydimi, ena?!

O'g'lining so'zlari onaning hamiyatiga tegdi, yuzi o'zgardi.

— Bitta sigirmas, o'nta sigir bo'lsayam Sobirjon eplaydi. Senga o'xshab chala-chulpa ish qilmaydi u! Lekin o'zim uni avaylayman. O'zi yarimjon bola bo'lsa... O'z gavdasini o'zi ko'tarib yurganiga ham shukr qilaman! Endi tushundingmi?!

— Ho'kizday yigitni avaylayman, deb, o'zingiz yiqilib qolmang, deymanda, ena. Mening ro'zg'orim bo'lak bo'lsa, kunda ahvolingizdan xabar ololmasam.

— Ho'kizday yigit deysan... Uning quruq gavdasi bor. Qish oqshomlari inqillab chiqadi, bir yerlari og'riydi...

Qaytamiz endi... Xudoning ishi! Lekin to'g'risini aytsam, ena, siz bari-bir noto'g'ri qilyapsiz. Bolani avaylamasdan ishminan andarmon qilib tashlashingiz kerak. Shunda huda-behudaga ko'chaga yuguravermaydi!

— To'qsonta gapni oldinga to'nqaytirgandan ko'ra, senminan ishim yo'q, ena, qanday kuningni ko'rsang ko'raver, de, qo'y! — Buvgul xola jahll bilan iziga qaytdi.

— Obbo, — g'udrandi Mamatqul. — Bir marta sal qattiqroq gapirib qo'ysam, darrov arazlab qoladi enam!

Buvgul xola to'ng'ich o'g'lining ko'nglini g'ash qilib qo'yganini sezdi, lekin ortiga burilmadi, og'ir mehnatni ko'p qilganidanmi, oltmishga kirmay dol bo'lgan qaddini eggan ko'yi, qo'llarini belida chalishtirganicha uyi tomon yo'rtarkan, yo'l-yo'lakay uchraganlardan o'g'lini ko'rgan-ko'rmaganini so'rardi. Aksiga olganday, na yo'lovchilardan, na qo'ni-qo'shnilaridan Sobirga ko'zi tushgan odam topilmadi.

«Bir og'iz aytmasdan qayoqqa ketib qoldiykin? — o'yladi ona qo'li ishga bormay ko'cha eshik oldidagi supachada o'tirganicha yo'lga ko'z tutarkan. — Jo'ralari o'n besh yoshdan qizlarminan yetaklashib yurishlarini bilsayam buning parvoyiga kelmasdi. Qaylig'ini to'ydan oldin bo'g'oz qilib qo'ygan jo'rasiga kuyovnavkar bo'lganidan keyin birdan o'zgarib qolganini sezuv-

dim. Bitta-yarimta qizminan tanishib qolib, shuning ketidan hid olib ketdingmi? Oh, bolam-a!..»

Buvgul xolaning ko'z oldini xira parda qopladi.

O'YLAB KO'RING:

Sobir nega o'zgarib qoldi? U Buvgul xola taxmin qilganidek sevib qolgan bo'lishi mumkinmi? Bu muhabbat uning hayotini qay jihatdan o'zgartira oladi deb o'ylaysiz? Nima uchun?

* * *

— Qayoqlarda tentirab yurding shu vaqtgacha?! — namozshomda yerga qaragancha hovliga kirib kelgan ukasini siquvga oldi Mamatqul. — Meni o'ylamasang, enamni o'ylasang bo'lmaydimi? Yuragi yorilib, o'lib qolay dedi-ku enam!

— Qayerda yurganim bilan nima ishingiz bor? — qo'rs javob berdi Sobir.

— Iya, bu nima deganing? — ajablendi Mamatqul quloqlariga ishonmay. — Sen bola o'ylab gapiryapsanmi o'zi?

— Nega hadeb tergayverasiz? Yosh bola emasman axir!

— Enam seni deb...

— Enangiz borligi shunaqa vaqtlarda esingizga tushadimi?!

— Hov bola! — Mamatqul ukasining yoqasiga chang soldi.

— Nimaga uning yoqasiga yopishasan?! — Buvgul xola o'rtaga tushib, to'ng'ichiga qarab qichqirdi. — Sobirga qo'lingni tekkizguncha, meni burdalab tashla!

— Ena... gaplarini eshitdingizmi? Meni zig'irchayam hurmat qilmaydi buningiz!..

— Sobir seni hurmat qiladi, lekin sen buni tushunmaysan! — Buvgul xola to'ng'ich o'g'lini siltab yubordi.

Paytdan foydalangan Sobir uyga o'zini urdi. Eshikni ichkaridan qulfladi.

— Tarafini olganingiz sayin buningiz haddidan oshib ketyapti! — dedi Mamatqul baqirib. — Siquvga olib, picha tanobini tortib qo'yay desam, nega uning ko'ngliga qarayverasiz, ena?

Buvgul xolaning charchoq nigohlari to'ng'ichiga ta'nali boqdi, ammo lom-mim demadi.

Ikki kun o'tdi.

Ikki kun ichida ona-bola ochilib gaplashmadi hisob.

Uchinchi kuni ertalab yasan-tusan qilib olgan o'g'lini ko'rib hayron bo'lgan ona unga savol nazari bilan boqdi.

Sobir buni tushundi.

— O'tgan kuni meni davolagan do'xtirning oldiga borgandim. Operatsiya ko'p ekan, shu kuni kechgacha kutib o'tirdim, lekin men bilan gaplashishga vaqti bo'lmadi. Indinga kelsang, gaplasharmiz, degandi... Boraveraymi?..

Buvgul xola siyrak kipriklarini pipiratganicha bir necha soniya o'g'liga tikilib turdi, so'ng asta:

— Boraqol, — dedi.

Sobir xonadan uchib chiqdi.

O'YLAB KO'RING:

Muallif asarda Sobirni urib yuborgan Mahkamboy haqida hech qanday ma'lumot bermaydi. Sizningcha, Mahkamboy **qanday** odam? U chindan Sobirning nogiron bo'lib qolishida **aybdormi**? U ham bu ishni qasddan qilmagan, bu taqdirning ishi deya olamizmi? Siz unga qanday jazo bergan bo'lardingiz? Nima uchun?

— Oh, bolajonim-a... — onaning ko'zlaridan yosh tirqiradi. — Oh, bolajonim-a... Oh...

«Tiq» etsa eshikka ko'z tutib o'tirish oson emasdi. Buvgul xola istaristamay ishga unnadi. Keksaygan chog'ida qo'lini sovuq suvga urmay, huzur-halovatda yashash o'rniga, to'ng'ich o'g'li bilan kelinining ro'zg'orini bo'lak qilib, o'zi hali-hamon qo'li kosov, sochi supurgi bo'lib yurganini o'ylab gohida Buvgul xola bo'lib ketadi, lekin o'zi, faqat o'zi bu qismatni o'ziga ravo ko'rgani bois, alamini ichiga yutadi.

«Bugun ham namozshomda kelarmikan? — oshxonayu molxonalarni galma-gal qirtishlayverishdan charchagan ona hammasiga qo'l siltab, ko'cha eshik oldiga chiqib yo'lga ko'z tikdi. — Esim qursin, qachon qaytasan, deb so'rab qolsam, o'larmidim!»

Huv narida, ko'z ilg'aydigan yerda avtobus bekati.

Bir-ikki soat ichida bekatga necha-necha avtobus kelib-ketmadi, kimlar tushmadi ulardan, biroq Sobirdan darak yo'q edi.

Buvgul xola burushgan lablarini qimtib, tamshandi, og'zi quruqshadi, chanqaganini, qorni ochganini his qildi, oshxonada ovqat tayyor edi, lekin onaning ishtahasi tortmadi.

Qo'llarini iyagiga tiraganicha supada o'tirib o'g'lini kutdi.

Nihoyat... ana u!

Buvgul xola o'rnidan turib ketdi.

— Keldingmi, bolam?..

— Ha...

Sobir yerga qaraganicha onasining yonidan o'tib ichkariga kirib ketdi.

O'g'lining aftoda qiyofasi Buvgul xolaning yuragini o'rtab yubordi. Sobir uyga kiridiyu, o'zini karavotga tashladi.

— Ovqat ichasanmi, bolam? — so'radi Buvgul xola eshikdan mo'ralab.

— Yo'q.

— Tush payti bo‘ldi-ku.

— Qornim to‘q, — dedi Sobir va yuzini yostiqqa qattiq bosdi.

Buvgul xola eshik oldida mung‘ayib turdi birpas, so‘ng sekin iziga qaytdi. Oshxonada yolg‘iz o‘zi nomiga, istar-istamay tamaddi qilgan bo‘ldi, butun fikri-zikri o‘g‘lida bo‘lganidan nima yeb-ichganini ham bilmadi, alag‘da ko‘ngli sira tinchlik bermasdi:

«Yozsiz yil» filmidan lavha («O‘zbekfilm», 2014-yil).
Sobir rolida Yigitali Mamajonov.

«Do‘xtir yaxshi gap aytmagan, — o‘ylardi ona. — Bechora bolamning enka-tinkasi qurib ketibdi. Do‘xtir ham toza nokas odam ekan-da. Uzil-kesil javob aytmasdan, umidvor qilib yuborsa bo‘lardi-ku! Odamlar bir og‘iz shirin so‘zga buncha xasis bo‘lishmasa?!»

Buvgul xola oshxonada uzoq o‘tira olmadi. O‘rnidan turib tashqariga chiqdi. Ko‘chadan xotin-xalajning shovqin-suroni, suv bochkalari ortilgan aravalaru che-

laklarning darang-durungi eshitildi.

Qishloqda anchadan buyon suv tanqis edi. Vodoprovodlardan ilgarigidek suv sharillab oqmas, ariqlardagi suvning ham tanobi tortilgan, kunduzgi soat ikkidan uchgacha ko‘cha boshidagi vodoprovoddan suv beriladiyu yana cho‘rt uziladi. Dastyori borlar ikki-uch kunlik suvni g‘amlab olishadi. Buvgul xolaga o‘xshaganlar esa bor-yo‘g‘i uch-to‘rt chelak suv olib qolishga zo‘rg‘a ulgurishardi. Biroq ayni zamonda Buvgul xolaning ko‘ngliga suv sig‘madi, o‘g‘lining yonida bo‘lishni istaydi.

Sobir onasining qadoq kaftini his qildi, ammo qimir etmadi, chunki yostiq jiqqa ho‘l edi...

Sobirning kechki ovqatdan ham bosh tortishi Buvgul xolaning sabr kosasini to‘ldirib yubordi. Bir kosa ovqatning ustiga non qo‘yib, ro‘molchaga tugib, Mamatqulning uyiga yo‘l oldi yana.

— Bolangga berarsan, — eshik ochgan Hanifa kelinning qo‘liga tugunni tutdi. — Mamatqul ishdan keldimi?

— Ishga borgani yo‘q, — xo‘mrayib javob berdi kelin. — Traktri buzilib qolganini bahona qilib ikki kundan beri uyda yotibdi!

Buvgul xolaga kelinning xo‘mrayib turishi yoqmadi. «Eri ishga bormasayam alamini mendan oladi», — deya pichirlagancha ichkariga yo‘naldi.

— Nega ishga bormading? — adyol bilan boshigacha o‘ralib, terlab-pishib uxlayotgan Mamatqulni sekin turtib uyg‘otdi Buvgul xola, so‘ng to‘shak yoniga cho‘qqaydi.

— Tinchlikmi, ena? — Mamatqul o‘rnidan turib o‘tirdi. Xomuza tortdi.

— Nega ishga bormading, deyapman? Ikki kundan beri uyda yotganmishsan?

— Ikki kun, deb kim aytdi sizga? Traktrim buzilib qolib, tushda uyga qaytib keldim-ku!

— Hah, bolam boyoqish, — Buvgul xola o‘shshayib eshik tomon qarab qo‘ydi. — Yarim kun imillaganingga, ko‘ziga baloday ko‘rinib qopsan-da!

— O‘zingiz kech bo‘lganda nima qilib yuribsiz, ena?

— Ena bilan ukadan xabar olmay gumqovib yotganingdan keyin tirik arvohday izillab yuraman-da!

— Ena...

— Sobir tushdan berisiga tuz totmay yotibdi...

Mamatqul ensasi qotib yuzini burdi, biroz jimlikdan keyin jahl bilan dedi:

— Ena, Sobirning nima ishlar qilib yurganidan xabaringiz yo‘q!

— Nima ish qilibdi? — bilmaganga olib so‘radi Buvgul xola.

— Do‘xtirga qatnab yuribdi!

— Nima qipti borsa...

— Do‘xtirlar yordam berolmasligi ma‘lum-ku, jonini saqlab berdi bizga, shuning o‘zi katta gap. Nega buni ulingizga tushuntirmaysiz?!

Buvgul xola yerga qarab qoldi.

— Qanday aytaman buni, — dedi u birozdan keyin ayanchli ovozda.

— O‘zingiz aytolmasangiz, menga ixtiyor bering, axir kimdir achchiq bo‘lsayam haqiqatni aytishi kerak-ku!

— Sen aralashma! Mayli, boraman degan yeriga borib-kelaversin.

— Ana shu-da! Ana shu... yana mendan o‘pkalashingiz ortiqcha.

— Nima qilay, axir... — Buvgul xolaning mijjasiga yosh qalqidi.

— Aytganday, sizga yana bir xabar bor, Sobiringiz sayxonlik bir qizminan gaplashib yurganmish!

— Yo‘g‘-e? — Buvgul xola quloqlariga ishonmagandek to‘ng‘ichining yuziga ajablanib boqdi.

— Ha, anavi Anvar degan jo‘rasi Sayxondan uylandi-ku, shuni to‘yida tanishib qolgankan.

— Yo‘g‘-e... — onaning mudom g‘am-tashvish arimaydigan yuziga iliq tabassum yoyildi. — Sobirjon qizlarminan gaplashar ekanmi?..

Mamatqul onasining yuziga hayron boqdi.

— Nimaga xursand bo‘lyapsiz, ena? Axir...

— Qiz ham Sobirjonminan gaplashayotganmishmi axir?

— Gaplashayotganmish! Shu qizga uylanaman, deb yurganmish Sobirjoningiz jo‘ralariga. Lekin bu mumkin emas-ku, ena! Buning oldini olmasak bo‘lmaydi.

Buvgul xola birdan hushyor tortdi.

— Nima qilmoqchisan? — deya to‘ng‘ichiga xavotirli nazar tashladi.

— Shuning maslahatini qilish uchun kechqurun oldingizga o‘tmoqchiydim o‘zi. Nima qilamiz, menam hayronman... Birovning qizini umidvor qilmasdan, bor gapni ochiq aytib, ora ochdi qilish kerakmidi?

— Yo‘q! Bu gapni kallangdan chiqarib tashla! — qat‘iy javob berdi Buvgul xola.

— Bu ish gazak olib ketmasdan nimadir qilmasak bo‘lmaydi.

— U yog‘iminan ishing bo‘lmasin!

— Ena...

— Sen aralashma! Sobirjonning o‘ziga yarasha aqli bor. Nima qilayotganini yaxshi biladi.

— Sevgi uni ado qiladi axir!

Buvgul xola javob bermadi. Shoshilib o‘rnidan turdi. Eshik oldiga yetganda to‘xtab ortiga o‘girildi.

— Hech kimni yaxshi ko‘rmasdan ado bo‘lgandan ko‘ra, birovni yaxshi ko‘rib ado bo‘lgani durust emasmi?! — dedi ona dona-dona qilib, so‘ng yig‘lamsiragancha o‘zini eshikka urdi.

— E, menga nima! Joningizga tekkuncha papalayvering-chi. Suv to‘g‘onni urib ketgandan keyin oldinga yig‘lab kelasiz, lekin unda men tugul, otam tirilib kelgan taqdirdayam sizga yordam berolmaydi!

Mamatqul yana o‘rniga cho‘zildi. Ammo ko‘p yota olmadi. Uzalib tokchada turgan aroq shishasi bilan piyolani qo‘liga oldi. Och qoringa ikki piyola aroqni sipqordi-yu o‘zi bilan o‘zi andarmon bo‘lib qoldi.

— Hech kimning men bilan ishi yo‘q... — u yelkalari silkinib-silkinib yig‘lay boshladi. — Hech kimning men bilan ishi yo‘q...

Eshikdan mo‘ralagan Hanifa kelin erining ahvolini ko‘rdi-yu ko‘zining paxtasi chiqdi...

O‘YLAB KO‘RING:

Buvgul xola Sobirning sevib qolganidan nega quvondi? Mamatqul umri tugab borayotgan jigaringning tuyg‘ularini hurmat qilishi va qo‘llab-quvvatlashi kerak edi, degan fikrga qo‘shilasizmi? Nima uchun?

*«Yozsiz yil» filmidan lavha.
Mamatqul rolida O‘zbekistonda
xizmat ko‘rsatgan artist
Faxriddin Shamsimatov.*

— Ena, — dedi Sobir kunlarning birida xijolatli kulimsiraganicha. — Bir gap aytsam xafa bo‘lmaysizmi?

— Nima gap? — tikish qilib o‘tirgan Buvgul xola o‘g‘lining yuziga qaramasdan so‘radi.

— Sayxonda bir qiz yashaydi. Ismi Marvarid... — dedi Sobir past ovozda, so‘ng birdan jimib qoldi, nigohlari gilamga qadaldi.

Buvgul xola ko‘zoynagi ustidan o‘g‘liga qaradi.

— Xo‘sh?..

— Shu qiz... meni yaxshi ko‘rib qopti. Onangizni qachon sovchilikka yuborasiz, deb sira tinchlik bermayapti...

Buvgul xola kulib yubordi.

— Ha, mug‘ombir, o‘ylab-o‘ylab, oxiri shu yo‘lni topdingmi?

Sobir ham onasiga qo‘shilib kuldi. Anchadan buyon bunday beg‘ubor kulgini eshitmagan devorlar zirillab ketdi.

— Kimning qizi ekan? — so‘radi ona jiddiy tortib tikishini bir chetga qo‘yarkan.

— Majid akaning...

— Sayxonda Majid degan odam bitta edi-yov, adashmasam. Uyi maktab yonidami?

— Ha, xuddi o‘zi...

— Ular yaxshi odamlar, mayli, ertan kechqurun o‘tib kelaman.

Sobirning ko‘zlari chaqnadi.

Aytilmagan yana nimadir bor edi. Ammo bu haqda na ona, na o‘g‘il og‘iz ochishga jur‘at qilardi. Noqulay sukunat ikkalasining ham yuragini o‘rtab yubordi.

Buvgul xola yamoq-yasog‘i esiga tushib qolgandek keskin burilib ishiga mashg‘ul bo‘ldi.

— Ena, — dedi nihoyat Sobir tilga kirib. — Ota-onasi yo‘q, deyishsa va yana... har xil... gaplarni gapirishsa... nima deysiz?.. Uyalib qolmaysizmi?..

— U yog‘iminan ishing bo‘lmasin, ulim, — shipdan ko‘z uzmay javob berdi Buvgul xola. — Aydaqarning qiziga sovchilikka boring, desang ham, boraman!

— Enajon...

Sobir onasining qoqsuyak yelkasiga bosh qo‘ydi.

Ertasi kechki payt Sobir bir o‘rtog‘ining mashinasini eshik oldiga ko‘ndalang qildi.

— Avtobusga osilib yurasizmi, — dedi o‘g‘il onasiga. — Nuriddin mashinasida g‘ir etib oborib keladi.

«Elga joriya qilmasang bo‘lardi», — demoqchi bo‘ldi ona, ammo indamadi.

Sobir uydan chiqish oldidan onasiga yana dedi:

— Qizning o‘zi men bilan yashashga rozi, bemalol aytavering buni. Faqat ota-onamning roziligini olsangiz bo‘ldi degan.

— Yaxshi qiz ekan...

— Bordiyu ota-onasi rozi bo‘lishmasa yana xafa bo‘lib yurmang, — dedi Sobir ovozi o‘zgarib.

Buvgul xolaning chap ko‘ksiga birov nina sanchib olgandek bo‘ldi.

— Mayli, bolam, mayli, — deganicha tashqariga yo‘naldi ona.

Mashinani jildirishdan avval Nuriddin: «Ishimiz o‘ngidan kelsin!» deya omin qildi, Buvgul xola ham pichirlaganicha duo o‘qirgan... bexosdan Sobirning ixlos bilan yuziga fotiha tortayotganiga ko‘zi tushib... yuragi ezilib ketdi. O‘g‘lining bu xatti-harakatlari bema‘nilik ekanligini bilardi ona, shu bilan bir vaqtda bu bema‘nilik qismatga qarshi mardona isyonning o‘ziga xos ko‘rinishi ekanligini ham his qilardi Buvgul xola; Sobir shu taxlit hayotdagi bo‘shliqni to‘ldirishga, haqiqatdan qochib qutulishga urinayotganini fahmlardi...

Sayxon qishlog‘i.

Maktab yonidagi uy.

Buvgul xola bu fayzli uy ichida o‘zini qanchalar achchiq ta‘na-dashnomlar kutayotganini sezdi, ammo ona har qanday andishayu istiholani yig‘ishtirib qo‘yib, ichkariga dadil qadam bosdi.

— Qanday haddingiz sig‘di, nogiron o‘g‘lingizga gulday qizimni so‘rab kelishga?! — Buvgul xolaning muddaosini eshitgan Majid aka tutaqib ketdi.

— Yo Majidning qizi ko‘chada qolgan, deb o‘ylayapsizmi?!

— Unday o‘ylaganim yo‘q, — dedi Buvgul xola vazminlik bilan. — Jahlingiz chiqmasin, inim. Meniyam tushuning...

— Ahvolingizni tushunganim uchun shaytonga hay berdim, — dedi Majid aka. — Bo‘lmasa hozir...

— Ulimning ahvolini yashirmayman, buni butun qishloq biladi. Mana siz ham allaqachon eshitgan ekansiz... Lekin yoshlar bir-birini tanlashibdi. O‘zaro kelishibdi ham!.. Johillik qilib yoshlarning uvoliga qolmaylik tag‘in...

— Aslo uvoliga qolmaymiz. Aksincha, savobga qolamiz ularni bir-biridan uzoqlashtirsak!

— Lekin qizning o‘zi... rozi-ku!

— Qizim rozi bo‘lsa bo‘laversin, ammo men ikki dunyoda ham ko‘nmayman! Ko‘ra-bila turib uni o‘tga tashlamayman! Bir umr hur qiz bo‘lib o‘tib ketishini istamayman!

— Balki...

— Yo‘q. Gap tamom-vassalom! — Majid aka yuziga fotiha tortdi. Ketishingiz mumkin, degandek qaradi Buvgul xolaga.

Biroq Buvgul xola o‘rnidan qo‘zg‘almadi. Titroq barmoqlari ko‘rpacha chetini tutamlaganicha yerdan ko‘z uzmay o‘tiraverdi.

Majid aka tomoq qirdi. O‘rnidan turishga taraddudlandi, Buvgul xola shunda ham o‘rnidan qo‘zg‘almadi.

Majid aka yana tomoq qirdi.

— Hozir... Hozir turaman, — dedi Buvgul xola nafasi qaytib, yuragi siqilayotganini sezdirmaslikka urinib. — Lekin avval sizga bir o‘tinchim bor, hech kim pesh qilmasayam birovning qizini yo‘qlab borishga haqsizligimni yaxshi bilaman, ammo bolangiz ko‘zingizga mo‘ltirab tursa, chiday olmas ekansiz, uyingizga bostirib kelganimni bepisandlik deb tushunmasligingiz uchun aytyapman bu gapni, endi o‘tinchim shuki, qiz bolani boshingizga bolish qilmaysiz, albatta, qachondir baxti ochilsa, kimgadir uzatasiz, baxtli bo‘lsin, iloyim, biroq hozir oldimga chiqqan ulimga: «Qizning otasi o‘ylashib-kengashib ko‘raylik», deb aytdi, deyishimga ruxsat bering, xo‘pmi?

Majid aka qiyin ahvolda qoldi. O‘zini u yoqqa tashladi, bu yoqqa tashladi, oxiri rozi bo‘ldi.

— Mayli, nima desangiz o‘zingiz bilasiz, lekin bu gapim bolangiz har kuni ostonamga kelib tursin deganim emas! Shuni yaxshilab tushuntirib qo‘ying.

— Baraka toping, iloyim.

Buvgul xola o‘rnidan turdi.

O‘YLAB KO‘RING:

Buvgul xola Majid akaning uyiga sovchilikka borishidan avval xayolidan nimalar o‘tgan bo‘lishi mumkin? U Majid akadan o‘g‘lini umidvor qilib turishga izn so‘rab to‘g‘ri ish qildimi?

* * *

Sobirning kiyimlarini hafsala bilan dazmol qilish, tuflilarini yaltirab ketguncha tozalashlari, qo‘shiq xirgoyi qilib yurishlarini kuzatish Buvgul xolaga benihoya huzur bag‘ishlardi. O‘g‘lining yuziga g‘am soya solishini istamasdi. Umrining oxirigacha uni baxtiyor holda ko‘rishni xohlardi ona. Kechki payt Sobirning kiyinib, yasan-tusan qilib ko‘chaga otlanganini ko‘rgan kezlarda esa Buvgul xola xursandligidan dunyoga sig‘may ketardi. Kuchiga kuch qo‘shilardi. O‘g‘lining halokatidan keyin azobga aylangan hayotga nisbatan qalbida yashash ishtiyoqi kuchayardi.

«Bu hol qancha vaqt davom etarkin?» degan savoldan etlari junjikib ketgan vaqtlar ham ko‘p bo‘lardi, shunday kezlarda ona o‘zini munofiq sanab, tinchini yo‘qotardi, ammo o‘g‘lining baxtiyor chehrasiga ko‘zi tushgan lahzadan boshlab hammasini butkul unutar, ertaga nima bo‘lsa bo‘lar, mana hozir bolamdan baxtli odam yo‘q dunyoda, menga bundan ortiq yana nima kerak, deya o‘ziga taskin berardi.

Oilaning to'ng'ichi Mamatqul bo'lsa vaqt-bevaqt kelib onasining kayfiyatini buzib kelishdan boshqasiga yaramasdi.

— Bu bolangiz toza bebosh bo'lib ketdi-ku, ena, — deya shikoyat qilardi u. — Toza ixtiyoriga qo'yib yubormay, jilovini tortib tursangiz bo'lmaydimi?!

— Nima qipti? O'g'rilik qildimi, g'arlik qildimi, gapir! — derdi Buvgul xola jerkib.

— Tovba qildim, Sobir to'g'risida sal mundayroq gapirgan odam sizga yoqmaydi-ya, ena, — deydi Mamatqul hayron bo'lib. — Sobirni yomonlagan odam o'z bolangiz bo'lsayam kechib yuborasiz-ov!

Buvgul xola qovoq solib, yuzini burdi.

— O'zingizcha Sobirni farishta deb o'ylaysiz-ov, — davom etdi Mamatqul borgan sayin alami ortib. — Lekin bilib qo'ying, shu farishta bolangiz Majid akaning qiziminan kanal bo'yida o'pishib, quchoqlashib yuribdi!

Buvgul xola avval seskanib tushdi, so'ng... qimtingan lablariga tabassum yugurdi.

— Shuytib... yurgan ekanmi?.. — Buvgul xola kemtik milkini ko'rsatib iljaygancha to'ng'ichining yuziga termildi.

Mamatqulning jon-poni chiqib ketdi.

— Ena!

— Vahima qilaverma.

— O'zingizning qizingiz yo'q-da, shuning uchun birovning qizining sha'nini o'ylamayapsiz!

— O'psa o'par, yuvsa ketar, deganlar. Qolaversa, ikkovi bir-birini yaxshi ko'rishadi. Sen ... qisib yur!

Buvgul xolaning vajohati qo'rqulik edi, Mamatqul ishini bahona qilib qochib qoldi. Ammo eshik oldiga yetganda baribir aytadiganini aytdi:

— Bu ishingizdan hali pushaymon bo'lasiz, ena!

O'g'lining so'zlari Buvgul xolaning yuragiga o'qdek qadaldi. Oyoqlaridan mador qochib yerga o'tirib qoldi.

O'YLAB KO'RING:

Mamatqul onasiga qanday pushaymonlik haqida gapirdi? Bu so'zlar nega onasining yuragiga o'qdek qadaldi? Shu o'rinda Buvgul xolani xudbinlikda ayblay olamizmi?

* * *

Qish adog'ida Buvgul xola o'g'lining tarki dunyo qilgan odamdek xonaga qamalib olganini, ertayu kech bag'rini yerga berib yotishlarini ko'rib saodatli kunlar nihoyasiga yetganini fahmladi. Ichida bir nima o'pirilib tushdi go'yo...

Sobirning kirtaygan, sog‘inch to‘la nigohlariga boqish og‘ir edi. Uning: «Nega bunday bo‘ldi, ena?» deb so‘rab qolishidan cho‘chirdi Buvgul xola, shu bois kun sovuq bo‘lishiga qaramasdan ertayu kech goh hovlida, goh uy ichida g‘imirlab yurardi.

Bir kech Sobir indamay uydan chiqib ketdi-da, ikki soatlardan keyin gandraklaganacha qaytib keldi.

U mast edi.

Buvgul xolaning yuragi orqaga tortib ketdi, axir Sobirga ichkilik ichish, tamaki chekish mumkin emasdi!

— Ena... — Sobir onasining fikrini uqqanday aybdorlarcha boqdi. — Ichmaslikning iloji bo‘lmadi...

— Mayli, bolam, mayli... Har zamonda ichsang, zarar qilmas...

— Nega ichding deb so‘ramaysizmi, ena?

— Xabarim bor, bolam...

— Indinga uni unashtirishmoqchi ekan... Otasi undan bir og‘iz ham so‘ramasdan sovchilarga rozilik berroribdi.

— Otasi qaysar odam ekan-da...

— Agar hozir yana bir marta sovchilikka boring, desam borasizmi, ena?

— Mayli, boraman... Lekin...

— Qizning o‘zi ham shunday deyapti. U meni telbalarcha sevadi!

— Oh bolajonim-a...

— Yana bir marta boring, agar otasi yana ko‘nmasa... keyin mayli...

Buvgul xola ilon chaqqanday seskanib tushdi. «...otasi yana ko‘nmasa...» degani Sobirning avvalgi sovchilik mojarosidan boxabar ekanligini bildirmaydimi ishqilib?..

Buvgul xolaning ichidan qirindi o‘tdi. O‘g‘lining ko‘zlariga tik qarashga yuzi chidamadi.

— Nuriddin jo‘ramni chaqiraveraymi bo‘lmasa? — so‘radi Sobir.

— Chaqir.

Sobir ko‘chaga chiqib ketdi.

Buvgul xola bir fursat o‘y surib qoldi. So‘ng imillab kiyindi, dasturxonga to‘rtta non, qand-qurs tugib tayyorlab qo‘ydi.

Shu chog‘ eshikdan Mamatqul kirib keldi. U haddan tashqari darg‘azab edi.

— Agar meni ham bolam desangiz, hech qayerga bormaysiz! — deya dag‘dag‘a qildi u kirgan zahoti onasiga.

— Yo pirim-ey, nega buncha o‘dag‘aylaysan, tinchlikmi, bolam?

— Eshitdim, qayoqqa ketayotganingizni, Sobirning ko‘ngliga qarashni bas qiling endi!

— Menga aql o‘rgatma, demabmidim senga.

— Nima, odamlarga masxara bo‘lmoqchimisiz?! Meni qishloqda bosh ko‘tarib yurolmaydigan qilib qo‘ydingiz-ku!

— Senga nima?! Sen o‘z aravangni o‘zing tortib yuraver. Kasal uka, qari enangminan ishing bo‘lmasin. Boshimda turib olib go‘ngqarg‘aday g‘o‘ng‘illamasang bo‘ldi!

— Obbo... Juda bo‘lmasa o‘z tengimizni topaylik, ena!

— Bolamning tengi o‘sha qiz!

Ko‘cha eshik oldiga mashina kelib to‘xtashi hamon Buvgul xola dasturxonini ko‘tarib yo‘lga otlandi.

Mamatqul ildam yurib onasidan oldin eshik oldiga chiqdi.

— Hov bola, bu yoqqa kir, senda gapim bor, — dedi u Sobirga.

Engashgancha pildirab yetib kelgan Buvgul xola to‘ng‘ichining bilagidan tortib o‘ziga egiltirdi va qulog‘iga shivirladi:

— Agar Sobirga «g‘ing» desang oq qilaman, bilib qo‘y!

Mamatqulning yuzi bo‘g‘riqib ketdi.

— Nima deysiz, aka? — deya yaqin keldi Sobir shu vaqt.

— E, bor-e!

Mamatqul orqa-oldiga qaramay jo‘nab qoldi.

* * *

— Yana qaysi yuz bilan keldingiz, opa? O‘tgan safar kelishgandik-ku! Bechora bir beva ayol ekan, deb iltimosingizga ko‘ndim, lekin siz buni bilmadingiz. Ayol kishi bo‘lsayam odam-ku, deb siylagandim, ammo siylaganni bilmadingiz. Bilganingizda ko‘zingizni lo‘q qilib yana uyimga bostirib kelmasdingiz. O‘g‘lingiz bor, desa yugurib kelaverasizmi? Aqlingiz bormi o‘zi?! He, o‘sha xotinchalish o‘g‘lingizniyam, sevgisiniyam... — qizining xarxashasidan xunobi oshib o‘tirgan Majid aka ostona hatlashi bilan Buvgul xolaning boshiga shunday malomat toshlarini yog‘dirdiki, sho‘rlik ayolning qo‘lidan dasturxonni tushib ketdi, ammo quda bo‘lish hech qachon nasib qilmaydigan qudasiga qarshi bir og‘iz ham gap qaytarmadi, ko‘ylagining uzun yengini og‘ziga bosib, yerga qaragancha miq etmay turdi.

Bu holdan Majid akaning battar jazavasi qo‘zidi.

— Ko‘chada qolgan buzuqi ham ulingizga o‘zini ravo ko‘rmaydi, endi sizga ochig‘ini aytib qo‘ya qolay. Ota-ona papalab katta qilgan qizini qorni to‘q, usti but yuradi, deb erga bermaydi-ku, nahotki shu oddiy narsani ham tushunmasangiz?!

Majid aka naq yigirma daqiqa chamasi javradi, og‘zidan bodi kirib, shodi chiqdi, aytmagan gapi qolmadi hisob, Buvgul xola bularning barini quloq qoqmay eshitdi, Majid aka holdan toyib, jimib qolganidan keyingina sekin ortiga burilarkan:

— Nima desangiz ham haqingiz bor. Bundan battar gaplarni eshiti-shimni bilardim. Ammo bolamning sazasini o‘ldirgim kelmadi... — dedi va ohista eshikni yopdi.

Zaharolud soʻzlar, bepisand, kinoyali nigohlar suyak-suyagidan oʻtib ketgan, qon bosimi koʻtarilib, koʻz oldi qorongʻilashib, zoʻrgʻa mashinadan tushgan Buvgul xola peshvoz chiqqan oʻgʻlini koʻrib oʻzini dadillikka oldi.

— Ishqilib... haydab solishmadimi?.. — aybsinib onasiga yuzlandi Sobir.

— Nega haydab solishadi?! Ular tushungan odamlar... Faqat narigi tomon bilan qarindoshliklari bor ekan-da. Qizning oʻzini koʻrmadim, lekin toza esi koʻp qiz ekan, qarindoshga erga tegmayman, deb oyoq tirab turganmish... Shuning uchun shoʻrlik Majid qayoqqa borarini bilmay, boshi garang. Qiz oʻstirgan otaga ham toza qiyin ekan-da.

— Demak, butunlay uzib yuborishmabdi-da, a? — soʻradi umidvor ohangda Sobir.

— Ha... — bor kuchini toʻplab javob berdi Buvgul xola va sekin yonboshga quladi.

* * *

Aprening oʻrtalarida atirgullar yakkam-dukkan ochilayotgan bir paytda Marvaridning toʻyi boʻldi. U oʻsha qarindosh yigitga turmushga chiqdi.

Shundan keyin Sobirning xayolida keskin oʻzgarish yuz berdi. U ichkilikka, tamakiga ruju qoʻydi. Allaqayoqlarga ketib qoladigan odat chiqardi. Buvgul xolaning koʻp vaqti oʻgʻlini izlab oʻtardi. Yogʻingarchilik mavsumi emasmi, necha martalab Sobirni loyga belanib yotgan holda topib, yigʻlab-siqtab uyga olib kelardi.

— Muncha koʻp ichadigan boʻp qolding? Aroqdan foyda qilmaysan, deb aytgandim-ku senga! — oʻgʻli oʻzini oʻzi xarob qilayotganiga chidab tura olmay javrardi ona.

Sobir esa bunga javoban:

— Nima boʻlsa boʻlar, parvo qilmang, ena, — derdi.

Ukasining koʻcha-koʻyda mast-alast yurganidan or qilgan Mamatqul onasiga kelib zahrini sochdi:

— Niyatingizga yetdingizmi, ena? Endi rohatini koʻrib yotavering!

Buvgul xola eʼtiroz bildirib toʻngʻichini jerkib tashlamadi bu safar, ammo kechga borib koʻrpa-toʻshak qilib yotib qoldi.

Hanifaxon kelinlik burchini ado etish maqsadida xipcha beliga bir tutamgina shohi fartukni bogʻlab namoyishkorona hovliga kirib kelganida shirakayf Sobir yoʻliga koʻndalang boʻldi:

— Enamga oʻzim qarayman!

Hanifa kelin qizarib-boʻzargancha chiqib ketdi.

Sobir ichkilikni bas qildi. Onasini parvarishlay boshladi. Ammo Buvgul xola hadeganda oʻziga kelavermadi. Qoʻrqinchli oʻylarni oʻziga yaqinlashtirmaslikka urinsa-da, baribir Sobirning asablari dosh bermadi.

— Siz boʻlmasangiz men qanday yashayman, enajon? — deya yigʻlab yubordi u kunlarning birida. — Mening baxtimga tezroq sogʻayib keting,

enajon. Menday notavon sizdan boshqa kimga ham kerak bo'lardi? Sog'ayib ketsangiz bas, ichkilikni umuman og'zimga olmayman! So'z beraman.

Buvgul xolaning yumuq ko'zlardan yosh sizdi...

Faqat o'n kunlardan keyingina ona o'rnidan turdi. Bundan hammadan ko'p Sobir quvondi. U yana g'ing'illab qo'shiq xirgoyi qila boshladi...

* * *

Yoz odatdagiday yaxshi o'tdi.

Sentyabr oxirlarida Sobir g'alati yangilik topib keldi.

— Marvarid eri bilan yasholmabdi, ajrashib, uyiga qaytib kelibdi, ena.

— Yo'g'-e, chakki bo'pti-da.

— Yaxshi bo'pti deng, — kuldi Sobir.

— Ha, shumtaka.

— Behazil gapiryapman, ena.

— Tushunmadim...

— Yana sovchilikka bormaysizmi, ena?..

— Qanday bo'larkin...

— Bir gap aytsam xafa bo'lmaysizmi?

— Ayt.

— Ko'klamda kasal bo'lganingizda qattiq qo'rqqandim... Sizga bir gap bo'lsa... yolg'iz qolishdan qo'rqdim...

Buvgul xola titrab ketdi. Nigohlarini yerga tikdi.

— Ehtimol otasi endi rozi bo'lar, — dedi Sobir jur'atsiz ohangda.

— Balki...

— Ammo-lekin Marvaridni boshqa erga berganlari bilan u baribir yana qaytib keladi!

— Senday boladan ko'ngil uzolmasa kerak-da, aylanay o'zim sendan, — mehri tovlanib o'g'lining boshini ko'ksiga bosdi Buvgul xola.

— Nima qilamiz endi, ena?

— Sen nima desang, shu!

Sobir xursand bo'lib ketdi. Onasini dast ko'tarib gir aylantira boshladi.

— O'zimning enajonim... Yagona mehribonim...

— Meni tushir yerga, senga og'ir narsa ko'tarish mumkin emas! — yalindi ona.

Ammo Sobir onasining iltijosiga quloq solmadi. Holdan toyguncha Buvgul xolani gir-gir aylantirib, so'ng avaylab yerga qo'yarkan hansiragancha pichirladi:

— Chumchuqday bo'lib qolibsiz-ku, enajon... Chumchuqday... Tag'in og'irman, deysiz-a?..

Buvgul xola gandraklagancha devorga suyanib qoldi. Uning boshi aylanar, ko'ngli ozar, ammo nihoyatda baxtiyor edi...

Uch kun o'tib Buvgul xola yana Sayxon qishlog'iga yo'l oldi. Majid aka bu safar adi-badi aytishib o'tirmadi, ostonadan haydab soldi, bu kamlik qilganday, tentak onangni yig'ib ol, aks holda o'zim uchun javob bera olmayman, degan mazmundagi gaplarini oqizmay-tomizmay yetkazish uchun Mamatqulga odam yubordi.

Anchadan buyon shunga yaqin dilxiralikni kutib yurgan Mamatqulga Xudo berdi-qoldi.

— Odamlarga kulgi bo'lganingiz yetmaganday, mana telba degan nomni ham oldingiz! Endi ko'nglingiz o'rniga tushdimi yo haliyam kami bormi xurmacha qiliqlaringizni?! — deya ayyuhannos soldi u onasining oldiga kelib.

«Telba» degan so'zni eshitib Buvgul xolaning xiyol yuzi o'zgardi, ammo indamay piyoz o'tog'ini davom ettiraverdi.

— Odamni toza xit qilib yubordingiz-ku, ena! Bo'lmaydigan ish uchun nima qilasiz elga masxara bo'lib!

— Elning kulgisini eshitganim yo'q, — dedi Buvgul xola ishdan bosh ko'tarmay.

— Sizning qulog'ingiz Sobirning ovozidan boshqa ovozni eshitmaydi. Buvgul xola indamadi.

Mamatqul bir necha soniya o'ylanib turdi-da, so'ng murosali ohangda dedi:

— Raz Sobirni uylantirish shart bo'lsa, o'z tengimizni topaylik, deb avval ham aytgandim. Sizlar bo'lsa osmondagi oyni orzu qilyapsizlar nuqul! Men o'sha qizni ko'rdim... Xullas, hurliqo desam ham kamlik qiladi. Shunday qiz ersiz qolgan taqdirdayam Sobirga...

Kutilmaganda Buvgul xola o'rnidan turdi. Etagidagi o'tlar piyoz pushtasiga sochildi.

— Nega hadeb Sobirni yerga uraverasan?! — baqirdi Buvgul xola. — Ko'zi ko'rmi, og'zi qiyshiqmi?! Xudo ravo ko'rgan «aybi»ni sen pesh qilmasang ham hamma biladi. O'sha qiz ham! Lekin sen aytgan hurliqolarning sonmingtasiga bolamning harom tukiniyam ravo ko'rmayman! Bildingmi? Endi bor, ket!

— Darrov jahlingiz chiqmasin, ena. Menam bolangizman, sizlarga yomonlikni ravo ko'rmayman. Faqat elga masxara bo'lmaylik, deyman. Lekin siz boshlagan gapimni oxiriga yetkazishga ham qo'ymaysiz, jovullab tarmashib ketasiz darrov!

— Gapir, nima demoqchisan o'zi? — dedi Buvgul xola yuragi siqilib.

— Tugalboy akaning bir qizi borakan. Yoshi Sobir qatori chiqar-ov. Gavdasi sal beso'naqay demasangiz hamma ishni eplarkan...

— Sho'rim qursin... — Buvgul xola ko'ylagi yengini ko'zlariga bosdi.

— Ena!.. Holini bilgan halak bo'lmaydi, deyishadi. Hamma ish qo'lidan kelsa, Sobirning osh-ovqatini berib, kir-chirini yuvib yursa bo'ldi-da!

Buvgul xola birdan yig'ini bas qildi.
— Gulday ukangga telba qizni ravo ko'rdingmi?!
— Boshqasi ko'nmaydi!
— Ko'nmasa ko'nmasin! — jazavaga tushib baqirdi Buvgul xola. — Ammo Sobir telba qizga uylanmaydi! Tur, yo'qol! Ko'zimga ko'rinma!
Mamatqul ham o'zini bosa olmadi.
— Haydamasangiz ham ketaman! Ammo bilib qo'ying, endi bu uyga qadamimni bosmayman!
Mamatqul urishqoq dakang xo'rozday bo'ynini cho'zgancho'cha tomonga yo'rtdi.
Besh daqiqalardan keyin uydan chiqqan Sobir onasining yoniga keldi va hazin ohangda dedi:
— Endi hech qayerga bormang, ena!..
Buvgul xolaning ko'z yoshlari piyoz pushtasiga to'kildi...

O'YLAB KO'RING:

Mazkur parchalarda Sobir, Mamatqul, Majid va Buvgul xola nutqidan ularga xos qanday xususiyatlarni ilg'ash mumkin? Har to'rtalasining haqiqati nimadan iborat edi? Adolat nuqtayi nazaridan ko'proq kimni qo'llab quvvatlagan bo'lardingiz? Nega? Nima uchun?

Bu gaplar sentyabrning oxirlarida bo'lib o'tdi. Oktyabrning o'rtalarida esa Marvaridni yana uzatishdi. Uzoq tog'li qishloqqa kelin bo'lib tushdi u...

Shundan keyin Buvgul xolaning ko'rgan kuni qursin... Sobir yana ichkilikka mukkasidan ketdi. Buning ustiga izg'irinli, yomg'irli kunlar boshlangandi. Bularning bari Sobirning sog'lig'iga yomon ta'sir qilardi. Omon qolgan yarimjon buyrak ham, jigar ham, umuman hamma a'zolar tobora ishdan chiqardi. Sobir isitmalab yotib qolardi. Ammo sog'aygan zahoti yana ichish-chekishni boshlardi. Faqat sarxush vaqtlarida uning kayfiyati ko'tarilib, quvnoq bo'lib qolardi; avvaliga yaxshi gaplardan gapirib, hangomani qizdirardi, so'ng latifa aytib onasini rosa kuldirardi, oxirida esa yo o'tirgan yerida uxlab qolardi, yo ho'ng-ho'ng yig'lardi.

Qish kechalari inqillab chiqmagan tun kamdan kam bo'lardi.

— Sog'ligingga to'g'ri kelmasligini bila turib nega hadeb aroq ichasan? — iltijo qilardi Buvgul xola. — Shu zahar-zaqqumni ichmasang bo'lmaydimi?!

— Uylanish nasib etmadi, hech bo'lmasa ichkilik bilan ko'ngilni xushlab turaylik, ena! — derdi Sobir beshiktebratardek tebranib.

— Uylanish nasib qilmadi, deysan nuqul. Uylanishda bir hikmat bor, deb o'ylaysan chog'i. Er-xotinchilikning turgan-bitgani g'urbat. Hay-hay, hozirgi davring! Mana akang uylanib, nima karomat ko'rdi? Nima karomat

ko'rdi, a? Uylangandan beri boshi g'urbatdan chiqmaydi bechoraning. Yarim kun ishga bormasa, xotini boshida yong'oq chaqadi. Akang sho'rlikni bizning oldimizga ham yubormay qo'ydi xotini. Bu juvonmarg jodugarlar nikohingga o'tib olguncha mo'min-qobil bo'lib turadi, keyin hunarini ko'rsatadi. E-ha, sen xotinlarni bilmaysan! — Buvgul xola qanday bo'lmasin o'g'lini uylanish fikridan «sovutish» niyatida jon-jahdi bilan ayollarni, qizlarni yomonlay ketdi.

Rangpar yuzida azobli tabassum qotgan Sobir onasining so'zlarini jim turib eshitdi, so'ng:

— Eh, enajonim-a, — deb qo'ydi-yu, kostyumini yelkasiga tashlaganicha ko'chaga chiqib ketdi.

Shu ketgancha u ikki kun qorasini ko'rsatmadi.

Buvgul xola adoyi-tamom bo'ldi. Mamatqul ikkalasi bormagan, qidirmagan yer qolmadi hisob, ammo Sobirning daragi chiqmadi.

— Bu oqshom ham kutaylik, kelmasa ertan ertalab milisaga xabar beraman, — dedi Mamatqul iddao bilan qorong'i tushganda uyga kirib kelisharkan.

Buvgul xola javob bermadi. Oyoqlari shishgan, zo'rg'a harsillab nafas olayotgan onaning gapirishga holi qolmagandi. Mamatqul yana nimalardir dedi, ammo Buvgul xola uni eshitmadi, o'zining «kampir uyi»ga kirdi-yu, to'shagiga bazo'r yetib borib hushdan ketdi...

Allamahalda g'o'ng'ir-g'o'ng'ir ovozlari qulog'iga chalingan Buvgul xola ko'zini ochdi.

Yonginasida Sobir yuziga xavotir bilan tikilib o'tirardi.

— Yaxshi bo'lib qoldingizmi, ena? — so'radi Sobir xiyol engashib. Ovozi bo'g'ilib, hirqirab chiqdi.

Buvgul xolaning qorachiqtlari kengaydi.

— O'zing sog'misan... Bolam...

— Soppa-sog'man, xavotir olmang.

Mamatqul o'rta gap qo'shdi.

— Ikki soatdan beri buni tergov qilyapman, lekin miq etmadi, tilini ichiga yutib yuborganmi, nima balo?

Buvgul xola to'ng'ichiga ma'noli qaradi. Lekin Mamatqul buni tushunmadi.

— Buningiz bizni tiriklay go'rga tiqishga qasd qilganmi? Odam shunchalik beo'y bo'ladimi?! Bo'ldi, yetar, shuncha vaqt ixtiyoriga qo'yganingiz. Endi bu bolaning jilovini menga berasiz, ena. Qayerga borganini aytsa aytdi, aytmasa uchastkovoyga oborib topshiraman. Uchastkovoyning yerto'lasida ikki kun o'tirsin, keyin shunday sayraydiki, bulbul ham dog'da qoladi!

Buvgul xola jahl bilan o'rnidan turib, to'ng'ichiga shunday vajohat bilan o'qrayib qaradiki, Mamatqul beixtiyor o'rnidan turib eshik tomon yo'naldi.

— O‘zi omon ekan, shunisiga shukr qilmaysanmi, noshukr! — deya uning ortidan yozg‘irdi Buvgul xola.

Sobir onasini tinchlantirdi.

Keyin ona-bola ancha vaqt u yoq-bu yoqdan gurunglashib o‘tirishdi.

— Qayoqqa ketib qolding, deb nega so‘ramaysiz, ena? — dedi Sobir bir mahal.

— O‘zing aytib qolarsan, deb kutib o‘tiribman...

Buvgul xola kemtik tishlarini ko‘rsatib iljaydi.

Sobir onasining aynan mana shu holatini xotirasiga muhrlab olmoqchi bo‘lgandek bir zum kiprik qoqmasdan tikilib turdi.

— Marvaridni ko‘rib keldim, — dedi u keyin shikasta ovozd.

— Voy o‘lmasam, shunday sovuqda toqqa borib keldingmi?!

— Tog‘ bo‘lsayam uncha-munchamas... Oyqor degan joy ekan. Marvarid yashaydigan uy tog‘ning kindigida. Pastda bulutlar suzib yuribdi...

— O‘zi omon ekanmi?.. — ehtiyotlik bilan so‘radi Buvgul xola.

— Omon, omon... — peshonasini siladi Sobir. — Shunday baland tog‘da qanday yashar ekan, deb kelguncha o‘ylab keldim...

— O‘ziminan ko‘rishdingmi?!

— Ha, ko‘rishdim, gaplashdim.

— Yo alhazar!

— Bir kunmas bir kun qaytib boraman, dedi. Lekin hozir iloji yo‘q, dedi. Betavfiq eri ko‘chaga ham chiqarmas ekan. Darvozani qulflab kalitini o‘zi bilan olib yurarkan. Biz u bilan darvoza ortida turib gaplashdik... — Sobir bir zum tin olib, so‘ng qo‘shib qo‘ydi: — Menimcha, u yangi yilga yaqin kelib qoladi...

— O‘zi shunday dedimi?

— O‘zi.

— Yo Xudoyim-ey...

— Nima, kelishiga ishonmayapsizmi? Endi ichmayman, hatto sigaret ham chekmayman. Yangi yil kelishiga yaqin qoldi. Zo‘r qilib kutib olamiz, ena, xo‘pmi?

— Xo‘p.

Ona-bola yana biroz gaplashib o‘tirishdi, so‘ng uyquga yotishdi. Sobir boshini yostiqqa qo‘ydi-yu, xurrak ota boshladi. Buvgul xolani esa xayol ochib qochdi. Bir mahal Sobirning alahlagani qulog‘iga chalindi-yu, Buvgul xola irg‘ib o‘rnidan turdi.

Sobir isitmadan alangai otash bo‘lib yonardi.

Buvgul xola necha yillardan buyon nomlari yod bo‘lib qolgan dorilarni o‘g‘liga ichirdi, qo‘shni kelinni chaqirib isitmani tushiradigan ukol qildirdi, ammo hech biri naf bermadi.

Tongga yaqin Sobirni kasalxonaga olib jo‘nashdi.

Yangi yil arafasida Sobir kasalxonadan chiqdi, faqat ichmaslik, chekmaslik va ikki oydan keyin kelib davolanishni yana davom ettirish sharti bilan...

Uyga kelgan kundan Sobir yangi yilni kutib olish harakatiga tushdi.

— Bu yilgi yangi yilni butunlay boshqacha kutib olamiz, ena, — derdi u hayajon bilan har ikki gapning birida.

Sobirning yangi yil oqshomi sevgilisi o'z oyog'i bilan kirib keladigandek orziqib yashayotganini fahmlagan ona uning ba'zi harakatlari erish tuyulsada, odatdagidek miq etmasdi. O'g'li nima desa shuni ma'qullardi.

Nihoyat orziqib kutilgan yangi yil keldi. Biroq...

Tungi soat uchlarda ham Sobirning to'kin dasturxon, yasatilgan archa yonida bedor o'tirganini ko'rgan Buvgul xolaning yuragi sel bo'ldi... Suyaklari zirqiradi...

Ertalab esa Sobir uch-to'rt o'rtog'ini chaqirib, rosa maishat qildi.

Yangi yilning birinchi kunidan boshlangan ichkilik oxiri Sobirni yana to'shakka yiqitdi. Fevralning o'rtalarida u yana kasalxonaga tushdi. Bu gal ahvoli ancha og'ir edi. Bir burda bo'lib qolgan vujudi kechayu kunduz isitmadan qovrilardi. Qaqshatqich og'riq, behollik, ishtahasizlik...

«Bu kunlarni ko'rguncha o'lib ketsam bo'lardi, — o'ylardi Buvgul xola siqilib. Lekin zum o'tmasdan tavba qilib, aytgan gaplarini qaytib olardi. — Sen o'lib ketsang bolangga kim qaraydi, ahmoq! Bolang xor bo'lmasin, desang, o'zingga umr so'ra Xudodan!»

— Ena, — derdi Sobir isitmasi tushib, sal o'ziga kelgan kuni. — Shu safar ham sog'ayib ketarmikinman?..

— Sog'ayib ketasan, albatta, sog'ayib ketasan! Hozir seni sovuq havo ham abgor qilyapti-da. Bir amallab yozga chiqib olsak, ko'rmaganday bo'lib ketasan!

— Gap ichkilikda bo'lsa, endi bir gramm ham ichmayman, ena.

— To'g'ri qilasan, bolam.

Ikki oydan keyin Sobirga uyga qaytishga ruxsat tegdi. Uning ahvoli ancha durust edi.

Biroq tanish do'xtirning gaplari Buvgul xolani o'ylantirib qo'ydi.

— Bu o'g'lingizga qilingan so'nggi muolaja, — dedi do'xtir ketishi oldidan Buvgul xolani kabinetiga chaqirib. — Uch-to'rt oydan keyin uni yana shu ahvolda olib kelsangiz, ochig'i, hech qanday yordam bera olmaymiz!

Buvgul xola do'xtirning xonasidan yig'lab chiqdi. Ammo o'g'lining yoniga kelganida mijjalari qup-quruq edi...

Shu yili yozni Sobir har doimgiday bo'lmasa ham, har qalay yaxshi o'tkazdi. U endi ichmasdi, chekmasdi, bir yerlarga daydib ketmasdi, o'zini nihoyatda ehtiyot qiladigan bo'lib qolgandi. Lekin baribir sog'lig'i unchalik yaxshi emasdi.

Atay qilgandek shu yili kuz erta tushdi. Yog'ingarchilik mo'l bo'ldi. Salqin havo Sobirning sog'lig'iga to'g'ri kelmasdi. U uyga qamalib qoldi...

Buvgul xola to'ng'ichini siquvga olib yaxshi hamki ko'mirni mo'l qilib g'amlab qo'yg'an ekan. Oktyabr yarimlamay turib Sobirning xonasida pechka yoqildi. Sog'lom odamning badaniga xush yoquvchi, kuchiga kuch beruvchi salqin, nam havo ne ajabki Sobirga to'g'ri kelmasdi. Xuddi yozdagiday issiq uyda u birmuncha tetik yashardi. Shuning uchun Buvgul xola Mamatqulga: «Ko'mir g'amlayver, ko'mir», deya ko'p tayinlardi. Mamatqul gap qaytarmasdi bunday kezlarda, ammo malol kelganday pishqirib qo'yardi. Buvgul xola kenjasining dastidan to'ng'ichining ko'ziga balo-qazoday ko'rinib qolganini sezardi, ahyon-ahyonda: «Mamatqulning mendan ko'ngli qolgan, enam odam ajratadi, deb o'ylaydi u, Xudo ko'rsatmasin, uning qo'lida qolsam, xarob bo'laman», deya o'ylab qolardi. Biroq bu o'y-xayollari uzoqqa cho'zilmadi, o'zining kelajagi haqida bosh qotirishni istamasdi.

Yangi yil yaqinlashgani sayin Sobir yana bezovta bo'la boshladi. O'qiyotgan kitoblarini yig'ishtirib qo'yib derazadan tashqariga tikiladi nuqul...

Tashqarida esa... gupillatib qor yog'ar, tom bo'g'otlarida bilakday-bilakday sumalaklar osilib turar, kun sovuqligidan hatto qushlar ham parvoz qilmay qo'yg'andi.

O'g'li bu yilgi yangi yildan ham mo'jiza kutayotganini his qilgan ona o'zicha bayramga tayyorgarlik ko'ra boshladi.

Cherdakdan o'tgan yilgi sun'iy archani olib tushib, o'yinchoqlarini bir-bir ilyotganida Sobir yoniga kelib qo'lidan tutib, onani o'ziga qaratdi.

— Hamma ish o'zingizga qolib ketdi, ena... Meni deb toza ovora bo'lyapsiz-da...

— G'am yema, menga jin urmaydi. Eson-omon yozga chiqib olaylik, keyin hamma ishni senga topshiraman. Ammo hozir manovi o'yinchoqni qayerga ilishni bilmayapman.

— Bering menga, siz dam oling birpas.

Buvgul xola o'yinchoqlar solingan xaltani o'g'liga berib, ortga tislana-tislana karavotga kelib o'tirdi. Charchaganini his qildi. Bo'g'inlari bo'shashib, to'shak ko'ziga yaxshi ko'rindi. Ammo... archa atrofida aylanib, hafsala bilan o'yinchoqlarni ilyotgan o'g'lining ko'zlarida yashashga, sevishga bo'lgan ishtiyoqni tuyib beixtiyor o'pkasi to'ldi...

Yangi yil oqshomi.

Mo'jiza ro'y bermadi.

Ammo Buvgul xola bir kun avval atay borib taklif qilgan mehmonlar kelishdi. O'rtoqlarini ko'rib Sobir xursand bo'lib ketdi. Allamahalgacha chaqchaqlashib o'tirishdi. Bu har qalay deraza oldida tashqariga ko'z tikib o'tirishdan yaxshi-ku!

Nihoyat mehmonlar ketishdi.

Ona-bola mungʻaygancha yana yolgʻiz qolishdi.

Uy isib ketdi, degan bahona bilan Sobir yana deraza oldiga qoʻndi.

Koʻchada hamon bayram tantanalari davom etar, ola-tasir shovqin, qiyqiriqlar quloqqa chalinardi. Ona-bolani bagʻriga olgan xonaga esa shu qadar chuqur sukunat choʻkkan ediki, bundan uy devorlari ham siqilib ketayotgandek mungʻayib turardi. Bir mahal Sobirning yelkalari silkina boshladi.

Buvgul xola koʻngli vayron boʻlib oʻgʻliga tikildi.

Shu payt Sobir ortiga oʻgirildi: uning qonsiz yuzidan yirik-yirik tomchilar dumalardi.

Buvgul xola tushundi: Sobir hammasini biladi, oʻzining uzoq yashay olmasligini ham, Marvaridning kelmasligini ham biladi, biladi-yu, onasidan yashiradi, xuddi onasi undan yashirganday, ammo shu topda u oʻzini idora qilolmadi, dunyoning butkul dard-alami koʻzlariga jam boʻldi.

Buvgul xola oʻgʻlining boshini koʻksiga bosdi. Qaynoq koʻz yoshlar endi uning koʻksini kuydirib, yuragiga tomchilar va undan qon boʻlib tomirlarga sizib oqardi...

Sobir chuqur xoʻrsindi va keskin burilib yana derazaga tikildi.

Tashqarida esa hamon shovqin-suronli, tantanali hayot davom etar, nafas olar, tomirlari gupillab urib turardi.

Odamlar gurros-gurros boʻlib koʻchani toʻldirib oʻtishar, bir-biriga gap otishar, qah-qah urishardi.

Ular sovuqdan qoʻrqishmasdi. Agar istashsa, hov ufqda qorayib turgan anovi beshafqat togʻ oʻrkachidan ham narigi tomonga oʻtib ketishga qodir ular, ammo bunday hayot Sobirga begona...

— Bu yil qor yili ekan-ov. Bizdagi shuncha qalin yogʻdi, togʻ... tomonlarni aytmasa ham boʻladi, — dedi Buvgul xola bir mahal, goʻyo indamay oʻtiraversa oʻgʻli nigohlari bilan oynani teshib, tashqariga otilib chiqib ketadigandek xavotirga tushib.

Sobir javob bermadi.

— Togʻ yoʻli bekilib qolgandir... — dedi Buvgul xola yana.

— Ena, endi dam oling, — dedi Sobir va asta burildi. Uning dahani titrardi.

Buvgul xola eʼtiroz bildirmadi.

TAHLIL QILING:

Ushbu parchadagi qaysi oʻrinlar Sobir ruhiyatidagi iztiroblarni ochib berishga xizmat qilmoqda?

O'YLAB KO'RING:

Nega Sobir Marvaridni aynan yangi yil kechasi kutar edi? Muallifning asarga kutish motivini olib kirishi sabablarini qanday izohlagan bo'lardingiz?

* * *

Ertalab soat sakkizlar atrofida ayvondan kelayotgan shovqin-suron qulog'iga chalingan Buvgul xola irg'ib o'rnidan turdi.

«Toza uxlabman-ku, menga ne bo'ldi?» — deya g'udranganicha qasabasini boshiga qo'ndirib, choponini yo'l-yo'lakay yelkasiga ilgancha, tashqariga yo'naldi.

Eshik oldiga chiqdi-yu, Sobirni sudrab kelayotgan Mamatqulga ko'zi tushib, hushdan ketib qolayozdi.

— Sobirni qo'yib yubor, juvonmarg! — degancha yugurib borib Mamatqulning qo'llariga yopishdi Buvgul xola. — Qo'lingni tort! Bilagini qattiq qisib yubording, juvonmarg...

— Yo'ldan qoching, ena! — Mamatqul jahl bilan onasini siltab yubordi.

Buvgul xola gandiraklab ketdi, o'zini o'nglaguncha Mamatqul ukasini qaysar ho'kizni sudraganday dahlizga sudrab kirdi.

— Ena! Nega enamni...

Eshik zarb bilan yopildi.

Buvgul xola o'zini o'nglab ichkariga kirganida Mamatqul allaqachon Sobirni karavot panjarasiga qo'shib bog'lab qo'ygandi.

— Unga yaqinlashmang, ena! — Mamatqul onasining yo'liga ko'ndalang bo'ldi. — Avval gapni eshiting! Unga qaramang, jin urmaydi uningizga. Jun ro'molingiz bilan bog'ladim qo'lini...

— O'zingni ajina chalmadimi, bolam?..

— Buningiz saharlab qayerda yuribdi, bilasizmi? Bilmasangiz bilib qo'ying, buningiz azonda Mahkamboy levakning uyiga borib, uxlab yotgan yerida yoqasiga yopishib, rosa tepkilabdi! Sening dastingdan shu ko'ygga tushdim, deb tomog'i yirtilguncha toza baqiribdi. Haliyam Mahkamboy levak insof qipti. Buningiz qancha tepkilasayam indamay o'tiraveribdi. O'g'li borib meni chaqirib kelganidayam bu tentagingiz Mahkamboy levakni koptokday tepkilab yotgandi. Zo'rg'a ajratib oldim o'ziyam. Uyga kelguncha mengayam toza hunarini ko'rsatdi, tinmay so'kindi-ya, tovba. Toza og'zi shaloq bo'p ketibdi buningizni. O'tinaman, ena, shu safar ulingizni oqlamang. Mahkamboy akaning oldiga borib noto'g'ri ish qildi. To'g'ri, o'sha odam mashinasiminan urib ketmaganida Sobir bu ahvolga

tushmasdi. Lekin u odam qilmishiga yarasha jazosini oldi, qamoqda o'tirib chiqdi!

— Jazosini olgani yo'q! — ko'zlari qonga to'lgan vahshiydek qichqirdi Sobir. Uning lablari ko'karib, ikki chakkasidagi tomiri o'qlovday turtib chiqqandi.

— Qamoqda o'tirib chiqdi-ku!

— Unga o'n yil berishgandi. Lekin u ikki yilda qaytib keldi. Shu bilan oqlangan hisoblanadimi?! Odamning qadri shumi? To'g'ri, tirik qoldim, lekin bundan ko'ra o'lganim yaxshi edi... — Sobir qo'llarini bo'shatmoqchi bo'lib jazava bilan yulqindi, ammo urinishlari zoe ketgach, birdan yig'lab yubordi.

Bukri haykaldek tek qotgan Buvgul xola pildirab borib o'g'lining oldiga cho'qqaydi.

— Sadqai ko'z yoshing ketsin... Voy-bo'y, ust-boshing jiqqa ho'l bo'lib ketibdi-ku! Tez ustingni almashtirish kerak, — Buvgul xola shosha-pisha Sobirning qo'lini yechishga tutindi.

— Qoching, men... — Mamatqul yaqin keldi.

— Yo'qol!!! — Buvgul xola butun g'azabiyu nafratini shu so'zga jamladi.

Mamatqul serrayib turdi-turdi, so'ng boshini qashlagancha chiqib ketdi.

O'YLAB KO'RING:

Muallif asarda Sobirni urib yuborgan Mahkamboy haqida hech qanday ma'lumot bermaydi. Sizingcha, Mahkamboy qanday odam? U chindan Sobirning nogiron bo'lib qolishida aybdormi? U ham bu ishni qasdan qilmagan, bu taqdirning ishi deya olamizmi? Siz unga qanday jazo bergan bo'lardingiz? Nima uchun?

Kechga borib Sobirning isitmasi ko'tarildi. Qo'shni kelin isitmani tushiradigan ukol qilgandi, Sobir besh daqiqa o'tar-o'tmas qaltiroq tutib, hushdan ketib qoldi.

Yana kasalxona.

Havo sovuq. Xona undan battar sovuq.

Tizza bo'yi qor ustiga yana pag'a-pag'a laylak qor yog'ardi.

Buvgul xola tabiatni yomon ko'rib qoldi. «Bolamning baxtiga kunlar iliq-issiq bo'lib tursa ne qilardi? — o'ylardi ona yuragi siqilib. — Bolamning joniga qasd qilganmi nima balo?!»

Sobirning isitmasi tushgan, ammo ahvoli ancha og'ir edi.

Shunday bo'lsa-da, bir haftadan keyin unga uyga qaytishiga ruxsat tegdi.

— Bolam, yana besh-olti kun yotsa bo'lardi, — dedi Buvgul xola do'xtirning huzuriga borib. — Isitmasi tushdi, lekin...

— O'tgan safar aytganlarim esingizdami? — xolaning gapini kesdi tanish do'xtir. — Necha yillardan buyon imkon qadar o'g'lingizni davolab keldim, davolayapmiz yana. Bu safar yuragi mini infarkt bo'lgan ekan, kerakli muolajani oldi. Bu yerda yotavergandan foyda yo'q. Sovuqni ko'rmayapsizmi? Quvurlar yorilib ketganidan beri kasalxonaning muzlatgichdan farqi qolmadi...

— Tok pechka opkelaman...

— Tushunmayapsiz, opa!

— Bu yerda harna bexavotir bo'larmidi, deyman...

— Ortiqcha palata yo'q.

Xonaga basavlat do'xtir kirdi.

— Bora qoling, — muloyimgina javob berdi tanish do'xtir.

Buvgul xola yo'lakka chiqib, eshikni yopdi. O'yga tolib, eshikka suyandi. Shu vaqt ichkaridan tanish do'xtirning ovozi eshitildi:

— O'g'lining uch oylik umri qolgan. Endi unga ukol-dori hayf! Lekin buni menarov ayolga tushuntirolmay halakman. Odamlarimiz qanchalar omi!

Buvgul xolaning qo'l-oyoqlari muzlab qoldi...

Ko'zini ochganida o'zini o'g'li yotgan palatada ko'rdi. Ustiga adyol yopilgan, bilagiga osma ukolning ninasi sanchilgan...

Yostiqdand boshini ko'tarib, onasining yuzidan ko'z uzmay turgan Sobirning quruqshagan lablaridan uchgan so'zlar uzoq-uzoqlardan eshitilganday tuyuldi:

— Yaxshi bo'lib qoldingizmi, ena?..

Buvgul xola xiyol boshini ko'tarib o'g'liga qaradi.

— Men yaxshiman, bolam, o'zing-chi?..

— Ertaga uyga ketarkanmiz! — dedi Sobir, ovozi shu qadar beg'ubor ediki, xasta odamning ovoziga o'xshamasdi sira.

Buvgul xola bo'sh qo'li bilan yoqasini ushladi...

Devorlarning suvog'i ko'chgan, o'ydin-chuqur, deraza oynalari xira, ancha qarovsiz, ammo qadrdon uy...

«Bolamning kun-soati bitib borayotganini sezmaymanmi? — uyga kelganidan keyin ham tanish do'xtirning gaplarini o'ylab xunobi oshdi Buvgul xolaning. — Kasalxonada bo'lsa... uncha qiynalmaydimi, devdim... Kim bilsin, bolam yashashni bunchalik istamaganida balki ko'proq yasharmidi! "...dori-darmon hayf", emish. Qisib qolgan dorilarini boshqalarga pullaydi-da endi. Palatani ham balki kimgadir to'g'rilab qo'ygandir?.. Sobir haq: odamning qadri shumi?!»

Buvgul xola ertayu kech o'g'lining yonidan jilmas, uxlagan vaqtlarida yuziga termulib o'tirar, uyg'onganda bir yil ko'rishmagan odamdek soatlab gaplashardi. Xayoliga nima kelsa, shuni gapirardi, muhimi, Sobir mahzun

o'ylar girdobiga tushib qolmasa bas. O'g'lining rangpar chehrasidan loqal yilt etgan tabassum sirg'alib o'tishi uchun sho'rlik ona nimalarni to'qib-bichmasdi?

Vaqtı-vaqtı bilan Buvgul xola o'g'lining o'rtoqlarini mehmonga chaqirishni ham unutmasdi.

Fevralning o'rtalarida Sobir butunlay to'shakka mixlanib qoldi. Hatto hojatni ham onasining yordamisiz eplay olmasdi.

— Ena, meni deb ko'chaga ham chiqolmay qoldingiz. Bola paytim qaraganingiz yetmaganday, haliyam tuvagimni to'kib yuribsiz, — derdi Sobir xijolatdan qizarib.

— Ko'chaga chiqolmay qoldingiz, deysan nuqul, shunday sovuqda nima bor menga? G'uvjinglab eshikma-eshik yurgandan ko'ra issiqqina uyda o'tirganim yaxshimasmi? Uyingizga kirsam, chiqqim kelmaydi sira, deydi ukolchi kelin. Ularning uyi yaxlab yotibdi. Ko'mirlari yo'q ekan!

— Yozga chiqib olsam, qo'lingizga hatto supurgi ham ushlatmayman!

— Yozga ham nima qoldi? Fevral o'tdi hisob. Martning sal-pal ayozi bo'p turadi-ku, lekin apreldan qo'rqmasa ham bo'ladi. Keyin u yog'i yoz, Xudo xohlasa!

O'YLAB KO'RING:

Buvgul xola Sobir haqida aytgan «kim bilsin, bolam yashashni bunchalik istamaganida balki ko'proq yasharmidi!» fikri bilan nima demoqchi bo'lyapti? Qarashlaringizni hayotiy misollar yoki tajribangiz asosida dalillang.

Shu taxlit samimiy boshlangan suhbat bir soatlardan keyin butunlay boshqacha tus oladi.

— Ena, anov kishi kim? — yotgan yerida ko'zi bilan eshik tomonga ishora qiladi Sobir. — Qachondan beri menga tikilib turibdi...

— U yerda hech kim yo'q, bolam, — deydi Buvgul xola yuragi orqaga tortib.

— Yaxshilab qarang, ana, qarab turibdi-ku menga!

— Charchading, bolam, biroz mizg'ib olasanmi?

— Avval anovi bu yerdan ketsin!.. Ie, men uni notanish bir odam desam, otam ekan-ku! Qarang, ena, otam keldi. Uyga kiring, demaysizmi? Dasturxon yozmaysizmi? Nega jim qarab turibsiz, ena? Axir otam keldi!

— Mayli, otangga o'zim qarayman. Sen mizg'ib ol, bir pas, keyin...

— Nega aytganimni qilmaysiz, ena? Otangga o'zing qara, deganingizmi bu?! Qaramasangiz qaramang, o'zim... — Sobir turishga intildi.

— Jon bolam... — Buvgul xola o'g'lining yelkasidan tutib o'rniga yotqizdi, ammo Sobir yana turishga harakat qilib yulqina boshladi. — Jon bolam, joyingga yot... Otangga o'zim qarayman, dedim-ku... Sen picha mizg'ib olgin, iltimos...

— Ena, enajon... — mushtday kampirga qarshilik qilgulik holi qolmagan Sobir o'zini yostiqa tashlab, yig'lay boshladi endi. — Nega vaqtida aytganimni qilmadingiz, ena? Otam arazlab ketib qoldi! Endi to'yni otamsiz o'tkazamizmi? Otamsiz o'tkazamizmi to'yni?..

— Xafa bo'lma, otang yana keladi, — Buvgul xola o'g'lining qonsiz yuzini silarkan... yum-yum yig'lardi.

— Kelaman, dedimi otam?

— Kelaman, dedi. O'zing ham eshitgandirsan?

— Eshitmadim... Lekin otamga ishonaman, kelaman, degan bo'lsa, albatta, keladi.

Sobir asta-sekin tinchlanib, uxlab qoldi.

Boshqa bir kun, yarim kechasi Buvgul xola Sobirning vahimali qichqirig'idan yuragi yorilguday bo'lib uyg'ondi.

— Ena, anovi juldur kiyimli xotinni haydang! Ustimga bostirib kelyapti, haydang, haydang, deya yotgan yerida to'lg'onib qichqirardi Sobir.

Buvgul xola jon holatda yugurib borib chiroqni yoqdi, so'ng muzday suv olib kelib o'g'lining yuziga sepdi.

Sobir chuqur nafas oldi-yu, birdan tinchib qoldi. Buvgul xola asta egilib, o'g'lining ko'ksiga qulog'ini qo'ydi, hapriqqan yurak bir necha soniya qattiq-qattiq urib turdi-da, so'ng sekin-asta maromiga tushdi.

Buvgul xola xotirjam tortdi. Chiroqni o'chirishga bordi. Shu vaqt bexosdan o'g'lining yuziga ko'zi tushdi. Sobir go'yo bir daqiqa ham uxlamagan, alahlamagan odamdek ko'zlarini katta-katta ochib onasiga qarab yotardi.

— Chanqadingmi, bolam?..

— Chanqadim, lekin qaynatilgan guruch suvini ichmayman endi.

— Nega?..

— Hech bo'lmasa, to'yimda guruch suvini tiqishtirmang, ena!

— To'y...

— Ha, to'yim bo'lyapti! Siz nega to'yga chiqmayapsiz, ena? Hamma hovlining changini chiqarib o'yinga tushib yotibdi-ku. Yo Marvaridning menga tegishiga ishonmayapsizmi, ena! Xavotirlanmang, Marvarid kasalligimni biladi. Bila turib, turmushga chiqyapti menga. U menga nima dedi, bilasizmi? Uyat bo'lsa ham aytaman sizga, chunki mening sizdan bo'lak qadrdonim, sirdoshim yo'q! Aytaveraymi, ena?..

- Aytaver, bolam.
- Men sizning yuragingizni sevaman, ishtoningiz ichida biror narsa bo'lishi shart emas, dedi u menga.
- Buvgul xolaning yuzidan issiq chiqib ketdi. Gap topolmay qoldi.
- Mana, ko'rdingizmi, ena, Marvarid qanchalar dono! Boshqa hech bir ayol bunday demagan bo'lardi. Shuning uchun ham uni telbalarcha sevib qoldim-da! Nega indamaysiz, ena? Yo mendan xafamisiz?
- Sobir onasining qo'lidan tutdi.
- Xursandman, bolam...
- Nega unda bizga baxt tilamayapsiz, ena?
- Baxtli bo'linglar, iloyim... Qo'sha qarib yuringlar... iloyim... — Buvgul xola o'kirib yuborishdan bazo'r o'zini tiydi.
- Endi bir o'ynab bering, ena. Mening to'yimda o'ynamaysizmi? Akamning to'yida rosa o'ynagandingiz-ku!
- O'ynayman, bolam... Sal nafasimni rostlab olay...
- Turing, tura qoling endi. Hamma sizga qarayapti, o'ynay qoling, ena, enajon...
- Sobirning titroq barmoqlari onasining qo'llarini paypaslay boshladi.
- Bo'пти, o'ynayman... — Buvgul xola labini qattiq tishlab, o'rnidan turdi.
- Hey, mashshoqlar! — qichqirdi Sobir. — Dunyodagi eng yaxshi kuyni chaling. Mening onam raqsga tushyapti! Mening onam!..
- Buvgul xola ko'zlarini chirt yumib, navdadek bilaklarini yuqoriga ko'tardi...
- Tun bo'yi o'zining to'yini qilib, urinib qolgan Sobir tongga yaqin tinchlanib, uyquga ketdi.
- Buvgul xola ham titrab-qaltiragancha to'shakka quladi...
- Ikki soatlardan keyin biroz tiniqib, yengil tortib uyg'ondi. Yonida Mamatqul o'tirardi.
- Bugundan boshlab haydasangiz ham ketmayman, — dedi u yerga qarab. — Sobirga o'zim qarayman. Hanifa kelib eshikdagi ishlarga qarashib turadi.
- Sobirga o'zim qarayman, uni deb ovora bo'lmanglar, — dedi Buvgul xola o'rnidan turib, qasabasini to'g'rilarkan.
- Qarashsam nima bo'пти? Kechasiminan Sobir baqirib chiqayotganmish... Odamlardan eshitdim! Bir og'iz aytmay siz ham...
- Qarg'a qag'illasa ham odamlar Sobir baqirdi, deyveradi. Senam, xotining ham ovora bo'lmanglar.
- Sizga hech tushunmayman, ena. Meni shunchalik yomon ko'rishga arziydigan nima ayb qildim?!
- Ikkita bolang bor, qay birini yomon ko'rasan?!

— Nega odam ajratasiz bo‘lmasa? Senga ishonmayman, deb ochig‘ini aytib qo‘ya qoling, yaxshisi!
Buvgul xola indamadi.

* * *

O‘tgan yilning kuzi erta kelgandi. Yangi yilning bahori negadir kechikdi...

Surunkasiga yomg‘ir aralash qor yog‘ardi.

Nam, izg‘irinli havo arimasdi borliqdan.

Hatto, birinchi may kuni qor yog‘ib berdi.

Sobir kundan kun madordan ketib borardi. Tunlari tez-tez nafasi qisilardi. Bo‘yni tol xivichday, qovurg‘alarini sanasa bo‘lardi, isitma qoq-quruq vujudini betinim larzaga solardi...

Ammo tili har doimgiday biyron edi.

— Ena, yaxshi bo‘lib ketsam, birovdan qarz olib bo‘lsayam, sizga dunyoni ko‘rsatardim!

— Iloyim, niyatingga yet, bolam.

— Ammo hozir shunday tashqariga chiqqim kelyaptiki!.. O‘z oyog‘im bilan yurib ko‘chalarni bir aylanib kelsam, deyman... Mana bu yerimda tosh bo‘lib turgan narsa yozilib ketarmidi...

— Akangga aytaman, hozir kelib seni hovliga olib chiqadi.

— Akam meni ko‘tarib olib chiqadimi?

Buvgul xola nima deyishni bilmay, kalovlandi.

— Nima, meni bir umrga ko‘taram bo‘lib qoldi, deb o‘ylayapsizmi? Men hali o‘z oyog‘im bilan yuraman! Faqat yoz kelsin...

Sobir derazaga intiq tikildi.

— Lekin hozir akamni chaqirmang. Qachonki sog‘ayib ketsam, o‘z oyog‘im bilan yurib hovliga chiqaman! Oz qoldi, yana biroz chidasam... bas!

Buvgul xola o‘g‘lining matonatiga tan berdi ichida, shuncha azob-uqubatlardan keyin ham Sobirning hayotga bo‘lgan ishtiyoqi so‘nmagani, subhidam chog‘i yangi kunni quvonch bilan qarshi olishini ko‘rib hayratga tushadi.

Ammo kechga borib u yana o‘zini yo‘qotib qo‘yardi. Ayniqsa, keyingi kunlarda oldiga odam kirishini yoqtirmay qoldi. Hol so‘rab kirgan tanish-bilishlarini oldiga solib quvlardi.

— Yo‘qol hammang bu yerdan! Pishirib qo‘yibdimi bu yerda senlarga?! Kim chaqirdi o‘zi senlarni? Kino ko‘rgani keldilaringmi bu yerga?!

Sobir shaloq so‘zlar bilan so‘kinar, qo‘liga ilingan narsani eshikka qarab uloqtirardi.

— Ena, Sobirni deb ado bo‘ldingiz-ku, — dedi Mamatqul kunlarning birida onasiga achinib. — Ahvolingizga bir qarang, so‘roq belgisiga o‘xshab

qopsiz! Sobirning endi o'nglanishi qiyin... Uydan chiqayotgan peshob hidi dimoqni yoradi. Sizning dimog'ingiz o'rganib qolgan, shuning uchun o'zingizga sezilmaydi. Lekin odamlar nimalar deyishmayapti!

— Odamlar mening uyimga kirmay qo'yaqolishsin!

— Gap faqat bundamas. Er yetgan yigitni o'zi yuvib-taraydi, bu kampirning iymoni ham qolmadi, deguvchilar ham bo'lyapti axir!

— Mening iymonim — bolam! U yog'i bilan ishing bo'lmasin.

— Jahlim tezligini bilib ukamga yaqin yo'latmayapsiz meni, bilaman buni. Mening esa sizga jonim achiydi. Sobir endi avvalgidek bo'lmaydi. Yaxshisi, uni nogironlar uyiga topshiray...

Mamatqul gapini tugatolmadi, yuziga tushgan tarsakidan ko'zlari chaqchayib ketdi.

— Qorangni o'chir! Daf bo'l! — Buvgul xola eshikni lang ochdi.

Mamatqul chiqib ketdi.

Buvgul xola biroz kutib turdi, so'ng tez borib ko'cha eshikni tambaladi.

«Aqldan ozyapman», — xayoldan o'tkazdi ona ayvon ustuniga suyan-gancha.

Kechga yaqin shirakayf Mamatqul darvoza oldida ancha turdi. Buvgul xola eshikni ochmadi.

Mamatqul deraza tagiga kelib obidiyda qila boshladi:

— Men har doim sizga yaxshi bo'lsin, deyman... Lekin siz buni tu-shunmaysiz!.. Bilaman, siz bo'lmaganingizda ukam allaqachon o'lib ke-tardi. Ammo o'zingizni ham o'ylang-da!..

Bu gaplarni Sobir ham eshitdi. Savol nazari bilan onasiga qaradi. So'ng:

— Ba'zida odamlar darddan ham xavfliroq bo'lishadi, — deya pichir-ladi u.

Buvgul xola indamadi.

Mamatqul obi-diyda qila-qila oxiri ketdi.

Nimqorong'i xonada ona-bola qolishdi. Ikkisining ham ahvoli yaxshi emasdi. Ammo churq etishmasdi. Ne kunlarni boshdan o'tkazib kelayotgan ona-bola ayni damda bir-birlariga tasalli befoydaligini bilishardi...

Iyunning o'n beshinchi kuni Sobir olamdan o'tdi. Shundan keyin kunlar birdan isib ketdi. Lang'illagan osmondan quyosh ayovsiz kun sochar, zamin olovga tashlangan yong'oq singari paqqos yorilib ketadigandek harsillar, dov-daraxtlar esa kundan-kun ko'kka bo'y cho'zardi...

Odamlar xursand: «Yomg'irning mo'l bo'lganidan ekin-tikinining avji baland. Bu yil arzonchilik bo'ladi, Xudo xohlasa!»

Bunday xursandchilik birgina Buvgul xolaning ko'ngliga sig'masdi. Ayvon ustuniga suyanib, mung'ayib o'tirgan ona bir so'zni takrorlardi:

— Men yomon qoldim, sen yaxshi bor, bolam...

So'ng birdan qahrlanib olov purkayotgan osmonga tikilarkan savdoyilarcha shivirlardi:

– Odamni ermak uchun yaratib, uni eplay olmay qolganingdan keyin o'limni o'ylab topdingmi?.. Oloving mo'l ekan, nega shuni vaqtida bermading?!

TAHLIL QILING:

Sobir va Buvgul xola ruhiy iztiroblaridagi uyg'unlik nimalarda aks etadi? Muallif ona va bolaning ruhiyati tasvirida qaysi detallardan unumli foydanlangan?

BILIB OLING:

Badiiy adabiyotda ikki yoki undan ortiq xarakterlarning suhbatini – **dialog** kuzatilib, muallif badiiy asar elementi sifatida dialoglardan personajlarning **shaxsiyatiga** rang berish, **konflikt** yaratish, **syujetni** rivojlantirish, xalq **tiliga** xos xususiyatlarni aks ettirishda foydalanadi.

Ayrim asarlar faqat dialogdan iborat bo'lib, badiiy asarning «yozilmagan» eng muhim qismlari mana shu dialoglar vositasida yuzaga chiqadi. Masalan, jahon adabiyotining eng mashhur yozuvchilaridan biri Ernest Hemingueyning «Filsifat qoyalar» (1927-yil) nomli hikoyasi ikki sevishganning suhbatini asosida qurilgan bo'lib, asar mohiyati, xarakterlararo ziddiyatlar mana shu dialoglarda aks etgan ohanglar yordamida oydinlashadi.

TADQIQ QILING:

«Yozsiz yil» hikoyasida **dialoglarning syujet** rivojida o'rni hamda **xarakter** va **konflikt** yaratishdagi ahamiyatini misollar bilan izohlashga harakat qiling.

MUTOLAADAN SO'NG

ASAR TAHLILI

1. «Yoqsiz yil» hikoyasida qanday **g'oyaviy-badiiy mazmun** yetakchilik qiladi?
2. Hikoyadagi eng muhim **motiv-detallarni** toping va ularning hikoya syujeti rivojidadagi ahamiyatini misollar bilan izohlang.
3. Muallifning **tildan foydalanish** mahorati haqida nimalar deya olasiz? Fikringizni asardan misollar keltirib dalillang.
4. Asarda **tabiat hodisalarining** xarakter ruhiyatiga uyg'un yoki aksincha, zid tasvirlangan o'rinlarni toping va tahlil qiling.
5. Asardagi **gallyutsinatsiyalar** (mavjud bo'lmagan narsa yoki hodisani idrok etish) qanday badiiy va g'oyaviy maqsadga xizmat qilyapti? Sobir xayolida yuz bergan voqealarda «juldur kiyimli xotin» va otasining istirokidan nimalarni anglash mumkin? Siz avval o'qigan asarlaringizda ham mana shunday tasvirlarni kuzatganmisiz?
6. Adabiyotshunos Umarali Normatov yozadi: «Ehtimol, bedavo darddan ham xavfliroq odamlar – johil, qahri qattiq kimsalar qarshilik qilmaganida, bu ikki yosh qovushganida Sobir butunlay sog'ayib, to'kis turmushga qaytishi ham mumkin edi-ku!»
Siz bu fikrga qo'shilasizmi? Agar Sobir Marvaridga **uylanganda** tirik qolishi mumkinmidi? Nima uchun?
7. Sobir va Marvarid o'rtasidagi muhabbatga qanday baho berasiz? Moddiyatga kuchli ruju qo'yilgan bugungi dunyoda Sobirdek yarimjonlarni ham sevib qoladigan qizlar topiladi deb o'ylaysizmi?
8. Hikoyada sizda **e'tiroz** tug'dirgan o'rinlar ham bo'ldimi? Nima uchun? Fikringizni matn asosida aniq misollar bilan izohlang.

ASARDAGI OBRAZLAR

1. Asardan **Sobir** xarakteriga xos xususiyatlarni topib, quyidagi jadvalni to'ldiring. Xarakter tasviridagi **ziddiyatli** qarashlarga izoh bering.

Roviy tasvirida	Onasi munosabatida	Akasi Mamatqul munosabatida	Boshqa qahramonlar munosabatida

2. **Buvgul** xolaning qaysi jihatlari boshqa asarlardagi ona obrazlariga **o'xshash** va qay jihatlari bilan **farq** qiladi? Onangizda ham unga o'xshagan jihatlarni ko'ra oldingizmi?
3. Sizningcha, **Mamatqul** qanday obraz? Uni **xudbin** deyish mumkinmi? Nega ukasi uni «kasaldan ham xavfli» deb ataydi?

ADABIY TANQID

1. Adabiyotshunos Umarali Normatov yozadi: «Hikoya personajlari qismati bilan bog'liq ko'rgilik, ruhiyatdagi iztiroblar boisi ijtimoiy omillardan aytarli xoli, hayotda yuz berib turadigan tasodif, osiy, toshbag'ir bandai ojizlarning qilmishlari oqibati tarzida talqin etiladi. Zulfiyaning bir vaqtlar tanqidchilikda mensimay qaraladigan, uncha xush ko'rilmaydigan ijtimoiylikdan xoli sof «**ko'ngil mayllari nag'malari**» tahlili bobidagi adabiy tajribalar yo'lidan borib yaratgan qator hikoyalari, ayniqsa, «Yozsiz yil» o'zining badiiy-ma'naviy ta'sir kuchi jihatidan sof ijtimoiy yo'nalishdagi yetuk asarlardan aslo qolishmaydi». Siz bu fikrga qay darajada qo'shilasiz? «Yozsiz yil»ni ijtimoiylikdan xoli, sof «ko'ngil mayllari nag'malari» tahlil qilingan asar deya olamizmi?

ADABIYOT VA KINO

1. Asar asosida ishlangan «Yozsiz yil» filmi (ssenariy mualliflari – Zulfiya Qurolboy qizi va Hotam Fayziyev, postanovkachi rejissyor – Hotam Fayziyev, «O'zbekfilm», 2014-yil) tomosha qiling. Filmdagi tasvirlarga e'tibor bering. Unda qaysi **ranglar** ustunlik qiladi? Nima uchun?
2. Hikoya va film **yakunini** solishtiring. Film nega bunday yakunlangan deb o'ylaysiz? Sizningcha, qaysi yakun (hikoyadagi yoki fiilmidagi) asar ruhiyatiga mosroq?

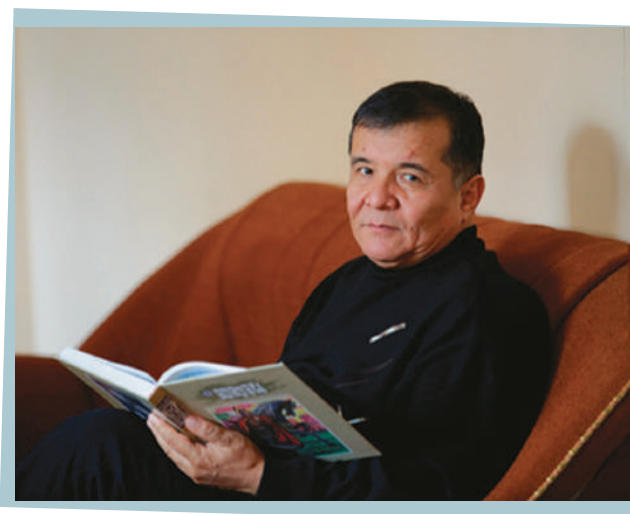
«Yozsiz yil» filmidan lavha.
Buvgul xola rolida O'zbekiston
xalq artisti Malika Ibrohimova

ZAMONAVIY O‘ZBEK SHE‘RIYATI: *Faxriyor va Sirojiddin Rauf*

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

- Faxriyor va Sirojiddin Rauf she‘riyatiga xos **xususiyatlarni** qiyoslab tahlil qilamiz.

Faxriyor (Faxriddin Nizomov) 1963-yilda Samarqand viloyatida tug‘ilgan. Samarqand davlat universitetini tugatgan (1988). «Dardning shakli» (1987), «Ayolg‘u» (2000), «Geometrik bahor» (2004) kabi she‘riy to‘plamlar muallifi.

Shoir va tarjimon Sirojiddin Rauf 1967-yilda Qarshi shahrida tug‘ilgan. O‘zbekiston Milliy universiteti (1992) va Toshkent davlat yuridik institutini (2002) bitirgan. «Yig‘layotgan oy» (1994), «Ko‘k gumbaz» (2001), «Tashrif» (2017), «Niliy naqshlar» (2021) kabi she‘riy to‘plamlari, bolalarga bag‘ishlangan «G‘alati musobaqa» kitobi nashr etilgan.

O'QISHGA TAYYORLANAMIZ

O'YLAB KO'RING:

Shoirning **so'zi** qaysi jihati bilan oddiy insonlar «so'zi»dan farq qiladi? Siz shoir **ruhiyatini** qanday ranglarda tasvirlagan bo'lardingiz? Nima uchun?

«**A**sl she'r odamning ichida bo'layotgan dolg'ali talotumlar, omonsiz janrlarni ko'rsatish orqali uning ko'nglidan tuyg'usizlik zangini ketkazib, yurakka toza ekin olib kiradi. Bu bilan ham qanoatlanmay, o'sha ekinni bulutga, bulutni yomg'irga aylantiradi va yurak deb atalmish chegarasiz hamda himoyasiz mulkni ezgulik yomg'irlari bilan yuvib, undagi manfaat kirlarini, loqaydlik muzlarini eritadi. Ma'lumki, insonning baxti o'tkinchi, g'ussasi esa doimiydir.»

Qozoqboy Yo'ldoshev,
adabiyotshunos, pedagog

TAHLIL QILING:

She'rning «tuyg'usizlik zanglarini ketkazishi», yurakni «ezgulik yomg'irlari bilan yuvishi»ni qanday tushundingiz? Sizningcha, she'r **nima uchun** yoziladi? Nima uchun o'qiladi?

Faxriyor

SO'Z

bir so'z bor qamalgan ichingda
qo'yib yubormaysan hech qachon
umrbod qamaysan shu so'zni ichga

odam o'ldirmagan
vatanni sotmagan
jamoat oldida o'zingni
sharmanda qilmagan bo'lsa ham garchi

mangu hibsdagi soʻz
ichingda jaranglar
bagʻring toshlariga urilib
hech kim eshitmaydi lekin bu soʻzni

shar misol
botiningga toʻlib qolgan soʻz
koʻtara boshlaydi osmonga

bir kun shu soʻzni
gullab qoʻymasang boʻldi

senga hech kimning qoʻli yetmaydi
yerga toblab urmoqlik uchun

yorib tashlamasa boʻldi bir kuni
seni oʻsha soʻz

SAVOLLAR

1. Sheʻdan qanday **maʻno(lar)ni** uqdingiz? Sheʻr mutolaasida nimalarni **his** qildingiz?
2. Shoir ichidagi «vatanni sotmagan, odam oʻldirmagan», lekin hech kim eshitmagan, «qullab qoʻymaslik» kerak boʻlgan soʻz qanday **soʻz** boʻlishi mumkin? Shoirning bu soʻzga munosabatini qanday izohlaysiz?
3. Shoir aytmoqchi boʻlgan fikr sheʻrning qaysi oʻrinlarida **yaqqolroq** namoyon boʻlgan? Nima uchun?
4. Ushbu sheʻrning anʻanaviy sheʻrlardan **farqli**, xos xususiyati nimada? Fikrlaringizni matn asosida dalillang.

* * *

Bir soʻz bor,
Nomus deb toʻkilgan qondek moʻtabar.
Quyoshning ilk nurin ichib koʻz ochgan,
Borliqqa koʻrk boʻlgan guldek muattar.

Bir soʻz bor,
Har bir pok ogʻizga birdek yarashgan.
Bu soʻzning sochlari Toʻmaris momo,
Muqanna bobolar suyib tarashgan.

Bir soʻz bor,
Unga yetolmagan hali koʻp millat.
Shu soʻzni unutib yashagan elning
Yegan noni boʻlmas aslo beminnat.

Bir soʻz bor,
Yoʻl erur u mangu vasliga Haqning.
Peshonasi oydan, tongdan-da yorugʻ
Shu soʻzni tugʻ qilib koʻtargan xalqning!

SAVOLLAR

1. Sizningcha, shoir «soʻzi» tagzaminida qanday **maʼnolar** yashiringan? Siz va shoir aytmoqchi boʻlgan soʻz oʻrtasida qanday bogʻliqliklar boʻlishi mumkin?
2. Sizningcha, sheʼrdagi soʻzning eng **goʻzal** tasviri qaysi misralarda aks etgan? Nima uchun?
3. Mazkur sheʼrdan Sirojiddin Rauf soʻzi haqida nimalarni anglash mumkin? Uning ijodkor va shaxs sifatidagi qanday **oʻziga xosliklarini** ilgʻay oldingiz?
4. Siz ijodkor sifatida **oʻz SOʻZingiz** haqida oʻylab koʻrganmisiz? Uni qanday tasvirlagan boʻlardingiz?

* * *

Bahor kelar dalalarga to'rkunlab,
Qushlar ham qaytadi olis-yaqindan.
Qishki uyqusidan uyg'onar millat,
zamburug'lar bola ko'rar chaqindan.

Daralar gumburlar – qah-qah urar gul –
bog'larni uyg'otar momoguldirak.
Dalalar ko'k kiyar – ayoz qolar tul,
quyoshni qitiqlab maysa kuldirar.

Jilg'alar daryoga olib enadi
bahor daragini – boychechak aytgan!
Qish zahri toshlarga tegib sinadi.

Ko'ksingni yoradi g'am kurtaklari,
Yonib yozging kelar jigarxun baytlar,
Yurakni aldaydi ishq ertaklari.

LUG'AT

to'rkunlash – boshqa uyga kelin bo'lib tushgan qizning ilk marta ota uyiga mehmon bo'lib borishi

chaqin – o't, o't uchquni, chaqmoq

tul – eri yoki xotini vafot etgan, beva

jigarxun – (forscha «jigari qon») ezilgan, qiynalgan

SAVOLLAR

1. Shoir millatning qishki uyqudan **uyg'onishi** tasviri orqali nima demoqchi? Chaqin nimaning ma'juziy ifodasi deb o'ylaysiz?
2. Lirik qahramon kayfiyatiga aynan qaysi holat **ko'tarinkilik** bag'ishlagan? «Yurakni alqagan ishq ertaklari» ifodasi she'r mazmunini qay darajada aks ettiradi?
3. She'rdagi bir-biriga **zid** obrazlarni toping. Bu obrazlar qanday g'oyaviy maqsadga xizmat qilmoqda?
4. She'r sizga qanday **kayfiyat** uyg'otdi? Siz she'rni qanday nomlagan bo'lar edingiz?

*Polyak rassomi Xenrix Veysenxofning «Bahor» asari (1911).
Rasmdagi manzara shoir tasvirlagan manzaradan
qaysi jihatlari bilan farq qiladi?*

* * *

Zaminda turfa gul, chechak ochilar,
Ujmoxdan andoza olganday olam:
Bir tanqis, anvoyi ifor sochilar,
Odamday yayraydi, o'ylaydi odam,
Zaminda turfa gul, chechak ochilar.

Xayrli o'y-xayol dunyoning boshi,
Ezgu so'z va ezgu amal ustuvor.
Yaxshilik yaxshining doim yo'ldoshi,
Pokdomon dillarda yo'q zarra g'ubor,
Xayrli o'y-xayol dunyoning boshi.

Yuz ne'mat yuz ochar yerning yuzida –
Ko'ngilga yuzlangan ko'radi uni.
Kamalak tovlanar har kunduzida,
Kahkashon bazmiga mezbondir tuni,
Yuz ne'mat yuz ochar yerning yuzida.

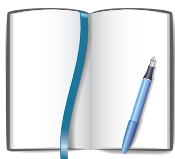
Gul bo'lar, qush bo'lar, go'yo tush bo'lar,
Rohat-farog'atga esh bo'lar nafas.
O'zdan kechib bormoq ayni hush bo'lar,
Yechilib, to'kilib boradi qafas,
Gul bo'lar, qush bo'lar, go'yo tush bo'lar.

Borliqqa qorishar odam bolasi,
Ey o'rmon, daryo-yu sahro, sallamno.
Ichi-yu tashi bir, bo'lmas olasi,
Ey yakka-yagona, Tanho, sallamno,
Borliqqa qorishar odam bolasi.
Borliqqa qorishar odam bolasi!..

SAVOLLAR

1. She'r sizga qanday **tasavvurlar** berdi? Undan qanday ma'nolarni uqdingiz? Qaysi obrazlar she'rning g'oyasini ochib berishga xizmat qilmoqda?
2. She'rning to'rtinchi bandidagi «Yechilib, to'kilib boradi qafas, gul bo'lar, qush bo'lar, go'yo tush bo'lar» satrlari bilan lirik qahramon nimaga **ishora** qilmoqda?
3. Insonning «borliqqa **qorishib** borishi» deganda shoir nimani nazarda tutmoqda? U kimga sallamno aytmoqda?
4. She'rda qanday **tasvir vositalari** qo'llanilgan? Ularning she'r poetikasi va g'oyasini ochib berishdagi ahamiyatini matn asosida dalillang.

YOZMA TOPSHIRIQ

Sirojiddin Rauf va Faxriyor she'rlari asosida ular ijodiga xos eng muhim xususiyatlarni toping va 400 so'zdan oshmagan tahliliy maqola yozing.

Tahlil jarayonida quyidagilarga e'tibor qarating:

- ijodkorlarning she'rlaridagi badiiy ma'nolarni yuzaga chiqarishga xizmat qilayotgan obrazlar va tasvir vositalari;
- shoirlar ijodidagi an'anaviy va modern tafakkurni yuzaga chiqaruvchi shakllar, ifodalar, so'zlar;
- she'rlardagi ramzlar va tagma'nolarni ifodalashdagi shoir uslubi.

IJOD QILAMIZ: HOKKULAR VA UCHLIKLAR

Hokku (hayku) – yapon adabiyotiga xos kichik she'riy janr. Unda tabiat bilan bog'liq tasvir vositasida muallif kechinmalari, o'y-xayollari ifoda etiladi, shoira Gulbahor Said G'ani ta'biri bilan aytganda, «oniy lahzada his etgan kechinmasi orqali ulkan borliq haqiqati sig'diriladi». An'anaga ko'ra, hokku uch qator va 17 bo'g'indan (5-7-5) tashkil topadi (tarjimalarda har doim ham bo'g'inlar soniga amal qilish imkoni bo'lmasligi mumkin). Misol uchun:

Huzuringa kel, do'stim,
Diydor ham bir g'animat,
Uchib tushdi bir yaproq.

Matsuo Basyo

*XVII asr yapon shoiri Matsuo Basyo hokkusiga ishlangan surat.
Matsuo Basyo hokkulari mazkur janrning eng go'zal
namunalaridan hisoblanadi.*

XX asr va zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangi janr – uchlik ham hokku singari uch qatordan iborat qofiyalanmagan she'r bo'lsa-da, ayrim jihatlari bilan undan farq qiladi. Xususan, uchliklar 17 bo'g'indan tashkil topishi va tabiat tasviriga asoslanishi shart emas: ularning mazmun ko'lami turlicha bo'lishi mumkin. Misol uchun:

Soat sindi, soatlar sindi.
Vaqtning iskanjasida
O'lib ketdi soatsoz bevaqt.

Rauf Parfi

TAHLIL QILING:

Quyida keltirilgan hokku va uchliklar namunalarini o'qing. Mualliflar ushbu she'rlarda qanday kechinmalarni tasvirlashgan va qanday g'oyalarni ilgari surishgan? Buning uchun qanday obrazlardan foydalanishgan? Ulardagi umumiy g'oyani ochib beruvchi so'z(lar)ni aniqlang.

Uzoqdagi Fudzi tog'larin To'sib qo'ydi yashil to'ni-la Yoshgina yaproq. <i>Yosa Buson</i>	Do'stlarim, bu nima degan gap? Inson boqar olcha guliga, Ammo uzun qilich belida! <i>Mukan Kyoray</i>
Qish. Qorli so'qmoq, Oh, qanday og'ir Birovning izidan yurmoq. <i>Tursun Ali</i>	Yaxshilik qildi u – daryoga otdi. Xoliq bilmog'iga ishonar garchi, Banda-da, baliqdan bir himo kutdi. <i>Sirojiddin Rauf</i>
Ilk bora sevgisin izhor etgani Uyaladi u, hech kimdan emas, Oppoq sochidan... <i>Farida Afro'z</i>	Dengiz albatta to'ladi dedi Qiyiq chol. O'pkam to'lib ketdi. <i>Iqbol Mirzo</i>

Guruhlarda ishleng.

Sizni anchadan beri o'ylantirayotgan, o'zgalarga yetkazishingiz qiyin bo'lgan fikrlarni (g'oyalarni) uchliklar yoki hokkularda ifodalashga harakat qiling. Yozgan she'rlaringizni sinfda muhokama qiling.

ADABIY LABORATORIYA

3-LABORATORIYA MASHG'ULOTI: BADIY MATN ASOSIDA KINOQISSA YOZISH

Kinoqissa – katta sahna yoki televideniye uchun suratga olinadigan filmning badiiy asosi, adabiy-dramatik asar. Unda har bir kadr (sahna) va undagi qahramonlarning ko'rinishi, qahramonlar xatti-harakatlari va nutqi, shuningdek, mazkur sahnada ekranda ko'rinishi kerak bo'lgan titrlar (yozuvlar) va kadr orti ovoz tasvirlanadi. Kinoqissa asosida rejissyor filmning qanday suratga olinishini belgilab beradigan ssenariy tayyorlaydi.

Quyidagi kinoqissalardan parchalarni o'qing. Kinoqissa yozilish uslubining nasriy yoki dramatik asar uslubidan farqlariga e'tibor bering.

Do'mbiraning bosiq, jono'rtar sadosi.

U bizni olis tomonlarga – ertak og'ushida qolib ketgan moziyga – hoynahoy Alpomish bilan yuz ko'rishtirgani moziyga olib ketayotganday...

Onasini sog'ingan qo'zichoq ma'rashi eshitiladi. U o'rtanib-o'rtanib onasini chorlaydi. Ekranda bahorgi bulutlar yugurgilagan osmon ko'rinadi. Osmonning bulutlardan ozod parchalari moviydan ham moviy...

So'ng sovlarning bolasini chorlagan sog'inch to'la tasalli ma'rashi yangraydi. So'ng uning ovozigacha boshqa qo'y-qo'zilarning bo'zlashlari jo'r bo'ladi. Yilqilarning kishnashi-yu tuyalarning o'kirishi qo'shiladi...

Bir nigoh bu tovushlarni izlayotganday osmondan aylanib, cheksiz-adoqsiz ko'm-ko'k adirlarga o'tadi. U bahor yelida to'lg'onib yotgan rango-rang gullar va turfa o't-o'lanlarning to'lg'onishiga hayrat ila lol qolganday bir zum qarab turadi-da, bir-biridan go'zal manzaralar qoshida sehrlangan kabi, kuzata-kuzata asta-asta yurina boshlaydi. Dasht, soylar, qirlar, tepaliklar... Ko'kimtir g'uborlar orasidan Asqar tog'i ko'rinadi...

*Usmon Azim.
«Alpomish» kinoqissasidan parcha*

* * *

Bo'rivoy qishloq aylanib yuribdi.

Ba'zi joyga borganda to'xtab – bir nimalar yodiga tushsa kerak-da – birpas turib qoladi.

Terakzor oralab kelayotgan Risolat ko'rindi. U terakdan bunisiga soyaday o'tib, Bo'rivoydan ko'z uzmay kelyapti.

Bo‘rivoy o‘ziga tikilib turgan bir to‘p qariyalarning oldidan «salyam» deb o‘tib ketdi.

Chollar hayron.

Kutilmaganda ro‘parasidan Risolat chiqib qoldi. Ro‘moli terakzorda qolib ketgan chog‘i, yalangbosh, sochlari yoyilib ketgan.

Bo‘rivoy cho‘chib tushib, boshini keskin ko‘tardi. Avvaliga tanimadi, keyin tikilib qaragach, lablari beixtiyor pichirladi:

– Risolat...

*Sharof Boshbekov. «Vafodor» kinoqissasidan parcha
(Said Ahmadning «Qorako‘z Majnun» hikoyasi asosida)*

Guruhlarda ishlang.

Adabiyot darolarida yoki mustaqil o‘qigan asarlaringizdan bir parchani tanlang. Mazkur parcha asosida kichik kinoqissa yozing. Ektranda nimalar ko‘rinishi va qanday ovozlari (musiqasi, shovqin) eshinishi kerakligiga, qahramonlarning xatti-harakatlari va holatiga e‘tibor bering. Yozgan kinoqissalaringizni sinfda muhokama qiling.

4-LABORATORIYA MASHG‘ULOTI: OG‘ZAKI TARIX YARATISH

Og‘zaki tarix – biron-bir muhim voqeaning guvohi yoki ishtirokchisi bo‘lgan shaxslar bilan intervyularni yozib olish orqali tarixni tadqiq qilish. Og‘zaki tarix yozma manbalarda qayd qilinmagan ma‘lumotlarni olish va voqealarni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish imkonini beradi. Og‘zaki tarixda muhurlangan voqealar keyinchalik hujjatli nasr yoki ilmiy tadqiqotlarga asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Amerika yozuvchisi va jurnalisti Luis Terkelning «Og‘ir damlar: Buyuk Depressiyaning og‘zaki tarixi», Belarus adibi Svetlana Aleksiyeovichning «Chernobil tavallosi: kelajak solnomasi», italyan tadqiqotchisi Alessandro Portellining «Harlan okrugida aytishlaricha: og‘zaki tarix» kabi asarlari og‘zaki tarix asosida yozilgan kitoblarga misol bo‘la oladi.

Guruhlarda bo‘lining.

Adabiyot darolarida yoki o‘zingiz mustaqil o‘qigan bir asar muallifi yoki uni tadqiq qilgan adabiyotshunos olimdan intervyu oling. Intervyuda quyidagilarga e‘tibor qarating:

- asar yozilishiga turtki bo‘lgan omillar;
- muallif hayoti va u yashagan davrning asarga ta‘siri;
- yozuvchi asar orqali kitobxonga yetkazmoqchi bo‘lgan fikrlar.

Intervyuni diskka yozib maktabingiz kutubxonasiga taqdim qiling. Intervyuni asosida sinfda taqdimot qiling. Bu intervyu siz uchun asarning qanday kutilmagan qirralarini ochib berdi?

MUNDARIJA

XX asr ikkinchi yarmi va zamonaviy jahon adabiyoti

4

Rey Bredberi

«Farengeyt bo'yicha 451 daraja»: Kelajak haqidagi xavotirli o'ylar
Adabiyot nazariyasi: Utopiya va antiutopiya

8

Erkin Vohidov

«Ruhlar isyoni»: O'zbek adabiyotida novator asar. «Inson qasidasi»
Adabiyot nazariyasi: Doston

22

Abdulla Oripov

«Jannatga yo'l»: Abadiy savollarga shoir javobi

40

Rauf Parfi

«Katta vatan»da yashagan shoir
Adabiyot nazariyasi: Sonet

60

Nazar Eshonqul

«Go'r o'g'li»: Kichik insonning katta fojiasi

74

Adabiyot bo'yicha Nobel mukofoti

92

Gabriel Garsiya Markes

«Ziyorat»: Reallik va fantaziya uyg'unligi namunasi
Adabiyot nazariyasi: Fusunkor (sehrli) realizm

96

Najib Mahfuz

«O'zgalar uchun yasha»: Realistik arab hikoyachiligi namunasi
Adabiyot nazariyasi: Hikoya
Ijod qilamiz: Qisqa hikoyalar

112

Yuxan Borgen
«Yozuvchi bo'lmoq nima degani»: Ijod lahzalari xususida mushohadalar
126

Xurshid Do'stmuhammad
«Jajman»: O'zbek hikoyachiligida yangi sahifa
132

Chingiz Aytmatov
«Asrga tatigulik kun»: Inson qalbi haqiqatlarining badiiy talqini
150

Paulo Koelyo
«Alkimyogar»: Ko'hna rivoyatning zamonaviy talqini
196

**Mustaqillik davri va zamonaviy o'zbek adabiyotining
o'ziga xos xususiyatlari**
218

Ulug'bek Hamdam
«Muvozanat»: Muvozanatdagi voqelikning badiiy talqinlari
226

Erkin A'zam
*«Jannat o'zi qaydadir yoxud jiydalidan chiqqan Jo'raqul»:
Aldangan avlod qismatiga bir nazar*
240

Zulfiya Qurolboy qizi
«Yozsiz yil»: Bahorsiz qalbning mungli qo'shig'i
262

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATI:
Faxriyor va Sirojiddin Rauf
Ijod qilamiz: Hokkular va uchliklar
298

Adabiy laboratoriya
308

O'quv nashri

Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov

ADABIYOT

Ijod maktablarining 11-sinfi uchun darslik

Ikkinchi qism

*O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari
agentligi tomonidan tavsiya etilgan*

Birinchi nashr

O'zbek tilida

Muharrir: *Yorqin Inog'omov*

Badiiy muharrir va sahifalovchi: *Yelena Belyatskaya*

Texnik muharrir: *Sanjar G'ofurov*

Nashriyot litsenziyasi AI №015. 20.07.2018.

Bosishga 27.12.2022-yilda ruxsat etildi. Bichimi 60×84¹/₈.

«Georgia» garniturası. Shartli bosma tabog'i 36.27

Adadi 400, Buyurtma №

Original-maket «Zamin Nashr» MCHJda tayyorlandi.

«Colorpack» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

COLORPACK